הלכה · אחרונים

חפץ חיים

רבי ישראל מאיר הכהן מראדין

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חפץ חיים

רבי ישראל מאיר הכהן מראדין

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חפץ-חיים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
פתיחה להלכות לשון הרע ורכילות 12
הקדמה 12
לאוין 14
עשיין 18
ארורין 25
חלק ראשון: הלכות איסורי לשון הרע . . 26
כלל א 26
כלל ב 28
כלל ג 35
כלל ד 37
כלל ה 44
כלל ו 49
כלל ז 56
כלל ח 60
כלל ט 66
כלל י 68
חלק שני: הלכות איסורי רכילות 76
כלל א 76
כלל ב 78
כלל ג 79
כלל ד 80
כלל ה 81
כלל ו 83
כלל ז 88
כלל ח 91
כלל ט 92
ציורים 99
ציור א 99
ציור ב 100
ציור ג 100
ציור ד 101
ציור ה 101
ציור ו 102
ציור ז 103
ציור ח 103
ציור ט 103
ציור י 104
ציור יא 104
תשובת חות יאיר 104
תשובת מהרי"ק 107
תשובת מהרי"ק סי' קכ"ט 111
עליות רבינו יונה משיטה מקובצת 112

הקדמה

בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הִבְדִּילָנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ תּוֹרָתוֹ וְהִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ הַקֹּדֶשׁ, כְּדֵי שֶׁנִּזְכֶּה לְקַיֵּם כָּל מִצְוֹתָיו. וְכָל כַּוָּנָתוֹ הוּא רַק לְטוֹבָתֵנוּ, כְּדֵי שֶׁעַל יְדֵי זֶה נִהְיֶה קְדוֹשִׁים אֵלָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (במדבר טו, מ): "לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם", וְיִהְיֶה בִּיכָלְתֵּנוּ לְקַבֵּל אֶת הַשְׁפָּעַת טוּבוֹ וְרֹב חַסְדּוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וּבָעוֹלָם הַבָּא כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים י' יב-יג): "מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם וְגוֹ' לִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹת ה' וְאֶת חֻקּוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ". (וְעַיֵּן שָׁם בְּפֵרוּשׁ הָרַמְבַּ"ן דְּהַאי "לְטוֹב לָךְ" אַתְחִלַּת הַפָּסוּק דְּ"מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל מֵעִמָּךְ" קָאֵי).

וְלֹא דַּי בָּזֶה, שֶׁנָּתַן לָנוּ אֶת כְּלֵי חֶמְדָּתוֹ, אַף גַּם צִוָּה אוֹתָנוּ שֶׁלֹּא נַעֲזֹבֶנָּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי ד, ב): "כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ", וְלֹא כְּמִדַּת בָּשָׂר וָדָם, שֶׁאִם יִתֵּן לַחֲבֵרוֹ מַתָּנָה טוֹבָה, וַחֲבֵרוֹ אֵינוֹ מִתְנַהֵג בָּהּ כִּשְׁוּרָה וְאֵינָהּ חֲבִיבָה בְּעֵינָיו, הוּא חוֹמֵד וּמְצַפֶּה, מָתַי יַפְקִירָהּ חֲבֵרוֹ מִכֹּל וָכֹל וְהוּא יַחֲזֹר וְיִזְכֶּה בָּהּ. אֲבָל לֹא כֵּן חֶלֶק אֱלֹהֵינוּ, כִּי הֵקִים לָנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר בִּימֵי בֵּית רִאשׁוֹן נְבִיאִים לְהַחֲזִירֵנוּ לְמוּטָב, וְאַף בִּימֵי בֵּית שֵׁנִי, שֶׁיָּרַד מִצַּב הַיִּשְׂרְאֵלִי, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, מִקְדַּשְׁתּוֹ הָרִאשׁוֹנָה, וְחִסְרוּ לָהֶם חֲמִשָּׁה דְּבָרִים שֶׁהָיוּ לָהֶם בְּבֵית רִאשׁוֹן (יומא כא, ב), עִם כָּל זֶה בִּהְיוֹתֵנוּ עַל אַדְמָתֵנוּ וְהָיָה לָנוּ בֵּית הַבְּחִירָה, הָיִינוּ יְכוֹלִים לְקַיֵּם כָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה, וּבָזֶה הָיִינוּ יְכוֹלִים לְהַשְׂלִים כָּל חֶלְקֵי הַנֶּפֶשׁ הַנִּמְצָאִים בָּנוּ, כִּי בַּנֶּפֶשׁ יֵשׁ גַּם כֵּן רְמַ"ח אֵיבָרִים וּשְׁסָ"ה גִּידִים רוּחָנִיִּים, וְעַיֵּן בְּשַׁעֲרֵי קְדֻשָּׁה לְמוֹרֵנוּ הָרַב חַיִּים וִיטָאל פֶּרֶק א'.

אַךְ לִבְסוֹף יְמֵי בֵּית שֵׁנִי גָּבְרָה שִׂנְאַת חִנָּם וְלָשׁוֹן הָרָע בֵּינֵינוּ, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, וּבַעֲבוּר זֶה נֶחֱרַב הַבַּיִת וְגָלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ כִּדְאִיתָא בְּיוֹמָא (דף ט') וּבִירוּשַׁלְמִי (פרק א' הלכה ה' דיומא) (הֲגַם שֶׁהַגְּמָרָא נָקְטָה שִׂנְאַת חִנָּם, הַכַּוָּנָה הוּא עַל לָשׁוֹן הָרָע גַּם כֵּן, שֶׁיּוֹצֵאת מִצַּד הַשִּׂנְאָה, דְּאִי לָאו הָכִי לֹא הָיוּ נְעִנָּשִׁים כָּל כָּךְ, וְהֵינוּ דְּסִיָּם שָׁם לְלַמֶּדְךָ, שֶׁקָּשָׁה שִׂנְאַת חִנָּם כְּנֶגֶד עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, וְזֶה מְצִינוּ בַּעֲרָכִין (דף ט"ו) גַּבֵּי לָשׁוֹן הָרָע. וְעוֹד מִגּוּפָא דְּשִׂמְעָתָא דְּיוֹמָא מוּכָח כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, מִדְּפָרִיךְ שָׁם וּבְמִקְדָּשׁ רִאשׁוֹן וְכוּ' וְדוֹקְרִים אֶת חַבְרֵיהֶן וְכוּ' עַיֵּן שָׁם). וּמֵאָז וְעַד עַתָּה בְּכָל יוֹם אָנוּ מְצַפִּים וּמִתְפַּלְּלִים לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיְּקָרֵב אוֹתָנוּ, כַּאֲשֶׁר הִבְטִיחָנוּ בְּתוֹרָתוֹ הַקְּדוֹשָׁה וְעַל יְדֵי נְבִיאָיו כַּמָּה פְּעָמִים, וְאֵין מִתְקַבֶּלֶת תְּפִלָּתֵנוּ לְפָנָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲזַ"ל בִּבְרָכוֹת (דף ל"ב): מִיּוֹם שֶׁנֶּחֱרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, חוֹמָה שֶׁל בַּרְזֶל מַפְסֶקֶת בֵּין יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם.

וּבֶאֱמֶת לֹא עָלָיו, חַס וְשָׁלוֹם, הוּא תְּלוּנָתֵנוּ, כִּי אִם עַל עַצְמֵנוּ, כִּי מִצַּדּוֹ לֹא יִבָּצֵר, חַס וְשָׁלוֹם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בִּישַׁעְיָה (ישעיה נט, א): "הֵן לֹא קָצְרָה יַד ה' מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא כָבְדָה אָזְנוֹ

מִשְׁמֹעַ כִּי אִם עֲוֹנוֹתֵיכֶם, וְגוֹ'. וּבִימֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי נִמְצָא בִּגְמָרָא סַנְהֶדְרִין בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין דף צ"ח) שֶׁהֵשִׁיבוּ לוֹ שֶׁהַיּוֹם אִם בְּקוֹלוֹ תִּשְׁמָעוּן יָבוֹא מָשִׁיחַ, אַף שֶׁלֹּא נִשְׁלַם אָז עֲדַיִן זְמַן הַגָּלוּת שֶׁנִּגְזַר עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁיִּהְיוּ אֶלֶף שָׁנִים בַּגָּלוּת כְּמִנְיַן יוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּדִבְרֵי חַז"ל, עִם כָּל זֶה הָיָה כֹּחַ הַתְּשׁוּבָה מְבַטֵּל אֶת הַגְּזֵרָה. וְכָל שֶׁכֵּן בִּזְמַנֵּנוּ שֶׁזֶּה יוֹתֵר מִשְּׁמוֹנָה מֵאוֹת שָׁנָה שֶׁכְּלָה הַיּוֹם הַנַּ"ל, וְאֵין הַסִּבָּה כִּי אִם מִצִּדֵּנוּ, שֶׁבַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים אֵין אָנוּ מַנִּיחִים לוֹ שֶׁיַּשְׂרֶה שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכֵנוּ.

וְכַאֲשֶׁר נַחְפְּשָׂה דְּרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה, אֵיזֶה עֲוֹנוֹת הֵם מֵהָעִקָּרִים הַגּוֹרְמִים לַאֲרִיכַת גָּלוּתֵנוּ, נִמְצָאִם הַרְבֵּה. אַךְ חֵטְא הַלָּשׁוֹן הוּא עַל כֻּלּוֹ מִפְּנֵי כַּמָּה טְעָמִים. אֶחָד, כֵּיוָן שֶׁזֶּה הָיָה הָעִקָּר לְסִבַּת גָּלוּתֵנוּ, כְּמוֹ שֶׁהֵבֵאנוּ מִגְּמָרָא יוֹמָא וּמִירוּשַׁלְמִי הַנַּ"ל. אִם כֵּן כָּל כַּמָּה שֶׁלֹּא נִרְאֶה לְתַקֵּן זֶה הַחֵטְא, אֵיךְ תּוּכַל לִהְיוֹת גְּאֻלָּה, כֵּיוָן שֶׁזֶּה הַחֵטְא פָּגַם כָּל כָּךְ, שֶׁעַל יְדֵי זֶה גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁאֵינוֹ מַנִּיחֵנוּ לָבוֹא לְאַרְצֵנוּ.

וְעוֹד הֲלֹא יָדוּעַ הוּא שֶׁנִּגְזַר עָלֵינוּ גָּלוּת מִכְּבָר מֵעֵת מַעֲשֵׂה הַמְרַגְּלִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּתְהִלִּים {פרק ק"ו, כ"ו-כ"ז}: "וַיִּשָּׂא יָדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם וְגוֹ' בַּגּוֹיִם וּלְזָרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת", וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שָׁם וְהָרַמְבַּ"ן בְּחֲמֵשׁ פָּרָשַׁת שְׁלַח, (במדבר יד, א) וְחֵטְא הַמְרַגְּלִים הֲלֹא הָיָה עָוֹן לְשׁוֹן הָרַע, וּכְמוֹ דְּאִיתָא בַּעֲרָכִין {דף ט"ו} אִם כֵּן אָנוּ מֻכְרָחִין לְתַקֵּן זֶה הַחֵטְא קֹדֶם הַגְּאֻלָּה.

וְעוֹד נִמְצָא מְפֹרָשׁ, שֶׁעָוֹן זֶה גּוֹרֵם, שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל נִרְדִּים בְּפָרֶךְ, מִמַּה שֶׁכָּתוּב בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת (שמות ב, יד): "אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר" וְעַיֵּן בְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י שָׁם. וְעוֹד נִמְצָא מְפֹרָשׁ בְּמִדְרָשׁ רַבָּה פָּרָשַׁת תֵּצֵא {דברים רבה ו' י"ד}: אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּעוֹלָם הַזֶּה עַל יְדֵי שֶׁהָיָה לְשׁוֹן הָרַע בֵּינֵיכֶם סִלַּקְתִּי שְׁכִינָה מִבֵּינֵיכֶם אֲבָל לֶעָתִיד לָבֹא וְכוּ'. וְעוֹד מִקְרָא מְפֹרָשׁ בְּפָרָשַׁת בְּרָכָה {דברים ל"ג ה'}: "וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל", וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י שָׁם, (וְהוּא מַאֲמַר הַסִּפְרִי), שֶׁאֵימָתַי הוּא מֶלֶךְ בִּישׁוּרוּן? דַּוְקָא כְּשֶׁהֵם בְּיַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֲגֻדּוֹת אֲגֻדּוֹת, וְיִדּוּעַ דְּדָבָר זֶה רָגִיל לָבוֹא עַל יְדֵי לָשׁוֹן הָרַע.

וּלְבַד זֶה, הַאֵיךְ יְכוֹלוֹת לָחוּל עָלֵינוּ בְּרָכוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁאָנוּ מְקֻוִּים לָזֶה, כֵּיוָן דְּבַעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, אָנוּ מֻרְגָּלִים בְּחֵטְא זֶה, הֲלֹא יֵשׁ עַל זֶה אַרְוֹר מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה, (דברים כז, כד): "אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר" שֶׁהוּא קָאֵי {עוֹלָה} עַל לָשׁוֹן הָרַע, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שָׁם, וּלְבַד שְׁאָר אֲרוּרִין שֶׁיֵּשׁ שָׁם עוֹד עַל זֶה, כַּמְבֹאָר לְקַמָּן בְּסוֹף הַפְּתִיחָה, עַיֵּן שָׁם.

וּלְבַד זֶה הֲלֹא יָדוּעַ הוּא מִגְּמָרָא דַּעֲרָכִין {דף ט"ו:} הַנַּ"ל, שֶׁגֹּדֶל הֶעָוֹן הַזֶּה הוּא עַד אֵין שִׁעוּר, עַד שֶׁאָמְרוּ עָלָיו שֶׁהוּא כְּכוֹפֵר בָּעִקָּר, חַס וְשָׁלוֹם. וְאָמְרוּ בִּירוּשַׁלְמִי דְּפֵאָה {פרק א הלכה א'}, שֶׁנִּפְרָעִין מִן הָאָדָם עֲבוּר זֶה הֶעָוֹן בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לְעוֹלָם הַבָּא.

וְעַיִן לְקַמָּן בַּפִּתְיחָה וּבְסִפְרִי שְׁמִירַת הַלָּשׁוֹן, שָׁם הֶעָתַקְנוּ כָּל מַאמְרֵי הַשַּׁ"ס וְהַמִּדְרָשִׁים וְהַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ הַנִּזְכָּרִים בְּעִנְיָן זֶה, וּמִי שֶׁיִּעַיֵּן וְיִתְבּוֹנָן הֵיטֵב בָּהֶם, תִּסְמַר שַׂעֲרוֹת רֹאשׁוֹ מִגֹּדֶל הֶעָוֹן.

וְנִרְאֶה פָּשׁוּט שֶׁהַטַּעַם שֶׁהֶחְמִירָה הַתּוֹרָה כָּל כָּךְ בְּזֶה הֶעָוֹן, מִשּׁוּם שֶׁמְּעוֹרֵר בָּזֶה הַרְבֵּה אֶת הַמְקַטְרֵג הַגָּדוֹל עַל כְּלַל יִשְׂרָאֵל, וְעַל יְדֵי זֶה הוֹרֵג כַּמָּה אֲנָשִׁים בְּכַמָּה מְדִינוֹת. וְזֶה לְשׁוֹן הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ פָּרָשַׁת פְּקוּדֵי {דף רס"ד}: * אִית רוּחָא חָדָא, דְּקַיְימָא עַל כָּל אִנּוּן מָארֵי דְּלִישָׁנָא בִּישָׁא, דְּכַד מִתְעָרֵי בְּנֵי נָשָׁא בְּלִישָׁנָא בִּישָׁא, אוֹ הַהוּא בַּר נָשׁ דְּמִתְעָרֵי בְּלִישָׁנָא בִּישָׁא, כְּדֵין אִתְעַר הַהוּא רוּחָא בִּישָׁא מְסָאֲבָא דִּלְעֵילָּא, דְּאִקְרֵי סַכְסוּכָא, וְאִיהוּ שָׁארֵי עַל הַהוּא אִתְעָרוּתָא דְּלִישָׁנָא בִּישָׁא, דְּשָׁארוּ בֵּה בְּנֵי נָשָׁא, וְאִיהוּ עָל לְעֵילָּא וְנָרִים בְּהַהוּא אִתְעָרוּ דְּלִישָׁנָא בִּישָׁא מוֹתָא וְחָרְבָּא וּקְטָלָא בְּעָלְמָא, וַי לְאִנּוּן דְּמִתְעָרֵי לְהַאי סִטְרָא בִּישָׁא וְלָא נָטְרֵי פּוּמַיְיהוּ וּלְשָׁנַיְיהוֹן וְלָא חָשְׁשׁוּ עַל דָּא וְלָא יַדְעֵי דְּהָא בְּאִתְעָרוּתָא דְּלְתַתָּא תַּלְיָא אִתְעָרוּ דְּלְעֵילָּא בֵּין לְטָב בֵּין לְבִישׁ כוּ', וְכוּלְהוּ דְּלְטוֹרִין לְאִתְעָרָא לְהַאי חִוְיָא רַבָּא לְמֶהֱוֵי דְּלְטוֹרָא עַל עָלְמָא, וְכוּלְהוּ בְּגִין הַאי אִתְעָרוּ דְּלִישָׁנָא בִּישָׁא, כַּד קַיְימָא אִתְעָרוּתָא דִּילֵיהּ לְתַתָּא.

* תרגום: יש רוח אחד, שעומד על כל אלו בעלי לשון הרע. כי כשבני אדם מתעוררים בלשון הרע, או אדם אחד שנתעורר בלשון הרע, אז נתעורר רוח הרע הטמא ההוא שלמעלה, בכאן נקרא סכסוכא, והוא שורה על התעוררות ההיא של לשון הרע שפתחו בני אדם, והוא נכנס למעלה, וגורם בהתעוררות ההיא של לשון הרע מות וחרב והרג בעולם. אוי לאלו שמעוררים את צד הרע הזה ואינם שומרים פיהם ולשונם ואינם דואגים על זה, שאינם יודעים, שבהתעוררות שלמטה תלויה התעוררות של מעלה, בין לטוב ובין לרע וכו'. וכלם דוברי רכיל על העולם לעורר על הנחש הגדול הזה לדבר רכילות על העולם. והכל הוא בשביל התעוררות לשון הרע, כשנמצאת התעוררות שלו למטה. (הגהה)

וְנוֹכַל לוֹמַר שֶׁזֶּהוּ כַּוָּנַת הַגְּמָרָא דַּעֲרָכִין הַנַּ"ל: כָּל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע, מַגְדִּיל עֲוֹנוֹת עַד לַשָּׁמַיִם שֶׁנֶּאֱמַר {תהלים ע"ג ט'}: "שַׂתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ" פֵּרוּשׁ: אַף שֶׁלְּשׁוֹנוֹ הוּא מְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ אֲבָל פִּיו שָׂת בַּשָּׁמַיִם. וְכֵן אִיתָא בְּתָנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ {פרק י"ח}, שֶׁהַלָּשׁוֹן הָרַע שֶׁהוּא מְסַפֵּר, הוּא עוֹלֶה עַד כְּנֶגֶד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, וּמִזֶּה נוֹכַל לֵידַע אֶת גֹּדֶל הַחֲרָבָן, שֶׁמַּחֲרִיבִים בַּעֲלֵי הַלָּשׁוֹן אֶת כְּלַל יִשְׂרָאֵל.

וְעוֹד טַעַם אַחֵר לְגֹדֶל הַפֶּגֶם שֶׁבָּא עַל יְדֵי עָוֹן זֶה, כִּי עַל יְדֵי שֶׁאָדָם הוּא פּוֹגֵם אֶת לְשׁוֹנוֹ בְּדִבּוּרִים אֲסוּרִים, הוּא מוֹנֵעַ אַחַר כָּךְ כָּל דִּבּוּרִים שֶׁל קֹדֶשׁ שֶׁהוּא מְדַבֵּר מִלְּעָלוֹת לְמַעְלָה.

וְזֶה לְשׁוֹן הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ פָּרָשַׁת פְּקוּדֵי: * וּבְהַאי רוּחָא בִּישָׁא תָּלְיָן כַּמָּה גַּרְדִינִין אָחֳרָנִין, דְּאִנּוּן מְמַנִּין לַאֲחָדָא מִלָּה בִּישָׁא אוֹ מִלָּה טִנּוּפָא, דְּאַפִּיק בַּר נָשׁ מִפֻּמֵּיהּ, וּלְבָתַר אַפִּיק מִלִּין קַדִּישִׁין. יַי לוֹן, יַי לְחַיֵּיהוֹן, וְכוּ' יַי לוֹן בְּהַאי עָלְמָא, יַי לוֹן בְּעָלְמָא דְּאָתֵי, בְּגִין דְּאִלֵּין רוּחִין מְסָאֲבִין נָטְלִין הַהוּא מִלָּה מְסָאֲבָא, וְכַד אַפִּיק בַּר נָשׁ לְבָתַר מִלִּין קַדִּישָׁא, אַקְדִימִי אִלֵּין רוּחֵי מְסָאֲבָא מִלֵּי הַהוּא מְסָאֲבָא, וּמְסָאֲבִי לְהַהוּא מִלָּה קַדִּישָׁא, וְלָא זָכֵי לֵהּ בַּר נָשׁ, וְכִבְיָכוֹל תִּשְׁשָׁא חֵילָא קַדִּישָׁא. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. הֲלֹא נִרְאֶה בַּעֲלִיל מִזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ, שֶׁכָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וּתְפִלָּה שֶׁלָּנוּ הֵם עוֹמְדִים בַּאֲוִיר הַשָּׁמַיִם, וְאֵינָם עוֹלִים לְמַעְלָה, וּמַאַיִן תָּבוֹא עֶזְרָתֵנוּ לְבִיאַת הַמָּשִׁיחַ, וְכֵיוֹצֵא בָּזֶה.

* תרגום: ומרוח הרע הזה תלויים כמה מעודרי דין אחרים, שהם ממנים לאחז בדבר רע או בדבר טנוף, שהאדם מוציא מפיו, ואחר כך מוציא מפיו דברים קדושים. אוי להם, אוי לחייהם, אלו בני אדם גורמים לאלו מעוררי דין האחרים לשלט ולפגם מקום הקדוש. אוי להם בעולם הזה, ואוי להם לעולם הבא, כי אלו רוחות הטמאה לוקחים דבר טמאה הזה שהוציא מפיו, וכשהאדם מוציא אחר כך מפיו דבר קדשה, מקדימים אלו רוחות הטמאה, ולוקחים דבר טמאה ההוא ומטמאים את דבר הקדשה ההוא. והאדם אינו זוכה בה, בדבר הקדשה, וכביכול נחלש כח הקדשה. (הגהה)

וְכַאֲשֶׁר נַעֲמִיק בְּזֶה הָעִנְיָן נִמְצָא עוֹד יוֹתֵר, שֶׁמִּלְבַד שֶׁהוּא עָוֹן פְּלִילִי בְּעַצְמוֹ וְכַנַּ"ל, עוֹד הוּא מַגְדִּיל הַקִּלְקוּל בְּכָל הָעוֹלָמוֹת וּמַחְשִׁיךְ וּמְמַעֵט אוֹרָן, עַל יְדֵי שֶׁרְגִילוּת הוּא לְכַמָּה וְכַמָּה אֲנָשִׁים, שֶׁכּוֹפְלִים אֶת הַלָּאו הַזֶּה כַּמָּה מֵאוֹת וַאֲלָפִים פְּעָמִים בִּימֵי חַיֵּיהֶם, כִּי אֲפִלּוּ עָוֹן קָטָן, כְּשֶׁיַּכְפִּיל הַרְבֵּה פְּעָמִים הוּא נַעֲשֶׂה לְבַסּוֹף כַּעֲבוֹת הָעֲגָלָה, כְּמוֹ שֶׁצָּוַח יְשַׁעְיָה {ה' י"ח}: "הוֹי מוֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חֲטָאָה". וְהַמָּשָׁל מֵחוּט הַמֶּשִׁי, כְּשֶׁיִּכְפְּלֶנּוּ כַּמָּה מֵאוֹת פְּעָמִים, וְכָל שֶׁכֵּן בַּחֵטְא הַזֶּה שֶׁהוּא חָמוּר מִצַּד עַצְמוֹ עַד מְאֹד, וּרְגִילִין לַעֲבֹר עָלָיו הָרַבֵּה וְהָרַבֵּה אֲנָשִׁים בְּכַמָּה אֲלָפִים פְּעָמִים בִּימֵי חַיֵּיהֶם, וְאֵין מְקַבְּלִין עַל עַצְמָן כְּלָל לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ, שֶׁבְּוַדַּאי הַקִּלְקוּל לְמַעְלָה הוּא לְאֵין שִׁעוּר.

וְאֶחָשְׁבָה לְדַעַת זֹאת, מֵאַיִן נַעֲשָׂה הַלָּאו הַזֶּה הֶפְקֵר כָּל כָּךְ לְעֵינֵי הָרַבֵּה בְּנֵי אָדָם. וְהִתְבּוֹנַנְתִּי שֶׁזֶּה הוּא מִכַּמָּה סִבּוֹת, לֶהָמוֹן מִצַּד אֶחָד וּלְהַלּוֹמְדִים מִצַּד אַחֵר. הֶהָמוֹן אֵינָם יוֹדְעִים כְּלָל שֶׁאִסּוּר לָשׁוֹן הָרַע הוּא אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת, וּלְהַבַּעֲלֵי תּוֹרָה אַף אוֹתָם שֶׁנִּתְבָּרֵר לָהֶם וְנִתְאַמֵּת לָהֶם שֶׁאִסּוּר לָשׁוֹן הָרַע אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת, יֵשׁ מֵהֶם כַּמָּה שֶׁיֵּצֵר הָרַע מַטְעֶה אוֹתָם בְּפָנִים אֲחֵרִים. אֶחָד, שֶׁתֵּכֶף מַחֲשִׁיב הַיֵּצֶר הָרַע בְּרַעְיוֹנָיו אֶת הָאִישׁ שֶׁהוּא מְסַפֵּר עָלָיו לְחוֹנֵף, וְאוֹמֵר לוֹ מִצְוָה לְפָרְסֵם אֶת הַחֲנֵפִים וְהָרְשָׁעִים. וּפְעָמִים אוֹמֵר לוֹ: הֲלֹא פְּלוֹנִי הוּא בַּעַל מַחְלֹקֶת וּמֻתָּר לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע עָלָיו. וְלִפְעָמִים הוּא מְפַתֵּהוּ בְּהֶתֵּרָא דְּאַפֵּי

תְּלָתָא {בפני שלושה}, וּפְעָמִים בְּהֶתֵּרָא דְּאַפֵּי מָרָא {בפני המדובר}, שֶׁמַּסְכִּים בְּעַצְמוֹ בְּעֵת הַסִּפּוּר שֶׁהָיָה אוֹמֵר לוֹ אַף בְּפָנָיו, וּמְגַלֶּה לוֹ הַיֵּצֶר הָרָע אֶת הַמַּאֲמָרִים הַשַּׁיָּכִים לָזֶה, וְעַיֵּן לְקַמָּן בְּכְלָל ב' ג' ח'. וּפְעָמִים הוּא מְפַתֶּהוּ בְּאֵיכוּת הַדָּבָר, לוֹמַר שֶׁאֵין זֶה נִכְנָס בִּכְלַל לָשׁוֹן הָרָע כְּגוֹן מַה שֶּׁרְגִילִין הַרְבֵּה אֲנָשִׁים, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, לְפַרְסֵם עַל אֶחָד שֶׁאֵינוֹ חָכָם, וּבֵאַרְנוּ זֶה לְקַמָּן בְּכְלָל ה'.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: הַיֵּצֶר הָרָע פְּעָלָתוֹ אַחַת מִשְּׁתֵּיהֶן, אוֹ שֶׁמְּפַתֶּהוּ, שֶׁאֵין דָּבָר זֶה נִכְנָס בִּכְלַל לָשׁוֹן הָרָע, אוֹ שֶׁעַל אִישׁ כָּזֶה לֹא צִוְּתָה הַתּוֹרָה בְּאִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע.

וְאִם רוֹאֶה הַיֵּצֶר הָרָע, שֶׁבְּאֵלּוּ עִנְיָנִים לֹא יְנַצַּח לָאָדָם, הוּא מְרַמֶּה אוֹתוֹ בְּהֶפֶךְ, שֶׁמַּחְמִיר עָלָיו כָּל כָּךְ בְּעִנְיַן לָשׁוֹן הָרָע, עַד שֶׁמַּרְאֶה לוֹ שֶׁהַכֹּל נִכְנָס בִּכְלַל לָשׁוֹן הָרָע, וְאִם כֵּן אִי אֶפְשָׁר לִחְיוֹת חַיֵּי תֵּבֵל בְּעִנְיַן זֶה אִם לֹא שֶׁיִּפְרֹשׁ לְגַמְרֵי מֵעִנְיְנֵי הָעוֹלָם, וְהוּא כְּעֵין דִּבַּת הַנָּחָשׁ הֶעָרוּם שֶׁאָמַר (בראשית ג, א): "אַף כִּי אָמַר אֱלֹקִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגָּן".

וּלְבַד זֶה חֶסְרָה לְהַרְבֵּה אֲנָשִׁים יְדִיעָה בְּעִנְיַן אִסּוּר קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁאִסּוּרוֹ הוּא אֲפִלּוּ לְהַאֲמִין בַּלֵּב לְבַד, רַק לָחוּשׁ מִבְּעֵי {צריך} {נדה ס"א}. וְעוֹד הַרְבֵּה עִנְיָנִים כַּיּוֹצֵא בָּזֶה בְּעִנְיַן קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת אֲשֶׁר אִי אֶפְשָׁר לְבָאָרָם פֹּה. וְאַךְ אֵינָם יוֹדְעִים אֵיךְ לְתַקֵּן אֶת הַדָּבָר, אִם עָבַר עַל אִסּוּר סִפּוּר לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת וְקַבָּלָתָם.

וּמִצַּד אֵלּוּ הַסִּבּוֹת נִתְמוֹטֵט הָעִנְיָן מִכֹּל וָכֹל, כִּי מִמֵּילָא הֵרְגֵּל הָאִישׁ לְדַבֵּר, כְּפִי שֶׁיְּזַדְּמֵן שֶׁיֵּצֵא מִפִּיו, וְלֹא לְהִתְבּוֹנֵן בּוֹ מִתְּחִלָּה פֶּן דָּבָר זֶה נִכְנָס בִּכְלַל אִסּוּר רְכִילוּת וְלָשׁוֹן הָרָע. וְהֶרְגֵּלְנוּ כָּל כָּךְ בְּעָוֹן זֶה, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, עַד שֶׁמִּפְּנֵי זֶה בְּעֵינֵי הַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם אֵין דָּבָר זֶה נֶחְשָׁב לְעָוֹן כְּלָל, אִפְלּוּ אִם יְדַבֵּר דָּבָר שֶׁנִּרְאֶה לַכֹּל שֶׁהוּא לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת גְּמוּרָה, כְּגוֹן שֶׁהוּא מְדַבֵּר רַע עַל חֲבֵרוֹ וּמְגַנֶּהוּ בְּתַכְלִית הַגְּנוּת. וְאִם יִשְׁאֲלֶהוּ אֶחָד: לָמָּה דִּבַּרְתָּ לָשׁוֹן הָרָע אוֹ רְכִילוּת? יַחְשֹׁב בְּלִבּוֹ, שֶׁהוּא בָּא לַעֲשׂוֹתוֹ צַדִּיק וְחָסִיד, וְלֹא יְקַבֵּל אֶת דִּבְרֵי הַמּוֹכִיחַ כְּלָל, בַּאֲשֶׁר שֶׁהוּא רוֹאֶה שֶׁהַדָּבָר הַזֶּה הֶפְקֵר, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים.

וְכָל אֵלּוּ הַסִּבּוֹת עִקָּרָם הוּא מִצַּד שֶׁלֹּא נִתְקַבֵּץ בְּמָקוֹם אֶחָד עִנְיַן לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת, שֶׁיִּתְבָּאֵר בּוֹ אֵיכוּתָם וְעִנְיָנָם בִּכְלָלֵיהֶם וּפְרָטֵיהֶם, אֲבָל הֵם מְפֻזָּרִים בַּשַּׁ"ס וְרַאשׁוֹנִים. וַאֲפִלּוּ הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ז' מֵהִלְכוֹת דֵּעוֹת וְרַבֵּנוּ יוֹנָה בְּשַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה, שֶׁהֵם עָשׂוּ לָנוּ דֶּרֶךְ סְלוּלָה בַּהֲלָכָה זוֹ אַף עַל פִּי כֵן קִצְרוּ מְאֹד, כְּדַרְכָּן שֶׁל רִאשׁוֹנִים, וְגַם יֵשׁ הַרְבֵּה וְהַרְבֵּה דִּינִים שֶׁלֹּא בָּא בְּדִבְרֵיהֶן, כַּאֲשֶׁר יִרְאֶה הָרוֹאֶה בְּפָנִים הַסֵּפֶר.

עַל כֵּן אָזַרְתִּי כְּגֶבֶר חֲלָצַי, בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הַחוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת, וְקִבַּצְתִּי כָּל דִּינֵי לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת אֶל סֵפֶר, וְלִקַּטְתִּי אוֹתָם מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת הַמְפֻזָּרִים בַּשַּׁ"ס וּבַפּוֹסְקִים וּבְפָרָט מֵהָרַמְבַּ"ם וְהַסְּמַ"ג וְהַשַּׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה זַ"ל, שֶׁהֵם הֵאִירוּ לָנוּ הָעֵינַיִם בַּהֲלָכָה

זוֹ, וְגַם לִקַּטְתִּי אֵיזֶה דִּינִים מִמַּה שֶׁמָּצָאתִי בִּתְשׁוּבַת מַהֲרִי"ק וּשְׁאָרֵי תְּשׁוּבוֹת הַשַּׁיָכִים לְעִנְיָן זֶה.

וְחִלַּקְתִּי אֶת הַסֵּפֶר לִשְׁנֵי חֲלָקִים. א. הִלְכוֹת אִסּוּרֵי לָשׁוֹן הָרָע. ב. הִלְכוֹת אִסּוּרֵי רְכִילוּת *. (וְכַאֲשֶׁר יְזַכֵּנִי הָעֶלְיוֹן אֶרְאֶה בְּלִי נֶדֶר לְחַבֵּר אֶל אֵלּוּ הַשְּׁנֵי חֲלָקִים עוֹד חֵלֶק שְׁלִישִׁי, אֲשֶׁר בּוֹ יְקַבֵּץ כָּל הַמַּאֲמָרִים הַנִּזְכָּרִים בַּגְּמָרָא וּמִדְרָשִׁים וְזֹהַר הַקָּדוֹשׁ מֵעִנְיָן זֶה, כִּי מִתּוֹךְ זֶה יִבֹּאַר עֹצֶם הַשָּׂכָר בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, לְמִי שֶׁנִּזְהָר מֵעָוֹן זֶה וְגֹדֶל הָעֹנֶשׁ לְמִי שֶׁעוֹבֵר עַל זֶה), וְאַחַר כָּךְ חִלַּקְתִּי אֶת הַהֲלָכוֹת הַנ"ל לִכְלָלִים, וְכָל כְּלָל לְכַמָּה סְעִיפִים, כְּדֵי שֶׁיָּרוּץ הַקּוֹרֵא בּוֹ, וְכִמְעַט בְּכָל כְּלָל צִיַּרְתִּי אֵיזֶה צִיּוּרִים הַשַּׁיָכִים לִכְלָל זֶה, כְּדֵי שֶׁמִּמֶּנּוּ יִתְבּוֹנָן הַקּוֹרֵא, אֵיךְ לִזָּהֵר בָּזֶה לְמַעֲשֶׂה.

* ובאמת יש הרבה דינים בהלכות רכילות, שנוכל ללמד אותם מדיני אסורי לשון הרע, אך אמרתי ההכרח לחזר עוד כל דין ודין בפרטיות מחמת גדל המכשול המצוי בזה החטא, חטא הלשון, רחמנא ליצלן, ואין לסמך בענין כזה על המעין, שכאשר יהיה צריך לאיזה דבר למעשה, יחפש ללמד דבר מתוך דבר, וכולי האי ואולי. גם שכמעט בכל ענין וענין יש איזה התחדשות, אשר לא נוכל ללמד זה מדיני אסורי לשון הרע, וכבר אמרו חז"ל בכיוצא בזה: כל פרשה שנאמרה ונשנית, לא נשנית, אלא בשביל דבר שנתחדש בה. (הגהה)

וְקָרָאתִי אֶת שֵׁם הַסֵּפֶר הַזֶּה בְּכָלְלוֹ "חָפֵץ חַיִּים" עַל שֵׁם הַכָּתוּב (תהלים לד, יג): "מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים" וְכוּ'. וּמִפְּנֵי שֶׁלֹּא יָקוּץ הַקּוֹרֵא בְּקָרִיאָתוֹ כָּל דִּין וּמְקוֹרוֹ מֻחֲמַת רֹב הָאֲרִיכוּת שֶׁנִּמְצָא בּוֹ לִפְעָמִים, עַל כֵּן חִלַּקְתִּיו לִשְׁנַיִם. הַפְּנִים, וְהוּא הַהֲלָכָה בְּקִצּוּר הַיּוֹצֵאת אַחַר בֵּרוּר כָּל הַדְּבָרִים יִקָּרֵא בְּשֵׁם מְקוֹר הַחַיִּים, כִּי הַדִּבּוּר שֶׁבָּאָדָם הוּא יוֹצֵא מִכֹּחַ נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בּוֹ וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (בראשית ב, ז): "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה", וְתִרְגֵּם אוּנְקְלוֹס לְרוּחַ מְמַלְלָא. וּבְאוֹר סָבִיב לוֹ יִקָּרֵא בְּשֵׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים, כִּי הוּא הַבְּאֵר שֶׁדָּלִיתִי מִמֶּנּוּ אֶת מְקוֹר הַחַיִּים הַפְּנִימִי.

וְיֵדַע אָחִי הַקּוֹרֵא, שֶׁאֲפִלּוּ כָּל דָּבָר פָּשׁוּט שֶׁנִּמְצָא בַּפְּנִים, הֶרְאֵיתִי אֶת מְקוֹרוֹ בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים. לְמַעַן יְבֹרַר לְעֵינֵי הַכֹּל, שֶׁסֵּפֶר זֶה לֹא חִבַּרְתִּי עַל פִּי מִדַּת חֲסִידוּת, רַק עַל צַד הַדִּין. (וְאֻלַּי לְהַקּוֹרֵא הַנָּעִים, אוּלַי יִמְצָא אֵיזֶה דָּבָר, שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִרְאֶה לוֹ בְּהַשְׁקָפָה רִאשׁוֹנָה, אִם בְּעֶצֶם הַדִּין, כִּי יֹאמַר שֶׁהוּא חוּמְרָא בְּעָלְמָא אוֹ אֲרִיכוּת הַלָּשׁוֹן לְלֹא צֹרֶךְ אוֹ קִצּוּר לָשׁוֹן, בַּל יְמַהֵר לְהַחְלִיט אֶת הַדָּבָר לוֹמַר שְׁגָגָה הִיא, עַד אֲשֶׁר יְעַיֵּן הֵיטֵב בְּהַבְּאֵר מַיִם חַיִּים וּבְכָל הַכְּלָלִים הַנִּצְרָכִים לַהֲלָכָה זוֹ, כִּי אַף אִם יֶחְסַר לוֹ כְּלָל אֶחָד מֵהֲלָכָה זוֹ, לֹא יָבִין שְׁאָר הַהֲלָכָה לַאֲשׁוּרוֹ. כִּי בֶּאֱמֶת כָּל סָעִיף וְסָעִיף מִסֵּפֶר הַזֶּה עֵינְתִּי בּוֹ הַרְבֵּה (וּבְדִבּוּק

חֲבֵרִים גְּדוֹלֵי תוֹרָה), וְחִפַּשְׂתִּי חִפּוּשׂ אַחַד חִפּוּשׂ, שֶׁלֹּא יִמָּצֵא בַּשַּׁ"ס סְתִירָה לִדְבָרֵינוּ. וְכַמָּה פְּעָמִים עִיַּנְתִּי בְּעִנְיָן אֶחָד כַּמָּה יָמִים, עַד שֶׁבֵּרַרְתִּי הַהֲלָכָה לַאֲמִתָּה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וַאֲקַוֶּה לְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כִּי הַקּוֹרֵא אֲשֶׁר יִשְׁמַע לִדְבָרֵינוּ אֵלֶּה וְיַעַיֵּן הֵיטֵב בְּכָל כְּלָלֵי הַהֲלָכָה, עֵינָיו יֶחֱזוּ מֵישָׁרִים, כִּי כָּל מִלָּה וּמִלָּה, שֶׁבִּפְנִים הַסֵּפֶר, נִכְתְּבָה בְּדִקְדּוּק הַדִּין. וְלִפְעָמִים הָיָה בִּיכָלְתִּי לְשַׁנּוֹת אֶת הַלָּשׁוֹן לְקַצֵּר אוֹ לְהַאֲרִיךְ, לְמַעַן יִהְיֶה נָקֵל לְהָבִין הַמָּכְוָן בּוֹ. אוּלָם לֹא רָצִיתִי לְשַׁנּוֹת לְשׁוֹן הָרַמְבַּם וּשְׁאָרֵי פּוֹסְקִים שֶׁהִדִּין נוֹבֵעַ מֵהֶם. וְכָל אֲשֶׁר יְדוּנִי לְכַף זְכוּת הַמָּקוֹם יְדִינֵהוּ לְכַף זְכוּת) *.

* ואל יפלא בעיני הקורא, כיון שכל הספר הזה הוא מיסד על עקרי ההלכה, למה אני מביא בכמה מקומות ראיות מספר שערי תשובה לרבנו יונה, שהוא מכלל ספרי מוסר, כי באמת נראה לעינים להמתבונן היטב במאמריו הקדושים בכמה מקומות, ששמר ודקדק את דבריו שלא יצא מגדר הדין, ובפרט בדיני לשון הרע שלו, בכל ענין וענין שכתב יש על זה מקור מן הש"ס, וכאשר נבאר, אם ירצה השם, בפנים הספר, אך הוא קצר מאד, ולא הביא את המקורות כדרכן של ראשונים, ובכל זאת על פי הרב לא סמכתי עליו לבד, רק במקום שנשמע מדבריו איזה קולא (וכן כהאי גונא משאר ספרי מוסר), אבל לחומרא כמעט רבו ככלו הבאתי עוד איזה ראיות, כאשר יראה המעין בפנים.

ויודע אני כי יוכל להיות, שימצאו אנשים, שרצונם ותשוקתם לתן דפי בחבריהם, והרגילו את עצמם בעון המר הזה, עד אשר לא יועיל להם שום דבר להשיבם מדרכם הרעה, ואנשים כאלו, כאשר ימצאו בספרי זה איזה קלא, לא ידקדקו כלל בפרטים הנצרכים לזה, ויתירו על ידי זה כמה דברים אשר לא עלתה על לבי, ולא יהיה גם כן לבם נוקפם על זה, כי יתלו בספר הזה, אך אמרתי, לא אמנע טוב להולכים בתמים בשביל אנשים כאלו, כמו שאמרו חז"ל באפן כזה בבבא בתרא (בבא בתרא פט, ב): אמרה ומהאי קרא אמרה "כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם" וכו'.

וידעתי גם ידעתי כי ימצאו אנשים, אשר ירצו להמעיט את מעלת הלמוד בענין זה, ויתלו את עצמן במאמר חז"ל: מוטב שיהיו שוגגין, ואל יהיו מזידין, אך באמת הדין אתי משני צדדים. א. בדבר המפרש בתורה, אין אומרים מוטב וכו', כמו שפסק בארח חיים בסימן תר"ח סעיף ב' בהג"ה, ולשון הרע ורכילות הוא דבר המפרש בתורה ועוד, אם כן לא נלמד לרבים הלכות גזל, דגם זה קשה מאד לקים, כמו שאמרו חז"ל בבבא בתרא דף קס"ה. (ואף שבלשון הרע אמרו שם, שכלם נכשלין, הלא לא אמרו רק באבק, כמו שהקשה הגמרא שם: בלשון הרע סלקא דעתך (עלתה בדעתך). ויהיה תועלת על כל פנים מלמוד ענינים אלו להנצל מעצם העון, ואפלו מאבק לשון הרע יוכל להנצל, אם יתן לבו ורעיוניו

לזה, דלא אמרו אין אדם וכו', רק בסתמא) וכן לא נלמדם הלכות שבת, שהם כהררים התלוים בשערה, והרבה דינים יש בהם, שקשה מאד לקים אותם. ועוד היאך העתיקו לנו חז"ל בערכין (דף ט"ו: ודף ט"ז) העקרים בענינים אלו, כגון, מה שאמרו שם: היכי דמי לישנא בישא, נורא בי פלניא (איך נקרא לשון הרע? אש אצל פלוני) וכדומה. ועוד מגופא דקרא נוכיח, הלא כתיב בתורה: "זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים" וכו', והביא הרמב"ן בבאורו בשם הספרי, שצריך לזכר תמיד בפה מעשה מרים כדי שעל ידי זה נתבונן את גדל העון המר, ולדבריהם, אדרבה, לא נזכר, ונוכל להיות שוגגין בזה, אלא ודאי דהתורה ירדה לסוף דעת האדם, שבכחו להיות נזהר מזה העון, דאי לאו הכי אין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו, וכאשר יתבונן תמיד בזה, יהיה לו בודאי לתועלת גדולה להנצל מעון זה.

עוד ימצא תועלת גדולה מלמוד ענינים אלו, שעל ידי זה לא יהיה דבר זה בעיניו כהפקר, ואז אפלו אם יהיה, חס ושלום, נכשל בזה לפרקים, איננו בכלל בעלי לשון הרע, שעל זה אמרו חז"ל בערכין, ששקול כנגד ג' עונות החמורות, ואינם מקבלין פני שכינה, וכיוצא מענשין החמורין, כמו שמוכח מדברי רבנו יונה ב"שערי תשובה" ומדברי ה"כסף משנה" ברמב"ם בפרק ז' מהלכות דעות רק כשאר לאו דעלמא. גם על ידי זה ידע בנפשו שחטא לפני ה', וכמו שאמר הכתוב (ירמיה ב, לה): "הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי", ויראה לפיס את חברו עבור זה, או לפחות שלא לדבר עליו עוד הפעם, מה שאין כן אם ישליך, חס ושלום, את הדבר אחר גוו, ואינו חושבו לעון כלל. (הגהה)

גַּם חִבַּרְתִּי אֶל הַסֵּפֶר הַזֶּה פְּתִיחָה אֲרֻכָּה וּרְחָבָה, שָׁם מְבֹאָר כַּמָּה לְאוִין וַעֲשִׂין רָגִיל לַעֲבֹר, מִי שֶׁאֵינוֹ נִזְהָר מֵאִסּוּר הַמַּר שֶׁל לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת (וּכְהַאי גַּוְנָא מָצִינוּ בְּמִשְׁנָה נְדָרִים {דף ס"ה} עַיֵּן שָׁם וּבְמָנָחוֹת {דף מ"ד} עַיֵּן שָׁם) אוּלַי יִתֵּן ה', שֶׁעַל יְדֵי כָּךְ יִנָּגֵף הַיֵּצֶר בִּרְאוֹתוֹ אֶת גֹּדֶל הַמְּהוּמָה וְהַמַּכְשֵׁלָה שֶׁהוּא עוֹשֶׂה עַל יְדֵי דִּבּוּרוֹ.

גַּם לְבַד זֶה יָדוּעַ הוּא מַה שֶּׁהוּבָא בְּמִדְרַשׁ רַבָּה פָּרָשַׁת נָשֹׂא {י"ד ד'}, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אִם יַגַּעְתָּ הַרְבֵּה בְּדִבְרֵיהֶם, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵסִיר יֵצֶר הָרָע מִמְּךָ. עַל כֵּן אָמַרְתִּי אֶל לִבִּי, אֶפְשָׁר שֶׁעַל יְדֵי שֶׁיְּיַגְּעִינוּ בַּסֵּפֶר הַזֶּה, שֶׁהוּא מְלֻקָּט מִכָּל דִּבְרֵי הָרִאשׁוֹנִים בְּעִנְיָן זֶה וְיִתְבּוֹנְנוּ בּוֹ, לֹא יִשְׁלֹט כָּל כָּךְ הַיֵּצֶר הָרָע בְּעָוֹן זֶה. וּמִמֵּילָא כְּשֶׁיִּמְשֹׁךְ מִתְּחִלָּה אֶת עַצְמוֹ מֵעָוֹן זֶה בְּמִקְצָת, בְּהֶמְשֵׁךְ הַזְּמַן יִמְשֹׁךְ אֶת יָדוֹ מִמֶּנּוּ לְגַמְרֵי, כִּי בְּעָוֹן זֶה הַרְבֵּה מִמֶּנּוּ הַהֶרְגֵּל עוֹשֶׂה, וְהַבָּא לִטָּהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ (יומא לח, ב), וּבְזְכוּת זֶה וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, אָמֵן.

פתיחה להלכות לשון הרע ורכילות

הקדמה

בְּאַהֲבַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְחָפֵץ מְאֹד בְּטוֹבָתָם עַד שֶׁקָּרָאָם בְּשֵׁם בָּנִים, וְחֵלֶק ה' וְנַחֲלָה, וְכַמָּה שֵׁמוֹת חֲבִיבִים הַמּוֹרִים עַל גֹּדֶל אַהֲבָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מלאכי א, ב): "אֲהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר ה'", וְגוֹ', לְפִיכָךְ הִרְחִיקָם מִכָּל הַמִּדּוֹת רָעוֹת וּבִפְרָט מִלָּשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת, כִּי הוּא מֵבִיא אֶת בְּנֵי אָדָם לִידֵי רִיב וּמַצָּה, וְכַמָּה פְּעָמִים יוּכַל לָבוֹא מִזֶּה לִידֵי שְׁפִיכוּת דָּמִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם ז"ל בְּהִלְכוֹת דֵּעוֹת (פרק ז' הלכה א'): אַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹקִין עַל לָאו זֶה, עָוֹן גָּדוֹל הוּא וְגוֹרֵם לַהֲרֹג נְפָשׁוֹת רַבּוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, לְכָךְ נִסְמַךְ לוֹ (ויקרא יט, טז): "לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ", צֵא וּלְמַד מָה אֶרֶץ לְדוֹאֵג הָאֲדוֹמִי וּלְנוֹב עִיר הַכֹּהֲנִים. וְעוֹד כַּמָּה רָעוֹת עֲצוּמוֹת, שֶׁנִּסְבּוּ עַל יְדֵי הַמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת, כְּמוֹ שֶׁיָּדוּעַ שֶׁחֵטְא הַנָּחָשׁ הָיָה הָעִקָּר עַל יְדֵי לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁדִּבֵּר לָשׁוֹן הָרָע עַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאָמַר: מִן הָאִילָן הַזֶּה אָכַל וּבָרָא אֶת הָעוֹלָם, וְעַל יְדֵי זֶה פִּתָּה אֶת חַוָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חַז"ל (שבת קמו, א): בָּא נָחָשׁ עַל חַוָּה וְהִטִּיל בָּהּ זֻהֲמָא, הֲרֵי שִׁגְרַם גִּלּוּי עֲרָיוֹת, וְגַם מִיתָה לְכָל הָעוֹלָם, הֲרֵי שְׁפִיכוּת דָּמִים. וְעַל יְדֵי זֶה גָּרַם לְאָדָם הָרִאשׁוֹן וְחַוָּה לַעֲבֹר עַל רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּמִמֵּילָא זֶה הַמְדַבֵּר לָשׁוֹן הָרָע, אוֹחֵז בְּמִדָּתוֹ הַמַּשְׁחֶתֶת לְבָרְיאַת הָעוֹלָם.

וְגַם שֶׁעִקַּר סִבַּת יְרִידַת יִשְׂרָאֵל לְמִצְרַיִם הָיְתָה לְכַתְּחִלָּה עַל יְדֵי זֶה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (בראשית לז, ב): "וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם" וְעַל יְדֵי זֶה נִגְזַר עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם מִדָּה בְּמִדָּה שֶׁנִּמְכַּר לְעֶבֶד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר עֲלֵיהֶם, שֶׁקּוֹרְאִין לַאֲחֵיהֶם עֲבָדִים, כְּמוֹ דְּאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ (ב"ר ד, ז) וּבִירוּשַׁלְמִי דְּפֵאָה (פרק א' הלכה א'), הֲגַם שֶׁהָיָה לוֹ טַעַם לְהֶתֵּרָא עַל הַדִּבָּה שֶׁהֵבִיא כְּמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים, עִם כָּל זֶה, רְאֵה, שֶׁלֹּא הוֹעִיל לוֹ שׁוּם הֶתֵּר.

וְעוֹד כָּל סִבַּת גָּלוּתֵנוּ עַתָּה הוּא הָעִקָּר רַק בִּשְׁבִיל מַעֲשֵׂה הַמְרַגְּלִים, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב {בתהלים קו כו כז}: "וַיִּשָּׂא יָדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל וְגוֹ' וּלְזָרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת" וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רשׁ"י שָׁם, וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ן בַּחֻמָּשׁ בְּפָרָשַׁת מְרַגְּלִים (במדבר יד, א). וְאָמְרוּ בַּעֲרָכִין (דף ט"ו), שֶׁעִקַּר חֵטְא מְרַגְּלִים הָיָה לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁהוֹצִיאוּ דִּבָּה עַל הָאָרֶץ, וְעַל יְדֵי שֶׁבָּכוּ אָז בְּכִיָּה שֶׁל חִנָּם, נִגְזַר עֲלֵיהֶם בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת. וְעוֹד כַּמָּה רָעוֹת עַד אֵין מִסְפָּר הִשִּׂיגוּנוּ עַל יְדֵי חֵטְא הֶחָמוּר הַזֶּה, כִּי גַּם כָּל חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּהֶרְגוּ בִּימֵי שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח, גִּיסוֹ שֶׁל יַנַּאי הַמֶּלֶךְ, עַל יְדֵי יַנַּאי, הָיָה גַּם כֵּן עַל יְדֵי רְכִילוּת כִּדְאִיתָא בְּקִדּוּשִׁין {דף ס"ו} עַיֵּן שָׁם. וַהֲרִיגַת הַתַּנָּא ר' אֱלִיעֶזֶר הַמּוֹדָעִי, שֶׁהָיָה גַּם כֵּן סִבָּה לְחָרְבַּן בֵּיתָר, הָיָה גַּם כֵּן עַל יְדֵי רְכִילוּת, שֶׁהִרְכִּילוּ עָלָיו לִפְנֵי בֶּן כּוֹזִיבָא כִּדְאִיתָא בְּמִדְרַשׁ אֵיכָה (איכה רבה ב, ד).

וּמִפְּנֵי גֹּדֶל הָרָעוֹת שֶׁנִּמְצְאוּ בַּמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת, הִזְהִירָה הַתּוֹרָה אוֹתָנוּ בִּפְרָטוּת עַל זֶה בְּלָאו {ויקרא י"ט ט"ז} דְּ"לֹא תֵלֵךְ רָכִיל" וְגוּ' וּכְמוֹ שֶׁנִּבְאַר לְקַמָּן. (וְלֹא כְּמוֹ כַּעַס וְאַכְזָרִיּוּת וְלֵיצָנוּת וּשְׂאָר מִדּוֹת הַנִּשְׁחָתוֹת, אַף שֶׁגַּם הֵמָּה מַשְׁחִיתִים אֶת תֹּאַר הַנֶּפֶשׁ וְצוּרָתָהּ, וְגַם עֲלֵיהֶם רָמְזָה הַתּוֹרָה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת כַּמְבֹאָר בְּדִבְרֵי חֲזַ"ל, עִם כָּל זֶה אֵין עֲלֵיהֶם לָאו בְּפֵרוּשׁ בְּמִנְיַן תַּרְי"ג).

וְעוֹד נִרְאֶה פָּשׁוּט טַעַם אַחֵר, מַה שֶּׁהִזְהִירָה הַתּוֹרָה בִּפְרָט עַל זֶה, מִפְּנֵי שֶׁכַּאֲשֶׁר נִדַּיֵּק בֶּאֱמֶת בַּפְּרָט הַזֶּה דְּהַיְנוּ לָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת, נִמְצָא שֶׁכִּמְעַט הֵם כּוֹלְלִין כָּל הלְאוִין וְהָעֲשִׂין שֶׁיִּמְצֵא בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְהָרְבֵּה מִבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, כַּאֲשֶׁר נְבָאֵר אִם יִרְצֶה הַשֵּׁם, לָכֵן הִזְהִירָה הַתּוֹרָה אוֹתָנוּ בְּפֵרוּשׁ, כְּדֵי שֶׁלֹּא נִלָּכֵד בַּמְצוּדָה הָרָעָה הַזֹּאת. וְעָתִיד אֲנִי לְבָאֵר דָּבָר זֶה בְּעֶזְרַת ה' יִתְבָּרַךְ. וּמִזֶּה יֵצֵא דֶּרֶךְ אַגַּב תּוֹעֶלֶת רַבָּה לְכַמָּה הֲלָכוֹת אֲחֵרוֹת, וְגַם אוּלַי עַל יְדֵי זֶה יִנָּגֵף הַיֵּצֶר בְּרֹאוֹתוֹ גֹּדֶל הַמְּהוּמָה וְהַמַּכֹּשֶׁלָה, שֶׁיַּעֲשֶׂה עַל יְדֵי דִּבּוּרוֹ, וְזֶה הֵחֵלִי בְּעֶזְרַת הַחוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת.

וּמִתְּחִלָּה צָרִיךְ לֵידַע הַכְּלָלִים בַּהֲלָכוֹת אֵלּוּ דְּלָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת (לָשׁוֹן הָרַע הוּא, הַיְנוּ, הַמְסַפֵּר בִּגְנוּת חֲבֵרוֹ, וּרְכִילוּת הַיְנוּ שֶׁמְסַפֵּר לְאֶחָד מַה שֶּׁחֲבֵרוֹ דִּבֵּר עָלָיו רָעָה אוֹ עָשָׂה לוֹ רָעָה), אָסוּר אֲפִלּוּ עַל דָּבָר אֱמֶת, כְּמוֹ שֶׁנִּבְאַר לְקַמָּן, אִם יִרְצֶה הַשֵּׁם, בְּשֵׁם כָּל הַפּוֹסְקִים. גַּם דְּאִסּוּר לָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת הוּא בֵּין בְּפָנָיו וּבֵין שֶׁלֹּא בְּפָנָיו. גַּם דְּאֵין חִלּוּק בֵּין מְסַפֵּר לְמְקַבֵּל, כְּמוֹ שֶׁנִּבְאַר הַכֹּל לְקַמָּן. וּמְקַבֵּל מִקְרֵי בְּמַה שֶּׁמַּאֲמִין בְּלִבּוֹ לְהַסִּפּוּר שֶׁמְסַפֵּר לוֹ חֲבֵרוֹ, אֲפִלּוּ אֵין מְסַיֵּעַ לוֹ בְּהַסִּפּוּר, רַק שֶׁמַּאֲמִין בְּלִבּוֹ לְהַסִּפּוּר לָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת שֶׁשָּׁמַע, בְּזֶה מִקְרֵי נוֹשֵׂא שֶׁמַע שָׁוְא וְעוֹבֵר עַל יְדֵי זֶה הַלָּאו (שמות כג, א) דְּ"לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא", כָּל אֶחָד מֵאֵלּוּ הַכְּלָלִים יֵשׁ בּוֹ שָׁרָשִׁים וַעֲנָפִים כַּאֲשֶׁר בִּשְׁאָר חֶלְקֵי הַתּוֹרָה, ה' יְזַכֵּנוּ לֵידַע אוֹתָם עַל בֻּרְיָם.

וְדַע דְּמַה שֶּׁנִּכְתַּב דְּעוֹבֵר בֵּין בְּלָאוִין וּבֵין בַּעֲשִׂין וּבֵין בְּהַג' אֲרוּרִין שֶׁנִּכְתַּב וּנְבָרֵר לְקַמָּן, דְּיֵשׁ עָלָיו, כַּוָּנָתֵנוּ בֵּין בְּלָשׁוֹן הָרַע וּבֵין בִּרְכִילוּת וּבֵין עַל שֶׁקֶר וּבֵין עַל אֱמֶת, וְזֶהוּ מַה שֶּׁנִּכְתַּב בְּכָל מָקוֹם בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים בְּד' אֲפָנִים הָרִאשׁוֹנִים (לְבַד אִם נְבָאֵר בְּהֶדְיָא (בפירוש), דְּלֹא קָאֵי (שֶׁאֵינוֹ מִתְיַחֵס), רַק עַל אֶחָד מֵאֵלּוּ). וְלֹא נִשְׁאַר חוֹב עָלֵינוּ רַק לְבָאֵר בְּכָל אֶחָד מֵהלְאוִין אוֹ הָעֲשִׂין אִם קָאֵי בְּפָנָיו אוֹ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו אוֹ עַל הַמְסַפֵּר אוֹ עַל הַמְקַבֵּל.

וְהַלְאוִין אוֹ הָעֲשִׂין שֶׁהֵם כּוֹלְלִים כָּל אֹפֶן אֶכְתֹּב בְּקִצּוּר בְּהַבְּאֵר מַיִם חַיִּים בְּ"כָל הַח' הָאֲפָנִים", וְכַוָּנָתֵנוּ בְּלָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת וּבְפָנָיו וְשֶׁלֹּא בְּפָנָיו וּבֵין לַמְסַפֵּר וּבֵין לַמְקַבֵּל וּבֵין עַל אֱמֶת וּבֵין עַל שֶׁקֶר, וּזְכֹר אֵלּוּ הַדְּבָרִים כִּי לֹא אֶכְפְּלֵם הַרְבֵּה פְּעָמִים בִּפְתִיחָה הַזֹּאת.

וּמִתְחִלָּה נְבָאֵר כַּמָּה לָאוִין, שֶׁעוֹבֵר עַל יְדֵי סִפּוּר לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת, וְאַחַר כָּךְ כַּמָּה עֲשִׂין, וְאַחַר כָּךְ כַּמָּה אֲרוּרִין, שֶׁמְּקַבֵּל עַל עַצְמוֹ עַל יְדֵי זֶה, וְעוֹד כַּמָּה אִסּוּרִין גְּדוֹלִים, שֶׁנִּסְבָּב עַל יְדֵי זֶה.

וַאֲחַלֵּק אֶת הַפְּתִיחָה הַזּוֹ לִשְׁנַיִם. הַפְּנִים יִקָּרֵא בְּשֵׁם מְקוֹר הַחַיִּים, וּבֵאוּר סָבִיב לוֹ בְּשֵׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים. וְטַעַם לַשֵּׁמוֹת הָאֵלּוּ כְּבָר כָּתַבְתִּי בַּהַקְדָּמָה. וּבִבְאֵר מַיִם חַיִּים יְבֹאַר עַל אֵיזֶה אֹפֶן נֶאֱמַר כָּל לָאו אוֹ עֲשֵׂה וְעוֹד אֵיזֶה הֲלָכוֹת אֲחֵרוֹת. וְזֶה הַחֵלִי בְּעֶזְרַת הַחוֹנֵן דַּעַת.

לאוין

הַמְרַגֵּל (א) בַּחֲבֵרוֹ עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י"ט ט"ז): "לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּךָ" אֵיזֶהוּ רָכִיל? זֶה שֶׁטּוֹעֵן דְּבָרִים וְהוֹלֵךְ מִזֶּה לָזֶה וְאוֹמֵר: כָּךְ אָמַר פְּלוֹנִי עָלֶיךָ, כָּךְ וְכָךְ שָׁמַעְתִּי עַל פְּלוֹנִי שֶׁהוּא עָשָׂה לְךָ, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אֱמֶת, הֲרֵי זֶה מַחֲרִיב אֶת הָעוֹלָם. וְיֵשׁ עָוֹן גָּדוֹל מִזֶּה עַד מְאֹד וְהוּא לָשׁוֹן הָרָע וְהוּא בִּכְלַל לָאו זֶה, וְהוּא הַמְסַפֵּר בִּגְנוּת חֲבֵרוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁאוֹמֵר אֱמֶת. אֲבָל הָאוֹמֵר שֶׁקֶר נִמְצָא מוֹצִיא שֵׁם רָע עַל חֲבֵרוֹ.

וְעוֹבֵר נַמֵּי (גם כן) (ב) הַמְסַפֵּר אוֹ הַמְקַבֵּל בְּלָאו (שְׁמות כ"ג א') דְּ"לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא" וְקָרֵי בֵּהּ נַמֵּי לֹא תַשִּׂיא, וְאִם כֵּן לָאו זֶה כּוֹלֵל לִשְׁנֵיהֶם.

וְעוֹבֵר נַמֵּי (ג) הַמְסַפֵּר בְּמַה דִּכְתִיב (דברים כ"ד ח'): "הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת", וּפֵרְשׁוּ בְּסִפְרָא (בחקתי פרשה א' ג') דְּמַה שֶּׁכָּתְבָה הַתּוֹרָה "לִשְׁמֹר מְאֹד", הַכַּוָּנָה שֶׁלֹּא לִשְׁכֹּחַ מִלְּהַזְהֵר מִלָּשׁוֹן הָרָע, שֶׁלֹּא תָּבֹא עָלֶיךָ הַצָּרַעַת עַל יְדֵי סִפּוּר הַזֶּה.

וְעוֹבֵר נַמֵּי (ד) הַמְסַפֵּר וְהַמְקַבֵּל בְּלָאו (ויקרא י"ט י"ד) דְּ"לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשׁוֹל" כִּי כָּל אֶחָד נוֹתֵן מִכְשׁוֹל לִפְנֵי חֲבֵרוֹ, שֶׁיַּעֲבֹר עַל לָאוִין הַמְפֹרָשִׁין בַּתּוֹרָה. אַךְ יֵשׁ חִלּוּק בֵּין הַמְסַפֵּר וְהַמְקַבֵּל בָּזֶה, דְּהַמְסַפֵּר עוֹבֵר בְּלָאו זֶה בֵּין אִם הַשּׁוֹמְעִים רַבִּים אוֹ מֻעָטִים, וְאַדְרַבָּה כָּל שֶׁיִּתְרַבּוּ הַשּׁוֹמְעִים, יִתְרַבֶּה עָלָיו הַלָּאו הַזֶּה, כִּי הוּא נוֹתֵן מִכְשׁוֹל לִפְנֵי כַּמָּה אֲנָשִׁים. לֹא כֵן הַמְקַבֵּל, אֶפְשָׁר דְּאֵינוֹ עוֹבֵר בְּלָאו זֶה, רַק אִם הוּא לְבַדּוֹ שׁוֹמֵעַ מִפִּי עַתָּה הַלָּשׁוֹן הָרָע אוֹ הָרְכִילוּת, וְאִלּוּ הָיָה הוֹלֵךְ עַתָּה מֵאֶצְלוֹ, לֹא הָיָה לוֹ אֶל מִי לְסַפֵּר הַלְּשׁוֹן בִּישָׁא שֶׁלּוֹ, אֲבָל אִם יֵשׁ בִּלְעָדָיו שׁוֹמְעִים אֲחֵרִים בְּעֵת מַעֲשֶׂה, אֶפְשָׁר, דְּאֵין עוֹבֵר הַשּׁוֹמֵעַ עַל לָאו זֶה, כִּי אִם עַל לָאוִין אֲחֵרִים הַמְפֹרָשִׁים בְּפִתְיחָה זוֹ, עַיֵּן בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים. וְכָל זֶה אִם בָּא אַחַר הַתְּחִלַּת הַסִּפּוּר, אֲבָל הָרִאשׁוֹן שֶׁהִתְחִיל לְסַפֵּר לְפָנָיו, אַף שֶׁבָּאוּ אַחַר כָּךְ אֶל הַשְּׁמוּעָה הָרָעָה הַזֹּאת עוֹד אֲנָשִׁים, בְּוַדַּאי עוֹבֵר בְּכָל גַּוָּנֵי (בכל האופנים) כִּי עַל יָדוֹ הֻתְחַל הָאִסּוּר. וְעַל כָּל פָּנִים צָרִיךְ לְהִזָּהֵר מְאֹד מֵחֲבוּרוֹת כָּאֵלֶּה, שֶׁלֹּא לֵישֵׁב עִמָּהֶם, כִּי לְמַעְלָה כֻּלָּם נִכְתָּבִין בְּשֵׁם חֲבוּרַת רָשַׁע כִּי כֵן אִיתָא (כתוב) בְּצַוָּאַת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל

שֶׁצִּוָּה לְהוֹרְקָנוּס בְּנוֹ, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: בְּנִי, אַל תֵּשֵׁב בַּחֲבוּרוֹת הָאוֹמְרִים גְּנַאי מֵחַבְרֵיהֶם, כִּי כְּשֶׁהַדְּבָרִים עוֹלִים לְמַעְלָה בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִין, וְכָל הָעוֹמְדִים שָׁם נִכְתָּבִין בְּשֵׁם חֲבוּרַת רָשַׁע. וְעוֹבֵר נַמֵּי הַמַּסְפֵּר (ה) לָשׁוֹן הָרַע בְּלָאו (דברים ח' י"א) דְּ"הִשָּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ", שֶׁהוּא אַזְהָרָה לְגַסֵּי הָרוּחַ, כִּי כֵּיוָן שֶׁהוּא מַלְעִיג וּמִתְלוֹצֵץ עַל חֲבֵרוֹ, מִסְתָּמָא הוּא מַחֲשִׁיב אֶת עַצְמוֹ לְחָכָם וּלְאִישׁ בַּאֲנָשִׁים, כִּי אִלּוּ הָיָה מַכִּיר אֶת נִגְעֵי עַצְמוֹ, לֹא הָיָה מַלְעִיג מֵחֲבֵרוֹ, וְיָדוּעַ מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסוֹטָה (דף ד'), שֶׁעָוֹן הַגַּאֲוָה קָשֶׁה עַד מְאֹד, כִּדְאִיתָא שָׁם, שֶׁעֲבוּר זֶה אֵין עָפָרוֹ נִנְעָר לְתוֹחֵית הַמֵּתִים, וְהוּא כְּעוֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת, וּשְׁכִינָה מְיַלֶּלֶת עָלָיו, וְהוּא נִקְרָא תּוֹעֵבָה, עַיֵּן שָׁם בַּגְּמָרָא. וּבִפְרָט אִם בַּסִּפּוּר הַזֶּה שֶׁל קְלוֹן חֲבֵרוֹ הוּא מְכַבֵּד אֶת עַצְמוֹ, בְּוַדַּאי עוֹבֵר בְּלָאו זֶה, מִלְּבַד מַה שֶּׁכָּרַתּוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּרוּחַ קָדְשָׁם מֵעוֹלָם הַבָּא וְאָמְרוּ (ירושלמי, חגיגה פרק ב' הלכה א'): "הַמִּתְכַּבֵּד בְּקִלּוֹן חֲבֵרוֹ אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא".

וְעוֹבֵר נַמֵּי הַמַּסְפֵּר וְהַמְקַבֵּל (ו) בְּלָאו (ויקרא כ"ב ל"ב) דְּ "לֹא תְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי", אַחֲרֵי שֶׁאֵין בָּזֶה תַּאֲוָה וְלֹא הֲנָאָה גַּשְׁמִית, שֶׁעַל יְדֵי זֶה יִתְגַּבֵּר יִצְרוֹ עָלָיו, עַל כֵּן נֶחְשָׁב הָעָוֹן הַזֶּה כְּמֶרֶד וּפְרִיקַת עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם בְּעָלְמָא, וּמְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בָּזֶה. וְזֶה דִּבַּרְנוּ אֲפִלּוּ בְּסָתָם אִישׁ יִשְׂרָאֵל, וּבִפְרָט אִם הוּא אִישׁ חָשׁוּב, שֶׁהַכֹּל מִסְתַּכְּלִין עַל מַעֲשָׂיו, בְּוַדַּאי מִתְחַלֵּל הַשֵּׁם עַל יְדֵי זֶה. וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה אִם הָיָה הָעֲבֵרָה הַזֹּאת בָּרַבִּים, בְּוַדַּאי שֶׁהַחֵטְא גָּדוֹל עַד מְאֹד, שֶׁנִּקְרָא מְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בָּרַבִּים.

וְלִפְעָמִים (ז) עוֹבֵר הַמַּסְפֵּר גַּם כֵּן בְּלָאו (ויקרא י"ט י"ז) דְּ"לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ", כְּגוֹן אִם בְּפָנָיו שָׁלוֹם יְדַבֵּר אֶת רֵעֵהוּ, וְשֶׁלֹּא בְּפָנָיו מַבְאִישׁ אֶת רֵיחוֹ בִּפְנֵי אֲחֵרִים, וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה אִם בְּפֵרוּשׁ מְצַוֶּה לָהֶם, שֶׁלֹּא יֵלְכוּ וְיוֹדִיעוּהוּ, דִּבְוַדַּאי עוֹבֵר עַל לָאו זֶה. וְלִפְעָמִים שֶׁהַמְסַפֵּר עוֹבֵר גַּם כֵּן (ח-ט) עַל לָאו (ויקרא י"ט י"ח) דְּ"לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר", כְּגוֹן שֶׁיֵּשׁ לוֹ שִׂנְאָה עָלָיו עַל דָּבָר, שֶׁבִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת לוֹ טוֹבָה בְּדָבָר שְׁאֵילַת מָמוֹן וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה (כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים, בְּשֵׁם הָרְאֵ"ם) וְלֹא הֵיטִיבוֹ, וַעֲבוּר זֶה נוֹטֵר לוֹ שִׂנְאָה בְּלִבּוֹ, וּכְשֶׁרוֹאֶה אַחַר כָּךְ עָלָיו שׁוּם דְּבַר גְּנַאי, מְפַרְסְמוֹ בִּפְנֵי אֲנָשִׁים. וְהוּא עוֹבֵר מִתְּחִלָּה עַל הַנְּטִירָה שֶׁבַּלֵּב, עַל לָאו דְּ"לֹא תִטֹּר", וְאַחַר כָּךְ כְּשֶׁנּוֹקֵם מִמֶּנּוּ, וְסִפֵּר עָלָיו עֲבוּר זֶה הַדְּבָרִי גְּנוּת שֶׁרָאָה עָלָיו, עוֹבֵר עַל לָאו דְּ"לֹא תִקֹּם", אֶלָּא צָרִיךְ שֶׁיִּמְחֶה הַדָּבָר מִלִּבּוֹ.

וְאִם קָם (י) וְהֵעִיד עָלָיו לִפְנֵי בֵּית דִּין בִּדְבַר אִסּוּר בֵּיחִידִי, כֵּיוָן שֶׁאֵין יָכוֹל לְבוֹא מִזֶּה שׁוּם תּוֹעֶלֶת לְעִנְיַן מָמוֹן וּשְׁבוּעָה וְלֹא לְעִנְיַן לִפְסֹל אֶת הָאִישׁ הַזֶּה מֵחֶזְקַת כְּשֵׁרוּתוֹ, כֵּיוָן שֶׁהוּא עֵד אֶחָד בַּדָּבָר, אִם כֵּן שֵׁם בִּישׁ בְּעָלְמָא הוּא דְּקָא מַפִּיק עָלָיו, וְעוֹבֵר עַל יְדֵי זֶה גַּם כֵּן עַל

לָאו (דברים י"ט ט"ו) דְּ"לֹא יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל עָוֹן וּלְכָל חַטָּאת", וּצְרִיכִין בֵּית דִּין לְהַלְקוֹתוֹ עֲבוּר זֶה הַדָּבָר.

וְכָל זֶה שֶׁכָּתַבְנוּ (יא) הוּא בְּמְסַפֵּר בִּיחִידִי אוֹ שׁוֹמֵעַ בִּיחִידִי, אֲבָל אִם הוּא מְדַבֵּק עַצְמוֹ לַחֲבוּרָה שֶׁל אַנְשֵׁי רֶשַׁע וּבַעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע כְּדֵי לְסַפֵּר לָהֶם אוֹ כְּדֵי לִשְׁמֹעַ מֵהֶם, עוֹבֵר גַּם כֵּן עַל לָאו (שמות כ"ג ב') דְּ"לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרָעֹת" (לפי מה שכתב רבנו יונה במאמר ג'), שֶׁהוּא אַזְהָרָה, שֶׁלֹּא לְהִסְכִּים וּלְהִתְחַבֵּר עִם עוֹשֵׂי עָוֶל, אַף שֶׁהֵם רַבִּים, וְעַיֵּן לְקַמָּן בְּאוֹת ו' בְּמִצְוַת עֲשֵׂה, שָׁם תִּרְאֶה שֶׁעוֹבֵר גַּם כֵּן עַל מִצְוַת עֲשֵׂה עַל יְדֵי הִתְחַבְּרוּתוֹ הָרָעָה הַזֹּאת, וְעַיֵּן לְעֵיל בְּאוֹת ד' בְּפָנִים בַּמֶּה שֶׁכָּתַבְתִּי בְּשֵׁם פִּרְקֵי דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּצַוָּאָתוֹ לִבְנוֹ עַל עִנְיַן זֶה.

וְאִם הוּא מַחֲזִיק בַּמַּחְלֹקֶת (יב) עַל יְדֵי סִפּוּרוֹ עוֹבֵר עוֹד עַל לָאו (במדבר י"ז ה') דְּ"לֹא יִהְיֶה כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ" שֶׁהוּא אַזְהָרָה, שֶׁלֹּא לְהַחֲזִיק בְּמַחְלֹקֶת כִּדְאִיתָא בְּסַנְהֶדְרִין (דף ק"י).

וּפְעָמִים הַרְבֵּה מָצוּי עוֹד לָאו אֶחָד, וְהוּא לְפִי מַה שֶּׁרְגִילִין הַרְבֵּה פְּעָמִים לְבַזּוֹת לַחֲבֵרוֹ (יג) בְּמַעֲשָׂיו הָרִאשׁוֹנִים אוֹ בְּפֶגֶם מִשְׁפָּחָה אוֹ בְּמִעוּט חָכְמָתוֹ בַּתּוֹרָה אוֹ בְּמְלַאכְתּוֹ, כָּל אִישׁ לְפִי עִנְיָנוֹ, אֲשֶׁר נֹאמַר לוֹ דְּבָרִים, אֲשֶׁר יַכְעִיסוּהוּ וַיַּבְהִילוּהוּ, וְלֹא יוּכַל לְהַעֲזֹר מֵהֶם, אֲפִלּוּ אִם הָיָה הַדָּבָר בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, עוֹבֵר עַל לָאו (ויקרא כ"ה י"ז) דְּ"לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ" דְּאֵירֵי בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים, כִּדְאִיתָא בְּבָבָא מְצִיעָא (דף נ"ח:), וְקַל וָחֹמֶר אִם הָיָה זֶה בִּפְנֵי אֲנָשִׁים. וְנִמְצָא לְפִי זֶה, שֶׁהַמַּגָּעָה לַחֲבֵרוֹ בֵּין בִּרְכִילוּת וּבֵין בְּלָשׁוֹן הָרָע בְּפָנָיו וּבְפְנֵי אֲחֵרִים, מִלְּבַד שֶׁיֵּשׁ עָלָיו לָאו דְּלָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל, עוֹבֵר גַּם כֵּן בְּלָאו זֶה.

וְאִם גִּנָּהוּ כָּל כָּךְ בַּדְּבָרִים הַנַּ"ל וְכִיּוֹצֵא בָּהֶם בְּפָנָיו וּבְפְנֵי אֲחֵרִים, (יד) עַד שֶׁנִּשְׁתַּנָּה פָּנָיו עַל יְדֵי זֶה, עוֹבֵר גַּם כֵּן עַל לָאו (ויקרא י"ט י"ז) דְּ"לֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא" שֶׁהַזְהִירָה הַתּוֹרָה בָּזֶה, שֶׁלֹּא לְבַיֵּשׁ אֶת חֲבֵרוֹ יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ בִּמְקוֹם הַתּוֹכָחָה וּבֵינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, דְּהַיְנוּ שֶׁלֹּא לְדַבֵּר אִתּוֹ קָשׁוֹת עַד שֶׁיְּכַלִּימֶנּוּ, קַל וָחֹמֶר שֶׁלֹּא בִּמְקוֹם הַתּוֹכָחָה וּבִפְנֵי אֲחֵרִים. וְכָל זֶה שֶׁלֹּא הָיָה בָּרַבִּים, אֲבָל אִם הִלְבִּין אֶת פָּנָיו בָּרַבִּים, כְּבָר כְּרָתוּהוּ רַז"ל מֵעוֹלָם הַבָּא וְאָמְרוּ: הַמַּלְבִּין אֶת פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא [1].

[1] הגה"ה: ודע, דאצל הולכי רכיל מצוי מאד לאו זה, על ידי מה שקורין בלשון אשכנז "אויס פירין". ואסביר לך זה בלשון הקדש כדי לידע כמה לאוין דאוריתא באין על ידי מדה גרועה הזו. והוא, כשיספר לו ראובן לשמעון: לוי דבר עליך לפני כך וכך, (ותכף עובר ראובן בזה על לאו ד"לא תלך רכיל בעמך" ושאר לאוין ועשין וכנ"ל), ושמעון מאמין לדבריו, (והוא עובר על לאו ד"לא תשא שמע שוא" ושאר לאוין ועשין וכנ"ל), ואחר כך כשפוגע שמעון בלוי, הוא מתחיל לחרפו ולבזותו, (והוא עובר בזה על לאו "ולא תונו איש את עמיתו", דכי משום שהוא מקבל לשון הרע עליו וחושב שהוא דבר עליו לשון הרע, התר לו להונות אותו?) ולוי עומד ומשתאה: על מה ולמה אתה מחרפני? עד ששמעון בכעסו מספר לו: למה גנית אותי לפני ראובן? וכי סבור אתה שאיני יודע, והלא ראובן ספר לי. (ועובר הוא גם כן על לאו ד"לא תלך רכיל" וגו', כמו שמפרש בכל הפוסקים דקאי על אמת), והוא מתרץ את

וְאִם הוּא יָתוֹם אוֹ אַלְמָנָה, (טו) אֲפִלּוּ הֵם עֲשִׁירִים, וְסִפֵּר גְּנוּתָם בִּפְנֵיהֶם, עוֹבֵר עוֹד עַל לָאו אַחֵר וְהוּא (שמות כ"ב כ"א): "כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן", שֶׁהַזְהִירָה הַתּוֹרָה בָּזֶה שֶׁלֹּא לְהַקְנִיטָן אוֹ לְהַכְאִיב לִבָּן בְּשׁוּם מִין צַעַר. וְעָנְשׁוֹ מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה (שם כ"ג): "וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם" וְגוֹ'.

וְלִפְעָמִים עוֹבֵר (טז) עוֹד עַל אִסּוּר חֲנֻפָּה, שֶׁהוּא לְהַרְבֵּה גְּאוֹנִים (הרא"ם בעל התוספות, וגאון ורבי שלמה בן גבירול) לָאו גָּמוּר, וְהוּא לָאו (במדבר ל"ה ל"ג) דְּ"לֹא תַחֲנִיפוּ אֶת הָאָרֶץ", כְּגוֹן, אִם מִתְכַּוֵּן בְּסִפּוּרוֹ הַלָּשׁוֹן הָרָע וְהָרְכִילוּת כְּדֵי לְהַחֲנִיף לְהַשּׁוֹמֵעַ, שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁיֵּשׁ לוֹ עַל אוֹתוֹ פְּלוֹנִי שִׂנְאָה מִכְּבָר, וְעַל יְדֵי זֶה יִמְצָא חֵן בְּעֵינָיו, וְהוּא עָוֹן פְּלִילִי, כִּי הַמַּעַט מִמֶּנּוּ, אֲשֶׁר אֵינוֹ מְקַיֵּם מִצְוַת הוֹכָחָה (שֶׁהוּא מִצְוַת עֲשֵׂה דְּאוֹרַיְתָא) לְהוֹכִיחוֹ עַל הַשִּׂנְאָה אֲשֶׁר בֵּינוֹ וּבֵין חֲבֵרוֹ, אֲבָל גַּם יְחַזֵּיק בְּסִפּוּרָיו אֶת הַשִּׂנְאָה אֲשֶׁר בֵּינֵיהֶם מִכְּבָר, וְעַל יָדוֹ יִשְׁנֶה בְּאַוְלָתוֹ יוֹתֵר וְיוֹתֵר, וְיִוָּלֵד מִזֶּה מַחְלֹקֶת חֲדָשָׁה וְעוֹד כַּמָּה קִלְקוּלִים, הַשֵּׁם יִשְׁמְרֵנוּ.

וְדַע דְּעָוֹן זֶה, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, מָצוּי הַרְבֵּה מְאֹד, וְהוּא כְּשֶׁאֶחָד מְסַפֵּר בִּגְנוּת חֲבֵרוֹ, וְהַשּׁוֹמֵעַ אַף שֶׁמַּכִּיר שֶׁדָּבָר זֶה שֶׁדִּבֵּר עַל חֲבֵרוֹ, שֶׁלֹּא מִן הַדִּין הוּא, אַף עַל פִּי כֵן הוּא גַּם כֵּן מְנַעְנֵעַ רֹאשׁוֹ לְדָבָר זֶה, וּמַחֲלִיק גַּם הוּא אֶת הַדָּבָר בִּלְשׁוֹנוֹ, שֶׁמּוֹסִיף אֵיזֶה תֹּבוֹת לַפָּגָם, מִפְּנֵי שֶׁהַמְסַפֵּר, לִפְעָמִים הוּא בַּעַל הַבַּיִת חָשׁוּב וְכַדּוֹמֶה, שֶׁיֵּשׁ לוֹ מִמֶּנּוּ טוֹבוֹת אוֹ שֶׁיָּרֵא, שֶׁיַּחֲזִיקוּ אוֹתוֹ לְאֵינוֹ חָכָם וְכַדּוֹמֶה. וְעַל כֵּן יְסִיתֶנּוּ הַיֵּצֶר מִפְּנֵי הַדְּחַק, שֶׁיִּסְכִּים גַּם הוּא לָזֶה. אֲבָל תֵּדַע אָחִי שֶׁזֶּה הוּא בְּעֶצֶם לָאו דְּחֲנֻפָּה, אֲפִלּוּ אִם רַק יוֹסִיף אֵיזֶה תֹּבוֹת כַּאֲשֶׁר מִתְבָּאֵר בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים.

וְעַל עִנְיָן כָּזֶה שַׁיָּךְ מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (משלי כ"ג ב'): "וְשַׂמְתָּ סַכִּין בִּלְעֶךָ אִם בַּעַל נֶפֶשׁ אָתָּה", וְחַיָּב אָדָם לִמְסֹר עַצְמוֹ לַסַּכָּנָה, וְאַל יַשִּׂיא אֶת נַפְשׁוֹ עָוֹן אַשְׁמָה כָּזֶה. וְעַל פִּי הַתּוֹרָה צָרִיךְ

דבריו לומר: כי שקר ענה בי ראובן לפניך, וחנם חרפתני.

ואחר כך כשפוגע שמעון בראובן, היצר מסיתו לגמר עוד הענין הרע הנ"ל בכי טוב ואומר לו: מפני שקרנותך הסיתני לבלע את לוי חנם, והלא הוא אומר: לא היו דברים מעולם, ועברה גוררת עוד עברה, ואומר לו ראובן לשמעון: לך עמי ותראה שאני אומר אלו הדברים בפניו ממש, ומסתמא הבא לטמא פותחין לו, והולך עמו ופוגע בלוי ואומר לו שמעון לראובן: אמר בפניו. ומלבישׁ את עצמו במדת העזות לאמר: אתה דברת עליו לפני כך וכך, (והוא עובר עוד הפעם על לאו ד"לא תלך רכיל", וכנ"ל אף על אמת), ותכף מתלבן פני לוי, (ועובר ראובן גם כן על לאו ד"לא תשא עליו חטא" וכנ"ל), ולוי משיב: אמת דברתי, אבל לא באפן זה ובנגון זה אמרתי, כידוע, כי כמה דברים משתנין בתנועה אחת, ושמעון משיב: עתה אף אם תכחיש אלף פעמים לא אאמינך, אחרי שאמר הדברים בפניך (ועובר גם כן עוד על לאו ד"לא תשא שמע שוא" כמו שאברר לקמן, שמן התורה אסור להאמין בשום אפן, וכי מפני שהרשע הזה הלביש את עצמו במדת החצפה והעזות ואמר בפניו, התר לאו ד"לא תשא שמע שוא", וכמו שיברר לקמן, אם ירצה השם, בכלל ז' סעיף ב').

הנך רואה, שכמה מהלאוין הנ"ל באו מצד אהבת המדה הגרועה הנ"ל, שאלו היה ראובן זה הולך בדרכי השם יתברך, היה לו לשתק ולקבל על עצמו חשדו של שמעון, שיחשדהו לשקרן בענין לוי, ולא לילך עם שמעון אצל לוי ולהוסיף עונות על עונו הראשון דרכילות. ד' ישמרנו ממדה הגרועה הזאת.

בְּשָׁעַת מַעֲשֶׂה עַל כָּל פָּנִים לְהִתְחַזֵּק מְאֹד שֶׁלֹּא לְסַיְּעוֹ אֶפִלּוּ בְּתִנּוּעָה אַחַת, שֶׁיֵּרָאֶה מִמֶּנָּה שֶׁהוּא מַסְכִּים לְסִפּוּרוֹ, וְעַל זֶה שַׁיָּךְ מַאֲמַר חֲזַ"ל בְּעֵדֵיּוֹת (משנה עדיות פרק ה' משנה ו'): מוּטָב שֶׁיִּקָּרֵא אָדָם שׁוֹטֶה כָּל יָמָיו וְכוּ'. וְזֶה הוּא אֶפִלּוּ אִם הוּא מֵבִין, שֶׁדְּבָרָיו בְּתוֹכָחָה לֹא יִהְיוּ נִשְׁמָעִין לְהַמְסַפֵּר, דְּאִי לָאו הָכִי בְּוַדַּאי חַיָּב לְהוֹכִיחוֹ גַּם כֵּן עַל זֶה, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר אִם יִרְצֶה הַשֵּׁם לְקַמָּן בְּהִלְכוֹת לָשׁוֹן הָרַע כְּלָל ו'.

וְלִפְעָמִים (יז) יֵשׁ עוֹד לָאו אַחֵר, לְפִי מַה שֶּׁמָּצוּי, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, שֶׁמְּדַבֵּר עָלָיו לָשׁוֹן הָרַע מִתּוֹךְ כַּעַס, וּבִשְׁעַת מַעֲשֶׂה הוּא מְקַלְּלוֹ גַּם כֵּן, וּפְעָמִים הוּא מְקַלְּלוֹ בַּשֵּׁם אֶפִלּוּ בְּלַעַ"ז, וְהוּא עוֹבֵר בָּזֶה עַל לָאו גָּמוּר (ויקרא י"ט י"ד) דְּ"לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ" (וְכָזֹנַת הַכָּתוּב הוּא אֶפִלּוּ חֵרֵשׁ, וְכָל שֶׁכֵּן מִי שֶׁאֵינוֹ חֵרֵשׁ וְכַמְבאָר בְּחֹשֶׁן מִשְׁפָּט בְּסִימָן כ"ז סָעִיף א').

הֲרֵי חִשַּׁבְנוּ שִׁבְעָה עָשָׂר לָאוִין הָרְגִילִין לָבוֹא עַל יְדֵי סִפּוּר לָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת, אֶפִלּוּ הוּא מְסַפֵּר רַק לְיִשְׂרָאֵל. דְּאִם הוּא מַלְשִׁין עַל יִשְׂרָאֵל בִּפְנֵי כּוּתִי, אִסּוּרוֹ יוֹתֵר גָּדוֹל וְיוֹתֵר חָמוּר, וְנִכְנָס לִפְעָמִים בִּכְלַל מָסוּר כַּאֲשֶׁר נִבָּאֵר אִם יִרְצֶה הַשֵּׁם לְקַמָּן בְּהִלְכוֹת לָשׁוֹן הָרַע בִּכְלָל שְׁמִינִי. וְהָרְבֵּה מֵהַלְּאוִין הַנַּ"ל, שֶׁחַיָּבִים עֲלֵיהֶן מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, כְּמוֹ עַל גְּנוּת דְּאַלְמָנָה וְיָתוֹם וְעַל חִלּוּל הַשֵּׁם, וְהָרְבֵּה מֵהֶן שֶׁנּוֹגֵעַ בְּעִנְיַן עוֹלָם הַבָּא, כְּגוֹן, מַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים וּמִתְכַּבֵּד בְּקִלּוֹן חֲבֵרוֹ, לְמִי שֶׁמַּרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ בָּעָוֹן הֶחָמוּר הַזֶּה שֶׁל לָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת, כַּאֲשֶׁר נִבָּאֵר אִם יִרְצֶה הַשֵּׁם הַכֹּל לְקַמָּן.

עשיין

וְעַתָּה אַתְחִיל בְּעֶזְרַת ה' יִתְבָּרַךְ לְבָאֵר כַּמָּה מִצְוֹת עֲשִׂין, שֶׁעוֹבֵר עַל יְדֵי הַסִּפּוּר לָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת כְּמוֹ שֶׁיַּעֲדֵנוּ לְעֵיל, וְזֶה הֵחֵלִי בְּעֶזְרַת צוּרִי וְגוֹאֲלִי.

הַמְרַגֵּל בַּחֲבֵרוֹ, מִלְּבַד הַלָּאוִין שֶׁמָּנִינוּ לְעֵיל, עוֹבֵר גַּם כֵּן עַל כַּמָּה עֲשִׂין, וַאֲבָאֲרֵם בְּעֶזְרַת ה' יִתְבָּרַךְ אֶחָד לְאֶחָד.

עוֹבֵר עַל יְדֵי זֶה (א) עַל מִצְוַת עֲשֵׂה (דברים כ"ד ט') "זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ" וְגוֹ', שֶׁהַזְהִירָנוּ הַתּוֹרָה בָּזֶה, שֶׁנִּזְכֹּר בְּפֶה תָּמִיד הָעֹנֶשׁ הַגָּדוֹל, אֲשֶׁר עָשָׂה ה' יִתְבָּרַךְ לַצַּדֶּקֶת מִרְיָם הַנְּבִיאָה שֶׁלֹּא דִּבְּרָה אֶלָּא בְּאָחִיהָ אֲשֶׁר אָהֲבַתְהוּ כְּנַפְשָׁהּ, וְגִדְּלַתְהוּ עַל בִּרְכֶּיהָ, וְסִכְּנָה עַצְמָהּ לְהַצִּילוֹ מִן הַיָּם, וְהִיא לֹא דִּבְּרָה בִּגְנוּתוֹ אֶלָּא מַה שֶּׁהִשְׁוָתָה אוֹתוֹ לִשְׁאָר נְבִיאִים, וְלֹא דִּבְּרָה בְּפָנָיו שֶׁיֵּבוֹשׁ וְלֹא בִּפְנֵי רַבִּים, רַק בֵּינָהּ לְבֵין אֲחִיהָ הַקָּדוֹשׁ בְּצִנְעָה, וְהוּא לֹא הִקְפִּיד עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י"ב ג'): "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד", וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִילוּהָ כָּל מַעֲשֶׂיהָ הַטּוֹבִים וְנֶעֱנְשָׁה בְּצָרַעַת עַל זֶה, קַל וָחֹמֶר לִשְׁאָר בְּנֵי אָדָם הַטִּפְּשִׁים, הַמַּרְבִּים לְדַבֵּר גְּדוֹלוֹת וְנִפְלָאוֹת עַל חַבְרֵיהֶם, שֶׁבְּוַדַּאי יֵעָנְשׁוּ עַל זֶה מְאֹד.

וְעוֹבֵר (ב) עַל יְדֵי הַסִּפּוּר הַזֶּה גַּם עַל מִצְוַת עֲשֵׂה (ויקרא י"ט י"ח): "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ", שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ בָּזֶה לָחוּס עַל מָמוֹן חֲבֵרוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוּא חָס עַל שֶׁל עַצְמוֹ, וְלָחוּס עַל כְּבוֹד חֲבֵרוֹ וּלְסַפֵּר בְּשִׁבְחוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוּא חוֹשֵׁשׁ עַל כְּבוֹד עַצְמוֹ, וְהַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת עַל חֲבֵרוֹ, אוֹ הַמְקַבֵּל, אַף אִם הַדָּבָר אֱמֶת, נִרְאֶה בַּעֲלִיל שֶׁאֵינוֹ אוֹהֵבוֹ כְּלָל, וְכָל שֶׁכֵּן דְּכָמוֹךָ בְּוַדַּאי אֵינוֹ מְקַיֵּם.

וְהָרְאָיָה הַגְּדוֹלָה עַל זֶה, דַּהֲלֹא כָּל אָדָם יוֹדֵעַ אֶת נִגְעֵי עַצְמוֹ, וְאַף עַל פִּי כֵן אֵינוֹ רוֹצֶה בְּשׁוּם אֹפֶן, שֶׁחֲבֵרוֹ יֵדַע מִזֶּה אַף אֶחָד מֵאֶלֶף. וְאַף אִם אֵרַע, שֶׁנּוֹדַע מִעַט מֵחֶסְרוֹנוֹתָיו אֵצֶל חֲבֵרוֹ, וַחֲבֵרוֹ הוֹלֵךְ וּמְסַפֵּר זֶה לַאֲנָשִׁים, אַף עַל פִּי כֵן הוּא עוֹמֵד וּמְצַפֶּה, הַלְוַאי שֶׁיִּתֵּן ה' שֶׁלֹּא יְקַבְּלוּ אֶת דְּבָרָיו וְלֹא יַאֲמִינוּ לוֹ, וְהַכֹּל כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְחַזֵּק בְּעֵינֵיהֶם לְאָדָם שֶׁאֵינוֹ הָגוּן, אַף דְּהוּא יוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ הַרְבֵּה וְהַרְבֵּה מֵהָעָוֹנוֹת, יוֹתֵר מִמַּה שֶׁסִּפֵּר חֲבֵרוֹ עָלָיו, אַף עַל פִּי כֵן מֵרוֹב הָאַהֲבָה שֶׁהוּא אוֹהֵב אֶת עַצְמוֹ, נִדְחֶה הַכֹּל מֵחֲמַת זֶה. כֵּן בְּאֹפֶן זֶה מַמָּשׁ צָרִיךְ עַל פִּי הַתּוֹרָה לַעֲשׂוֹת לְרֵעֵהוּ, לָחוּס עַל כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָאֶפְנִים.

וְלֹא לְחִנָּם כָּתְבָה לָנוּ הַתּוֹרָה מַעֲשֶׂה דְּנֹחַ (בראשית ט' כ"א-כ"ב): "וַיִּשְׁתְּ וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְגַּל וְגוֹ' וַיַּרְא חָם וְגוֹ' וְשֵׁם וְיֶפֶת כִּסּוּ אֶת עֶרְוַת אֲבִיהֶם", וְגַם סִפְּרָה לָנוּ הַתּוֹרָה אֶת הַבְּרָכָה שֶׁבֵּרְכָם נֹחַ וְנִתְקַיְּמָה לְבַסּוֹף, לְהַרְאוֹת לָנוּ אֶת גְּדֻלַּת הַמִּדָּה הַזֹּאת, שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם לְחַפּוֹת עַל גְּנוּת חֲבֵרוֹ בְּכָל כֹּחוֹ כְּמוֹ עַל שֶׁל עַצְמוֹ.

וְלִפְעָמִים עוֹבֵר נַמֵּי (ג) בְּמִצְוַת עֲשֵׂה דְּ"בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ". כְּגוֹן שֶׁרָאָה אֶת חֲבֵרוֹ שֶׁדִּבֵּר אוֹ עָשָׂה מַעֲשֶׂה, וְיֵשׁ בַּדָּבָר הַזֶּה לְשָׁפְטוֹ לְצַד הַטּוֹב וּלְצַד הַזְּכוּת אוֹ לְהֶפְכּוֹ, אֲפִלּוּ אִם הוּא אִישׁ בֵּינוֹנִי, נִתְחַיַּבְנוּ מִן הַתּוֹרָה בְּמִצְוַת עֲשֵׂה הַזּוֹ לָדוּן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת. (וְאִם הָאִישׁ הַהוּא יְרֵא אֱלֹקִים, נִתְחַיַּבְנוּ לָדוּן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת, גַּם כִּי קָרוֹב וְנוֹטֶה יוֹתֵר הַדָּבָר לְכַף חוֹבָה מִלְּכַף זְכוּת) וּמִי שֶׁהוֹלֵךְ וּמְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ עֲבוּר הַדִּבּוּר הַזֶּה שֶׁדִּבֵּר אוֹ הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה שֶׁעָשָׂה, אוֹ הַמְקַבֵּל, שֶׁנִּתְחַזֵּק אֶצְלוֹ לִגְנוּת, עֲבוּר זֶה שֶׁשָּׁמַע עָלָיו, וְלֹא דָּן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת, עוֹבֵר בְּמִצְוַת עֲשֵׂה זוֹ.

וְאִם עַל יְדֵי סִפּוּרוֹ הַלָּשׁוֹן הָרָע אוֹ הָרְכִילוּת הִשְׁפִּיל אֶת חֲבֵרוֹ, עַד שֶׁאִבֵּד מִחְיָתוֹ עַל יְדֵי זֶה, (ד) כְּגוֹן שֶׁמִּפְנֵי רֹעַ לִבָּבוֹ פִּרְסֵם עַל חֲבֵרוֹ, שֶׁאֵינוֹ אִישׁ מְהֵימָן, אוֹ אִם הוּא בַּעַל מְלָאכָה, פִּרְסֵם עָלָיו שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לַמְּלָאכָה הַהִיא, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּהּ, עוֹבֵר גַּם כֵּן עַל מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ"ה ל"ה): "גֵּר וְתוֹשָׁב וְחַי עִמָּךְ" וְנֶאֱמַר (ויקרא כ"ה ל"ו): "וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ", שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ בָּזֶה לְהַחֲזִיק בְּיַד יִשְׂרָאֵל שֶׁמָּךְ, וְלִתֵּן לוֹ מַתָּנָה אוֹ הַלְוָאָה אוֹ לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ שֻׁתָּפוּת אוֹ לְהַמְצִיא לוֹ מְלָאכָה, כְּדֵי שֶׁיִּתְחַזֵּק בָּזֶה וְלֹא יִפֹּל וְיִצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת, וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה דִּמְצַוִּין אָנוּ, שֶׁלֹּא לְגָרֵם לוֹ שֶׁיְּאַבֵּד מִחְיָתוֹ.

וְלִפְעָמִים עוֹבֵר עַל יְדֵי קַבָּלָתוֹ אֶת הַלָּשׁוֹן הָרָע אוֹ הָרְכִילוּת גַּם עַל מִצְוַת עֲשֵׂה (ויקרא י"ט ט"ז) דְּ"הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ", (ה) כְּגוֹן אִם רוֹאֶה שֶׁחֲבֵרוֹ מַתְחִיל לְסַפֵּר לוֹ בְּגְנוּת חֲבֵרוֹ וְהוּא יוֹדֵעַ שֶׁדְּבָרָיו יִהְיוּ נִשְׁמָעִין לְהַמְסַפֵּר, וַאֲפִלּוּ אִם סָפֵק לוֹ בָּזֶה, מְחֻיָּב מִן הַדִּין לְהוֹכִיחוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִגְמֹר הַחֵטְא. וְלָכֵן אִם מַנִּיחוֹ לִגְמֹר סִפּוּרוֹ הָרַע עַל חֲבֵרוֹ, בְּוַדַּאי עוֹבֵר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה זוֹ [2].

וְכָל זֶה שֶׁכָּתַבְנוּ הוּא אֲפִלּוּ אִם מְסַפֵּר דִּבְרֵי גְּנוּת עַל חֲבֵרוֹ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, אֲבָל אִם מְדַבֵּק אֶת עַצְמוֹ לַחֲבוּרָה שֶׁל אַנְשֵׁי רֶשַׁע וּבַעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע כְּדֵי לְסַפֵּר לָהֶם דִּבְרֵי גְּנוּת עַל חֲבֵרוֹ אוֹ כְּדֵי לִשְׁמֹעַ מֵהֶם, (ו) עוֹבֵר גַּם עַל הַמִּצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל (דברים י' ב'): "וּבוֹ תִּדְבָּק", וּבָא הַפְּרוּשׁ עַל זֶה בְּדִבְרֵי חֲזַ"ל (כְּתֻבּוֹת קי"א), לְהִתְדַּבֵּק בְּחַכְמֵי הַתּוֹרָה וּלְהַתְמִיד בִּישִׁיבָתָם בְּכָל אֹפֶן מֵהָאֶפְנַיִם, אֲפִלּוּ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים וְלַעֲשׂוֹת פְּרַקְמַטְיָא לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים וּלְהִתְדַּבֵּק עִמָּהֶן בְּכָל מִינֵי חִבּוּר, וְהַכָּל כְּדֵי שֶׁיִּלְמֹד מִמַּעֲשֵׂיהֶן. וְלָכֵן בְּוַדַּאי, מִי שֶׁעוֹשֶׂה הֶפֶךְ זֶה, שֶׁמְּדַבֵּק עַצְמוֹ עִם חֲבוּרָה שֶׁל רְשָׁעִים, עוֹבֵר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה זוֹ [3].

וְכָל זֶה אֲפִלּוּ (ז) שֶׁלֹּא בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ, אֲבָל אִם מְדַבֵּר לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ אוֹ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, עוֹבֵר עוֹד עַל מִצְוַת עֲשֵׂה (ויקרא י"ט ל'): "וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ" וּבֵית הַמִּדְרָשׁ שֶׁלָּנוּ גַּם כֵּן בִּכְלַל מִקְדָּשׁ הוּא, כְּמוֹ שֶׁמְּבֹאָר בַּפּוֹסְקִים, וְנִצְטַוֵּינוּ בָּזֶה הַפָּסוּק לִירֹא, מִמִּי שֶׁשּׁוֹכֵן בּוֹ, וְלָכֵן אֵין מְחַשְּׁבִין בּוֹ חֶשְׁבּוֹנוֹת, כִּי אִם שֶׁל מִצְוָה, כְּגוֹן קֶפֶה שֶׁל צְדָקָה וְכַדּוֹמֶה, וְכָל שֶׁכֵּן דְּאָסוּר בָּהֶם שְׂחוֹק וְהִתּוּל וְשִׂיחָה בְּטֵלָה, וְלֹא מוֹעִיל בָּזֶה שׁוּם תְּנַאי, כַּמְבֹאָר בְּשֻׁלְחָן עָרוּךְ אֹרַח חַיִּים (בסימן קנ"א סעיף י"א). וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה דְּאָסוּר לְדַבֵּר בָּהֶם לָשׁוֹן הָרָע אוֹ רְכִילוּת מִפְּנֵי אֵימַת ה' יִתְבָּרַךְ הַשּׁוֹכֵן בּוֹ, לְבַד מֵאִסּוּרוֹ הֶחָמוּר הָעַצְמִי, וּבָזֶה שֶׁמְּדַבֵּר, מַרְאֶה בְּעַצְמוֹ שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ בְּבֵית הַזֶּה, וּלְכָךְ

[2] ואף אם יסכים בדעתו בעת השמיעה להוכיחו אחר שיגמר ספורו, גם כן שלא כדין הוא, דאיך יתכן שאם אחד רואה, שחברו ישראל אוכל בשר חזיר, חס וחלילה, יניחנו מתחלה שיאכל על סמך שיוכיחנו אחר כך, ובודאי מן הדין מחויב להוכיחו תכף, אולי יקבל ממנו ויפסק מלאכל דכל כזית הוא לא תעשה בפני עצמו. וכן בדידן נמי כל דבור ודבור של גנות הוא אסור בפני עצמו. אם לא שהוא רואה, שאם יניחנו לגמר הספור, יהיה טוב לו לברר לפני השומעים מן הספור הזה גופא, שהוא, דברי הוצאת שם רע בעלמא, או לפעמים שמן הדין צריך להניחו לגמר, שהוא דבר שצריך לקבלו לחוש, וכמו שיתבאר, אם ירצה ה', כל זה לקמן בהלכות לשון הרע כלל ו'. אבל אם הוא רואה, שהוא רק דברי קנטורין בעלמא על חברו או רק דברי התול ולעג בעלמא מחברו, בודאי כל המזרז עצמו בתוכחתו ומונע לחברו מזה, מצוה רבה הוא עושה, וכל זה כתבנו אפילו ביש עוד שומעים זולתו. ולענין "לפני עור", עין לעיל בלאוין באות ד' בבאר מים חיים. (הגהה)

[3] וכל שכן לפי מה שמצוי, בעונותינו הרבים, בשבת קדש אחר סעודה שלישית, שיש כמה כתות אנשים הלומדי תורה מסתמא משיחין בדברי אלהים חיים, ושארי אנשים מסתמא משיחין בענין הבלי העולם ובודאי מתנגדר על לשונם דברי לשון הרע והוללות ולצנות. אם כן מי שפורש מהבעלי תורה והולך ומטה אזנו לחברה הרעה הזאת כדי לשמע מהם ספוריהם ההבלים, עובר על מצות עשה זו, ולבד מה שעובר על "לא תהיה אחרי רבים לרעת", כמו שכתבנו לעיל בלאוין אות י"א, ועין [שם] באות ד מה שכתבנו בשם צואת רבי אליעזר הגדול על ענין זה. ואפילו אם אין לו אל מי להתחבר, מצוה רבה לחסם פיו ולישב ביחידי ולא לילך אל כתות רעות האלו, כמו שאמרו רז"ל: כל רגע ורגע, שאדם חוסם פיו, זוכה בשבילו לאור הגנוז, שאין כל מלאך ובריה יכול לשער. (הגהה)

הוּא מֵעִיז פָּנָיו אֶפְלוּ לְדַבֵּר בְּבֵית הַמֶּלֶךְ שֶׁלֹּא כִּרְצוֹן הַמֶּלֶךְ [4]

וַאֲפִלּוּ הִלּוּמְדֵי תּוֹרָה בְּקִבִּיעוּת בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ, שֶׁהֻתַּר לָהֶם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ, כַּמְבֹאָר בְּאֹרַח חַיִּים בַּסִּימָן הַנַּ"ל (סעיף א'), מִכָּל מָקוֹם, אִם יִהְיוּ נִכְשָׁלִין בְּאִסּוּר שְׂחוֹק וְהִתּוּל אוֹ לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ, הֵם עוֹבְרִים עַל מִצְוַת עֲשֵׂה דְּ"מִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ", לְבַד מֵאִסּוּרוֹ הָעַצְמִי, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הַ"מָגֵן אַבְרָהָם" (בסימן קנ"א סעיף קטן ב'), דְּאָטוּ (וכי) הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים אֵינָם מְזֻהָרִין עַל מוֹרָא הַמִּקְדָּשׁ, וְלֹא הֻתַּר לָהֶם, אֶלָּא אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה מִדֹּחַק, מִתּוֹךְ שֶׁהֵם לוֹמְדִים בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ, אִם יִצְטָרְכוּ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת חוּץ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, יִתְבַּטְּלוּ עַל יְדֵי זֶה מִלִּמּוּדָם, עַיֵּן שָׁם בַּ"מָגֵן אַבְרָהָם". וּלְעִנְיַן סְתָם דִּבּוּרִים, שֶׁאֵינָם שֶׁל לֵיצָנוּת, לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ, עַיֵּן בְּמַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּעֶזְרַת ה' בְּחֵלֶק ג' [5].

וְאִם עַל מִי שֶׁמְּסַפֵּר הַלָּשׁוֹן הָרָע אוֹ הָרְכִילוּת הוּא זָקֵן, וְגִנָּהוּ בָּזֶה בְּפָנָיו, (ח) אֶפְלוּ הוּא זָקֵן עַם הָאָרֶץ, עוֹבֵר עוֹד עַל מִצְוַת עֲשֵׂה (ויקרא י"ט ל"ב) דְּ"וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן", (וְאַף שֶׁזָּקֵן דִּקְרָא הַיְנוּ חָכָם, הַאי וְהָדַרְתָּ פֵּרְשׁוּ רַז"ל דְּאַ"שֵׁיבָה" דִּלְפָנָיו נַמֵּי קָאֵי) , שֶׁהִדּוּר הוּא כְּבוּד

[4] וזה לשון הזהר הקדוש פרשת תרומה: מאן דאשתעי בבי כנישתא מלין דחול, וי ליה דאחזי פרודא, וי ליה דגרע מהימנותא, וי ליה וכו' דאחזי דהא לית אלהא ולא אשתכח תמן, ולית ליה חלקא בה ולא דחל מנה, ואנהיג קלנא בתקונא עלאה דלעילא.

תרגום: מי שמדבר בבית הכנסת דברי חול אוי לו שמראה פרוד, אוי לו שגורע האמונה, אוי לו שאין לו חלק באלקי ישראל, כי מראה בזה, שאין אלקים ואינו נמצא שם, ואין לו חלק בו, ואינו מפחד ממנו, ונוהג בזיון בתקון העליון של מעלה, (כי בית הכנסת מתקן כנגד המלכות העליונה) (הגהה).

[5] הגה"ה: ואגב דאירינן בזה האסור החמור של שיחה בטלה בבית הכנסת, ראיתי להזכיר את עצם המכשול שנעשה על ידי זה. והוא לפי מה שמצוי, בעונותינו הרבים, שמתחיל לספר לחברו את המעשיות שלו, שהם מערבים בלשון הרע ורכילות מראשן ועד סופן, קדם קריאת התורה, וקודם גמר הספור פותחין העם לקרוא בתורה, והיצר הרע מסיתו, שלא להפסיק באמצע הספור ולגמור את הלשון הרע שלו בעת הקריאה. ופעמים הרבה שהוא גם כן מן האנשים החשובים שעומדים במזרח בית הכנסת, ועוונו נראה לעין כל, ועל ידי זה מחלל את ה' ברבים דהינו בפני עשרה מישראל, ועוונו גדול הרבה מסתם חלול ה', כמו שמפרש בספר המצות להרמב"ם לא תעשה סימן ג', עין שם, ועבר בזה על לאו ד"לא תחללו את שם קדשי".

ועתה ראה כמה אסורים עבר: א. אסור לשון הרע ורכילות, שיש בזה לבד כמה וכמה לאוין ועשין. ב. עבר על לאו ד"לא תחללו את שם קדשי" בפני עשרה מישראל. ג. שבטל קריאת התורה. אפילו אם יחסר על ידי זה אפילו פסוק אחד או אפילו תבה אחת הוא עון פלילי וגדול עונו מנשוא, שאפלו מי שיוצא באמצע הקריאה, נאמר עליו: "ועוזבי ה' יכלו", כדאמרינן בברכות (דף ח'.), על אחת כמה וכמה בזה שעומד בבית הכנסת וחמוד של השיחה בטלה והלשון הרע שלו מעבירו מלשמע דברי אלהים חיים.

וכמה פעמים ארע זה בשבת ועונו חמור הרבה יותר מימות החול, כמו שמפרש בכמה ספרים קדושים. וכיוצא בזה ארע כמה פעמים, למי שמרגל לדבר בבית הכנסת או בבית המדרש לגמר המעשיות שלו, אף בעת אמירת הקדיש, ועל ידי זה מונע את עצמו מלומר אמן יהא שמיה רבא, אשר אמירתו הוא נעלה מאד על פי הגמרא, כמו שאמרו חז"ל: אפילו יש בו שמץ אפיקורסות מוחלין לו, ואפלו כשעונה, הוא שלא בזמנו, והוא אמן יתומה, וחס וחלילה, יהיו בניו יתומים על ידי זה, כי אפילו אם מחמת עצלות בלבד נשתהא האמן שלו, יש עליו קללה זאת, וכמו שמשמע בפוסקים. וקל וחמר בזה שדחה האמן יהא שמיה רבא מפני הלשון הרע והרכילות שלו.

ועל כלם עובר בזה הזמן על אסור רביעי, דהינו, שיחה בטלה בבית הכנסת ובבית המדרש, שהוא אסור גדול שמפרש בשלחן ערוך, וכמו שכתוב למעלה, שקל וחמר הוא על לשון הרע ורכילות. ואוי ואבוי להמספר והשומע, וכבר כתב הגר"א באגרתו הקדושה "עלים לתרופה", שעל כל דבור ודבור צריך לירד לשאול למטה הרבה מאד, ואי אפשר לשער גודל היסורין והצרות שסובל בשביל דבור אחד, ולא נאבד אפילו דבור אחד, עין שם.

דְּבָרִים, דְּהַיְנוּ לְדַבֵּר לוֹ בְּדֶרֶךְ כָּבוֹד וְאַדְנוּת. וּבְמָקוֹם שֶׁמְּגַנֶּהוּ, בְּוַדַּאי אֵינוֹ מְהַדְּרוֹ. וְכֵן אִם הוּא חָכָם, אֲפִלּוּ אֵינוֹ זָקֵן, עוֹבֵר גַּם כֵּן עַל מִצְוַת עֲשֵׂה זוֹ, דְּזָקֵן דִּקְרָא הַיְנוּ חָכָם, כִּדְדָרְשִׁינַן: זֶה שֶׁקָּנָה חָכְמָה (וּלְבַד מַה שֶּׁכַּמָּה פְּעָמִים בָּא עַל יְדֵי זֶה לְאִסּוּר הֶחָמוּר, דְּמִבְּזֶה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, שֶׁנִּכְנָס בָּזֶה בִּכְלַל אֶפִּיקוֹרֶס עַל פִּי דִּין, וּלְקָמָן נַאֲרִיךְ בָּזֶה אִם יִרְצֶה ה'). וְאִם הוּא זָקֵן וְגַם חָכָם, עוֹבֵר עַל מִצְוַת "וְהָדַרְתָּ" בְּכַפְלַיִם.

וְאִם עַל מִי שֶׁמְּסַפֵּר הוּא כֹּהֵן, וְנִגְּהוּ בָּזֶה בְּפָנָיו, (ט) עוֹבֵר גַּם כֵּן עַל מִצְוַת עֲשֵׂה (ויקרא כ"א ח') דְּ "וְקִדַּשְׁתּוֹ". שֶׁנִּצְטַוִּינוּ בָּזֶה לִנְהֹג בְּהֵן כָּבוֹד הַרְבֵּה, וְכֵיוָן שֶׁמְּדַבֵּר עָלָיו לָשׁוֹן הָרַע אוֹ רְכִילוּת וּמְבַזֵּהוּ, בָּזֶה בְּוַדַּאי אֵינוֹ מְכַבְּדוֹ וְעוֹבֵר.

וְאִם הוּא אָחִיו הַגָּדוֹל (י) אוֹ בַּעַל אִמּוֹ אוֹ אֵשֶׁת אָבִיו, עוֹבֵר גַּם כֵּן עַל מִצְוַת עֲשֵׂה דְּכִבּוּד, דְּאִתְרַבּוּ מֵרִבּוּיָא (שמות כ' י"ב) דְּ"וְאֶת", כִּדְאָמְרִינַן בִּכְתֻבּוֹת (דף ק"ג) וְכָל שֶׁכֵּן אִם, חַס וְשָׁלוֹם, עַל אָבִיו וְאִמּוֹ מַמָּשׁ, דְּוַדַּאי עוֹבֵר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה דְּכִבּוּד אָב וָאֵם. מִלְּבַד כָּל זֶה עוֹבֵר גַּם כֵּן עַל (דברים כ"ז ט"ז): "אָרוּר מַקֶּלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ", ה' יִשְׁמְרֵנוּ.

וְעַל כֻּלָּם עוֹבֵר (יא) עוֹד עַל מִצְוַת עֲשֵׂה (דברים ו' י"ג) דְּ"אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ תִּירָא", שֶׁהֶזְהִירָנוּ בָּזֶה לְיִרְאָ מִלְּפָנֵי ה' יִתְבָּרַךְ כָּל יְמֵי חַיֵּינוּ, וּבְבוֹא מַעֲשֶׂה לְיָדֵינוּ, נִתְחַיֵּבְנוּ לְהָעִיר אֶת רוּחֵנוּ בְּאוֹתוֹ הַפֶּרֶק, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁגִּיחַ בְּכָל מַעֲשֵׂה בְנֵי אָדָם, וְיָשִׁיב לָהֶם נָקָם כְּפִי רוֹעַ הַמַּעֲשֶׂה, וְעַל יְדֵי זֶה יִמְנַע מִלַּעֲבֹר עַל דַּעַת קוֹנוֹ, וּבְוַדַּאי מִי שֶׁמַּפְקִיר אֶת נַפְשׁוֹ לָעָוֹן הֶחָמוּר הַזֶּה שֶׁל לָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת, בִּטֵּל עֲשֵׂה זוֹ. [6]

וְעַל כֻּלָּם (יב) עוֹבֵר בָּזֶה הַזְּמַן שֶׁל סִפּוּר לָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת עַל מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל לְמוּד תּוֹרָה, שֶׁהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה גְּמוּרָה, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בָּרַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה (פרק א') וּבְסֵפֶר הַמִּצְוֹת שֶׁלּוֹ (מִצְוַת עֲשֵׂה י"א) וּבְכָל מוֹנֵי הַמִּצְוֹת. וְאֵין קֵץ לִשְׂכַר מִצְוַת עֲשֵׂה זוֹ, שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּמִשְׁנָה דְּפֵאָה (פרק א' משנה א') וּבִירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק א' דְּפֵאָה (הֲלָכָה א'), שֶׁכָּל הַמִּצְוֹת אֵינָן שָׁווֹת לְדִבּוּר אֶחָד מִן הַתּוֹרָה, וּלְהֶפֶךְ, עֹנֶשׁ בְּטוּלָה שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הָעֲוֹנוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲזַ"ל (פתיחה, דאיכה רבתי אות ב'): וְתֹר הַקָּדוֹשׁ

[6] הגה"ה: ובעסקנו במצוה זו, אמרתי להזהיר עוד מה שמצוי, בעונותינו הרבים, לעבור על אסור אזהרת מוציא שם שמים לבטלה, דנפקא מכלל עשה זו, כדאיתא בתמורה (דף ד'.) והוא, כשרואה לפעמים שאחד מתקנא על דבר אשר נעשה שלא כדת התורה, בין בבין אדם למקום ובין אדם לחברו, ומצוי הוא, בעונותינו הרבים, בבעלי הלשון, שאחר כך מתלוצצין עליו לאמר בלשון לעג: ראו מפלוני ופלוני, גם הוא לבש עליו לפנים את מעיל היראה וגם הוא קנא קנאת ה' צבאות, והלא הוא בעצמו חוטא יותר מפלוני, וכהנה וכהנה ספורים של עוולות עליו.
והנה על המלעיג הזה נוכל לומר באמת עברה גוררת עברה, כי על ידי אסור לשון הרע החמור מאד, נגרר גם כן לאסור הוצאת שם שמים לבטלה, כמו שנפסק ביורה דעה (סימן רע"ו, סעיף ט') ד"צבאות" גם כן הוא משבעה שמות שאינם נמחקים. (ושם "צבאות" אפילו בלא שם ה', גם כן שם גמור הוא, וראיה משבועות (דף לה.) במשנה: "משביעני עליכם וכו' בצבאות", ולא קמקשה על זה בגמרא מידי, (עיין שם.) וידוע מאמר חז"ל גדל ענשו של הזכרת שם שמים לבטלה, שעל ידי זה חיב נדוי ובא לידי עניות, חס ושלום, כדאיתא בנדרים (דף ז:) עין שם. על כן השומר נפשו ירחק מזה מאד.

בָּרוּךְ הוּא עַל עָוֹן עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, וְלֹא וִתֵּר עַל עָוֹן בִּטּוּל תּוֹרָה. וּשְׁאָרֵי זְמַנִּים לִפְעָמִים יוֹצֵא הָאָדָם נָקִי מִזֶּה הֶעָוֹן מִדִּין שֶׁל מַעְלָה, עֲבוּר שֶׁעָסַק בְּפַרְנָסָתוֹ, אוֹ שֶׁמְּחַשֵּׁב בְּרַעְיוֹנָיו בְּאֵיזֶה אֹפֶן לְהַשִּׂיג אֶת מִחְיָתוֹ [7], אֲבָל בְּעֵת שֶׁמְּסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע אוֹ רְכִילוּת, מַה תּוֹעֶלֶת יַגִּיעַ לוֹ בְּפַרְנָסָתוֹ מִזֶּה? וְגַם עוֹבֵר בָּעֵת הַזֶּה שֶׁל סִפּוּרוֹ עַל כַּמָּה לָאוִין גַּם כֵּן, כַּמְבֹאָר בַּסְּמַ"ג (בלא תעשה י"ג), עַיֵּן שָׁם, שֶׁהֶזְהִירָנוּ מִן הַתּוֹרָה בְּכַמָּה לָאוִין, שֶׁלֹּא לִפְרֹשׁ מִן הַתּוֹרָה בְּשׁוּם פָּנִים, כִּי בְּאֵיזֶה אֹפֶן שֶׁהוּא יָכוֹל לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה דְּתוֹרָה, אִם הוּא לַמְּדָן גָּדוֹל, לְפִי לִמּוּדוֹ, וְאַף אִם הוּא אִישׁ שֶׁאֵינוֹ לַמְּדָן, גַּם הוּא יָכוֹל לִלְמֹד סִפְרֵי קֹדֶשׁ הַמָּעֻתָּקִים לְלָשׁוֹן אַשְׁכְּנַז בִּזְמַנֵּנוּ, כְּגוֹן "חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת" וּ"מְנוֹרַת הַמָּאוֹר" וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, הַמַּכְנִיסִים בִּלְבַב הָאָדָם יִרְאָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְלֹא לֵישֵׁב בָּטֵל מִן הַתּוֹרָה וּלְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת.

וְכֵן רָאִיתִי כָּתוּב בְּשֵׁם הַגְּרָ"א (קול אליהו החדש, אבות פרק ג'), שֶׁפֵּרֵשׁ מַהוּ דִּין וּמַהוּ חֶשְׁבּוֹן, וּפֵרֵשׁ: דִּין הַיְנוּ עַל עֲבֵרָה עַצְמָהּ, וְחֶשְׁבּוֹן הַיְנוּ שֶׁמְּחַשְּׁבִין עִמּוֹ בָּעֵת הַדִּין עַל הַזְּמַן שֶׁעָבַר עֲבֵרָה, שֶׁהָיָה יָכוֹל לְקַיֵּם מִצְוָה. וְאוֹי לָנוּ מִיּוֹם הַדִּין, מַה נַּעֲנֶה, אֲפִלּוּ אִם רַק יַחְשֹׁב שֶׁעָבַר עֲבֵרָה, שֶׁהָיָה יָכוֹל לְקַיֵּם מִצְוָה. וְאוֹי לָנוּ מִיּוֹם הַדִּין, מַה נַּעֲנֶה, אֲפִלּוּ אִם רַק יַחְשֹׁב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִמָּנוּ עַל כָּל רֵגַע וְרֶגַע, שֶׁדִּבַּרְנוּ שִׂיחָה בְּטֵלָה שֶׁל גְּנַאי וְקַלּוּת רֹאשׁ אוֹ

[7] הגה"ה: אך גם בזה צריך לזהר מאד, שלא יוציא על זה זמן ליותר מכדי ההכרח האמתי ושלא להניח להיצר את דרכו בזה, כי הוא יאמר שהכל הוא הכרח. ובחן אחי וראה, היאך היצר מסמא את עינינו בזה, כי הלא לפי טבע האדם, אם ייטיב עמו רעהו, אשר הוא בשר ודם כמוהו, במתנת חנם, או אם הוא בעל מלאכה, וישכרנו בעל בית אחד למלאכתו, כל שיתן לו יותר, הוא יותר נכנע ויותר זריז בעבודתו לעשותה על צד הטוב, ואלו בעבודת מלכו של עולם, אשר גם בה אנו נחשבין כשכירי יום, כמאמרם ז"ל: אנן אגירי יומי אנן, היצר הרע מטה את דרכנו לעשותה מהפוך להפוך, כי כל מה שהקדוש ברוך הוא יוסיף לו בטובה וירויח לו בעסקיו יותר, יסיתנו היצר לאמר: כי עתה לפי עשרך שנתן לך הקדוש ברוך הוא, אתה מכרח לדור בדירה נאה יותר ולילך במלבושי רקמה ולהתנהג כדרך בעלי הבתים הגבוהים, שאם לא כן תתבזה לעיני חבריך, ולכן אתה מכרח עתה לבטל בפעם הזאת את הקביעות עתים לתורה שלך ולסע למקום פלוני ופלוני להרויח.

ואחר כך כשיעזור לו הקדוש ברוך הוא ויצליח למעלה מעלה, יסיתנו היצר, שיטול עסקים רבים תחת ידו, וכשלא יהיה ביכלתו בעצמו לפרנס בכל העסקים ההם, יראנו היצר הכרח אחר, ויאמר: שעתה לפי רבוי העסקים שנתן לך הקדוש ברוך הוא, אתה מוכרח ליטול אנשים רבים תחת משמרתך ולהעמיד כל איש על פקודתו, כדי שישרתוך בעסקיך, ויהיו לך לבד כל העסקים. ומידי יום ויום יתרבו עסקיו יותר ויותר וטרדותיו יותר ויותר. בקצור, סוף דבר יהיה כל מה שהקדוש ברוך הוא יוסיף לו בטובה ויתן לו הצלחה בעסקיו, יותר יסיתנו היצר על פי דרכי הכרחיותיו לבטל מתורה ועבודה, עד שלבסוף לא יניח לו פנאי, אפילו לתפלה בצבור, ויראה לו היצר בכל זה, כי הוא מכרח לפי עשרו וכבודו ועסקיו הרבים, וידמה את עצמו כאוהבו באמת ומתכון רק לטובתו, כדי שלא יהיה ללעג ולבזיון בפני שארי חבריו שבעיר, כשלא יעלה מעלה מעלה.

ובעניני עולם הבא ירגילנו היצר במדת ההסתפקות, שיהיה אפילו עני שבעניים, שלא יהיה לו אפילו מקום מחסה להסתר מן הקליפות, כמאמרם ז"ל: בנתה ביתה זו תורה וכו', שכל מי שקנה לו דברי תורה קנה לו בית לעולם הבא וכו', כי סביב הגן עדן הוא הגיהנם, וממילא, חס וחלילה, כשלא יהיה לו בית בגן עדן, מכרח הוא להיות, חס וחלילה, תחת ידי הקליפות רחמנא ליצלן, ותחת שהראה לו היצר בזה העולם פנים צהובות לילך במלבושי רקמה, שם יקטרג הוא בעצמו עליו, שיהיה לבוש בגדים הצואים הנעשים מחלאת עונותיו, כמו שמפרש בזכריה: "ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועומד לפני המלאך וגו' הסירו הבגדים הצואים" וגו', וכמו שמפרש בספרים הקדושים על כן מאד ומאד צריך להתישב בזה, איזה הוא הכרח אמיתי, שבלתו אי אפשר בשום פנים, והיותר יחרים. עד כאן ההגה"ה.

רְכִילוּת וְלָשׁוֹן הָרָע עַל הֶעָוֹן שֶׁל פְּרִישַׁת הַתּוֹרָה בְּזֶה הַזְּמַן בִּלְבַד, כִּי בֶּאֱמֶת בְּכָל תֵּבָה וְתֵבָה שֶׁל לִמּוּד הַתּוֹרָה הוּא מְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, וְאִם לוֹמֵד פֶּרֶק מִשְׁנָיוֹת אוֹ דַף גְּמָרָא, הוּא מְקַיֵּם כַּמָּה מֵאוֹת מִצְוֹת כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַגְּרָ"א זַ"ל בִּשְׁנוֹת אֵלִיָּהוּ פֶּרֶק א' דְּפֵאָה (משנה א' בפרוש הארוך) בְּשֵׁם הַיְרוּשַׁלְמִי, וְאִם כֵּן נָבוֹא לְחֶשְׁבּוֹן כַּמָּה אֲלָפִים תֵּבוֹת קְדוֹשׁוֹת שֶׁל תּוֹרָה, שֶׁכָּל אַחַת בִּפְנֵי עַצְמָהּ הִיא מִצְוָה רַבָּה שֶׁבְּטַלְנוּ בַּיָּדַיִם, וּכְנֶגְדָּם הִכְנִיסָנוּ כַּמָּה אֲלָפִים עֲוֹנוֹת שֶׁל בִּטּוּל מִצְוַת עֲשֵׂה דְּתַלְמוּד תּוֹרָה בָּעֵת הַזֶּה גּוּפָא [8].

וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁבָּעֵת הַזֶּה, שֶׁהוּא פּוֹרֵשׁ עַצְמוֹ מִן הַתּוֹרָה הוּא מְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע וְכַדּוֹמֶה לָזֶה, כִּי בְּכָל סִפּוּר וְסִפּוּר שֶׁל גְּנוּת שֶׁהוּא מְסַפֵּר עַל חֲבֵרוֹ עוֹבֵר עַל לָאו בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וּכְאָמְרָם בְּמַכּוֹת (דף כ') אַל תִּלְבַּשׁ וְכוּ', וְכנַ"ל בְּשֵׁם רַבֵּנוּ יוֹנָה. וְהִנֵּה אִם בָּאנוּ לַחֲשֹׁב רַק בָּעָוֹן שֶׁל פְּרִישַׁת הַתּוֹרָה בְּכָל רָגַע וְעָוֹן שֶׁל דִּבּוּר לָשׁוֹן הָרָע, יִתְרַבּוּ עָלָיו כַּמָּה מֵאוֹת לָאוִין וַעֲשִׂין, וְאַף כִּי יָצַרְתָּ לָזֶה הַרְבֵּה לָאוִין וַעֲשִׂין אֲחֵרִים, שֶׁהֶאֱרַכְנוּ עַד פֹּה, וְלָכֵן צָרִיךְ לְזָהֵר מִסִּפּוּרֵי הֲבָלִים כָּאֵלֶּה.

וְכָל זֶה שֶׁדִּבַּרְנוּ עַד עַתָּה הוּא אֲפִלּוּ אִם הוּא מְסַפֵּר דְּבַר אֱמֶת עַל חֲבֵרוֹ, אֲבָל אִם בְּתוֹךְ הַלָּשׁוֹן הָרָע אוֹ הָרְכִילוּת שֶׁלּוֹ נִתְעָרֵב (יג) תַּעֲרֹבֶת שֶׁל שֶׁקֶר בְּמִקְצָתוֹ עוֹבֵר גַּם כֵּן עַל מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (שמות כ"ג ז'): "מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק", וְגַם נִשְׁתַּנָּה שְׁמוֹ לִפְגָם עַל יְדֵי זֶה לְהִקָּרֵא עַתָּה בְּשֵׁם מוֹצִיא שֵׁם רָע, וְעָנְשׁוֹ חָמוּר הַרְבֵּה יוֹתֵר מִסְּתָם לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת.

עוֹד נִרְאֶה (יד) שֶׁעוֹבֵר גַּם עַל מִצְוַת עֲשֵׂה דִּ"וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו", שֶׁנִּצְטַוִּינוּ בָּזֶה לֵילֵךְ בְּמִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֲשֶׁר הֵם כֻּלָּם רַק לְטוֹב, כְּמַאֲמָרָם זַ"ל (שבת קל"ג): מַה הוּא רַחוּם, אַף אַתָּה רַחוּם; מַה הוּא חַנּוּן, אַף אַתָּה חַנּוּן, וְכֵיוֹצֵא בָּזֶה בִּשְׁאָר מִדּוֹת טוֹבוֹת, כְּמוֹ שֶׁמְּבֹאָר בָּרַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת דֵּעוֹת (פרק א' הלכה ה' ו'). וּמָצִינוּ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בְּמִדּוֹתָיו הַקְּדוֹשׁוֹת וְהַטְהוֹרוֹת, שֶׁהוּא שׂוֹנֵא דֶּלְטוֹרְיָא בְּכָל אֲפָנִים אֲפִלּוּ עַל אִישׁ גָּרוּעַ עַד מְאֹד, כְּמַאֲמָרָם זַ"ל בְּסַנְהֶדְרִין (דף י"א): וְכִי דֶּלְטוֹר אֲנִי לָךְ? גַּבֵּי מַעֲשֶׂה דְּעָכָן, עַיֵּן שָׁם. וְצוֹפֶה לְטוֹבָה וְאֵין צוֹפֶה לְרָעָה, וּכְמוֹ שֶׁאִיתָא בְּתָנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ (פרק א'). וְאָמְרוּ (סוֹטָה מב): אַרְבַּע כִּתּוֹת אֵין מְקַבְּלוֹת פְּנֵי שְׁכִינָה וְכוּ' כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע, דִּכְתִיב (תהלים ה' ה'): "כִּי לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע אָתָּה לֹא יְגָרְךָ רָע". וְאִם כֵּן מִי שֶׁמַּרְגִּיל עַצְמוֹ בְּמִדָּה רָעָה הַזּוֹ, אֵינוֹ הוֹלֵךְ בְּדַרְכֵי ה' שֶׁהוּא רַק לְהֵיטִיב לְזוּלָתוֹ, וְהוּא עוֹשֶׂה לְהֶפְכּוֹ, וּמִפְּנֵי זֶה כְּנָהוּ

[8] וכמו שכתב רבנו יונה בשערי תשובה, שאם אדם עושה במזיד, אפילו דבר אחד שלא כדין תורה הקדושה, כמה פעמים, נחשב לו כאלו עשה עונות חלוקין, וראיה ממכות (דף כ"א) בנזיר שאמרו לו: אל תשתה. אל תשתה. חיב על כל אחת, כאלו היו עונות חלוקין. וממילא פשוט דהוא הדין במצות עשה בנדון דידן. ואינו דומה לנטילת לולב או שופר וכדומה, דשאני התם, שצווי ה' היה רק פעם אחת ביום, מה שאין כן כאן, שהמצוה היא כל רגע ורגע, ולא נפטר רגע זו במה שלפניה, ממילא דהמבטל כמה שעות, עובר בכל רגע מצוה בפני עצמה. (הגהה)

הַכָּתוּב בְּשֵׁם רָע, לָכֵן עוֹבֵר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה זוֹ גַּם כֵּן.

הֲרֵי שֶׁחִשַּׁבְנוּ י"ד מִצְוֹת עֲשֵׂה, שֶׁרְגִילִין לַעֲבֹר עֲלֵיהֶם עַל יְדֵי סִפּוּר לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת, לְבַד מִי"ז לָאוִין הַנַּ"ל. וְאַף שֶׁכָּל הַי"ז לָאוִין וְי"ד עֲשִׂין אֵין יָכוֹל לָבוֹא בְּאִישׁ אֶחָד וּבְסִפּוּר אֶחָד, כַּמְבֹאָר לַמְעַיֵּן, אַף עַל פִּי כֵן מִי שֶׁרָגִיל, חַס וְשָׁלוֹם, בְּמִדָּה רָעָה זוֹ, בְּוַדַּאי יַעֲבֹר עַל כֻּלָּן בְּהֶרְחֵב הַזְּמַן, כִּי פְּעָמִים יֵאָרַע לוֹ לְדַבֵּר לָשׁוֹן הָרָע עַל זָקֵן, וּפְעָמִים עַל חָכָם, וּפְעָמִים יְגַנֶּהוּ בַּלָּשׁוֹן הָרָע שֶׁלּוֹ בְּפָנָיו, וּפְעָמִים שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, וְהַכֹּל כַּנַּ"ל.

ארורין

וְעַתָּה נְבָאֵר בְּעֶזְרַת ה', מה שֶּׁיַּעְדְנוּ לְעֵיל בִּתְחִלַּת הַפִּתְיחָה לְפָרֵט, כָּמָה אֲרוּרִין מְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ, מִי שֶׁאֵינוֹ שׁוֹמֵר אֶת עַצְמוֹ מִמִּדָּה רָעָה הַזּוֹ. לְבַד כָּל הַלָּאוִין וְהָעֲשִׂין הַנַּ"ל, עוֹבֵר (א) עַל (דברים כ"ז כ"ד): "אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר", שֶׁהוּא קָאֵי עַל לָשׁוֹן הָרָע, כְּמוֹ דְּאִיתָא בְּסִפְרִי וּבְפֵרוּשׁ רַשִׁ"י בַּחֻמָּשׁ.

עוֹבֵר גַּם כֵּן (ב) עַל (דברים כ"ז י"ח): "אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ", דְּיָדוּעַ דְּכַוָּנַת הַכָּתוּב לְאָרֵר, עַל מִי שֶׁנּוֹתֵן מִכְשׁוֹל לִפְנֵי אַחֵר שֶׁיַּעֲשֶׂה עַל יָדוֹ אִסּוּר, דּוּמְיָא דְּלָאו (ויקרא י"ט י"ד) דְּ"לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשׁוֹל", וּכְבָר בֵּאַרְנוּ לְעֵיל בְּלָאוִין אוֹת ד' שֶׁהוּא גַּם כֵּן בִּכְלָל זֶה, עַיֵּן שָׁם.

וְאִם, חַס וְשָׁלוֹם, נַעֲשָׂה הַדָּבָר אָצְלוֹ כְּמוֹ הֶפְקֵר, שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ, (ג) עוֹבֵר עוֹד עַל אָרוּר שְׁלִישִׁי וְהוּא (דברים כ"ז כ"ו): "אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם", שֶׁפֵּרוּשׁוֹ אֲשֶׁר לֹא יְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ לְקַיֵּם אֶת כָּל הַתּוֹרָה, וְהוּא נִקְרָא מוּמָר (ד) לְדָבָר אֶחָד עַל יְדֵי זֶה, כֵּיוָן שֶׁבִּשְׁאָט נָפֶשׁ עוֹבֵר עַל אִסּוּר הֶחָמוּר הַזֶּה, וְהוּא מַחֲזִיק דָּבָר זֶה שֶׁל תּוֹרַת ה' אֶצְלוֹ לְהֶפְקֵר, כְּמוֹ שְׁאָר מוּמָר לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְעַל כֵּן גָּדוֹל עֲוֹנוֹ מִנִּשְׁא. הֲרֵי חִשַּׁבְנוּ ג' אֲרוּרִין הַמְצוּיִין לָבוֹא עַל יְדֵי מִדָּה רָעָה הַזּוֹ.

(וְאִם, חַס וְחָלִילָה, הַלָּשׁוֹן הָרָע הָיָה עַל אָבִיו וְאִמּוֹ, עוֹבֵר עוֹד עַל אָרוּר רְבִיעִי, וְהוּא (דברים כ"ז ט"ז): "אָרוּר מַקֶּלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ", וּכְמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ לְעֵיל בָּעֲשִׂין אוֹת י"ד בְּמִקּוֹר הַחַיִּים וּבְבֹאֵר מַיִם חַיִּים, עַיֵּן שָׁם).

וְיָדוּעַ מַאֲמַר הַגְּמָרָא בְּשַׁבּוּעוֹת (דף ל"ו) "דְּאָרוּר, בּוֹ קְלָלָה, בּוֹ נְדוּי" וְכוּ'. לָכֵן כָּל אִישׁ, שֶׁיּוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ שֶׁלֹּא נִזְהַר מֵעָוֹן הַמַּר הַזֶּה, צָרִיךְ לִהְיוֹת חָרֵד בְּנַפְשׁוֹ אוּלַי, חַס וְשָׁלוֹם, נִדּוּהוּ בַּשָּׁמַיִם עַל זֶה, וּכְעֵין מַה שֶּׁכָּתַב בְּסֵפֶר "חֲרֵדִים" לְעִנְיַן מַקֶּלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ, עַיֵּן שָׁם.

וְעוֹד כַּמָּה עִנְיָנִים רָעִים נִסְבָּב עַל יְדֵי חֵטְא הַמַּר שֶׁל לָשׁוֹן הָרָע, כְּגוֹן, מִדַּת הָאַכְזָרִיּוּת הַגְּרוּעָה וּמִדַּת הַכַּעַס, שֶׁהוּא עָוֹן חָמוּר, כְּמוֹ שֶׁהִפְלִיגוּ חֲזַ"ל בְּשַׁבָּת (דף ק"ה), וְגַם כַּמָּה פְּעָמִים בָּא עַל יְדֵי זֶה לְלֵיצָנוּת וְלִשְׁאָרֵי מִדּוֹת רָעוֹת כַּיּוֹצֵא בָּהֶן. עַל כֵּן, עַל כָּל דִּבְרֵי

הַפְּתִיחָה הַזֹּאת, שֶׁמִּמֶּנָּה נוּכַל לְהָבִין אֶת גֹּדֶל הִקְלְקוּל הַבָּא עַל יְדֵי לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת, בֵּאֲרָה לָנוּ הַתּוֹרָה בְּפֵרוּשׁ אִסּוּר זֶה, וְכָתְבָה עָלֶיהָ לָאו מְיֻחָד וְהוּא (ויקרא י"ט ט"ז): "לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ" יוֹתֵר מֵעַל כָּל הַמִּדּוֹת רָעוֹת, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בִּתְחִלַּת הַפְּתִיחָה, וּבָזוֹ נִשְׁלָם הַפְּתִיחָה.

וְאֶבַקֵּשׁ לִידִידִי הַקּוֹרֵא, שֶׁזֹּאת הַפְּתִיחָה יִקְרָא וְיַחֲזֹר וְיִקְרָא, כִּי הִיא בְּוַדַּאי מוֹעִילָה לְעִנְיָן זֶה עַל לְהַבָּא יוֹתֵר מִן הַכֹּל, כִּי הִיא מְלֻקֶּטֶת מֵאֵת הָרִאשׁוֹנִים, אֲשֶׁר דִּבְרֵיהֶם קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרִים, בּוֹעֲרוֹת כְּמַרְאֵה הַלַּפִּידִים, וּבְוַדַּאי שָׁמְרוּ אֶת עַצְמָן מִמִּדָּה גְּרוּעָה הַזּוֹ עַד תַּכְלִיתָהּ, עַל כֵּן דִּבְרֵיהֶן פּוֹעֲלִין מְאֹד בְּלֵב קוֹרְאֵיהֶן, וְגַם יֵדַע הַקּוֹרֵא שֶׁלֹּא לָקַחְתִּי אֶת הַלְּאוִין וְהָעֲשִׂין כְּפִי הַהֶזְדֵּמֶן, רַק חָקַרְתִּי וְדָרַשְׁתִּי הֵיטֵב אֶת הַתַּרְיַ"ג מִצְוֹת, וְהִרְבֵּה יְגִיעוֹת יָגַעְתִּי עַד שֶׁעָזָרַנִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁמָּצָאתִי אֶת אֵלּוּ הַנֶּאוֹתִים לְעִנְיָנֵנוּ.

וּכְדֵי שֶׁלֹּא יִפָּלֵא בְּעֵינֵי הַקּוֹרֵא, כֵּיוָן שֶׁגָּדוֹל כָּל כָּךְ כֹּחַ הָאִסּוּר שֶׁל לָשׁוֹן הָרָע וְכֵן שֶׁל אוֹנָאַת דְּבָרִים, לָמָּה מָצִינוּ בַּגְּמָרָא כַּמָּה פְּעָמִים, שֶׁיִּרְאֶה לְכָאוֹרָה שֶׁאָמוֹרָא אֶחָד מְקַנְטֵר לַחֲבֵרוֹ, גַּם עַל זֶה פָּקַחְתִּי עֵינַי וְהֶעְתַּקְתִּי מֵחֲמַת זֶה תְּשׁוּבַת "חַוּוֹת יָאִיר" בְּסוֹף הַסֵּפֶר, וְגַם הַרְבֵּה מַאֲמָרִים תִּרַצְתִּי בְּעַצְמִי בְּתוֹךְ הַסֵּפֶר וְעַיֵּר שָׁם וְעַיֵּר שָׁם.

חלק ראשון: הלכות איסורי לשון הרע

כלל א

הערות מקדימות

בְּכָלָל זֶה יָבֹאוּ אִסּוּר סִפּוּר לָשׁוֹן הָרָע בְּפִיו אוֹ עַל יְדֵי רֶמֶז אוֹ מִכְתָּב וְגֹדֶל הָעֹנֶשׁ לְמִי שֶׁהֶרְגִּיל בְּעָוֹן זֶה, וְשָׂכָר, לְמִי שֶׁשּׁוֹמֵר עַצְמוֹ מֵעָוֹן הַמַּר הַזֶּה, וּשְׁאָר פְּרָטִים, וּבוֹ ט' סְעִיפִים.

סעיף א

אִסּוּר לְסַפֵּר בִּגְנוּת חֲבֵרוֹ אֲפִלּוּ עַל (א) אֱמֶת גָּמוּר וְזֶה נִקְרָא בְּפִי חֲזַ"ל בְּכָל מָקוֹם לָשׁוֹן הָרָע, (דְּאִם יֵשׁ בְּהַסִּפּוּר שְׁלֹשָׁה (ב) תַּעֲרוֹבוֹת שֶׁל שֶׁקֶר וַעֲבוּר זֶה נִתְגַּנָּה חֲבֵרוֹ יוֹתֵר הוּא בִּכְלַל מוֹצִיא שֵׁם רָע וַעֲוֹנוֹ גָּדוֹל הַרְבֵּה יוֹתֵר), וְהַמְסַפֵּר עוֹבֵר בְּלֹא תַּעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט, טז): (ג) "לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ", (ד) וְזֶה גַּם כֵּן בִּכְלַל רְכִילוּת הוּא.

סעיף ב

הַלָּאו זֶה שֶׁכְּתַבְנוּ הוּא מַה שֶּׁכְּתַבְתּוֹ הַתּוֹרָה בְּפֵרוּשׁ מְיֻחָד לְאִסּוּר זֶה שֶׁל לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת, אֲבָל בְּלָאו הָכִי {בלא זה} יֵשׁ עוֹד הַרְבֵּה לְאוִין וַעֲשִׂין אֲחֵרִים, שֶׁהוּא עוֹבֵר עֲלֵיהֶן עַל יְדֵי סִפּוּר הָרָע הַזֶּה, כַּמְבֹאָר לְעֵיל בַּפְּתִיחָה הַקּוֹדֶמֶת, עַיֵּן שָׁם.

סעיף ג

כָּל זֶה, אֲפִלּוּ אִם רַק בְּמִקְרֶה סִפֵּר גְּנוּת חֲבֵרוֹ, אֲבָל אִם, חַס וְשָׁלוֹם, הֶרְגֵּל בְּעָוֹן זֶה בְּתָמִידוּת, כְּמוֹ אֵלּוּ (ה) שֶׁרְגִילִין תָּמִיד לְיַשֵּׁב וּלְסַפֵּר: כָּךְ וְכָךְ מַעֲשֶׂה פְּלוֹנִי, כָּךְ וְכָךְ עָשׂוּ אֲבוֹתָיו, כָּךְ וְכָךְ שָׁמַעְתִּי עָלָיו, וְהוּא דְּבָרִים שֶׁל גְּנוּת, אֲנָשִׁים כְּאֵלּוּ הֵם נִקְרָאִין בְּפִי חֲז"ל בְּשֵׁם בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע וְעָנְשָׁן הַרְבֵּה יוֹתֵר גָּדוֹל, אַחֲרֵי שֶׁבִּשְׁאָט נַפְשָׁם וּזְדוֹן לִבָּם עוֹבְרִין עַל תּוֹרַת ה', וְנַעֲשֶׂה זֶה אֶצְלָם כְּהֶפְקֵר, כְּמוֹ שֶׁמְּבאָר לְעֵיל בְּסוֹף הַפְּתִיחָה, וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר בַּקַּבָּלָה: "יַכְרֵת ה' כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לְשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדלוֹת" (תהלים יב, ד).

סעיף ד

אָמְרוּ חֲז"ל: עַל שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת נִפְרָעִין מִן הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, וְאֵלּוּ הֵן: עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, וְלָשׁוֹן הָרָע נָגֵד כֻּלָּן. וְהֵבִיאוּ חֲז"ל עַל זֶה רְאָיָה מִן הַכְּתוּבִים, וּפֵרְשׁוּ הָרִאשׁוֹנִים, דְּהַכַּוָּנָה עַל אֵלּוּ שֶׁהֶרְגִּלוּ בְּעָוֹן זֶה בְּתָמִידוּת, וְאֵין מְקַבְּלִים עַל עַצְמָם לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ, מִפְּנֵי שֶׁנַּעֲשָׂה הַדָּבָר אֶצְלָם כְּהֶתֵּר.

סעיף ה

אֵין חִלּוּק בְּאִסּוּר הַסִּפּוּר, בֵּין אִם סִפֵּר מֵעַצְמוֹ בִּרְצוֹנוֹ וּבֵין אִם (ז) עָמַד עָלָיו חֲבֵרוֹ בְּדְבָרִים וְהִפְצִירוֹ עַד שֶׁיְסַפֵּר לוֹ, מִכָּל מָקוֹם אָסוּר. וַאֲפִלּוּ (ח) אָבִיו אוֹ רַבּוֹ, שֶׁמְּחֻיָּב בְּכִבּוּדָם וּבְמוֹרָאָם, שֶׁלֹּא לִסְתֹּר דִּבְרֵיהֶם, אִם הֵם (ט) בִּקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ שֶׁיְסַפֵּר לָהֶם עִנְיַן פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי, וְהוּא יוֹדֵעַ, שֶׁבְּתוֹךְ הַסִּפּוּר יֶכְרַח לָבוֹא לִידֵי לָשׁוֹן הָרָע אוֹ אֲפִלּוּ רַק לְאָבָק שֶׁל לָשׁוֹן הָרָע, אָסוּר לוֹ לִשְׁמֹעַ לָהֶם.

סעיף ו

אֲפִלּוּ אִם הוּא רוֹאֶה, שֶׁאִם הוּא יַרְגִּיל עַצְמוֹ בַּמִּדָּה הַזֹּאת, שֶׁלֹּא לְסַפֵּר לְעוֹלָם בִּגְנוּתוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְכִדּוֹמֶה מִדִּבּוּרִים הָאֲסוּרִים, יְסֻבַּב לוֹ הֶפְסֵד גָּדוֹל בְּעִנְיַן פַּרְנָסָתוֹ, כְּגוֹן, שֶׁהוּא תַּחַת רְשׁוּת אֲחֵרִים, וְהֵם אֲנָשִׁים שֶׁאֵין בָּהֶם רֵיחַ תּוֹרָה, וְיָדוּעַ הוּא, שֶׁבַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, אֲנָשִׁים כָּאֵלּוּ הֵם פְּרוּצִים מְאֹד בְּזֶה הֶעָוֹן הֶחָמוּר, עַד שֶׁאִם יִרְאוּ אֶת מִי, שֶׁאֵין פִּיו פָּתוּחַ כָּל כָּךְ כְּמוֹתָם, יַחֲזִיקוּ אוֹתוֹ לְשׁוֹטֶה וּפֶתִי, וְעַל יְדֵי זֶה יְסַלְּקוּהוּ מִמִּשְׁמַרְתּוֹ וְלֹא יִהְיֶה לוֹ בַּמֶּה לְפַרְנֵס אֶת בְּנֵי בֵּיתוֹ, אַף עַל פִּי כֵן אָסוּר, (י) כְּכָל שֶׁאָר לָאוִין, שֶׁמְּחֻיָּב לִתֵּן כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְלֹא לַעֲבֹר עֲלֵיהֶן, כַּמְבאָר בְּיוֹרֶה דֵּעָה (בסימן קנ"ז סעיף א' בהגה"ה), עַיֵּן שָׁם.

סעיף ז

וּמִזֶּה נוּכַל לֵידַע, דְּכָל שֶׁכֵּן אִם נוֹגֵעַ לוֹ רַק בְּכָבוֹד בְּעָלְמָא, כְּגוֹן, שֶׁיּוֹשֵׁב בֵּין חֲבוּרַת אֲנָשִׁים, וְאֵין לוֹ עֵצָה אֵיךְ לְהִשָּׁמֵט מֵהֶם, וְהֵם מְדַבְּרִים בִּדְבָרִים הָאֲסוּרִים עַל פִּי דִּין, וּבְשֶׁיִּהְיֶה יוֹשֵׁב וְדוֹמֵם וְלֹא יְסַיֵּע עִמָּם בְּסִפּוּרֵיהֶם כְּלָל, יֶחְשַׁב בְּעֵינֵיהֶם כְּמִשְׁתַּגֵּעַ, (יא) בְּוַדַּאי דְּאָסוּר. וְעַל זֶה וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה אָמְרוּ חֲז"ל: מוּטָב לְאָדָם שֶׁיִּקָּרֵא שׁוֹטֶה כָּל יָמָיו, וְאַל יִהְיֶה רָשָׁע שָׁעָה

אַחַת לִפְנֵי הַמָּקוֹם, וְיִזָּרֵז עַצְמוֹ בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה בְּכָל כֹּחוֹתָיו לַעֲמֹד עַל נַפְשׁוֹ וְיִהְיֶה נָכוֹן לִבּוֹ בָּטוּחַ, כִּי שְׂכָרוֹ יִהְיֶה עָבוּר וֶה מֵה' יִתְבָּרַךְ עַד אֵין קֵץ, כְּמַאֲמַר חֲזַ"ל: לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא {כפי הצער השכר}. וְאִיתָא {וְכָתוּב} בְּאָבוֹת דְּרַבִּי נָתָן, כִּי פַּעַם אַחַת בְּצַעַר מִמֵּאָה פְּעָמִים שֶׁלֹּא בְּצַעַר, (וּבֵאוּרוֹ: כִּי דְּבַר מִצְוָה אוֹ לְפָרֵשׁ מִדְּבַר אִסּוּר שֶׁבָּא לוֹ עַל יְדֵי צַעַר, שְׂכָרוֹ מֵאָה פְּעָמִים יוֹתֵר מִמִּצְוָה אַחֶרֶת כְּמוֹתָהּ, שֶׁבָּא לוֹ שֶׁלֹּא בְּצַעַר). וְעַל עֵת כָּזֶה בְּוַדַּאי שַׁיָּךְ מַאֲמַר חֲזַ"ל בַּמִּדְרָשׁ: כָּל רֵגַע וְרֵגַע שֶׁאָדָם חוֹסֵם פִּיו, זוֹכֶה לְאוֹר הַגָּנוּז, שֶׁאֵין כָּל מַלְאָךְ וּבְרִיָּה יָכוֹל לְשַׁעֵר. וּלְעִנְיַן אֵיךְ יִתְנַהֵג, אִם נִתְפַּס בַּחֲבוּרָה רָעָה כָּזוֹ לְעִנְיַן הוֹכָחָה וְקַבָּלָה, עַיֵּן לְקַמָּן בִּכְלָל ו' סָעִיף ד' ה' ו' וְעַיֵּן לְעֵיל בַּפְּתִיחָה בְּלָאוִין אוֹת ט"ז, כִּי שַׁיָּךְ לְכָאן.

סעיף ח

אִסּוּר זֶה שֶׁל לָשׁוֹן הָרָע הוּא בֵּין אִם הוּא מְסַפֵּר עָלָיו בְּפִיו מַמָּשׁ, אוֹ שֶׁהוּא (יב) כּוֹתֵב עָלָיו דָּבָר זֶה בְּמִכְתָּבוֹ, וְגַם אֵין בּוֹ חִלּוּק בֵּין אִם הוּא מְסַפֵּר עָלָיו הַלָּשׁוֹן הָרָע שֶׁלּוֹ בְּפֵרוּשׁ וּבֵין אִם הוּא מְסַפֵּר עָלָיו הַלָּשׁוֹן הָרָע (יג) בְּדֶרֶךְ רֶמֶז, בְּכָל גַּוְנֵי {בכל האפנים} (יד) בִּכְלַל לָשׁוֹן הָרָע הוּא.

סעיף ט

וְדַע עוֹד, דַּאֲפִלּוּ אִם בְּתוֹךְ הַגְּנוּת, שֶׁגִּנָּה אֶת חֲבֵרוֹ, גִּנָּה אֶת עַצְמוֹ (טו) גַּם כֵּן בָּזֶה הַגְּנוּת גּוּפָא, וַאֲפִלּוּ הִקְדִּים לְהִתְרַעֵם עַל עַצְמוֹ בָּזֶה, אֲפִלּוּ הָכֵי {אף על פי כן} מִכְּלַל דֵּילָטוֹרְיָא לָא נָפְקֵי {לא יצא}.

כלל ב

הערות מקדימות

בְּכְלָל זֶה יִבֹּאר דִּין לָשׁוֹן הָרָע בְּאַפֵּי תִּלְתָּא בְּכָל פְּרָטָיו, וּבוֹ י"ג סְעִיפִים.

סעיף א

א אָסוּר לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע עַל חֲבֵרוֹ, אַף שֶׁהוּא אֱמֶת, אֲפִלּוּ בִּפְנֵי יָחִיד. וְכָל שֶׁכֵּן בִּפְנֵי רַבִּים. וְכָל שֶׁיִּתְרַבּוּ הַשּׁוֹמְעִים, יִתְרַבֶּה עָוֹן הַמְסַפֵּר, מִפְּנֵי שֶׁחֲבֵרוֹ מִתְגַּנֶּה יוֹתֵר עַל יְדֵי זֶה, שֶׁנִּתְפָּרְסֵם גְּנוּתוֹ בִּפְנֵי כַּמָּה אֲנָשִׁים, גַּם שֶׁעַל יְדֵי זֶה מַכְשִׁיל כַּמָּה אֲנָשִׁים בְּאִסּוּר שְׁמִיעַת לָשׁוֹן הָרָע {הסכמת כל הפוסקים}.

סעיף ב

וּמַה שֶּׁנִּמְצָא הֻתַּר בְּדִבְרֵי חֲזַ"ל לוֹמַר בִּפְנֵי שְׁלֹשָׁה, הַיְנוּ (ב) בְּדָבָר שֶׁאֵיְנֶנּוּ גָּנַאי גָּמוּר וְהַדִּבּוּר שֶׁלּוֹ יֵשׁ לוֹ שְׁנֵי פָּנִים. וְעִנְיַן כָּזֶה יָדוּעַ שֶׁתָּלוּי לְפִי הַדִּבּוּר, שֶׁאוֹמֵר אוֹתוֹ הַמְסַפֵּר בְּעֵת סִפּוּרוֹ, בָּזֶה הִתִּירוּהוּ חֲזַ"ל לוֹמַר בִּפְנֵי שְׁלֹשָׁה וְתָלוּהוּ, כֵּיוָן שֶׁאוֹמֵר הַדְּבָרִים בִּפְנֵי שְׁלֹשָׁה, יוֹדֵעַ בְּוַדַּאי שֶׁיָּבוֹאוּ הַדְּבָרִים לְאָזְנָיו, דְּחַבְרָךְ חַבְרָא אִית לֵהּ {שחברך חבר יש לו}, וְעַל כֵּן הוּא שׁוֹמֵר אֶת עַצְמוֹ בְּעֵת אֲמִירָה לוֹמַר, בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יִהְיֶה מִנְכָּר מִלְּשׁוֹנוֹ לָשׁוֹן גָּנַאי.

(וּנְצַיֵּר דָּבָר אֶחָד, וּמִזֶּה נָקִישׁ לְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה. כְּגוֹן, שֶׁשּׁוֹאֲלִין לוֹ: אַיֵּה נִמְצָא אִשׁ? וְהוּא מֵשִׁיב: שָׁם תִּמְצָא, שֶׁמְּבַשְּׁלִין תָּמִיד בָּשָׂר וְדָגִים. דְּדָבָר זֶה תָּלוּי לְפִי אֲמִירָתוֹ בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, אִם רוֹצֶה זֶה בְּלָשׁוֹן שֶׁאֵין בּוֹ גְּנַאי לְחַבְּרוֹ, דְּבֶאֱמֶת לִפְעָמִים אֵין בּוֹ עַוְלָה, כְּגוֹן, שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּנֵי בַּיִת הַרְבֵּה, וַעֲזָרוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיֵּשׁ לוֹ הוֹן רַב, אוֹ שֶׁמַּחֲזִיק אַכְסַנְיָא שֶׁל אוֹרְחִים וְכַדּוֹמֶה, וְהוּא שׁוֹאֲלוֹ: אַיֵּה נִמְצָא אִשׁ? וְהוּא מֵשִׁיב לוֹ: לֹא תִּמְצָא עַתָּה אִשׁ, כִּי אִם בְּבֵית פְּלוֹנִי שֶׁמְּבַשְּׁלִין תָּמִיד וְכַוָּנָתוֹ כְּנַ"ל, וְכָל כִּי הַאי גַּוְנָא {וכמו כן} בְּעִנְיְנֵי אֲבַק לָשׁוֹן הָרַע תָּלוּי בְּאֹפֶן אֲמִירַת הַמְסַפֵּר בְּעֵת דִּבּוּרוֹ. (ג) אֲבָל אִם מוֹצִיא אוֹתוֹ בְּקוֹלוֹ וּבְתִנּוּעוֹתָיו, דְּמִנְכָּר שֶׁכַּוָּנָתוֹ, שֶׁהוּא מַרְבֶּה בְּסִעֲדַת מְרֵעוּת תָּמִיד, אַף שֶׁדָּבָר זֶה אֵינֶנּוּ גְּנַאי גָּמוּר, אֲפִלּוּ הָכֵי {אף על פי כן} קְרָאוּהוּ חֲז"ל אֲבַק לָשׁוֹן הָרַע, וְאָסוּר לוֹמַר אֲפִלּוּ בִּפְנֵי שִׁלְשָׁה).

סעיף ג

יֵשׁ אוֹמְרִים, (ד) דְּאִם אֶחָד סִפֵּר (ה) גְּנוּת עַל חֲבֵרוֹ בִּפְנֵי שִׁלְשָׁה, אַף דְּהוּא עֲבַר בְּוַדַּאי עַל אִסּוּר לָשׁוֹן הָרַע וְכַנַּ"ל, אַף עַל פִּי כֵן אִם אֶחָד מֵהַשִּׁלְשָׁה, שֶׁשָּׁמַע דָּבָר זֶה, סִפֵּר אַחַר כָּךְ לַאֲחֵרִים, לֹא עָבַר בָּזֶה עַל אִסּוּר לָשׁוֹן הָרַע, מִטַּעַם דְּכֵיוָן דִּשְׁלִשָּׁה יוֹדְעִים מִזֶּה, מִמֵּילָא כְּבָר נִשְׁמַע הַדָּבָר וְנוֹדַע לַכֹּל, דְּחַבְרֶךָ חַבְרֵא אִית לֵה, וּבְדָבָר הֶעָשׂוּי לְהִתְגַּלּוֹת לֹא אִסְרָה הַתּוֹרָה מִשּׁוּם לָשׁוֹן הָרַע. וְדָוְקָא לְסַפֵּר (ו) בְּדֶרֶךְ אַקְרַאי, אֲבָל לֹא שֶׁיִּתְכַּוֵּן לְהַעֲבִיר הַקּוֹל וּלְגַלּוֹתוֹ יוֹתֵר.

הגה"ה: ויש אומרים עוד, (ז) דאפלו בדרך אקראי אינו מתר, רק אם נתגלגל זה הענין דרך אגב בתוך דבורו, אבל לא שיכון לספר זה הענין לבד. (הגהה)

ח אֲפִלּוּ אִם לֹא יְסַפֵּר בְּשֵׁם מִי שֶׁסִּפֵּר לוֹ, רַק יְסַפֵּר סְתָם, שֶׁכָּךְ וְכָךְ נִשְׁמַע עַל פְּלוֹנִי, אַף עַל פִּי כֵן אֵינֶנּוּ נִמְלָט מֵאִסּוּר לָשׁוֹן הָרַע.

סעיף ד

וַאֲפִלּוּ מַה שֶּׁהִתְּרִנוּ בְּאִם אֵינוֹ מִתְכַּוֵּן לְגַלּוֹת, (ט) דַּוְקָא הַשּׁוֹמֵעַ הָרִאשׁוֹן, שֶׁשָּׁמַע בְּעַצְמוֹ מַה שֶּׁרְאוּבֵן סִפֵּר עַל שִׁמְעוֹן בְּאַפֵּי תְּלָתָא {בפני שלשה}, אֲבָל מִי שֶׁשָּׁמַע מִפִּיהוּ, אִסּוּר לֵילֵךְ אַחַר כָּךְ עַל סְמָךְ הַזֶּה, שֶׁאָמַר לוֹ הַמְסַפֵּר לוֹ, שֶׁשָּׁמַע דָּבָר זֶה בְּאַפֵּי תְּלָתָא, וּלְסַפֵּר לְאַחֵר מֵהַגְּנוּת שֶׁשָּׁמַע עַל שִׁמְעוֹן, אַף אִם לֹא יַזְכִּיר מִי הוּא הַמּוֹצִיא וְהַמֵּבִיא הַלַּעַז הַזֶּה עַל שִׁמְעוֹן, אִם לֹא (י) שֶׁכְּבָר נִתְפָּרְסֵם הַדָּבָר וְנוֹדַע לַכֹּל. וְלָא מִבָּעֵי {ואין צריך לומר} אִם הַשּׁוֹמֵעַ הַשֵּׁנִי הַזֶּה אֵינוֹ יוֹדֵעַ כְּלָל מֵעַצְמוֹ אֶת עֶצֶם הַמַּעֲשֶׂה, אִם הוּא אֱמֶת שֶׁרְאוּבֵן סִפֵּר גְּנוּת עַל שִׁמְעוֹן, (יא) בְּוַדַּאי אֵין לוֹ לְהַאֲמִינוֹ, בְּזֶה שֶׁרְאוּבֵן עָבַר עַל אִסּוּר לָשׁוֹן הָרַע, אֶלָּא אֲפִלּוּ אִם הוּא יוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ, שֶׁרְאוּבֵן סִפֵּר גְּנוּת עַל שִׁמְעוֹן, אַף אֵינֶנּוּ יוֹדֵעַ אִם הָיָה בְּאַפֵּי תְּלָתָא, וְהַשּׁוֹמֵעַ הָרִאשׁוֹן הַזֶּה גִּלָּה לוֹ שֶׁהָיָה בְּאַפֵּי תְּלָתָא, אַף עַל פִּי כֵן אָסוּר לוֹ לְסָמֹךְ

עַל דְּבָרָיו בָּזֶה וְחִישְׁינַן דִּילְמָא לֹא הָיָה זֶה בְּאַפֵּי תְּלָתָא, וְאֵינָנוּ עָשׂוּי לְהִתְגַּלּוֹת, וְעַל כֵּן אָסוּר לָזֶה לְסַפֵּר לְשׁוּם אָדָם.

סעיף ה

נִרְאֶה לִי, דְּאִם הַסִּפּוּר בְּאַפֵּי תְּלָתָא הָיָה (יב) בִּפְנֵי אֲנָשִׁים יְרֵאֵי אֱלֹקִים שֶׁנִּזְהָרִים מֵאִסּוּרֵי לָשׁוֹן הָרָע, מִמֵּילָא אֵין דָּבָר זֶה עָשׂוּי לְהִתְגַּלּוֹת וְאִם כֵּן אָסוּר מִן הַתּוֹרָה לְסַפֵּר אַחַר כָּךְ דָּבָר זֶה לְאַחֵר. וַאֲפִלּוּ אִם רַק אֶחָד מֵהַשְּׁלוֹשָׁה הָיָה אִישׁ יְרֵא אֱלֹקִים, שֶׁנִּזְהָר מֵאִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע, גַּם כֵּן דִּינָא הָכִי דְּתוּ לֵיכָּא {ששוב אין} שְׁלוֹשָׁה מְפָרְסָמִים. וְאֶפְשָׁר דְּהוּא הַדִּין אִם אֶחָד מֵהַשְּׁלוֹשָׁה הָיָה מִקְרוֹבָיו אוֹ (יג) אוֹהֲבָיו שֶׁל מִי שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו הַגְּנוּת, גַּם כֵּן שַׁיָּךְ הַאי טַעְמָא, דְּהוּא בְּוַדַּאי לֹא יֵלֵךְ וְיַגֶּלֶה לְהָעוֹלָם הַגְּנוּת שֶׁל קְרוֹבוֹ וְאוֹהֲבוֹ, אִם כֵּן תּוּ לֵיכָּא תְּלָתָא.

סעיף ו

עוֹד נִרְאֶה לִי דְּדָוְקָא (יד) בְּאוֹתָהּ הָעִיר, שֶׁשָּׁמַע בְּאַפֵּי תְּלָתָא, מַתָּר לְגַלּוֹת מִשּׁוּם דְּחַבְרָךְ חַבְרָא וְכוּ', אֲבָל לֹא בְּעִיר אַחֶרֶת, אַף דְּשַׁיָּרוֹת מְצוּיוֹת מִזּוֹ לְזוֹ, וְעַיִן בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים.

סעיף ז

וְאִם הָאוֹמֵר הַזְהִיר שֶׁלֹּא לְגַלּוֹתוֹ, אֲפִלּוּ אָמַר (טו) בִּפְנֵי רַבִּים, יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם לָשׁוֹן הָרָע, לְמִי שֶׁיְּגַלֶּה אַחַר כָּךְ אֲפִלּוּ בְּמִקְרֶה. וַאֲפִלּוּ אִם הוּא רוֹאֶה שֶׁאֶחָד מֵהַשּׁוֹמְעִים אוֹ שְׁנַיִם לֹא שָׁמְרוּ אֶת הָאַזְהָרָה הַזּוֹ וְגִלּוּהוּ לַאֲחֵרִים, אַף עַל פִּי כֵן (טז) הַשְּׁלִישִׁי הַזֶּה אֵין לוֹ לְגַלּוֹת אֶת הַדָּבָר לַאֲחֵרִים אֲפִלּוּ בְּמִקְרֶה, וְעַיִן בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים.

סעיף ח

אֵין חִלּוּק בְּלָשׁוֹן הָאַזְהָרָה, בֵּין שֶׁצִּוּם (יז) שֶׁלֹּא יְדַבְּרוּ עוֹד מִזֶּה הָעִנְיָן כְּלָל, וּבֵין שֶׁאָמַר לָהֶם, שֶׁאַל יִוָּדַע מִכֶּם דָּבָר, בְּכָל גַּוְנֵי {בכל האפנים} אָסוּר לְגַלּוֹת מֵהַגְּנוּת שֶׁל פְּלוֹנִי אֲפִלּוּ לְאַחֵר, וְכָל שֶׁכֵּן לְמִי שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו, דְּעַל יְדֵי שֶׁיְּגַלֶּה לְאַחֵר, יִתְגַּלֶּה לְבַסּוֹף לַכֹּל וַאֲפִלּוּ לוֹ, דְּחַבְרָךְ חַבְרָא אִית לֵה *. עוֹד נִרְאֶה פָּשׁוּט, (יט) דְּדָוְקָא אִם הַשּׁוֹמְעִים הָיוּ שְׁלֹשָׁה, לַאֲפוּקֵי {להוציא} אִם שְׁנַיִם סִפְּרוּ בִּפְנֵי שְׁנַיִם לֹא שַׁיָּךְ הַאי הֶתֵּרָא כְּלָל, וְעַיִן בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים.

*אבל אם צוה שלא יגלו זה לאותו פלוני, אפשר דמתר (יח) לגלות במקרה לאחר. ואף דבכל מקום אסור לשון הרע ורכילות הוא אפלו אם לא נשמע מהמספר שום אזהרה על זה, הינו במספר שלא באפי תלתא (בפני שלשה), אבל בנדון דידן, אם אין לשון אזהרתו כוללת לזה, אם כן הוא דבר שעשוי להתגלות לבסוף, ולא אסרה התורה בזה משום לשון הרע, אם אינו מכון לגלות, וצריך עיון.(הגהה)

סעיף ט

וְכָל זֶה שֶׁדִּבַּרְנוּ הוּא מִצַּד אִסּוּר הָאֱמִירָה בְּעַצְמוֹ, אֲבָל, חַס וְשָׁלוֹם, לְהוֹסִיף אִפְלּוּ תֵּבָה אַחַת אוֹ לְהַטְעִים אֶת הַדָּבָר בִּפְנֵי הַשּׁוֹמֵעַ, לוֹמַר שֶׁהַמַּעֲשֶׂה שֶׁנִּשְׁמַע עַל שִׁמְעוֹן, יָפֶה נִשְׁמָע עָלָיו וְכֵיוֹצֵא בָּזֶה, זֶה וַדַּאי אָסוּר בְּכָל גַּוְנֵי, דְּהוּא מְקַלְקֵל אוֹתוֹ בִּדְבָרָיו, יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהָיָה נִשְׁמָע עָלָיו לְבַסּוֹף מֵעַצְמוֹ עַל פִּי הַסְּבָרָא דְּאַפֵּי תְּלָתָא. וְעוֹד, דְּבָזֶה מוּכָח שֶׁמְּקַבֵּל דָּבָר זֶה לֶאֱמֶת, וְזֶה אָסוּר לְכֻלֵּי עָלְמָא בְּכָל גַּוְנֵי, וּכְמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר אִם יִרְצֶה ה' לְקַמָּן בְּכְלָל ז' סְעִיף א', עַיֵּן שָׁם.

וְעַל כֵּן צָרִיךְ לִזָּהֵר מְאֹד, אֲפִלּוּ אִם מְפָרְסָם (כ) עַל אָדָם עִנְיָן אֶחָד לְרַע שֶׁעָשָׂה בְּנַעֲרוּתוֹ, אַךְ מֵאָז וְעַד עַתָּה הוּא מִתְנַהֵג כַּשּׁוּרָה, אוֹ שֶׁמְּפָרְסָם עַל אֲבוֹתָיו, שֶׁלֹּא הָיוּ נוֹהֲגִים כַּשּׁוּרָה כְּלָל, וְהוּא אֵינוֹ אוֹחֵז בְּדַרְכֵיהֶם, וְכָל כְּהַאי גַּוְנָא {וכל כיוצא בזה} בְּדָבָר שֶׁעַל פִּי אֱמֶת אֵין עִוָּלָה עָלָיו, אָסוּר לְגַנּוֹתוֹ וּלְבַזּוֹתוֹ אֲצֶל חֲבֵרָיו בָּזֶה, וּמִי שֶׁהוּא עוֹבֵר עַל זֶה וּמְסַפֵּר בִּדְבָרִים אֵלּוּ בִּפְנֵי בְּנֵי אָדָם, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, כְּדֵי לְבַזּוֹתוֹ בְּעֵינֵי עַמּוֹ, אֲפִלּוּ לֹא יוֹסִיף שׁוּם דָּבָר עַל הָאֱמֶת, הוּא מִכְּלַל כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרַע, שֶׁאֵינָם מְקַבְּלִים פְּנֵי שְׁכִינָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב בְּשַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה בְּמַאֲמָר רי"ד, וְלֹא שַׁיָּךְ עַל זֶה כְּלָל הֶהְתֵּרָא דְּאַפֵּי תְּלָתָא {ההתר של בפני שלושה}, אַף שֶׁדָּבָר זֶה מְפָרְסָם בְּפִי כֹּל, אֲחֵרִי שֶׁעַל פִּי אֱמֶת אֵין עָלָיו שׁוּם גְּנַאי בָּזֶה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב בִּיחֶזְקֵאל י"ח: "בֵּן לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֹן הָאָב וְגוֹ' כָּל פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזָּכְרוּ" וְגוֹ' וְהוּא עוֹשֵׂהוּ עֲבוּר זֶה לְלַעֵג בְּפִי הַבְּרִיּוֹת.

סעיף י

וְדַע עוֹד דְּכָל הַהֶתֵּר דְּאַפֵּי תְּלָתָא הוּא מִצַּד הָאוֹמֵר, אֲבָל מִצַּד הַשּׁוֹמֵעַ, דְּהַיְנוּ, אִם הוּא יוֹדֵעַ אֶת טֶבַע הַשּׁוֹמֵעַ, שֶׁתֵּכֶף כְּשֶׁיִּשְׁמַע יְקַבֵּל דָּבָר זֶה לֶאֱמֶת עַל שִׁמְעוֹן וְיוּכַל לִהְיוֹת, שֶׁיּוֹסִיף עוֹד דְּבָרִים לִגְנַאי עָלָיו, לְאָדָם כָּזֶה אָסוּר לוֹמַר שׁוּם רֶמֶז שֶׁל גְּנַאי עַל חֲבֵרוֹ בְּכָל גַּוְנֵי, וְהַמְסַפֵּר לוֹ עוֹבֵר אַ"לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשׁוֹל", וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרַכְנוּ לְעֵיל בַּפִּתְיחָה בְּלֹאו זֶה, עַיֵּן שָׁם. וְכָל זֶה שֶׁכָּתַבְנוּ בְּכְלָל זֶה לְאִסּוּר, הוּא אֲפִלּוּ אִם לֹא יַזְכִּיר הַמְסַפֵּר הַזֶּה שֵׁם הַמְסַפֵּר הָרִאשׁוֹן שֶׁסִּפֵּר בְּאַפֵּי תְּלָתָא, רַק יְסַפֵּר סְתָם, שֶׁכְּבָר נִשְׁמַע עַל פְּלוֹנִי, אֲפִלּוּ הָכִי {אף על פי כן} אָסוּר. וְאַחֲרֵי כָּל הַדְּבָרִים וְהָאֱמֶת הָאֱלֹה שֶׁבֵּאַרְנוּ, רְאֵה אָחִי, כַּמָּה יֵשׁ לְהִתְרַחֵק מִקֶּלָּא זוֹ, שֶׁכְּמַעַט אֵין לָהּ מָקוֹם בַּמְּצִיאוּת, וּבִפְרָט שֶׁאַף אִם יִצְטָרְפוּ כָּל הַפְּרָטִים, גַּם כֵּן צָרִיךְ עִיּוּן אִם הֲלָכָה כְּדֵעָה זוֹ, אַחֲרֵי שֶׁלִּדְעַת הָרַבֵּה פּוֹסְקִים אֵין שׁוּם מָקוֹר לְקֶלָּא זוֹ מֵהַשַּׁ"ס {וכמו שכתבנו בסוף סעיף קטן ד' בבאר מים חיים}, לָכֵן הַשּׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מִזֶּה.

סעיף יא

וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁבֵּאַרְנוּ בְּעֶזְרַת ה' יִתְבָּרַךְ הַכְּלָלִים דְּאַפֵּי תְּלָתָא, צָרִיךְ לִזָּהֵר, כְּשֶׁיּוֹשְׁבִין שִׁבְעָה טוֹבֵי הָעִיר לְעַיֵּן בְּדִבַּר הַנְהָגַת אַנְשֵׁי הָעִיר בְּעִנְיְנֵי הָעֲרָכוֹת וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, בְּדָבָר שֶׁהוּא חוֹב לָזֶה וּזְכוּת לָזֶה, וְנֶחְלְקוּ בְּדֵעוֹת וְעָמְדוּ לְמִנְיָן וְהָלְכוּ בָּתַר רֻבָּא {אחר הרוב}, כְּשֶׁיֵּצְאוּ מֵחֲדַר הַקָּהָל, (כא) צְרִיכִין לִזָּהֵר מְאֹד כָּל אֶחָד וְאֶחָד, שֶׁלֹּא לְסַפֵּר אַחַר כָּךְ דַּעְתּוֹ אוֹ דַּעַת פְּלוֹנִי, שֶׁהָיָה מִתְּחִלָּה בְּעִנְיָן זֶה לְהָקֵל עַל אוֹתוֹ פְּלוֹנִי, אַךְ חֲבֵרָיו רַבּוּ עָלָיו וְהִכְרִיחוּהוּ לֵילֵךְ בָּתַר דַּעְתָּם. וְלָא מִבָּעֵי {וא"צ לומר} אִם הֶסְכֵּם בֵּינֵיהֶם מִתְּחִלָּה, כְּשֶׁיֵּצְאוּ מֵחֲדַר הַקָּהָל שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת אוֹ (כב) לְסַפֵּר לְאִישׁ הַנּוֹכְחִי גּוּפָא, שֶׁאָלָיו נוֹגֵעַ הַחוֹב הַהוּא, בְּוַדַּאי אִסּוּר גָּמוּר הוּא, אֶלָּא אֲפִלּוּ בִּסְתָמָא, וְגַם אֵינָנוּ מְכַוֵּן לְגַלּוֹת, (כג) רַק בְּמִקָּרֶה לְסַפֵּר לְאַחֵר בְּלָשׁוֹן שֶׁיֵּרָאֶה מִדְּבָרָיו, שֶׁדַּעְתּוֹ אֵינֶנּוּ נוֹטָה לָזֶה גַּם עַתָּה, אַךְ שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לָרִיב עָבוּר זֶה עִם חֲבֵרָיו הַנִּשְׁאָרִים, גַּם כֵּן אִסּוּר גָּמוּר הוּא, (וּלְפִי (כד) דַּעַת הַיָּד הַקְּטַנָּה, אֲפִלּוּ אִם יְסַפֵּר סְתָם, אֵיךְ שֶׁדַּעְתּוֹ הָיָה מִתְּחִלָּה לְהָקֵל עַל אוֹתוֹ פְּלוֹנִי, וְאַחַר כָּךְ עָמְדוּ לְמִנְיָן וְהָלְכוּ בָּתַר רֻבָּא, גַּם כֵּן אָסוּר), וְאֵין שׁוּם נָפְקָא מִנָּה {הבדל} בֵּין לְמַסֵּפֵּר דָּבָר זֶה מֵעַצְמוֹ, וּבֵין אִם עָמַד עָלָיו חֲבֵרוֹ בְּחֵרוּפִין עַל דְּבַר זֶה הַפָּסָק שֶׁיָּצָא מֵאִתָּם עַל דְּבַר פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי, בְּכָל גַּוְנֵי {בכל האפנים} אָסוּר לְהַטִּיל אֶת הָעַוְלָה עַל חֲבֵרוֹ וּלְסַלְּקָה מֵעָלָיו, אַף שֶׁהוּא אֱמֶת.

סעיף יב

עוֹד רָאִיתִי לִכְתֹּב דָּבָר אֶחָד בְּפֵרוּשׁ מִפְּנֵי שֶׁרָאִיתִי שֶׁהַרְבֵּה אֲנָשִׁים מֵרְגָּלִין בָּזֶה, וְהוּא כְּשֶׁדּוֹרֵשׁ אֶחָד בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ אָסוּר עַל פִּי הַדִּין לְהַלְעִיג מִמֶּנּוּ וְלוֹמַר, שֶׁאֵין בִּדְרָשׁוֹתָיו מַמָּשׁ וְשֶׁאֵין מַה לִּשְׁמֹעַ, וּבַעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, רְאִינוּ שֶׁהַרְבֵּה אֲנָשִׁים פְּרוּצִין בָּזֶה, וְלֹא יַחְשְׁבוּ הַלַּעַג הַזֶּה לְאִסּוּר כְּלָל, וְעַל פִּי הַדִּין הוּא לָשׁוֹן הָרַע גָּמוּרָה, שֶׁעַל יְדֵי דִּבּוּר כָּזֶה מָצוּי הוּא שֶׁגּוֹרֵם הֶזֵּק לַחֲבֵרוֹ בְּמָמוֹנוֹ וְכַמָּה פְּעָמִים צַעַר וּבִיּוּשׁ גַּם כֵּן, כִּי לוּ יְהִי שֶׁהוּא דְּבַר אֱמֶת, הֲלֹא לָשׁוֹן הָרַע אָסוּר אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת, כִּי מַה תּוֹעֶלֶת מְכַוֵּן הַמַּלְעִיג וּמִתְלוֹצֵץ אַחַר זֶה בְּלֵיצָנוּתוֹ, כִּי אִם בַּעַל נֶפֶשׁ הוּא, אַדְרַבָּה, צָרִיךְ לְיַיֵּעַ לוֹ אַחַר כָּךְ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ וּלְהַעֲרִיךְ לְפָנָיו, שֶׁיֹּאמַר בָּאֲפָנִים אֲחֵרִים, שֶׁבְּאֹפֶן זֶה שֶׁהוּא אוֹמֵר עַתָּה, אֵין דְּבָרָיו נִשְׁמָעִים, וּבְעֵצָה זוֹ הָיָה מְקַיֵּם גַּם כֵּן "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ", וְעַל כָּל פָּנִים שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹתוֹ עַל יְדֵי זֶה לְלַעַג בְּפִי הַבְּרִיּוֹת, (כה) וְלֹא מְהַנֵּי בָּזֶה הֶהָרֵא דְּאַפֵּי תְּלָתָא * כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְתִּי הֵיטֵב בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים.

*ודע אחי דכל זה הוא אפלו היו כל דברי המלעיג אמת, אף על פי כן אסור להטעים את הדבר לפני השומע כדי לגנות לזה, וכאשר תחשב היטב, תמצא שהמלעיג מערב גם כן הרבה שקרים בהתולו, כי הרבה פעמים מצוי הוא שהמלעיגין, כשפותחין פיהם להלעיג מהדרשן, אומרים שהדרשן בעצמו אינו יודע מה הוא מדבר והוא מתעתע בדבריו, וכיוצא בהתולים וליצנות, אשר מבעיתים את לב שומעיהן. (ויותר מזה, שמוציאין לעז

עליו ואומרים, שכל הדרשה שהוא דורש אין כונתו, רק בשביל הנאת עצמו ובאמת לא כן הדבר, כי אפלו אם נאמר, שאם לא דחקהו הכרח ביתו, לא היה נוסע מביתו כדי להוכיח, אבל מכל מקום מנין להמלעיג לומר שאין כונתו רק בשביל עצמו? דלמא, בשעה שהוא דורש, מכון העקר שהעולם ישמעו דברי מוסר ויראת ה', רק שרצונו גם כן שהעולם יספיקו אותו, כמו שמצינו במאמרי חז"ל, שמחיבין אנו להחזיק תופשי התורה בכל יכלתנו, ובמחשבה כזו הוא נחשב לצדיק גמור, כמו שאמרו חז"ל בבבא בתרא (דף י':): האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, וכעין זה בבבא מציעא (דף פ"ב) במלוה צריך למשכון, מר סבר מצוה קעביד (עשה) שהלוה, ומר סבר שלהנאתו מתכון, ואין כאן מצוה, וידוע דהלכה כר' עקיבא מחברו. רק שצריך לזהר, שמאיזה סבה שיתהוה אחר כך לבנו, חס ושלום, או בעניננו, שלא יספיקו לו אנשי העיר, לא יתחרט אחר כך למפרע על המצוה של צדקה או הוכחה שלו, ועין בתוספות פסחים (דף ח': דבור המתחיל "שיזכה"), ועל פי אמת נצטוינו דבר זה בתורה לדונו לכף זכות, שזה הוא כונתו כמה דכתיב: "בצדק תשפט עמיתך"). ועל פי הרב, הלעג הזה הוא מצוי באותן האנשים, שאין להם יראת ה' על פניהם, ולכך כששומעין דברי מוסר והוכחה על ההתרשלות משמירת התורה, שהוא נגד רצונם, כמו שנאמר: "לא יאהב לץ הוכח לו", רואין למצא פגם בהמוכיח ובאמת, כבר אמרו חז"ל בקדושין בפרק עשרה יוחסין: כל הפוסל במומו פוסל, ובפרט שהרבה פעמים מצוי שאין ממה להלעיג, כי באמת במה פעמים תלוי הדרשה לפי רצון השומע, כי יש אנשים שרצונם ותשוקתם הוא רק לפרוש חדש בפסוקים, ויש לחקירה, ויש למשלים, ועתה נחזה, וכי אם הדרשה שלו איננה לפי תשוקתו, ראוי לומר עליו שאין בדבריו ממש, הלא זה הוא שקר גמור? ובפרט מה שמצוי, בעונותינו הרבים, שהוא מדבר רק מתוך שנאה, כגון, שיש לו שנאה על הרב שבעיר, שלא זכה אצלו בדין, או שהרב הוא מן האנשים השלמים מאד ביראת אלהים ובמצותיו, ומטבע אלו הלצים ובעלי הלשון לשנא את אלו האנשים בתכלית השנאה, עבור שיודעין שאין מסכימין לדבריהן ופעלותיהן המגנות, ודרך אנשים כאלו, כששומעין אחר כך להרב שדורש בבית הכנסת, גם הם רצים לשמע, וכונתם להרע כדי לגנותו אחר כך. כי כשהרב דורש דרשה גדולה בהרבה דברים, ויש מהן הרבה דברים טובים ומועילים מאד, כגון, שהוא מזרז את העם ליראת ה' ושמירת התורה, ודברים אחרים למטה מזה, כדרך של הדרשנים, זה האיש השונא לא יאמר עליו האמת, שזה הדבר שדרש הוא טוב מאד, וזה הוא גרוע מזה, רק יאמר הכל בדרך כלל, שאין ממש בדבריו. היש לשון הרע ושקר גדול מזה?; ויותר מזה, שבעת מרוצתו לבית

הכנסת לשמע, איננו מתכון, רק לתפסו באיזה דבר, כדי שיהיה לו אחר כך במה להלעיג ולהתלוצץ מהרב, אף שהוא טועה בדמיונו, שהוא חושב שלא יודעו רעיונותיו לעין כל, אבל באמת לא כן הוא, כי לעתיד לבוא יתגלה גנות רעיונותיו לעין כל, כמו שכתוב: "סוף דבר הכל נשמע", ותרגם בתרגום: כי לבסוף יתגלה לעין הכל, ואז אוי ואבוי יהיה לאיש הזה עבור הליכתו לבית הכנסת ועבור שמיעתו ועבור הלישנא בישא שהוא מדבר אחר זה. כי באמת מצינו באבות (פרק ה): ארבע מדות בהולכי בית המדרש: הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו; עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו וכו'. והכא הוא מהפך להפך, שמתחלה עון הליכה בידו ואחר כך עון מעשה בידו, כי התורה הקדושה צותה: "לא תלך רכיל בעמך", להורות לנו שגם על הליכה יש אסור, לבד עון הרכילות בעצמו, כמו שמבאר בשל"ה. ועל איש כזה שיך מאמר חז"ל: המקדים רגליו לדבר עברה מקדימין לו מלאך המות. כי איש כזה, לבד שהוא מקדים רגליו לדבר בהליכתו לבית הכנסת, כדי שיהיה לו אחר כך ממה להלעיג, תראהו גם כן שתכף אחר הדרשה בעת אמירת הקדיש וענית אמן יהא שמיה רבה, שעל זה העולם קים, כמו שאמרו חז"ל בסוטה: על מה העולם קים? א"אמן יהא שמיה רבה" דאגדתא, הוא לא יחוש לזה כלל, ותכף רץ אל חבריו, אשר הוא מכירם מכבר, שגם הם יסכימו עמו לבזות להרב, ויתחבר עמם בליצנות והתולים להלעיג מהדרשה: זה בנסח של ליצנות, וזה בנסח זה. וכמה פעמים יארע שמחמת זה אין שומעים גם כן לברכות של הש"ץ. והנה אם נבוא לחשב האסורין שעבר הוא והשומעין לדבריו אין להם שעור. וכאשר תדקדק, תמצא בהם כל הלאוין והעשין המבארין לעיל בפתיחה, עין שם. ובאיש כזה מצויין הן כל השלש כתות שאמרו חז"ל: כת שקרים, כת לצים, כת מספרי לשון הרע. וביותר, שהוא מונע את הרבים מעבודת ה' בזה, כי על ידי שהוא משפיל את כבוד הרב, לא יהיו דבריו נשמעין אחר כך לאנשי העיר כשיצום על עניני התורה והמצות. ה' ישמרנו מאיש כזה ומחבריו, השומעין לדברי הלץ ובעל לשון הרע הזה ושותקין, כמו שאמרו חז"ל: כל המתלוצץ יסורין באין עליו, ואף השומע ושותק נענש. ועין לקמן בכלל ח', שם בארנו היטב את גדל היסורין של מבזה תלמיד חכם. (הגהה)

סעיף יג

אִם אֶחָד (כו) גִּלָּה לַחֲבֵרוֹ בְּאַפֵּי תְּלָתָא עִנְיַן עִסְקוֹ וּמִסְחָרוֹ וְכֵיוֹצֵא בָּזֶה, (כז) דְּבָרִים אֲשֶׁר בְּסָתְמָא אָסוּר אַחַר כָּךְ לְגַלּוֹת לְאַחֵר, פֶּן יוּכַל לְהַגִּיעַ לוֹ עַל יְדֵי זֶה הֶזֵּק אוֹ צַעַר, אַף עַתָּה שֶׁגִּלָּה לוֹ דָּבָר זֶה בְּאַפֵּי תְּלָתָא, אִם כֵּן רָאִינוּ שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לָזֶה, אַף אִם יִתְגַּלֶּה לְבַסּוֹף, וְלָכֵן מֻתָּר לָזֶה הַשּׁוֹמֵעַ מִמֶּנּוּ לְכַתְּחִלָּה לְגַלּוֹת לַאֲחֵרִים, כָּל כַּמָּה שֶׁלֹּא גִּלָּה דַּעְתּוֹ שֶׁהוּא

מַקְפִּיד עַל זֶה, אַךְ (כח) שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ לָזֶה הַפְּרָטִים הַמְבֹאָרִים לְעֵיל בְּעִנְיָנָא דְּאַפֵּי תְּלָתָא וְעַיִן בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים.

כלל ג

הערות מקדימות

בּוֹ יְבֹאַר, שֶׁאֵין חִלּוּק בְּאִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע, בֵּין בְּפָנָיו וּבֵין שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, וְאִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע אִפְלוּ דֶּרֶךְ שְׂחוֹק, וְאֶפְלוּ אֵינוֹ מְבָאֵר בְּעֵת הַסִּפּוּר אֵת הָאִישׁ, שֶׁהוּא מְכֻוָּן עָלָיו וְעוֹד שְׁאָר פְּרָטִים, וּבוֹ ח' סְעִיפִים.

סעיף א

כַּמָּה גָּדוֹל אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁאָסְרָתוֹ הַתּוֹרָה אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת וּבְכָל גַּוָּנַי, דְּלֹא מִבָּעֵי אִם הוּא שׁוֹמֵר אֶת עַצְמוֹ לְסַפֵּר עָלָיו בַּסֵּתֶר וּמַקְפִּיד עַל זֶה שֶׁלֹּא יִתְגַּלֶּה לוֹ דְּאָסוּר, שֶׁעַל יְדֵי זֶה מְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ גַּם כֵּן אָרוּר, כְּמָה דְכְתִיב "אָרוּר מַכֶּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר", אֶלָּא אֲפִלּוּ אִם הוּא מְשַׁעֵר בְּעַצְמוֹ, (א) שֶׁהָיָה אוֹמֵר דָּבָר זֶה אַף בְּפָנָיו, אוֹ שֶׁהוּא מְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע עַל חֲבֵרוֹ בְּפָנָיו מַמָּשׁ, גַּם כֵּן אָסוּר וְלָשׁוֹן הָרָע מִקְרֵי, וּבְצַד אֶחָד גָּדוֹל אִסּוּרוֹ בְּפָנָיו מִשֶּׁלֹּא בְּפָנָיו, דִּבְפָנָיו, לְבַד אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע, הוּא מַלְבִּישׁ אֶת עַצְמוֹ עַל יְדֵי זֶה בְּמִדַּת הָעַזּוּת וְהַחֻצְפָּה וְהוּא מְעוֹרֵר יוֹתֵר מְדָנִים עַל יְדֵי זֶה, וְכַמָּה פְּעָמִים בָּא עַל יְדֵי זֶה גַּם כֵּן לִידֵי הַלְבָּנַת פָּנִים, וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרַכְנוּ לְעֵיל בַּפִּתְיחָה בְּלָאו דְּ"לֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא". עַיֵּן שָׁם.

סעיף ב

וּמַה שֶּׁנִּמְצָא לִפְעָמִים הֶתֵּר בְּדִבְרֵי חז"ל, בְּאִם לֹא הָיָה מוֹנֵעַ אֶת עַצְמוֹ מִלּוֹמַר זֶה בְּפָנָיו, הַיְנוּ דַּוְקָא בַּאֲבַק לָשׁוֹן הָרָע, וְדִבֵּר עָלָיו לִישָׁנָא דְּמִשְׁתַּמַּע לְתֵרֵי אַפֵּי (שמשתמע לשני אופנים), וְאִם נִבְאַר דְּבָרָיו בְּאֹפֶן אֶחָד, לֹא יִהְיֶה עָלָיו שׁוּם גְּנַאי, וְעִנְיָן כָּזֶה יָדוּעַ שֶׁתִּלּוּי לְפִי רְצוֹן הָאוֹמֵר וּלְפִי הָאֲמִירָה בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, שֶׁאִם הוּא רוֹצֶה מוֹצִיאוֹ בְּקוֹלוֹ וּבְתְנוּעוֹתָיו בְּלָשׁוֹן קַל מְאֹד, דְּלֹא יִהְיֶה מִנְכָּר מִלְּשׁוֹנוֹ שׁוּם גְּנַאי עַל חֲבֵרוֹ וְאִם רוֹצֶה מוֹצִיאוֹ מִפִּיו, בְּאֹפֶן שֶׁהַשּׁוֹמֵעַ מֵבִין שֶׁכַּוָּנָתוֹ בְּבֵאוּר אַחֵר שֶׁיֵּשׁ בִּדְבָרָיו לִגְנַאי, וְעִנְיָן זֶה קָשֶׁה מְאֹד לְצַמְצֵם, לָכֵן אָמְרוּ חז"ל, דְּאִם בְּאָפְנֵי תְּנוּעוֹתָיו, שֶׁהוּא מוֹצִיא עַתָּה דָּבָר זֶה מִפִּיו, אֵין אָדָם מִתְבַּיֵּשׁ לוֹמַר אֶפִלּוּ בִּפְנֵי חֲבֵרוֹ, אִם כֵּן מוּכָח שֶׁאֵין כַּוָּנָתוֹ לְגָנוּתוֹ, וְעַל כֵּן מֻתָּר, אֲבָל אִם מִנְכָּר מִתְּנוּעוֹתָיו שֶׁכַּוָּנָתוֹ לְגָנוּתוֹ, וְאִם כֵּן טֶבַע הָאָדָם לְהִיוֹת מִתְבַּיֵּשׁ לוֹמַר בְּאֹפֶן זֶה בִּפְנֵי חֲבֵרוֹ, אַף שֶׁכָּל הָעִנְיָן בְּעַצְמוּתוֹ, אֶפִלּוּ אִם נִפְרְשׁוּ לְגָנַאי, הוּא רַק אֲבַק לָשׁוֹן הָרָע וְהוּא אֱמֶת וְהוּא יוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ, שֶׁהוּא הָיָה אוֹמֵר דָּבָר זֶה אַף בְּפָנָיו, אֲפִלּוּ הֵכִי אָסוּר.

סעיף ג

וּרְאֵה עוֹד אֶת גֹּדֶל אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע, (ב) שֶׁאֲפִלּוּ אֵינוֹ מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הַשִּׂנְאָה וְלֹא נִתְכַּוֵּן בְּהַסִּפּוּר לְגַנּוֹתוֹ, רַק אָמְרוֹ דֶּרֶךְ שְׂחוֹק וְדֶרֶךְ קַלּוּת רֹאשׁ, אַף עַל פִּי כֵן כֵּיוָן שֶׁעַל פִּי אֱמֶת דִּבְרֵי גְּנַאי הוּא, אָסוּר מִן הַתּוֹרָה.

סעיף ד

אִסּוּר סִפּוּר לָשׁוֹן הָרָע הוּא אֲפִלּוּ אִם אֵינוֹ (ג) מְבָאֵר בְּעֵת הַסִּפּוּר אֶת הָאִישׁ שֶׁהוּא מְדַבֵּר עָלָיו, רַק הוּא מְסַפֵּר סָתָם, וּמִתּוֹךְ עִנְיַן הַסִּפּוּר נִשְׁמָע לְהַשּׁוֹמֵעַ עַל אֵיזֶה אִישׁ כְּוַן הַמְסַפֵּר הַזֶּה, בְּכָלַל לָשׁוֹן הָרָע הוּא. וְיוֹתֵר מִזֶּה, שֶׁאֲפִלּוּ אִם בְּדִבְרֵי סִפּוּרוֹ לֹא הָיָה (ד) שׁוּם עִנְיַן גְּנַאי כְּלָל, רַק שֶׁעַל יְדֵי דְּבָרָיו נִסְבַּב רָעָה אוֹ גְּנוּת לַחֲבֵרוֹ, וְהַמְסַפֵּר הַזֶּה נִתְכַּוֵּן לָזֶה בְּרַמָּאוּתוֹ, גַּם זֶה בִּכְלַל לָשׁוֹן הָרָע הוּא, וְדָבָר זֶה נִקְרָא בְּפִי חֲז"ל בְּשֵׁם לָשׁוֹן הָרָע בְּצִנְעָא.

סעיף ה

וְיֵשׁ עוֹד הַרְבֵּה אֲפָנִים בְּבַעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע הַמְסַפְּרִין דֶּרֶךְ רַמָּאוּת. וְהוּא, שֶׁמְּסַפְּרִין הָעִנְיָן לְפִי (ה) תֻּמָּן עַל חַבְרֵיהֶן, כְּאִלּוּ אֵינָם יוֹדְעִין שֶׁדִּבְּרוּ זֶה שֶׁדִּבְּרוּ לָשׁוֹן הָרָע הוּא, אוֹ שֶׁאֵלּוּ מַעֲשָׂיו שֶׁל פְּלוֹנִי, כָּל זֶה וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה בִּכְלַל לָשׁוֹן הָרָע הוּא.

סעיף ו

וְדַע, (ו) דַּאֲפִלּוּ אִם לֹא בָּא עַל יְדֵי הַלָּשׁוֹן הָרָע שֶׁלּוֹ שׁוּם רָעָה לְהָאִישׁ הַהוּא, כְּגוֹן, שֶׁלֹּא קִבְּלוּ הַשּׁוֹמְעִין אֶת דְּבָרָיו, וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, אַף עַל פִּי כֵן מִכְּלַל לָשׁוֹן הָרָע לֹא נָפְקָא {לֹא יצא}, וְצָרִיךְ כַּפָּרָה. וְיוֹתֵר מִזֶּה, דַּאֲפִלּוּ (ז) אִם הוּא מְשַׁעֵר לְכַתְּחִלָּה, שֶׁלֹּא יָבוֹא לַנִּדּוֹן שׁוּם רָעָה עַל יְדֵי דִּבּוּרוֹ, אַף עַל פִּי כֵן אָסוּר לוֹ לְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ.

סעיף ז

וְדַע עוֹד כְּלָל גָּדוֹל וְעִקָּר בְּעִנְיָנִים אֵלּוּ, (ח) אִם הוּא רוֹאֶה אָדָם, שֶׁדִּבֵּר דָּבָר אוֹ עָשָׂה מַעֲשֶׂה, בֵּין מִמַּה שֶּׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם אוֹ מִמַּה שֶּׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְיֵשׁ לִשְׁפֹּט דְּבָרוֹ וּמַעֲשֵׂהוּ לַצַּד הַטּוֹב וּלְצַד הַזְּכוּת, אִם הָאִישׁ הַהוּא יְרֵא אֱלֹהִים, נִתְחַיֵּב לָדוּן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת, אֲפִלּוּ אִם הַדָּבָר קָרוֹב וְנוֹטֶה אֵצֶל הַדַּעַת יוֹתֵר לְכַף חוֹבָה. וְאִם הוּא מִן הַבֵּינוֹנִים, אֲשֶׁר יִזְהֲרוּ מִן הַחֵטְא וּפְעָמִים יִכָּשְׁלוּ בּוֹ, אִם הַסָּפֵק שָׁקוּל, צָרִיךְ לְהַטּוֹת הַסָּפֵק וּלְהַכְרִיעוֹ לְכַף זְכוּת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַז"ל: הַדֵּן אֶת חֲבֵרוֹ לְכַף זְכוּת, הַמָּקוֹם יְדִינֶהוּ לְכַף זְכוּת, (ט) וְהוּא נִכְנָס בִּכְלַל מַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ: "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ". וַאֲפִלּוּ אִם הַדָּבָר נוֹטֶה יוֹתֵר לְכַף חוֹבָה, (י) נָכוֹן מְאֹד שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר אָצְלוֹ כְּמוֹ סָפֵק וְאַל יַכְרִיעֵהוּ לְכַף חוֹבָה. וּבְמָקוֹם שֶׁהַדָּבָר נוֹטֶה לְכַף זְכוּת, דִּבְוַדַּאי אִסּוּר עַל פִּי הַדִּין לְדוּנוֹ לְכַף חוֹבָה, וְהוּא דִּן אוֹתוֹ לְכַף חוֹבָה, וּבִשְׁבִיל זֶה הָלַךְ וְגָנָהוּ, לְבַד שֶׁעָבַר בָּזֶה עַל "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ", (יא) עוֹד עָבַר בָּזֶה עַל אִסּוּר סִפּוּר לָשׁוֹן הָרָע.

סעיף ח

וַאֲפִלּוּ בְּמָקוֹם שֶׁהַכֹּל חוֹב מַכְרִיעַ יוֹתֵר, דְּמִצַּד הַדִּין לֵיכָּא אִסּוּרָא כָּל כָּךְ, אִם יַכְרִיעֵהוּ לְכַף חוֹבָה, הֵינוּ לְעִנְיַן (יב) שֶׁיִּסְכֹּם בְּעֵינֵי עַצְמוֹ עָלָיו, שֶׁעָשָׂה שֶׁלֹּא כַּדִּין, אֲבָל אֵין לְמַהֵר לֵילֵךְ וּלְבַזּוֹתוֹ עֲבוּר זֶה אֲצֶל אֲחֵרִים, אִם לֹא שֶׁיִּשְׁלִימוּ כָּל הַפְּרָטִים הַמְבֹאָרִים לְקַמָּן בְּכָלָל ד' וְה' וּבְכָלָל י' כִּי יֵשׁ הַרְבֵּה דְּבָרִים, שֶׁאֲפִלּוּ אִם אֵין הַדִּין עִמּוֹ, גַּם כֵּן אָסוּר לְבַזּוֹתוֹ עֲבוּר זֶה, כַּמְבֹאָר לְהַמְעַיֵּן בְּכָלָלִים אֵלּוּ.

כלל ד

הערות מקדימות

בְּכָלָל זֶה יְבֹאַר אִסּוּר לָשׁוֹן הָרַע מִבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם. וְתִקּוּן עַל חֵטְא זֶה, וּבוֹ י"ב סְעִיפִים.

סעיף א

אָסוּר לְסַפֵּר עַל חֲבֵרוֹ, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, וְהוּא אֱמֶת, דָּבָר שֶׁיִּתְבַּזֶּה עַל יְדֵי זֶה, וְלָא מִבָּעֵי {וְאִין צָרִיךְ לוֹמַר} בְּדְבָרִים שֶׁל גְּנַאי בְּעָלְמָא, כְּגוֹן (א) לְזַכּוֹר עָלָיו מַעֲשֶׂה אֲבוֹתָיו וּקְרוֹבָיו אוֹ לְזַכּוֹר עָלָיו מַעֲשָׂיו הָרִאשׁוֹנִים, בֵּין שֶׁהָיוּ (ב) דְּבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם אוֹ (ג) דְּבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, כֵּיוָן שֶׁהוּא מִתְנַהֵג עַתָּה כַּשּׁוּרָה, אָסוּר לְגַנּוֹתוֹ בָּזֶה וְלָשׁוֹן הָרַע מִקְרֵי. אֶלָּא אֲפִלּוּ אִם רָאָהוּ זֶה מְקָרוֹב בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, (ד) שֶׁעָשָׂה דָּבָר שֶׁאֵין רָאוּי עַל פִּי הַדִּין, וְהוּא מֵהַדְּבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, (דְּבְדְבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, יֵשׁ בָּזֶה חִלּוּקִים רַבִּים, וּנְבָאֵר אִם יִרְצֶה ה' לְקַמָּן בִּכְלָל י'), גַּם כֵּן אָסוּר לְגַנּוֹתוֹ בָּזֶה, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, אִם לֹא עַל פִּי הַפְּרָטִים הַמְבֹאָרִים לְקַמָּן בְּסָעִיף ז' *.

*וּדע, דכל זה בסתם איש ישראל, כמו שיבאר לקמן בסעיף ג', אבל אם נתברר לו לפי הענין, שסבת העון הוא מפני שיש בו אפיקורסות, חס ושלום, על איש כזה לא נצטוינו בלאו ד"לא תלך רכיל", שאיננו בכלל "עמיתך", ופרטי דין האיש הזה מבאר לקמן בכלל ח'.

סעיף ב

וְאֵין חִלּוּק בָּזֶה, בֵּין אִם הוּא לָאו גְּמוּר אוֹ עֲשֵׂה גְּמוּרָה דְּאוֹרַיְתָא הַמְפֻרָסָם שֶׁהוּא אָסוּר, שֶׁבְּוַדַּאי יִתְבַּזֶּה מְאֹד לִפְנֵי הַשּׁוֹמֵעַ עַל יְדֵי סִפּוּרוֹ, אֲפִלּוּ אִם הוּא דָּבָר, (ה) שֶׁאֵין נִזְהָרִין בָּזֶה הַרְבֵּה מֵהֶמוֹנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֵין לוֹ בָּזֶה גְּנוּת גָּדוֹל כָּל כָּךְ, כְּגוֹן לוֹמַר עַל אֶחָד (ו) שֶׁאֵינוֹ רוֹצֶה לִלְמֹד תּוֹרָה אוֹ שָׁדָּבָר פְּלוֹנִי שֶׁסִּפֵּר הוּא שֶׁקֶר (אִם לֹא שֶׁיֵּשׁ תּוֹעֶלֶת בָּזֶה שֶׁהוֹדִיעַ לַחֲבֵרוֹ שֶׁהַמַּעֲשֶׂה הוּא שֶׁקֶר וּמְכַוֵּן רַק לְתוֹעֶלֶת וּכְעֵין שֶׁנְּבָאֵר לְקַמָּן בִּכְלָל י') וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה אַף עַל פִּי כֵן אָסוּר, כֵּיוָן שֶׁעַל כָּל פָּנִים לְפִי דְּבָרָיו הוּא אִישׁ, שֶׁאֵינֶנּוּ מְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה. וַאֲפִלּוּ לְסַפֵּר עָלָיו בְּעַנְפֵי הַמִּצְוֹת, כְּגוֹן שֶׁהוּא עַצָּרָן בְּמָמוֹן וְאֵינוֹ מְכַבֵּד שַׁבָּת כָּרָאוּי, שָׁדָּבָר זֶה נִכְלָל בְּמִצְוַת עֲשֵׂה דְּזָכוֹר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר "חֲרֵדִים", אוֹ אֲפִלּוּ הוּא מִלְּתָא דְּרַבָּנָן

בְּעָלְמָא, שֶׁהֵם אָמְרוּ, (ז) שֶׁאֵין רָאוּי לַעֲשׂוֹת זֶה הַדָּבָר לְכַתְּחִלָּה, וְהוּא מְסַפֵּר עָלָיו, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, וְהוּא אֱמֶת, שֶׁרָאָהוּ בְּעַצְמוֹ שֶׁעָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה, (ח) גַּם כֵּן אָסוּר.

סעיף ג

אַךְ יִתְחַלֵּק זֶה הַדִּין לִפְרָטִים אֲחָדִים וּכְמוֹ שֶׁאָבֵאר, דְּאִם הוּא (ט) אִישׁ בֵּינוֹנִי כִּסְתָם אִישׁ יִשְׂרָאֵל, שֶׁדִּרְכּוֹ לְהִשָּׁמֵר מֵחֵטְא וְנִכְשָׁל בְּחֵטְא רַק לִפְעָמִים, (י) וְיֵשׁ לִתְלוֹת, שֶׁעָשָׂה דָּבָר זֶה שֶׁלֹּא בְּמִתְכַּוֵּן, (יא) אוֹ שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁדָּבָר זֶה אָסוּר, אוֹ שֶׁהָיָה סָבוּר שֶׁהוּא חֻמְרָא וּמִדָּה טוֹבָה בְּעָלְמָא, שֶׁהַכְּשֵׁרִים נִזְהָרִין בָּזֶה, (יב) אֲזַי אֲפִלּוּ רָאוּהוּ כַּמָּה פְּעָמִים שֶׁעָבַר עַל זֶה, בְּוַדַּאי יֵשׁ לִתְלוֹת בָּזֶה, וַאֲסוּרִים לְגַלּוֹתוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לְבוּז בְּעֵינֵי עַמּוֹ, וַאֲפִלּוּ בְּעֵינֵי עַצְמוֹ גַּם כֵּן לֹא יִתְבַּזֶּה, וְאָסוּר לִשְׂנֹא אוֹתוֹ עֲבוּר זֶה, דְּצָרִיךְ לְדוּנוֹ לְכַף זְכוּת, וְהוּא מִצְוַת עֲשֵׂה דְּאוֹרַיְתָא שֶׁל "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ" לְכַמָּה פּוֹסְקִים.

סעיף ד

אֲבָל אִם (יג) יֵרָאֶה לְהֶן, שֶׁהַחוֹטֵא יָדַע אֶת עָצְמוֹ אִסּוּרוֹ וְגַם בְּמִתְכַּוֵּן עָשָׂה אֶת הַחֵטְא כְּבִיאַת עֲרָיוֹת וַאֲכִילַת דְּבָרִים אֲסוּרִים וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, (יד) שֶׁנִּתְפַּשֵּׁט יְדִיעַת אִסּוּרָן בְּיִשְׂרָאֵל, תָּלוּי בָּזֶה, אִם הוּא אָדָם בֵּינוֹנִי בִּשְׁאָרֵי דְּבָרִים, שֶׁדִּרְכּוֹ לְהִשְׁתַּמֵּר עַל פִּי הָרֹב מֵהַחֵטְא, וּבָזֶה לֹא רָאוּהוּ שֶׁנִּכְשַׁל, רַק פַּעַם אַחַת בַּסֵּתֶר, אֲסוּרִין לְגַלּוֹת אֶת חֶטְאוֹ לַאֲחֵרִים, (טו) אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, וְהַמְגַלֶּה אוֹתוֹ, אָשׁוֹם אָשֵׁם עַל זֶה כִּי אוּלַי הַחוֹטֵא הַהוּא שָׁב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְיִגּוֹנָיו בְּרַעֲיוֹנָיו עַל זֶה הַחֵטְא וְהוּא נְשׂוֹא עָוֹן לִפְנֵי ה', כִּי עִקַּר הַתְּשׁוּבָה לְפִי מְרִירוּת הַלֵּב, וּכְשֶׁיְּסַפֵּר זֶה אֶת הַחֵטְא לִפְנֵי הֶהָמוֹן, יִהְיֶה לְבוּז וּלְקָלוֹן בְּעֵינֵיהֶם, אַחַר אֲשֶׁר נִחַם עַל רָעָתוֹ וְנִסְלַח לוֹ עַל עֲוֹנוֹ, עַל כֵּן יֶחֱטָא וְאָשֵׁם הָאֱוִיל הַמַּזְכִּיר עֲוֹנוֹ. (טז) וַאֲפִלּוּ לְדַיָּנֵי הָעִיר אֵין לְגַלּוֹת, וְאַף שֶׁיֵּשׁ אוֹתוֹ עֵד שֶׁנִּי לְהָקִים דָּבָר (דְּאִי לֹא בְּלָאו הָכִי {בלא זה} אָסוּר לְגַלּוֹת, כִּי אֲסוּרִין הַדַּיָּנִים לְהַאֲמִין לִדְבָרָיו וַיַּחֲזִיקוּ אוֹתוֹ רַק לְבַעַל לָשׁוֹן הָרָע, וּכְמוֹ שֶׁנִּכְתַּב אַחַר כָּךְ) כֵּיוָן שֶׁלֹּא יִהְיֶה תּוֹעֶלֶת מִדָּבָר זֶה, רַק צָרִיךְ לְהוֹכִיחַ אוֹתוֹ (יז) בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, עַל אֲשֶׁר הִמְרָה אֶת אֱלֹהָיו בְּחֶטְאוֹ, וְשֶׁיִּרְאֶה לִגְדֹּר אֶת עַצְמוֹ מִכָּאן וָאֵילָךְ מֵהַסִּבּוֹת שֶׁהֵבִיאוּהוּ לָזֶה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹא עוֹד לִידֵי חֵטְא, וְיִזָּהֵר הַמּוֹכִיחוֹ לְדַבֵּר לוֹ בְּלָשׁוֹן רַכָּה כְּדֵי שֶׁלֹּא יַכְלִימֶנּוּ, כִּדְכְתִיב: "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא" (יח) וְכָל זֶה שֶׁכָּתַבְנוּ הוּא אֲפִלּוּ אִם הוּא רַק אָדָם בֵּינוֹנִי בִּשְׁאָר דְּבָרִים, וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא אִישׁ תַּלְמִיד חָכָם וְיִרֵא חֵטְא, אַךְ עַתָּה גָּבַר יִצְרוֹ עָלָיו, בְּוַדַּאי עָוֹן גָּדוֹל הוּא לְפָרְסֵם חֶטְאוֹ וְאָסוּר אֲפִלּוּ לְהַרְהֵר אַחֲרָיו כִּי בְּוַדַּאי עֲשָׂה תְּשׁוּבָה, וְאַף אִם יִצְרוֹ נִתְחַזֵּק עָלָיו פַּעַם אַחַת, נַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ אַחַר כָּךְ עַל זֶה וּלְבָבוֹ יֵרֵא וְחָרֵד מְאֹד עַל אַשְׁמָתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲזַ"ל: אִם רָאִיתָ תַּלְמִיד חָכָם, שֶׁעָבַר עֲבֵרָה בַּלַּיְלָה אַל תְּהַרְהֵר אַחֲרָיו בַּיּוֹם, שֶׁבְּוַדַּאי עָשָׂה תְּשׁוּבָה *.

*וכל זה שכתבנו באלו הסעיפים הוא בשאין הדבר הזה מועיל לאפרושי מאסורא, אבל אם הוא (יט) מועיל לאפרושי מאסורא, כגון, שראה לאשת איש שזנתה, דמן הדין נאסרה עבור זה להבעל, אפלו ראה דבר זה ביחידי, צריך (כ) לגלות (כא) להבעל כדי להפרישו מאסור, ודוקא אם ראה בעצמו שזנתה, דמן הדין נאסרה על ידי זנות להבעל, אבל אם שמע זה מאנשים אחרים, דמן הדין לא נאסרה על ידי זה להבעל, או שאר אפנים כיוצא בזה אסור לגלות. ואפלו אם ראה בעצמו שזנתה, לא יגלה, רק אם הוא משער, (כב) שאפשר שהבעל יאמין לו כבי תרי (כשני עדים) ויפרש על ידי זה ממנה, אבל בלאו הכי אסור לו לגלות דבר זה להבעל וכל שכן לזולתו.

סעיף ה

אֲבָל (כג) אִם הוּא רוֹאֶה שֶׁהַחוֹטֵא הוּא מֵהָאֱוִילִים הַלֵּצִים הַשּׂוֹנְאִים לְמוֹכִיחָם, כְּדִכְתִיב {משלי ט' ח'}: "אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ", וּבְוַדַּאי לֹא יִתְקַבְּלוּ דְּבָרָיו בְּאָזְנָיו, וַאֲנָשִׁים כָּאֵלּוּ בָּנָקֵל לָהֶם לִשְׁנוֹת בְּאוּלָתָם, וְאִם כֵּן יוּכַל לִהְיוֹת שֶׁיָּבוֹא עוֹד הַפַּעַם לִידֵי חֵטְא, עַל כֵּן טוֹב לָהֶם, שֶׁיַּנִּידוּ לְדַיָּנֵי הָעִיר, כְּדֵי שֶׁהֵם יְיַסְּרוּהוּ עַל עָוֹנוֹ וְיַפְרִישׁוּהוּ מֵהָאִסּוּר עַל לְהַבָּא, וְנִרְאֶה דְּהוּא הַדִּין (כד) לִקְרוֹבָיו שֶׁל הַחוֹטֵא, אִם דִּבְרֵיהֶם יִהְיוּ מִתְקַבְּלִין לוֹ, וְעַיֵּן בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים. וְכָל כַּוָּנַת הַמְסַפֵּר תִּהְיֶה לְשֵׁם שָׁמַיִם וּבְקִנְאַת ה', לֹא בְּשִׂנְאָתוֹ לוֹ עַל דָּבָר אַחֵר. וְהַשּׁוֹפְטִים גַּם כֵּן יְיַסְּרוּ אֶת הַחוֹטֵא (כה) בְּהַצְנֵעַ וְלֹא יַלְבִּינוּ פָּנָיו בָּרַבִּים, כְּדִכְתִיב "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא" וְכָל זֶה אִם רָאוּהוּ בִּשְׁנַיִם, אֲבָל אִם הוּא עֵד אֶחָד, (כו) לֹא יָעִיד עַל חֲבֵרוֹ, כִּי עֵדוּתוֹ חִנָּם, לְפִי שֶׁאֵין סוֹמְכִין עָלֶיהָ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר {דברים י"ט ט"ו}: "לֹא יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל עָוֹן וּלְכָל חַטָּאת". לָכֵן מוֹצִיא שֵׁם רַע יֵחָשֵׁב, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: כָּל הַמֵּעִיד יְחִידִי עַל חֲבֵרוֹ בִּדְבַר עֲבֵרָה וְכוּ' וְאָמְרוּ חֲז"ל: ג' הַקְּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׂוֹנְאָן, וְאֶחָד מֵהֶם הָרוֹאֶה דָּבָר עֶרְוָה בַּחֲבֵרוֹ וּמֵעִיד בּוֹ בִּיחִידִי. (כז) אַף יָכוֹל לְגַלּוֹת הַדָּבָר בְּהַצְנֵעַ לְרַבּוֹ וּלְאִישׁ סוֹדוֹ, אִם יֵדַע כִּי יַאֲמִין דְּבָרָיו (כח) כְּדִבְרֵי שְׁנֵי עֵדִים, וּמִתְּר לְרַבּוֹ לִשְׁנֹא אוֹתוֹ עֲבוּר זֶה וּלְהִתְרַחֵק מֵחֲבָרָתוֹ, עַד אֲשֶׁר יִוָּדַע לוֹ, שֶׁשָּׁב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה, אֲבָל אָסוּר לְרַבּוֹ לְסַפֵּר דָּבָר זֶה לַאֲחֵרִים, דְּלֹא עָדִיף מֵאִם רָאָה בְּעַצְמוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּסָעִיף ד'.

סעיף ו

וְנִרְאֶה לִי עוֹד בְּאִישׁ, אֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ לִשְׁנוֹת בְּאוּלָתוֹ, דְּאַף אִם רַבּוֹ אֵינֶנּוּ צָנוּעַ כָּל כָּךְ וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּתּוֹדַע מִמֶּנּוּ לָהֶמוֹן, אֲבָל הוּא אִישׁ שֶׁדְּבָרָיו יִהְיוּ נִשְׁמָעִין בְּתוֹכָחָה לְהַחוֹטֵא, שֶׁלֹּא יִשְׁנֶה עוֹד בְּאוּלָתוֹ, אֶפְשָׁר גַּם כֵּן שֶׁמֻּתָּר לְגַלּוֹת לוֹ, כֵּיוָן שֶׁכַּוָּנַת הַמְסַפֵּר הוּא לְתוֹעֶלֶת הַחוֹטֵא וְלֹא לְגַנּוֹתוֹ. וְעַתָּה נָחֲזוֹר לְעִנְיָנֵנוּ הַנַּ"ל, דַּאֲפִלּוּ אִם רָאוּהוּ שְׁנַיִם בְּעֵת עֲשִׂיַּת הַחֵטְא וְהוּא אִישׁ, שֶׁנָּקֵל לוֹ לִשְׁנוֹת בְּאִוַּלְתּוֹ, אַף עַל פִּי כֵן אֵין מֻתָּר רַק לְגַלּוֹת לְדַיָּנֵי הָעִיר וְלֹא לַאֲחֵרִים,

כִּי עַל כָּל פָּנִים הֲלֹא לֹא רְאִינוּהוּ שֶׁעָבַר עַל זֶה הָאִסּוּר, רַק פַּעַם אַחַת, אוּלַי גֶּבֶר אָז יִצְרוֹ עָלָיו וְאַחַר כָּךְ שָׁב בִּתְשׁוּבָה וְנֶאֱנַח בְּמְרִירוּת לֵב עַל זֶה, עַל כֵּן לֹא יָצָא הַחוֹטֵא עֲדַיִן מִכְּלַל "עֲמִיתֶךָ" בָּזֶה.

סעיף ז

וְכָל אֵלּוּ הַדִּינִין שֶׁכָּתַבְנוּ הוּא דַּוְקָא בְּאִישׁ, אֲשֶׁר מִנְהָגוֹ וְדַרְכּוֹ לְהִתְחָרֵט עַל חֲטָאָיו, (כט) אֲבָל אִם בָּחַנְתָּ אֶת דַּרְכּוֹ, כִּי אֵין פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו וְתָמִיד יִתְיַצֵּב עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹב, כְּמוֹ הַפּוֹרֵק מֵעָלָיו עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם אוֹ שֶׁאֵינוֹ נִזְהָר מֵעֲבֵרָה אַחַת, אֲשֶׁר כָּל שַׁעַר עַמּוֹ יוֹדְעִים שֶׁהִיא עֲבֵרָה, דְּהֵינוּ בֵּין שֶׁאוֹתָהּ הָעֲבֵרָה, שֶׁהוּא רוֹצֶה לְגַלּוֹת, עָשָׂה הַחוֹטֵא כַּמָּה פְּעָמִים בְּמֵזִיד אוֹ שֶׁעָבַר בְּמֵזִיד כַּמָּה פְּעָמִים עֲבֵרָה אַחַת הַמְפֻרְסֶמֶת לַכֹּל שֶׁהִיא עֲבֵרָה, אִם כֵּן מוּכָח מִנֶּה שֶׁלֹּא מֵחֲמַת שֶׁגָּבַר יִצְרוֹ עָלָיו עָבַר עַל דִּבְרֵי ה' כִּי אִם בִּשְׁרִירוּת לִבּוֹ הוּא הוֹלֵךְ, וְאֵין פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו, לָכֵן מֻתָּר לְהַכְלִימוֹ (ל) וּלְסַפֵּר בְּגְנוּתוֹ בֵּין בְּפָנָיו וּבֵין שֶׁלֹּא בְּפָנָיו. וְאִם הוּא יַעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה אוֹ יְדַבֵּר דָּבָר, וְיֵשׁ לְשָׁפְטוֹ לְצַד הַזְּכוּת וּלְצַד הַחוֹב, צָרִיךְ לְשָׁפְטוֹ לְצַד הַחוֹב, אֲחֵרֵי שֶׁנִּתְחַזֵּק לְרִשְׁעַ גְּמוּר בִּשְׁאָר עִנְיָנָיו, וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ "לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ", עִם שֶׁאִתְּךָ בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת, אַל תּוֹנֵהוּ בִּדְבָרִים, וַאֲשֶׁר לֹא שָׁת לִבּוֹ לִדְבַד ה', מֻתָּר לְהַכְלִימוֹ בְּמַעֲלָיו וּלְהוֹדִיעַ תּוֹעֲבוֹתָיו וְלִשְׁפֹּךְ בּוּז עָלָיו, וְעוֹד אָמְרוּ: מְפָרְסְמִין אֶת הַחֲנֻפִּים מִפְּנֵי חִלּוּל ה', וְכָל שֶׁכֵּן (לא) אִם הוֹכִיחַ אוֹתוֹ בָּזֶה וְלֹא חָזַר, דְּמֻתָּר לְפָרְסְמוֹ וּלְגַלּוֹת עַל חֲטָאָיו בְּשַׁעַר בַּת רַבִּים וְלִשְׁפֹּךְ בּוּז עָלָיו, עַד שֶׁיַּחֲזֹר לְמוּטָב, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּסוֹף פֶּרֶק ו' מֵהִלְכוֹת דֵּעוֹת {הלכה ח'}, אַךְ יֵשׁ לְזָהֵר שֶׁלֹּא לִשְׁכֹּחַ (לב) פְּרָטִים אֲחָדִים הַמִּצְטָרְכִים לָזֶה, וּכְתַבְתִּים בְּבָאֵר מַיִם חַיִּים.

סעיף ח

כְּשֶׁבֵּית דִּין (לג) אוֹמְרִים לְאָדָם דִּין אֶחָד בְּמֵה שֶׁהוּא (לד) בְּקוּם וַעֲשֵׂה, בֵּין שֶׁהוּא דְּבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם אוֹ דְּבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְאֵינוֹ רוֹצֶה לְקַיֵּם בְּשׁוּם אֹפֶן, וְאֵין לוֹ תְּשׁוּבָה בְּמַה שֶׁאֵינוֹ מְקַיֵּם, מֻתָּר לְסַפֵּר גְּנוּתוֹ וְאַף לְרַשֵּׁם אֶת גְּנוּתוֹ בְּסֵפֶר הַזִּכָּרוֹנוֹת לְדוֹר דּוֹרִים. וְאִם הֵשִׁיב תְּשׁוּבָה בַּאֲמִתָּלְאוֹת, שֶׁתָּלוּי לְפִי דָּבָר הַמְּסוּר לַלֵּב, דֵּינוֹ כָּךְ, אִם אָנוּ מְבִינִים שֶׁהַתְּשׁוּבָה זוֹ אֵינֶנָּה אֱמֶת רַק לְהוֹצִיא מִדַּעְתֵּנוּ, אֵין אָנוּ צְרִיכִין לְהַאֲמִינוֹ (לה) וּמֻתָּר לְסַפֵּר בְּגְנוּתוֹ וְאַף לְרַשֵּׁם כַּנַּ"ל, אֲבָל אִם הַדָּבָר סָפֵק, אָסוּר לְסַפֵּר בְּגְנוּתוֹ.

סעיף ט

וְעַתָּה נַחֲזֹר לָעִנְיָן שֶׁפָּתַחְנוּ בּוֹ, (לו) דְּמִמַּה שֶׁכָּתַבְנוּ בְּרֹאשׁ הַסִּימָן נִלְמַד, דְּאָסוּר לְגַנּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ לְסַפֵּר עָלָיו מִדּוֹת הַמְּגֻנּוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹ, כְּגוֹן שֶׁרָאָה עָלָיו שֶׁנִּתְגָּאָה, (לז) אוֹ כָּעַס בְּדָבָר שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן אוֹ שֶׁאֲרֵי מִדּוֹת מְגֻנּוֹת, דְּזֶה וַדַּאי גְּנַאי גָּמוּר הוּא, וְאַף שֶׁהוּא אֱמֶת, מִי יוֹדֵעַ, אִם לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה וְלִבּוֹ מַר לוֹ עַל הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת הָאֵלּוּ, וַאֲפִלּוּ אִם הוּא רוֹאֶה עָלָיו, שֶׁהֶרְגֵּל

בְּאוֹתָן הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת וְאֵין לִבּוֹ מַר עָלֵיהֶם כְּלָל, אַף עַל פִּי כֵן אָסוּר לוֹ לֵילֵךְ וּלְהַלְעִיג עָלָיו, (לח) דְּאוּלַי אֵינוֹ יוֹדֵעַ אֶת חֻמְרַ אִסּוּרָן, כִּי בֶּאֱמֶת זֶה אָנוּ רוֹאִין בְּחוּשׁ לְכַמָּה אֲנָשִׁים וַאֲפִלּוּ מְבַעֲלֵי תּוֹרָה, שֶׁאֵין מַחֲזִיקִין הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת הָאֵלּוּ לְאִסּוּר גָּדוֹל כָּל כָּךְ, כְּמוֹ שֶׁהֵם עַל פִּי אֱמֶת לַמִּתְבּוֹנְנִין בָּהֶם בַּכְּתוּבִים וּמַאֲמְרֵי חַז"ל, רַק לְדָבָר שֶׁאֵינוֹ הָגוּן סְתָם, וְאוּלַי גַּם הַחוֹטֵא הַזֶּה דַּעְתּוֹ כֵּן, וְאִם הָיָה יוֹדֵעַ אֶת חֻמְרַ אִסּוּרָן כְּמוֹ שֶׁהֵם, אֲפִשָׁר שֶׁהָיָה מִתְחַזֵּק בְּכָל כֹּחוֹתָיו שֶׁלֹּא לַעֲבֹר עֲלֵיהֶן, (וּכְבָר נִמְצָא בְּשַׁבָּת {דף ס"ט}: שָׁגַג בְּכָרֵת וְהֶזִּיד בְּלָאו שִׁמֵּה שְׁגָגָה) וְאַדְרַבָּה, אִם רוֹאֶה אוֹתוֹ שֶׁהַרְגֵּל בְּאַחַת מֵהַמִּדּוֹת הָרָעוֹת הַנַּ"ל, יֵשׁ לוֹ לְהוֹכִיחוֹ וּלְהַצִּיעַ לְפָנָיו אֶת חֻמְרַ אִסּוּרָן, וּבָזֶה יְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה דְּ"הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ", (לט) וְאֲפִשָׁר שֶׁיִּוָּדֶה לוֹ שֶׁעָוְלָה הוּא עוֹשֶׂה, אֲבָל עַתָּה דַּרְכּוֹ יְשָׁרָה בְּעֵינָיו, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר {משלי כ"א ב}: "כָּל דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו" עַל כֵּן (מ) אָסוּר לְהַחֲזִיקוֹ עַל יְדֵי זֶה לְרָשָׁע וְלֵילֵךְ לְסַפֵּר עָלָיו.

סעיף י

וְאַף עַל פִּי כֵן (מא) אִם רוֹאֶה אָדָם (מב) בְּאֶחָד מִדָּה מְגֻנָּה, כְּגוֹן: גַּאֲוָה אוֹ כַּעַס אוֹ שְׁאָרֵי מִדּוֹת רָעוֹת אוֹ שֶׁהוּא בַּטְלָן מִתּוֹרָה וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, נָכוֹן לוֹ לְסַפֵּר דָּבָר זֶה לִבְנוֹ אוֹ לְתַלְמִידָיו וּלְהַזְהִירָם, שֶׁלֹּא יִתְחַבְּרוּ עִמּוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִלְמְדוּ מִמַּעֲשָׂיו, כִּי הָעִקָּר מַה שֶּׁהַזְהִירָה הַתּוֹרָה בְּלָשׁוֹן הָרַע, אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת, הוּא אִם כַּוָּנָתוֹ לְבַזּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ וְלִשְׁמֹחַ לְקִלּוֹנוֹ, אֲבָל אִם כַּוָּנָתוֹ לִשְׁמֹר אֶת חֲבֵרוֹ שֶׁלֹּא יִלְמֹד מִמַּעֲשָׂיו (מג) פָּשׁוּט דְּמֻתָּר וּמִצְוָה נַמִּי אִיכָּא {גם כן יש}. אַךְ בְּאֹפֶן זֶה וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה נִרְאֶה, דְּמִצְוָה לְהַמְסַפֵּר לְבָאֵר הַסֵּתָם, לָמָּה מְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעֶה הַשּׁוֹמֵעַ לְהַתִּיר עַל יָדוֹ יוֹתֵר מִזֶּה, וְגַם שֶׁלֹּא יָבוֹא לִתְמֹהַּ עָלָיו, שֶׁהוּא סוֹתֵר אֶת עַצְמוֹ, כִּי פַּעַם יֹאמַר לוֹ, שֶׁאָסוּר לְסַפֵּר אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת, כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר לְקַמָּן בְּכְלָל ט', שֶׁמִּצְוָה רַבָּה הִיא לְהַפְרִישׁ בָּנָיו הַקְּטַנִּים מִזֶּה הֶעָוֹן, וְעַתָּה הוּא מְסַפֵּר בְּעַצְמוֹ, (וּבְהַאי גַּוְנָא אִיתָא {וכיוצא בזה כתוב} בְּשֻׁלְחָן עָרוּךְ יוֹרֶה דֵּעָה, אִם הוּא מַתִּיר דָּבָר, שֶׁיֵּשׁ פּוֹסְקִים לְאִסּוּר בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה).

סעיף יא

וְדַע עוֹד עִקַּר גָּדוֹל בְּעִנְיָנִים אֵלּוּ, אִם אֶחָד רוֹצֶה לְהַכְנִיס אֶת חֲבֵרוֹ בְּעִנְיָנָיו, כְּגוֹן, לְשָׂכְרוֹ לְמַלֵּאכְתּוֹ אוֹ לְהִשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ אוֹ לַעֲשׂוֹת שִׁדּוּךְ עִמּוֹ וְכָל כְּהַאי גַּוְנָא {וכל כיוצא בזה}, אֲפִלּוּ לֹא שָׁמַע עָלָיו עַד עַתָּה שׁוּם רָעָה, אֲפִלּוּ הָכִי {פֵּרוּשׁ: אעפ"כ} מֻתָּר לִדְרוֹשׁ וְלַחֲקֹר אֵצֶל אֲנָשִׁים עַל מַהוּתוֹ וְעִנְיָנוֹ, אַף דְּיָכוֹל לִהְיוֹת, שֶׁיְּסַפְּרוּ לוֹ גְּנוּתוֹ, אֲפִלּוּ הָכִי מֻתָּר, כֵּיוָן דְּכַוָּנָתוֹ לְטוֹבַת עַצְמוֹ לְבַד, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ אַחַר כָּךְ לָבוֹא לִידֵי הֶזֵּק וְלִידֵי (מד) מַצָּה וּמְרִיבָה וְחִלּוּל ה', חַס וְשָׁלוֹם. אַךְ נִרְאֶה לִי, שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיּוֹדִיעַ לְמִי שֶׁשּׁוֹאֵל מֵאִתּוֹ עָלָיו, שֶׁרוֹצֶה לַעֲשׂוֹת שִׁדּוּךְ עִמּוֹ אוֹ כָּל עִנְיְנֵי הִשְׁתַּתְּפוּת וְכַנַּ"ל, וּבָזֶה לֹא יִהְיֶה עָלָיו שׁוּם חֲשַׁשׁ אִסּוּר לֹא מִפְּנֵי שְׁאֵלָתוֹ, שֶׁהוּא אֵין מִתְכַּוֵּן לְגַנּוֹתוֹ רַק לְטוֹבַת עַצְמוֹ כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ, (אַךְ יִזָּהֵר

שֶׁלֹּא יַאֲמִין אֶת תְּשׁוּבָתוֹ בְּהַחְלָטָה מִפְּנֵי קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע רַק דֶּרֶךְ חֲשָׁשׁ בְּעָלְמָא לִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ), וְגַם אֵין לוֹ שׁוּם אִסּוּר מִפְּנֵי תְּשׁוּבַת חֲבֵרוֹ דְּנֵימָא דְּעָבַר בָּזֶה עַל "לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשׁוֹל", כִּי אַף אִם יְסַפֵּר עָלָיו חֲבֵרוֹ אֶת עִקָּם גְּנוּתוֹ, אֵין הוּא עוֹשֶׂה בָּזֶה אִסּוּר גַּם כֵּן, כֵּיוָן שֶׁגַּם הוּא אֵינוֹ מִתְכַּוֵּן בִּתְשׁוּבָתוֹ לְסַפֵּר גְּנוּתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, רַק הוּא אוֹמֵר הָאֱמֶת בִּכְדֵי לְהֵיטִיב עִם זֶה הַשּׁוֹאֵל מֵאִתּוֹ עֵצָה בְּעִנְיָן זֶה, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ בְּמָקוֹם אַחֵר, דְּזֶה מֻתָּר מִן הַדִּין, אַף מְאֹד יִזָּהֵר שֶׁלֹּא לְגַמֵּם אֶת הַדָּבָר, יוֹתֵר מִכְּפִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ אֶת בֵּרוּר הַדָּבָר, וְעוֹד אֵיזֶה פְּרָטִים הַנִּצְרָכִים לָזֶה, וְעַיֵּן לְקַמָּן בְּכָלָל ט' בְּהִלְכוֹת רְכִילוּת מֵעִנְיָן זֶה .* אֲבָל אִם לֹא יוֹדִיעַ לַחֲבֵרוֹ אֶת סִבַּת דְּרִישָׁתוֹ, וְיַעֲשֶׂה עַצְמוֹ כְּמִתְנַכֵּר, כְּדֵי שֶׁיְּוַדַּע לוֹ בְּטוֹב מַהוּתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ הָאִישׁ, נִרְאֶה פָּשׁוּט דְּעוֹבֵר בָּזֶה עַל "לִפְנֵי עִוֵּר", שֶׁעַל יָדוֹ יַעֲשֶׂה חֲבֵרוֹ אִסּוּר אִם יְסַפֵּר עָלָיו דְּבָרִים שֶׁל דֹּפִי אֲפִלּוּ אִם אֱמֶת הוּא, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ בְּמָקוֹם אַחֵר, דְּאִסּוּר לָשׁוֹן הָרַע הוּא אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת לְכָל הַפּוֹסְקִים, וְלֹא נִתַּן לְהֶאָמֵר רַק אִם מְכַוֵּן שֶׁעַל יְדֵי סִפּוּרוֹ בְּגְנוּתוֹ, (מה) יִצְמַח מִזֶּה טוֹבָה לְאַחֵר, אֲבָל בְּלָאו הָכִי לֹא, וְאַף שֶׁעַל יְדֵי סִפּוּרוֹ נִסְבָּב טוֹבָה לְאַחֵר, מִכָּל מָקוֹם (מו) הוּא לְגַנּוֹתוֹ הִתְכַּוֵּן, עַל כֵּן צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ**.

*עוד זאת צריך לזהר מאד, שלא ידרש את מהותו ועניני אצל מי שהוא משער שהוא שונאו, ואפלו איננה שנאה גמורה, רק שגם הוא באותו אמנות ובאותו עסק, כידוע, בעונותינו הרבים, שכל אמן וכו', כי מלבד שלא יבוא לו שום תועלת מזה, דרגיל הוא לשקר לגמרי או לפחות לגזם את הדבר מחמת שנאתו, עוד הוא מביאו בזה ללשון הרע גמורה, כי הוא בודאי יכון בתשובתו מחמת שנאה, הגם שיאמר לך בפיו, שתשובתו איננה מחמת שנאה, רק שלא יוכל לראות ברעה שיגיעך על ידי זה אבל בלבו לא כן יחשוב.

**הגה"ה: ואל ישיב עלי הקורא שהוא דבר שקשה מאד לעמוד בו, שכיון שהשואל יגלה לו שהדבר נוגע לו לאיזה ענין לא ירצה להשיב לו כלום. אף אני אשיב לו, לו יהי שהדבר כן, וכי מותר להושיט כוס יין לנזיר בשביל שישתכר מעות או שאר הנאה, וכן הכא בענייננו, דהלא אסור לשה"ר על כל פנים איננו גרוע משאר אסורי תורה, וכי בשביל שיגיע לו מזה תועלת יביא את חברו לאסור (וכבר בררנו לעיל בפתיחה באות ד' דלאו דלפני עור הוא אפלו אם אינו רוצה שחברו יעשה אסור, רק כיון שהוא מכין לו סבת העברה עובר בלאו זה).

ואולם באמת אין אנו צריכין לתשובה זו כלל, שכאשר יבוא לחברו ויאמר לו אחי אמר לי ענין אחד שאני רוצה לדרש מעמך, ולא תגזם את הדבר, רק תאמר לי כפי מה שאתה יודע, ולא יהיה עליך אסור אם תגלה לי כי כונת שנינו הוא רק לתועלת ולא לגנות למי,

ואני מבטיחך שלא יודע ממני דבר, ואחר כך יציע לו את הענין, בודאי ישיב לו האמת בזה. ורב העולם נכשלים בזה, בעונותינו הרבים, בענין שדוך וכדומה שרוצים לידע עצם מהותו של המשתתף עמם, ורוצים לדרש ולחקר, הם מתנכרים ועושין עצמן כאלו אין נוגע להם מזה שמץ דבר, ועושין בזה אסור שמביאין את חבריהן ללשון הרע, ועוד יותר עושין שאין מתחילין לשאל על מי שרוצים להשתתף עמו, רק על אנשים אחרים, הכל כדי שלא יבינו שיש להם שום נגיעה בזה, ומתוך זה מביאין לחבריהם לדבר לשון הרע גמורה על הרבה אנשים, שאין שום תועלת נצמח מזה, על כן צריך לעשות כמו שכתבנו. אך בעצם הדין איך להשיב ומתי להשיב וכל פרטיו יתבאר לקמן, אם ירצה ה', בחלק ב' כלל ט' בארכה.

וכן יקרה כמה פעמים, שאחד דורש על בנו או קרובו, הדר בעיר אחרת, את מצבו ועניניו, ובתוכם שואל גם כן על תורתו, אם הוא לומד עדין או לא, הנה על פי דין הוא כך, אם דעתו בשאלתו הוא כדי שיהיה מזה תועלת על להבא, דהינו, אם יודע לו שפרש מן התורה, יזרזנו על להבא, בודאי מתר ונכון הדבר, וגם הנשאל צריך להשיב לו האמת (וכזה איתא בערכין ט"ז: הרבה פעמים לקה עקיבא על ידי וכו'), ובלבד שיודיענו השואל מתחלה שהוא קרובו ורוצה לידע האמת, שבזה יוסר עון לשון הרע מן המשיב ו"לפני עור" מן השואל, אבל מה שרגילין העולם, כשאחד עוקר דירתו מעירו לעיר אחרת, ואחר כך כשרואה את אחד מעירו הראשונה הוא חוקר ודורש אחר כל אנשי העיר בכלל, ובפרט על מצבם ותהלוכתם בדברים, שבין אדם למקום ובבין אדם לחברו, אם הם לטובה או לרעה, ובפרט שואל על בני בעלי בתים בעלי תורה, אשר היו לפניו, האם לומדים עדין תורה או פרשו הימנה, ובספור כזה אין שום התר מהתרים הנ"ל, כי השואל אין כונתו כדי שילך אחר כך ויוכיח את אנשי עירו הישנה, ובפרט המשיב לו בודאי אין כונתו לזה, וספור כזה הוא מערב בלשון הרע מראשו ועד סופו, כי הוא דורש אחר כל אחד ואחד מאנשי עירו, ויש לו מדה מיחדת על כל אחד ואחד איך לתארו ביראת ה' יתברך ואיך להגבילו במדותיו. הבט נא וראה למעלה בהפתיחה כמה לאוין ועשין עובר, כשמספר או מקבל לשון הרע על אחד מישראל, ובפרט בהספור הנ"ל, כל שיתרבו האנשים בעיר, ויתרבה הספור ירבו הלאוין והעשין עליו. ועל כל אחד ואחד יצטרך לתן דין וחשבון, על כן השומר נפשו ירחק מזה עד מאד.

סעיף יב

וְאִם עָבַר וְסִפֵּר לְשׁוֹן הָרַע עַל חֲבֵרוֹ וּבָא לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, תָּלוּי בָּזֶה, אִם הַשּׁוֹמְעִים דָּחוּ אֶת דְּבָרָיו, וְלֹא נִתְגַּנָּה חֲבֵרוֹ עַל יְדֵי זֶה כְּלָל בְּעֵינֵיהֶם, אִם כֵּן לֹא נִשְׁאַר עָלָיו, כִּי אִם הֶעָוֹן

דְּבִין אָדָם לַמָּקוֹם, דְּהַיְנוּ שֶׁעָבַר עַל רְצוֹן ה', שֶׁצִּוָּה עַל זֶה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בַּפְּתִיחָה. תִּקּוּנוֹ, שֶׁיִּתְחָרֵט עַל שֶׁעָבַר וְיִתְוַדֶּה וְיקַבֵּל עַל עַצְמוֹ בְּלֵב שָׁלֵם עַל לְהַבָּא, שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת כֵּן, כְּמוֹ בְּכָל עֲוֹנוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם. אֲבָל אִם חֲבֵרוֹ נִתְגַּנָּה עַל יְדֵי זֶה בְּעֵינֵי הַשּׁוֹמְעִים וְנִסְבַּב לוֹ עַל יְדֵי זֶה הֶזֵּק בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ, אוֹ שֶׁהֵצַר לוֹ עַל יְדֵי זֶה, הֲרֵי הוּא כְּכָל עֲוֹנוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, שֶׁאֶפְלוּ יוֹם הַכִּפּוּרִים וְיוֹם הַמִּיתָה, אֵין מְכַפֵּר עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ, עַל כֵּן (מז) צָרִיךְ לְבַקֵּשׁ מְחִילָה מֵחֲבֵרוֹ עַל זֶה, וּכְשֶׁיִּתְפַּיֵּס וְיִמְחל לוֹ, לֹא נִשְׁאַר עָלָיו, כִּי אִם הֶעָוֹן דְּבִין אָדָם לַמָּקוֹם וְיַעֲשֶׂה כַּנַּ"ל. וַאֲפִלּוּ אִם חֲבֵרוֹ אֵינוֹ יוֹדֵעַ עֲדַיִן כְּלָל מִזֶּה, (מח) צָרִיךְ לְגַלּוֹת לוֹ מַה שֶּׁעָשָׂה נֶגְדּוֹ שֶׁלֹּא כַּדִּין, וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה עַל זֶה, כֵּיוָן שֶׁהוּא יוֹדֵעַ, שֶׁעַל יְדוֹ נִסְבַּב לוֹ דָּבָר זֶה, (מט) וּמִזֶּה נוֹכַל לְהָבִין כַּמָּה יֵשׁ לוֹ לְאָדָם לְזָהֵר מִמִּדָּה גְּרוּעָה הַזֹּאת כִּי מִי שֶׁמֻּטְבָּע, חַס וְשָׁלוֹם, בָּזֶה, כִּמְעַט אִי אֶפְשָׁר לוֹ בִּתְשׁוּבָה, כִּי בְּוַדַּאי לֹא יִזְכֹּר אֶת כָּל מִסְפַּר הַנְּפָשׁוֹת שֶׁהִדְאִיב עַל יְדֵי הַלָּשׁוֹן הָרָע שֶׁלּוֹ, וַאֲפִלּוּ אוֹתָם אֲנָשִׁים שֶׁהוּא זוֹכֵר בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ, שֶׁהֵדִיחַ עֲלֵיהֶם הָרָעָה, הֵם לֹא יֵדְעוּ מִזֶּה, וְעַל כֵּן יִתְבַּיֵּשׁ לְגַלּוֹת אֶת אָזְנָם בָּזֶה, גַּם פְּעָמִים שֶׁיְּדַבֵּר בִּפְנֵם מִשְׂפָּחָה וְיַזִּיק בָּזֶה כָּל הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרָיו, וְלֹא תַגִּיעַ אֵלָיו מְחִילָה עֲבוּר זֶה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַז"ל: הַמְדַבֵּר בִּפְנֵם מִשְׂפָּחָה אֵין לוֹ כַּפָּרָה עוֹלָמִית. עַל כֵּן צָרִיךְ לְהִתְרַחֵק מִמִּדָּה גְּרוּעָה הַזֹּאת מְאֹד כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא, חַס וְשָׁלוֹם, אַחַר כָּךְ כְּמַעֲוֹת לֹא יוּכַל לְתַקֵּן.

כלל ה

הערות מקדימות

בְּכָלָל זֶה יְבֹאַר קְצָת אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע מֵעֲנָיְנִים, דְּבִין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְעִנְיַן שְׁלִילַת הַמַּעֲלוֹת וְדִינֵי לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁתָּלוּי לְפִי הָאִישׁ, וְאִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע עַל נִכְסֵי חֲבֵרוֹ, וּבוֹ ח' סְעִיפִים.

סעיף א

כְּשֵׁם שֶׁאָסוּר לְבַזּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ בְּעִנְיָנִים דְּבִין אָדָם לַמָּקוֹם, כֵּן אָסוּר לְבַזּוֹתוֹ בְּעִנְיָנִים דְּבִין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וַאֲפִלּוּ אִם לֹא נִתְעָרֵב בְּהַסְפּוּר הַזֶּה (א) שׁוּם תַּעֲרוֹבוֹת שֶׁל שֶׁקֶר. וְלֹא אֲכַחֵד תַּחַת לְשׁוֹנִי, כִּי יֵשׁ בָּזֶה שָׁרְשִׁים וַעֲנָפִים רַבִּים, וְהַרְבֵּה פְּעָמִים יִשְׁתַּנֶּה זֶה הַדִּין וּנְבָאֲרֵם אִם יִרְצֶה ה' לְקַמָּן בְּכָלָל י' בַּאֲרָכָה, אַךְ עַתָּה נְבָאֵר מֵהֶם פְּרָט אֶחָד לְאִסּוּר, אֲשֶׁר לֹא יִפֹּל בּוֹ שׁוּם סָפֵק, וְהוּא כְּגוֹן שֶׁרוֹאֶה לְאֶחָד, שֶׁבִּקֵּשׁ מֵאֵת חֲבֵרוֹ שֶׁיַּלְוֶנּוּ מָעוֹת (אַף שֶׁהוּא מִצְוַת עֲשֵׂה דְּאוֹרַיְתָא {שמות כ"ב כ"ד} דְּ"אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה ", וּכְמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּסֵפֶר הַמִּצְוֹת לְרַמְבַּ"ם), אוֹ שֶׁיֵּיטִיב עִמּוֹ בְּשָׂאר טוֹבוֹת וְלֹא הֵיטִיבוֹ, אוֹ בְּלֹאוין דְּבִין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, (ב) כְּגוֹן, נְקִימָה וּנְטִירָה, (ג) (וּכְפִי מַה שֶּׁמְּפֹרָשׁ, {ביומא כ"ג} אֵיזֶה הִיא נְקִימָה וּנְטִירָה, עַיֵּן שָׁם) כֵּיוָן (ד) שֶׁלֹּא עָשָׂה לוֹ רָעָה, (וְגַם אֵין שׁוּם תּוֹעֶלֶת לְאוֹתוֹ פְּלוֹנִי שֶׁכְּנָגְדּוֹ בְּסִפּוּרוֹ אֶת

הַדָּבָר הַזֶּה לִבְנֵי אָדָם), לָכֵן הַהוֹלֵךְ וּמְגַנֶּה אוֹתוֹ בָּזֶה לִפְנֵי אֲנָשִׁים, לָשׁוֹן הָרָע נִקְרָא מִן הַדִּין. וְכָל זֶה אֶפִלּוּ אִם רוֹאֶה דָּבָר זֶה בְּעַצְמוֹ, וְנִתְבָּרֵר גַּם כֵּן אֶצְלוֹ, שֶׁהָיָה יָכוֹל לְהֵיטִיב עִמּוֹ הַטּוֹבָה הַזֹּאת, אַךְ לֹא הֵיטִיבוֹ (ה) מִפְּנֵי רֹעַ טִבְעוֹ, וְשֵׂיךְ בָּזֶה כָּל חֶלְקֵי הָאִסּוּר, אֲשֶׁר נִתְבָּאֵר בַּכְּלָל הֶעָבָר בְּסָעִיף ג' לְעִנְיַן בֵּין אָדָם לַמָּקוֹם. וַאֲפִלּוּ אִם מְנִיעַת הַטּוֹבָה הָיְתָה לְאָדָם אַחֵר, וְהַמְסַפֵּר מְכַוֵּן רַק לְקִנְאַת הָאֱמֶת, וְכָל שֶׁכֵּן אִם מְנִיעַת הַטּוֹבָה הָיְתָה לְהַמְסַפֵּר בְּעַצְמוֹ, בְּוַדַּאי אָסוּר אַחַר כָּךְ לֵילֵךְ וּלְגַנּוֹתוֹ עֲבוּר זֶה, וְהָעוֹבֵר עַל זֶה לְבַד שֶׁנִּכְשָׁל בַּעָוֹן לָשׁוֹן הָרָע (ו) עוֹד נִכְשָׁל בָּזֶה בְּלָאו ד"לֹא תִטֹּר", וְאִם מְכַוֵּן בְּהַסִּפּוּר הַהוּא לִנְקֹם מִמֶּנּוּ עֲבוּר זֶה וּלְפָרְסֵם אֶת רַע לְבָבוֹ לִפְנֵי אֲנָשִׁים, עוֹבֵר גַּם כֵּן בְּלָאו ד"לֹא תִקֹּם", מִלְּבַד אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע.

סעיף ב

וְהִנֵּה עַד כֹּה הִצַּעְנוּ מֵעִנְיְנֵי דִּבּוּר הָאִסּוּר הַרְבֵּה דְּבָרִים, שֶׁהֵם מִשְׁתַּנִּים לִפְעָמִים בְּדִינָא לְפִי הָעִנְיָן. וְעַתָּה בַּסְּעִיפִים הַלָּלוּ נְדַבֵּר בַּחֵלֶק הַגָּדוֹל שֶׁבַּחֲלָקָיו, מִפְּנֵי שֶׁאֵין שׂוּם צַד זְכוּת עַל הַמְסַפֵּר, כִּי אֵינֶנּוּ מְכַוֵּן לְשׂוּם תּוֹעֶלֶת, רַק לְסַפֵּר בִּגְנוּת חֲבֵרוֹ, וְהַמַּכְשֵׁלָה בּוֹ יוֹתֵר מָצוּי, שֶׁנִּכְשָׁלִין בּוֹ כְּמַעַט רֹב הָעוֹלָם וְרַק מִצַּד חֶסְרוֹן יְדִיעָה. וְלָכֵן אֲבַקֵּשׁ, שֶׁאַל יְהִיֶה לְפֶלָא בְּעֵינֵי הַקּוֹרֵא בַּמֶּה שֶׁאַאֲרִיךְ בּוֹ וְאַצִּיעַ כָּל פְּרָט בְּפֵרוּשׁ, כִּי אֶחְשֹׁב, אוּלַי יִתֵּן ה', שֶׁעַל יְדֵי זֶה תָּסוּר מְעַט מֵהַמַּכְשֵׁלָה הַגְּדוֹלָה הַזּוֹ.

וַאֲעַן וַאֹמַר, אָסוּר לְבַזּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ מִצַּד חֶסְרוֹן שְׁלֵמוּת הַמַּעֲלוֹת שֶׁיֵּשׁ בּוֹ, הֵן בְּחָכְמָה, הֵן בִּגְבוּרָה, הֵן בְּעֹשֶׁר וְכָל כְּהַאי גַּוְנָא {וכל כיוצא בזה}. וַאֲפָרֵשׁ אֶת דְּבָרַי בְּכָל הַפָּרָטִים. הֵן בְּחָכְמָה, כְּגוֹן לְהַצִּיעַ לִפְנֵי אֲנָשִׁים, אֵיךְ שֶׁפִּלְּוּנִי אֵינֶנּוּ חָכָם, וְלֹא מִבָּעֵי אִם הוּא דְּבַר שֶׁקֶר אוֹ הוּא אֱמֶת בְּמִקְצָתוֹ, וְהוּא מְגַזֵּם אֶת הַדָּבָר יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהוּא, בְּוַדַּאי עָוֹן גָּדוֹל הוּא עַד מְאֹד, וְהוּא יוֹתֵר חָמוּר מִסְּתָם לָשׁוֹן הָרָע, וְהוּא בִּכְלַל מוֹצִיא שֵׁם רָע, כִּי הוּא מַשְׁפִּיל אֶת חֲבֵרוֹ בִּשְׁקָרָיו. אַךְ אֶפִלּוּ הוּא אֱמֶת גָּמוּר, הֲלֹא כְּבָר הִשְׁרִישׁוּנוּ כָּל הָרִאשׁוֹנִים וְכַנַּ"ל בִּכְלָל א', דְּלָשׁוֹן הָרָע הוּא אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת. וְדָבָר זֶה, דְּהַיְנוּ, מַה שֶּׁשּׁוֹלֵל מִמֶּנּוּ הַמַּעֲלוֹת בְּוַדַּאי גַּם כֵּן בִּכְלַל לָשׁוֹן הָרָע הוּא, דְּהָלֹא כְּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק א' דְּאָבוֹת (מי"ז) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ שָׁם: וְלָשׁוֹן הָרָע הוּא סִפּוּר רָעוֹת הָאָדָם וּמוּמָיו וּלְגַנּוֹתוֹ בְּאֵיזֶה צַד שֶׁיִּהְיֶה מִן הַגְּנוּת, וַאֲפִלּוּ אִם יִהְיֶה הַמְגֻנֶּה חָסֵר וְכוּ'. וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרִיךְ שָׁם דְּלָשׁוֹן הָרָע נִקְרָא אִם הוּא אֱמֶת מַה שֶּׁדִּבֵּר עָלָיו, עַיֵּן שָׁם. וְגַם מִמַּה שֶּׁכָּתַב בְּפֶרֶק ז' מֵהִלְכוֹת דֵּעוֹת {הלכה ה'}, שֶׁלָּשׁוֹן הָרָע נִקְרָא דָּבָר שֶׁגּוֹרֵם, אִם יִתְוַדַּע זֶה לַאֲנָשִׁים, לְהַזִּיק לוֹ בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ אוֹ לְהָצֵר לוֹ אוֹ לְהַפְחִידוֹ, נִרְאֶה בָּרוּר, שֶׁחֶסְרוֹן שְׁלֵילַת הַמַּעֲלוֹת לָשׁוֹן הָרָע גְּמוּרָה הוּא מִן הַתּוֹרָה, שֶׁאִם נִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב נִמְצָא, שֶׁיּוּכַל לִהְיוֹת שֶׁיִּסָּבֵב עַל יְדֵי זֶה הֶזֵּק בְּמָמוֹנוֹ אוֹ לְהָצֵר לוֹ וְכוּ'.

וְרִאשׁוֹנָה נְבָאֵר אֶת מַה שֶּׁאָנוּ עוֹסְקִים בּוֹ עַתָּה, דְּהַיְנוּ, אִם אָמַר עָלָיו שֶׁאֵינֶנּוּ חָכָם, אֵין חִסָּרוֹן גָּדוֹל מִזֶּה עַל פִּי אֱמֶת, כִּי אִם הוּא עֲדַיִן אֵינוֹ נָשׂוּי, אִם יִתְפָּרְסֵם זֶה לָאֲנָשִׁים לֹא יִמָּצֵא מִי שֶׁיִּרְצֶה לְהִתְחַתֵּן עִמּוֹ, וְאִם הוּא בַּעַל עֵסֶק, אֵיזֶה עֵסֶק שֶׁיֵּשׁ לוֹ, הֵן אֱמָנוּת אוֹ מְלַמְּדוּת, לֹא יִמָּצֵא מִי שֶׁיִּרְצֶה לְהִתְחַבֵּר עִמּוֹ בְּעִנְיָנָיו, וּבִפְרָט אִם הוּא אִישׁ מוֹרֶה הוֹרָאָה בְּיִשְׂרָאֵל, וְהוּא אוֹמֵר עָלָיו לַאֲנָשִׁים שֶׁאֵינָנּוּ חָכָם, מִלְּבַד שֶׁהוּא אִסּוּר לְשׁוֹן הָרַע מִן הַתּוֹרָה, שֶׁבְּוַדַּאי אִם יִתְקַבֵּל זֶה לִפְנֵי הַשּׁוֹמְעִים וְיִתְפָּרְסֵם זֶה בָּעִיר, יִסָּבֵב לוֹ עַל יְדֵי זֶה הֶפְסֵד בְּמָמוֹנוֹ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה מִי שֶׁיִּרְצֶה לֵילֵךְ אֶצְלוֹ לְדִין וְלִפְשָׁרָה.

וְגַם יוּכַל לְהִסָּבֵב יוֹתֵר מִזֶּה, שֶׁעַל יְדֵי סִבַּת הַשְׁפָּלָתוֹ לִפְנֵי אַנְשֵׁי הָעִיר, יִסְתַּלֵּק לְבַסּוֹף מִמְּקוֹמוֹ עַל יְדֵי זֶה, וְדָמוֹ וְדַם זַרְעִיּוֹתָיו תְּלוּיִין בְּהַמְסַפֵּר הַזֶּה, כִּי עַל יְדֵי הַלָּשׁוֹן הָרַע שֶׁלּוֹ יָרַד עִמּוֹ לְחַיָּיו מַמָּשׁ, עוֹד הוּא מַשְׁפִּיל בָּזֶה מְאֹד אֶת כְּבוֹד הַתּוֹרָה וְלוֹמְדֶיהָ וְנִקְרָא מְבַזֶּה תַּלְמִיד חָכָם, שֶׁאָמְרוּ רַז"ל, שֶׁאֵין לוֹ רְפוּאָה לְמַכָּתוֹ, וְעַל יְדֵי זֶה יִתְמוֹטֵט, חַס וְשָׁלוֹם, מְאֹד מְאֹד קָיוּם הַתּוֹרָה, כִּי אַחַר כָּךְ, אִם יַזְהִירֵם הָרַב עַל אֵיזֶה מִצְוָה מֵהַתּוֹרָה, לֹא יַחוּשׁוּ כְּלָל לְדִבָּרָיו, מִכֵּיוָן שֶׁכְּבָר נִתְפָּרְסֵם בְּעֵינֵיהֶם עַל יְדֵי בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרַע לְאִישׁ שֶׁאֵינוֹ חָכָם.

סעיף ג

עוֹד אֶשְׁאָלְךָ, אָחִי, עַל דְּבַר פִּתּוּי הַיֵּצֶר, שֶׁדָּבָר זֶה אֵינֶנּוּ בִּכְלַל לָשׁוֹן הָרַע, שֶׁתִּתְבַּחֵן בְּעַצְמְךָ, אִם יִתְוַדַּע אֵלֶיךָ בְּבֵרוּר, שֶׁאֶחָד פִּרְסֵם עָלֶיךָ לָאֲנָשִׁים שֶׁאֵינְךָ חָכָם (וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה בִּשְׁאָר שְׁלִילַת הַמַּעֲלוֹת), כַּמָּה מֵהַתַּרְעוֹמוֹת הָיָה לְךָ עָלָיו עַבּוּר זֶה, וְהָיִיתָ חוֹשֵׁב עָלָיו לֵאמֹר: מַה סִּימָנֵי שְׁטוּת רָאָה עָלַי? אֵין זֶה כִּי אִם רֹעַ לֵב וּבַעַל לָשׁוֹן הָרַע, שֶׁרְצוֹנוֹ רַק לְגַנּוֹת חֲבֵרוֹ וּלְהַשְׁפִּילוֹ, וּכְשֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן לַחֲבֵרְךָ שֶׁבְּכַמָּה עִנְיָנִים הוּא טוֹב יוֹתֵר מִמְּךָ לַה' וְלַבְּרִיּוֹת אֵין זֶה נֶחְשָׁב בְּעֵינֶיךָ לְעָוֹן כְּלָל, רְאֵה אֶת הָעִוָּרוֹן הַגָּדוֹל שֶׁיֵּשׁ בָּזֶה, וּבֶאֱמֶת כְּשֶׁתִּדְקְדֵק בּוֹ, תִּמְצָא בָּזֶה הָעִנְיָן מֻחְלָקֵי אִסּוּר לָשׁוֹן הָרַע הַרְבֵּה יוֹתֵר מֻחְלָקִים אֲחֵרִים. אֶחָד מֻחְמָת הַמְסַפֵּר, וְהוּא, כִּי בִּשְׁאָר עִנְיָנִים שֶׁהוּא מְסַפֵּר עַל חֲבֵרוֹ, שֶׁעֲבַר אֵיזֶה אִסּוּר, הֵן בְּבֵין אָדָם לַמָּקוֹם אוֹ בְּבֵין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, מָצוּי מְאֹד כַּמָּה פְּעָמִים שֶׁהוּא מְכַוֵּן רַק לְקִנְאַת הָאֱמֶת, וְאַף שֶׁאֵין זֶה מוֹעִיל לְדִינָא, וְכַנַּ"ל בִּכְלָל ד' סְעִיף ב' וּבִכְלָל זֶה סְעִיף א', עַל כָּל פָּנִים מַחֲשַׁבְתּוֹ לֹא הָיְתָה לְרָעָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בָּזֶה, שֶׁכַּוָּנָתוֹ רַק לְגַנּוֹת לַחֲבֵרוֹ וּלְהַשְׁפִּילוֹ וְהִיא מִדָּה רָעָה מְאֹד, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּשַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה. עוֹד זֹאת מִצַּד הַמְקַבֵּל, כִּי בִּשְׁאָר עִנְיְנֵי לָשׁוֹן הָרַע הַנַּ"ל לֹא יִתְקַבְּלוּ תֵּכֶף דְּבָרָיו, וּבְוַדַּאי יִהְיוּ הָרְבֵּה מֵהַשּׁוֹמְעִים שֶׁיְּשִׁיבוּהוּ: כָּל זְמַן שֶׁאֵין אָנוּ רוֹאִים בְּעֵינֵינוּ, לֹא נַאֲמִין, וּבְוַדַּאי מַה שֶּׁסִּפַּרְתָּ, אַף אִם אֱמֶת הוּא, מִסְתָּמָא הָיָה אֵיזֶה סִבָּה שֶׁהֵבִיאוֹ לָזֶה, כִּי כִּפְשׁוּטוֹ אִי אֶפְשָׁר לְהַאֲמִין עָלָיו, וְאִם יִתְבָּרֵר אַחַר כָּךְ שֶׁהוּא שֶׁקֶר, יִהְיֶה הַמְסַפֵּר עָבוּר זֶה לְבוּז וּלְקָלוֹן בְּעֵינֵי כֹּל, מִפְּנֵי שֶׁהוֹצִיא שֵׁם רַע עַל חֲבֵרוֹ,

אֲבָל בָּזֶה, אִם יַשְׁפִּיל אֶת חֲבֵרוֹ וִיפַרְסְמוֹ לְשׁוֹטֶה וּלְפֶתִי לְעֵין כֹּל, וְעַל יְדֵי זֶה יַעֲשֶׂהוּ לְבוּז וּלְקָלוֹן בְּעֵינֵי אַנְשֵׁי הָעִיר, מָצוּי מְאֹד, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, שֶׁאַף אֶחָד מֵהַשּׁוֹמְעִים לֹא יַעֲמֹד נֶגְדּוֹ לוֹמַר: הַמְעֵט דְּבָרֶיךָ וְחוּס עַל כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל, לָמָּה אַתָּה צָרִיךְ לְבַזּוֹתוֹ כָּל כָּךְ? וּכְאִלּוּ לֹא עָשָׂה הַמְסַפֵּר שׁוּם עַוְלָה בָּזֶה, וְעַל הַמְסַפֵּר הַזֶּה נֶאֱמַר (משלי ל, כ): "אָכְלָה וּמָחֲתָה פִּיהָ וְאָמְרָה לֹא פָּעַלְתִּי אָוֶן" *.

*ואם מכון בזה להשקיט המריבה, כגון, שהוא רואה לראובן, שיש לו שנאה על שמעון על איזה דבר שעשה לו, או שדבר נגדו, (ז) מתר לו לומר לראובן, שלא נתכון בכל זה להתריס נגדו, רק סבת שטותו גרמה לזה כדי להקל בזה השנאה שבלבו, ומצוה נמי איכא.

סעיף ד

וְכָל זֶה כָּתַבְנוּ, אֲפִלּוּ אִם לֹא אָמַר עָלָיו, רַק שֶׁאֵינֶנּוּ חָכָם בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם, וְכָל שֶׁכֵּן אִם סִפֵּר עַל אִישׁ, שֶׁסּוֹבְרִים אַנְשֵׁי הָעִיר (ח) שֶׁהוּא חָכָם בַּתּוֹרָה, וְהוּא אָמַר עָלָיו שֶׁאֵינֶנּוּ חָכָם כָּל כָּךְ, רַק מְעַט הוּא יוֹדֵעַ בַּתּוֹרָה, וְעַל יְדֵי זֶה נִתְמַעֵט מַדְרֵגָתוֹ בְּעֵינֵיהֶם, בְּוַדַּאי הוּא בִּכְלַל עָוֹן לָשׁוֹן הָרָע, וַאֲפִלּוּ הוּא אֱמֶת, כֵּיוָן שֶׁכַּוָּנָתוֹ לְלֹא תּוֹעֶלֶת רַק לְהַשְׁפִּיל אֶת חֲבֵרוֹ מִמַּדְרֵגָתוֹ לִפְנֵי הַשּׁוֹמְעִים, כִּי עַל יְדֵי זֶה, בְּאֵיזֶה מַצָּב שֶׁהוּא עוֹמֵד, יוּכַל לְהִסָּבֵב לוֹ לְבַסּוֹף הֶזֵּק אוֹ עַל כָּל פָּנִים צַעַר מִזֶּה. וְאַצַּיֵּר שְׁנֵי צִיּוּרִים, כְּגוֹן, לוֹמַר עַל הָרַב שֶׁבָּעִיר לִפְנֵי אַנְשֵׁי הָעִיר, שֶׁאֵינֶנּוּ חָכָם גָּדוֹל בַּתּוֹרָה, רַק הוּא יוֹדֵעַ מְעַט אֶת פִּסְקֵי הֲלָכוֹת הַנִּצְרָכוֹת לוֹ לְמַעֲשֶׂה, אֲפִלּוּ הוּא אֱמֶת, לָשׁוֹן הָרָע גְּמוּרָה הִיא מִדְּאוֹרַיְתָא, כִּי בָּזֶה הוּא מְמַעֵט אֶת כְּבוֹדוֹ לְגַמְרֵי וְיוֹרֵד לְמִחְיָתוֹ מַמָּשׁ וּמַשְׁפִּיל בָּזֶה כְּבוֹד הַתּוֹרָה וְקִיּוּם מִצְוֹתֶיהָ וְכַנַּ"ל בְּסָעִיף ב'. אוֹ לוֹמַר מֵעֵין זֶה עַל מִי שֶׁהוּא עַתָּה מֻחְדָּשׁ נָשׂוּי בָּעִיר הַזֹּאת, כִּי בְּוַדַּאי יִתְמוֹטֵט לְבַסּוֹף כְּבוֹדוֹ עַל יְדֵי זֶה לִפְנֵי חֲמִיו וַחֲמוֹתוֹ וְאַנְשֵׁי בֵּיתוֹ, כְּשֶׁיִּתְוַדַּע לָהֶם, שֶׁמַּחֲזִיקִין אוֹתוֹ בָּעִיר לְבַעַל מַעֲלָה קָטַנְתָּ וְאֵין לְךָ הֶזֵּק וְצַעַר יוֹתֵר מִזֶּה וְכָל כְּהַאי גַּוְנָא. וְקָשֶׁה לִי לְצַיֵּר אֶת הַכֹּל, אַךְ {משלי ט' ט'}: "תֵּן לֶחָכָם וְיֶחְכַּם עוֹד", כִּי לֹא בָּאתִי רַק לְעוֹרֵר וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין אֶת הַכֹּל מִדַּעְתּוֹ. וְדַע עוֹד דְּהוּא הַדִּין אִם מְסַפֵּר עַל אֻמָּן לִפְנֵי אֲנָשִׁים שֶׁאֵינָנּוּ אֻמָּן כָּרָאוּי, גַּם זֶה לָשׁוֹן הָרָע גְּמוּרָה הוּא, דְּבָזֶה בְּוַדַּאי שַׁיָּךְ גַּם כֵּן כָּל הַטְּעָמִים, וְאִם אֵינֶנּוּ מְכַוֵּן בָּזֶה וּבָכָל הַנַּ"ל לְגַנּוֹתוֹ, רַק לְתוֹעֶלֶת, יְבֹאַר הַכֹּל אִם יִרְצֶה ה' לְקַמָּן בִּכְלָל ט' בְּהִלְכוֹת רְכִילוּת.

סעיף ה

וְעַתָּה נְבָאֵר מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, הֵן בִּגְבוּרָה. הַיְנוּ לְסַפֵּר עַל אֶחָד לִפְנֵי אַנְשֵׁי הָעִיר שֶׁהוּא בְּטִבְעוֹ אִישׁ חָלוּשׁ, תָּלוּי בָּזֶה, אִם לְפִי עִנְיָנָיו יוּכַל לְהִסָּבֵב לוֹ מִזֶּה רָעָה, דְּהַיְנוּ, אִם הוּא שְׂכִיר יוֹם אוֹ מְלַמֵּד וְכַיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ הִרְבֵּה, אָז בְּוַדַּאי בִּכְלַל עָוֹן לָשׁוֹן הָרָע הוּא. וְהֵן בְּעֹשֶׁר, הַיְנוּ לְסַפֵּר עַל אֶחָד לִפְנֵי אֲנָשִׁים שֶׁהוּא אִישׁ עָנִי אוֹ אֵינֶנּוּ אָמִיד, כְּמוֹ שֶׁאוֹמְרִים עָלָיו

בָּעִיר, וּמַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ הוּא חַיָּב לַאֲחֵרִים כְּנֶגֶד זֶה, גַּם זֶה בִּכְלַל לָשׁוֹן הָרָע הוּא, כִּי בְּוַדַּאי אִם יִתְפָּרְסֵם זֶה בָּעִיר, לֹא יִמְצָא אַחַר כָּךְ, מִי שֶׁיִּתֵּן לוֹ בְּאַשְׁרַאי, וְיָבוֹא מִזֶּה לִידֵי הֶזֵּק וְצַעַר גָּדוֹל וּבָזֶה יוֹרֵד לְחַיָּיו מִמָּשׁ, וְעַל הַכֹּל צָרִיךְ הָאִישׁ הַנִּלְבָּב לָשׂוּם עֵינָיו, כֵּיוָן שֶׁאֵינוֹ מְכֻוָּן לְתוֹעֶלֶת, בְּוַדַּאי צָרִיךְ לְזָהֵר מְאֹד מְאֹד, שֶׁלֹּא יֵצֵא מִזֶּה קִלְקוּל לְהַנִּדּוֹן. וְאִם בְּכָל אֵלּוּ הֶכְרַח לְסַפֵּר לְשׂוּם תּוֹעֶלֶת, מְבֹאָר הַכֹּל אִם יִרְצֶה ה' לְקַמָּן בְּחֵלֶק ב' בְּכְלָל ט' בְּאֵיזֶה עִנְיָן וּבְאֵיזֶה אֹפֶן, וּמְאֹד מְאֹד יֵשׁ לְזָהֵר שֶׁלֹּא לְמַהֵר לְהָקֵל בַּדָּבָר וְלוֹמַר: אֵינֶנִּי מְכֻוָּן לְגַנּוֹת לְהַנִּדּוֹן, רַק לְתוֹעֶלֶת שֶׁיֵּצֵא מִזֶּה, כִּי יֵשׁ בָּזֶה פְּרָטִים רַבִּים כְּמוֹ שֶׁמְּבֹאָר לְהַמְעַיֵּן הֵיטֵב בְּכְלָל ט' עַיֵּן שָׁם

סעיף ו

וְדַע עוֹד כְּלָל פָּשׁוּט בְּעִנְיַן לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁתָּלוּי לְפִי הָאִישׁ שֶׁהוּא מְדַבֵּר עָלָיו, וְיִמָּצֵא, שֶׁאֶחָד אוֹמֵר דָּבָר אֶחָד עַל שְׁנֵי אֲנָשִׁים, בְּאֶחָד הוּא מְסַפֵּר עַל יְדֵי זֶה שִׁבְחוֹ וּבְאֶחָד הוּא עוֹבֵר עַל יְדֵי זֶה עַל אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע. וַאֲבָאֵר דְּבָרַי, כְּגוֹן אִם יֹאמַר עַל אִישׁ, שֶׁאֲחֵרִים מַסְפִּיקִין לוֹ אֶת מְזוֹנוֹ, וְאֵין לוֹ דַּאֲגַת פַּרְנָסָה, שֶׁהוּא לוֹמֵד לְעֶרֶךְ ג' אוֹ ד' שָׁעוֹת בְּיוֹם, הִנֵּה, לְפִי עֶרְכּוֹ יִהְיֶה לוֹ זֶה לְגַנַּאי גָּדוֹל, וְלָשׁוֹן הָרָע מִקְרֵי, וְאִם יֹאמַר זֶה גּוּפָא עַל בַּעַל בַּיִת, שֶׁטָּרוּד בְּפַרְנָסָתוֹ, הוּא לוֹ לְשֶׁבַח גָּדוֹל. וְכֵן כֵּיוֹצֵא בָּזֶה בִּשְׁאָר עִנְיְנֵי מִצְוֹת עֲשֵׂה, שֶׁתָּלוּי לְפִי מָמוֹן הָאִישׁ, כְּגוֹן לְכַבֵּד שַׁבָּת, שֶׁאִם יֹאמַר עַל אֶחָד מְבַעֲלֵי בָּתִּים הַשְׁפָלִים, שֶׁהוּא מוֹצִיא הוֹצָאוֹת כָּךְ וְכָךְ עַל שַׁבָּת קֹדֶשׁ, הוּא לוֹ לְשֶׁבַח גָּדוֹל, וְזֶה גּוּפָא אִם יֹאמַר עַל מִי שֶׁהוּא נֶחְשָׁב לְאִישׁ עָשִׁיר, אֵיךְ שֶׁהוּא מִתְנַהֵג כָּךְ וְכָךְ בְּעִנְיְנֵי שַׁבָּת קֹדֶשׁ, לְגַנַּאי גָּדוֹל יֵחָשֵׁב לוֹ, וְיִהְיֶה לְבוּז בְּעֵינֵיהֶם עָבוּר זֶה, וְלָשׁוֹן הָרָע מִקְרֵי.

וְכֵן בְּאֹפֶן זֶה (ט) בְּעִנְיְנֵי הַצְּדָקָה, שֶׁתָּלוּי לְפִי מָמוֹן הָאִישׁ גַּם כֵּן, מַה שֶּׁיִּהְיֶה לָזֶה לְשֶׁבַח, יִהְיֶה לְהַשֵּׁנִי לְגַנַּאי. וְכֵן בְּעִנְיַן זֶה בְּבֵין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, אִם יְסַפֵּר עַל אָדָם בֵּינוֹנִי, שֶׁמִּתְנַהֵג כָּךְ וְכָךְ עִם שְׁכִירָיו, לֹא יִהְיֶה לוֹ זֶה לְגַנַּאי, וְאִם יְסַפֵּר זֶה גּוּפָא עַל הֶחָשׁוּב שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁמִּתְנַהֵג כָּךְ וְכָךְ עִם שְׁכִירָיו וּמְשָׁרְתָיו, יִהְיֶה לוֹ זֶה לְגַנַּאי, וְכָל כְּהַאי גַּוְנָא, עַל כֵּן קָשֶׁה מְאֹד לְהַעְתִּיק בַּסֵּפֶר כָּל הָעִנְיָנִים הַנִּכְשָׁלִים בּוֹ בְּעִנְיַן לָשׁוֹן הָרָע, רַק קַח דְּבָרַי הָרַמְבַּ"ם {פרק ז' הלכה ה' מהלכות דעות} עֲטָרָה לְרֹאשְׁךָ וּזְכֹר אוֹתוֹ תָּמִיד, דְּכָל דָּבָר שֶׁאִם יִתְפָּרְסֵם, יוֹכַל לְגָרֹם לַחֲבֵרוֹ הֶזֵּק בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ אוֹ לְהַצֵּר לוֹ אוֹ לְהַפְחִידוֹ, הֲרֵי זֶה לָשׁוֹן הָרָע.

וְהִזָּהֵר אָחִי, שֶׁאַל יַטְעֶה אוֹתְךָ הַיֵּצֶר לֵאמֹר: הֲלֹא אָמְרוּ חֲזַ"ל: כָּל מַאי דַּעֲלָךְ סָנֵי - לְחַבְרָךְ לֹא תַּעֲבֵד, וְתִטְעֶה לוֹמַר: מָה אָמַרְתִּי עָלָיו? שֶׁהוּא אֵינוֹ לוֹמֵד תּוֹרָה רַק ג' אוֹ ד' שָׁעוֹת בְּיוֹם, הֲלֹא אֵינִי מְצֻוֶּה לֶאֱהֹב אוֹתוֹ יוֹתֵר מִכָּמוֹנִי, וְהַלְוַאי שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים עָלַי, שֶׁאֲנִי לוֹמֵד תּוֹרָה ג' אוֹ ד' שָׁעוֹת בְּיוֹם, וְכֵן כְּהַאי גַּוְנָא {וכן כיוצא בזה} בְּעִנְיְנֵי הַצְּדָקָה וּבְעִנְיְנֵי הוֹצָאוֹת שַׁבָּת קֹדֶשׁ וְכִדּוֹמֶה, אֲבָל בֶּאֱמֶת זֶהוּ טָעוּת, דִּכְוָנַת הַגְּמָרָא, כָּל מַאי דַּעֲלָךְ סָנֵי וְכוּ', הַיְנוּ, אִם

הָיִיתָ בְּמַדְרֵגָתוֹ, הָיָה דָּבָר זֶה שָׁנְאוּי לְךָ, וּבֶאֱמֶת זֶה תָּלוּי לְפִי הָאִישׁ, שֶׁדִּבֵּר עָלָיו, וְהַמָּקוֹם וְהַזְּמַן, אִם לְפִי הָעִנְיָן יִהְיֶה זֶה לוֹ לִגְנַאי, בְּוַדַּאי לָשׁוֹן הָרָע הוּא מִן הַדִּין.

סעיף ז

וְדַע דִּכְשֵׁם שֶׁאָסוּר לְהוֹצִיא דִּבָּה עַל חֲבֵרוֹ כֵּן עַל חֲפָצָיו (י) אָסוּר לְהוֹצִיא דִּבָּה {רבנו אליעזר ממיץ בספר יראים}. וְזֶה מָצוּי מְאֹד, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, שֶׁחֲנָנִי אֶחָד מוֹצִיא דִּבָּה עַל נִכְסֵי חֲנָנִי אַחֵר וְכָל כְּהַאי גַּוְנָא מִפְּנֵי הַקִּנְאָה, וְזוֹ הִיא לָשׁוֹן הָרָע גְּמוּרָה מְדִאוֹרַיְתָא.

סעיף ח

אָסוּר סְפוּר לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁאָסְרָה הַתּוֹרָה לְסַפֵּר בִּגְנוּת חֲבֵרוֹ, אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת הוּא, אֲפִלּוּ בִּיחִידִי, (יא) וְכָל שֶׁכֵּן לְסַפֵּר בִּשְׁנַיִם דִּבַּר גְּנוּת עַל חֲבֵרוֹ דְּאָסוּר, וְהֶעָוֹן הוּא יוֹתֵר גָּדוֹל מִן הַמְסַפֵּר בִּיחִידִי, כִּי יַאֲמִינוּ הָעָם יוֹתֵר, וְיִהְיֶה לִבּוּז בְּעֵינֵיהֶם בִּשְׁמִיעָתָם אֶת הַדְּבָרִים מִפִּי שְׁנַיִם. וּבְכָל מָקוֹם שֶׁנִּכְתַּב סְתָם אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע, הַכַּוָּנָה הִיא בְּכָל גַּוְנֵי {בכל האפנים}, לְבַד אִם נִפְרַשׁ בְּהֶדְיָא {בפרוש}.

כלל ו

הערות מקדימות

בְּכְלָל זֶה יִבֹּאר אִסּוּר קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרָע וּשְׁמִיעַת לָשׁוֹן הָרָע, וְאֵיךְ יִתְנַהֵג אָדָם בְּעִנְיָנִים אֵלּוּ לְכַתְּחִלָּה, וְגַם אִם נִתְפָּס בַּחֲבוּרָה רָעָה שֶׁל בַּעֲלֵי הַלָּשׁוֹן, אֵיךְ יִתְנַהֵג לָצֵאת בָּזֶה עַל פִּי הַתּוֹרָה, וְעוֹד הַרְבֵּה עִנְיָנִים, וּבוֹ י"ב סְעִיפִים.

סעיף א

אָסוּר לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע מִן הַתּוֹרָה, בֵּין שֶׁהוּא מֵהַדְּבָרִים, שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, אוֹ מֵהַדְּבָרִים, שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, דְּהַיְנוּ (א) שֶׁלֹּא נַאֲמִין בְּלִבֵּנוּ שֶׁהַסִּפּוּר הוּא אֱמֶת, כִּי עַל יְדֵי זֶה יְבֻזֶּה בְּעֵינֵינוּ, מִי שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו. וַאֲפִלּוּ אִם לֹא יַסְכִּים לוֹ בְּפֵרוּשׁ לְסִפּוּרוֹ, דְּאִי לָאו הָכִי, הֲרֵי הוּא שׁוֹנֶה אֶת הֶעָוֹן בְּכִפְלַיִם, שֶׁהוּא מְסַפֵּר וּמְקַבֵּל. וְהַמְקַבֵּל עוֹבֵר בְּלֹא תַּעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא". וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בִּמְכִילְתָא, שָׁוְא הִיא אַזְהָרָה לַמְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע, וּלְבַד שְׁאָר לָאוִין וַעֲשִׂין הַמִּצְטָרְפִים לָזֶה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב לְעֵיל בַּפִּתְיחָה, עַיֵּן שָׁם. וְאָמְרוּ חֲזַ"ל, שֶׁכָּל הַמְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע, רְאוּי לְהִשְׁלִיכוֹ לַכְּלָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר "לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא" וּסְמִיךְ לֵה "לַכֶּלֶב תַּשְׁלִיכוּן אוֹתוֹ". עוֹד אָמְרוּ, שֶׁגָּדוֹל עֹנֶשׁ הַמְקַבְּלוֹ יוֹתֵר מִן הָאוֹמְרוֹ.

סעיף ב

אַף עַל (ב) שְׁמִיעַת לָשׁוֹן הָרָע לְבַד גַּם כֵּן יֵשׁ אִסּוּר מִן הַתּוֹרָה, אַף דִּבְעֵת הַשְּׁמִיעָה אֵין בְּדַעְתּוֹ לְקַבֵּל אֶת הַדָּבָר, כֵּיוָן שֶׁמַּטֶּה אָזְנָיו לִשְׁמֹעַ. אַךְ יֵשׁ חִלּוּק בֵּין שְׁמִיעָה לְקַבָּלָה בְּכַמָּה עִנְיָנִים, דִּבְשְׁמִיעָה אֵין אִסּוּר, רַק אִם אֵין הַדָּבָר נוֹגֵעַ לוֹ עַל לְהַבָּא, אֲבָל אִם הַדָּבָר נוֹגֵעַ לוֹ עַל לְהַבָּא, אִם אֱמֶת הוּא, כְּגוֹן שֶׁהוּא מֵבִין מִתְּחִלַּת הַסִּפּוּר, שֶׁהוּא רוֹצֶה לְהַרְאוֹתוֹ

בְּסִפּוּרוֹ, אֵיךְ שֶׁפְּלוֹנִי אֵינוֹ אִישׁ מְהֵימָן וּכְהַאי גַּוְנָא, וְהָיָה בְּדַעְתּוֹ מִתְּחִלָּה לְהַכְנִיסוֹ בְּעִסְקוֹ אוֹ לְהִשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ אוֹ לַעֲשׂוֹת שִׁדּוּךְ עִמּוֹ וְכָל כְּהַאי גַּוְנָא, (ג) מֻתָּר לְכַתְּחִלָּה לִשְׁמֹעַ כְּדֵי לָחוּשׁ לָזֶה וּלְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ, כֵּיוָן דְּמַה שֶּׁהוּא רוֹצֶה לִשְׁמֹעַ, אֵין כַּוָּנָתוֹ לִשְׁמֹעַ גְּנוּתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, רַק הוּא רוֹצֶה לְהַצִּיל אֶת עַצְמוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹא אַחַר כָּךְ לִידֵי הֶזֵּק אוֹ לִידֵי מַצָּה וּמְרִיבָה וּכְהַאי גַּוְנָא. וְהוּא הַדִּין הֵיכָא, דְּאֵין נוֹגֵעַ לוֹ שׁוּם טוֹבָה מֵהַשְׁמִיעָה, רַק עַל יְדֵי שְׁמִיעָתוֹ יִסַּבֵּב טוֹבָה לַאֲחֵרִים, גַּם כֵּן מֻתָּר, כְּגוֹן, שֶׁרוֹצֶה לִשְׁמֹעַ דָּבָר זֶה (ד) כְּדֵי לַחֲקֹר אַחַר כָּךְ, אִם אֱמֶת הוּא, וּלְהוֹכִיחַ לִפְלוֹנִי עַל זֶה, וְאוּלַי עַל יְדֵי זֶה יִהְיֶה סִבָּה, שֶׁיְּשׁוּב הַחוֹטֵא מֵחֶטְאוֹ אוֹ שֶׁיְּשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה לִבְעָלָיו אוֹ שֶׁיְּפַיֵּס לְמִי שֶׁחֵרַף וְגִדֵּף וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, דְּמֻתָּר, וְהַטַּעַם כַּנַּ"ל. אֲבָל לְקַבֵּל, דְּהַיְנוּ, לְהַחְלִיט הַדָּבָר בְּלִבּוֹ, שֶׁהוּא אֱמֶת, (ה) אָסוּר בְּכָל גַּוְנֵי.

סעיף ג

וְאַל יִהְיֶה לְפֶלֶא בְּעֵינֵי הַקּוֹרֵא, אִם כֵּן, אֵיךְ נוּכַל לָצֵאת בָּזֶה יְדֵי שָׁמַיִם, כֵּיוָן שֶׁגָּדְרְתָּ עָלֵינוּ אֶת הַדֶּרֶךְ, דַּאֲפִלּוּ הַשְׁמִיעָה לְבַד בִּגְנוּת חֲבֵרוֹ אָסוּר, וּפֶן יִהְיֶה נוֹגֵעַ לִי זֶה בְּעִנְיְנֵי עֶסְקֵי וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה. תְּשׁוּבָה לַדָּבָר: הָרוֹצֶה לָצֵאת יְדֵי שָׁמַיִם בְּעִנְיְנֵי הַשְׁמִיעָה, יִתְנַהֵג כָּךְ, אִם אִישׁ אֶחָד בָּא אֵלָיו וְרוֹצֶה לְסַפֵּר לוֹ עַל חֲבֵרוֹ, וְהוּא מֵבִין, שֶׁרוֹצֶה לְסַפֵּר עָלָיו דִּבְרֵי גְּנוּת, יִשְׁאָלֶנּוּ מִתְּחִלָּה, אִם הָעִנְיָן שֶׁאַתָּה רוֹצֶה לְסַפֵּר לִי, יִהְיֶה נוֹגֵעַ לִי עַל לְהַבָּא, אוֹ שֶׁאוּכַל לְתַקֵּן אֶת הַדָּבָר בְּהוֹכָחָה אוֹ כַּיּוֹצֵא בָּזֶה וְכַנַּ"ל, אִם יֹאמַר אֵלָיו, שֶׁנּוֹגֵעַ לוֹ עַל לְהַבָּא, אוֹ שֶׁהוּא יָכוֹל לְתַקֵּן אֶת הַדָּבָר בְּהוֹכָחָה אוֹ כַּיּוֹצֵא בָּזֶה וְכַנַּ"ל, מֻתָּר לִשְׁמֹעַ, וְלֹא יַאֲמִין לְעֵת עַתָּה, רַק לָחוּשׁ, עַד שֶׁיִּתְבָּרֵר הַדָּבָר, אֲבָל אִם יָבִין מִתְּשׁוּבָתוֹ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה תּוֹעֶלֶת מִזֶּה, אוֹ שֶׁיָּבִין שֶׁהוּא רַק דִּבְרֵי חֲרוּפִין וְגִדּוּפִין בְּעָלְמָא, שֶׁהוּא מַעֲלִיל עָלָיו עֲלִילוֹת בְּרֶשַׁע וּמְגַנֶּה אוֹתוֹ מֵחֲמַת גֹּדֶל שִׂנְאָתוֹ אוֹתוֹ אָסוּר אֲפִלּוּ לִשְׁמֹעַ* .

*ובאמת נוכל לראות זה בחוש, שמי שהוא שומע לשון הרע, אף שאין בדעתו לקבלה, הוא נותן יד לפושעים על ידי זה, כי אם פעם אחת יראה, אשר השומע ישמע לו, לא יחשוך פיו מזה תמיד, והיה כזה יום מחר ישנה עוד באולתו לספר תמיד דברי גדוף על חברו ולהעליל עלילות עליו, לא כן אם היה משיבו: אין רצוני לשמע דבר שלא ראיתי בעצמי, או לפחות היה מראה לו פנים זעומים עבור זה, על ידי זה היה שומר את עצמו על להבא, שלא לספר בגנות של חברו, בראותו כי ספורו לקלון יהיה לו, שיחזיקו אותו לבעל לשון הרע עבור זה, וכמו שנזכר ברבנו יונה במאמר רי"ב.

סעיף ד

וְלִפְעָמִים (ו) מִצְוָה לִשְׁמֹעַ, מַה שֶּׁאֶחָד מְסַפֵּר דִּבְרֵי גְּנוּת עַל חֲבֵרוֹ, כְּגוֹן, שֶׁהוּא מְשַׁעֵר שֶׁעַל יְדֵי שְׁמִיעָתוֹ אֶת הָעִנְיָן בִּשְׁלֵמוּת, יִהְיֶה אַחַר כָּךְ בְּכֹחוֹ לְהַרְאוֹת לִפְנֵי הַמְסַפֵּר אוֹ שְׁאָר

הַשּׁוֹמְעִים, שֶׁאֵין הַמַּעֲשֶׂה כֵּן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו אוֹ שְׁאָר עִנְיְנֵי זְכוּת*. וְעוֹד יֵשׁ אֹפֶן אַחֵר גַּם כֵּן דְּמִצְוָה לִשְׁמֹעַ, כְּגוֹן, אִם בָּא אֶחָד לְפָנָיו לְקַבֵּל עַל חְבֵרוֹ מֵאֵיזֶה דָּבָר, שֶׁעָשָׂה נֶגְדּוֹ, וְהוּא מַכִּיר בְּהַמְסַפֵּר, שֶׁבָּזֶה שֶׁיִּתֵּן אׇזֶן לִדְבָרָיו, יִהְיֶה יְכֹלֶת בְּיָדוֹ לְהַשְׁקִיט אֶת אַפּוֹ מֵעָלָיו, וְלֹא יָשׁוּב עוֹד לְסַפֵּר לַאֲנָשִׁים אֲחֵרִים, (כִּי אוּלַי הָאֲחֵרִים יַאֲמִינוּ לִדְבָרָיו וְיִהְיוּ מְקַבְּלֵי לָשׁוֹן הָרַע), וּבָזֶה יִתְרַבֶּה הַשָּׁלוֹם בְּיִשְׂרָאֵל. אַךְ בְּכָל הַהֶתֵּרִים, שֶׁאָמַרְנוּ בְּעִנְיַן הַשְׁמִיעָה, יִזָּהֵר בְּנַפְשׁוֹ מְאֹד, שֶׁלֹּא יַאֲמִין בְּעֵת הַשְׁמִיעָה בְּהֶחְלֵט, רַק לְחוּשׁ לָזֶה בִּלְבָד, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִלָּכֵד גַּם הוּא בְּרֶשֶׁת עָוֹן קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע.

* וזה גם כן באמת עצה היעוצה בענין, שאם נכשל באסור שמיעת לשון הרע, תכף יחפש עליו, בכל כחותיו זכות בפני המספר, וישתדל להוציא מה שיש בלבו עליו ועל ידי זה יתקן את האסור למפרע [עין לקמן סעיף י"ב, (ז) תקון למי שנכשל באסור קבלת לשון הרע]. וכל זה בסתמא, אבל אם הוא מכיר את רע טבעו של המספר, שכל מה שיכריעהו לכף זכות הוא יגנהו יותר, בודאי השתיקה בשעת מעשה טוב יותר בזה, ורק אחר כך, כשילך המספר מאת השומעים, מצוה שיסביר אחד מהשומעים לפני שאר השומעים את כל הענין לזכות, ולהשתדל עבור זה להוציא מלבם הגנות שנאמר עליו, כדי שלא יתפשו הוא והם לעתיד לבוא בשם חבורה של אנשי רשע ובעלי לשון הרע.

סעיף ה

וְעַתָּה נַחֲזֹר לְעִנְיָנֵנוּ הַנַּ"ל, דְּמַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּסָעִיף ב"דַּאֲפִלּוּ שְׁמִיעַת לָשׁוֹן הָרַע הוּא אִסּוּר תּוֹרָה, הַיְנוּ לֵילֵךְ וְלִשְׁמֹעַ, אֲבָל אִם יָשַׁב בַּחֲבוּרַת אֲנָשִׁים, שֶׁנִּתְקַבְּצוּ (ח) לְעִנְיַן מָה, וְהִתְחִילוּ לְדַבֵּר דְּבָרִים אֲסוּרִים, וְהוּא מְשַׁעֵר, (ט) שֶׁדִּבְרֵי תּוֹכַחְתּוֹ לֹא יוֹעִילוּ לָהֶם מְאוּמָה, תָּלוּי בָּזֶה (י) אִם אֶפְשָׁר לוֹ לֵילֵךְ מִמְּסִבָּתָם, אוֹ לְהַנִּיחַ אֶצְבָּעוֹ בְּאָזְנָיו, מִצָּוָה רַבָּה הוּא עוֹשֶׂה בָּזֶה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲז"ל בִּכְתֻבּוֹת, {דף ה'} אֲבָל אִם אִי אֶפְשָׁר לוֹ לְהִשָּׁמֵט מִמְּסִבָּתָם, וּמְשַׁעֵר בְּעַצְמוֹ, שֶׁעֲצָה זוֹ דְּהַנָּחַת אֶצְבָּעוֹ בְּאָזְנָיו, גַּם כֵּן קָשֶׁה לוֹ מְאֹד (יא) מִפְּנֵי שֶׁיִּלָּעֵגוּ עָלָיו, וּבְוַדַּאי לֹא יַעֲשֶׂה עֵצָה זוֹ, עַל כָּל פָּנִים יִרְאֶה אִז לְזָרֵז אֶת עַצְמוֹ וּלְהַעֲמִיד עַל נַפְשׁוֹ בְּעֵת צָרָה כָּזוֹ וְלִלְחֹם מִלְחֶמֶת ה' עִם יִצְרוֹ, כְּדֵי (יב) שֶׁלֹּא יִכָּשֵׁל עַל כָּל פָּנִים בְּאִסּוּר דְּאוֹרַיְתָא שֶׁל שְׁמִיעַת וְקַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע. וְלָזֶה צָרִיךְ ג' פָּרָטִים, שֶׁיְּזָהֵר בָּהֶן מְאֹד וְיִנָּצֵל עַל יְדֵי זֶה עַל כָּל פָּנִים מֵהָאִסּוּר תּוֹרָה, שֶׁיֵּשׁ בְּהֶעָוֹן הַנַּ"ל:

א יַחְלִיט בְּנַפְשׁוֹ בְּהֶסְכֵּם גָּמוּר, (יג) שֶׁלֹּא לְהַאֲמִין לְהַדְּבָרִי גְּנוּת, שֶׁמְּסַפְּרִין עַל חַבְרֵיהֶם.

ב (יד) לֹא יְהֶיֶה נִיחָא לֵהּ בִּשְׁמִיעַת סִפּוּרֵיהֶם הָאֲסוּרִים הָאֵלֶּה.

ג (טו) גַּם יַעֲמִיד עַל עַצְמוֹ, שֶׁלֹּא לְהַרְאוֹת לִפְנֵי הַמְסַפְּרִין שׂוּם תְּנוּעָה, שֶׁיֵּרָאֶה מִמֶּנָּה, שֶׁהוּא מַסְכִּים לְדִבְרֵיהֶם, אַךְ יֵשֵׁב כְּאֶבֶן דּוּמֵם. וְאִם יוּכַל לְהַרְאוֹת לִפְנֵיהֶם פָּנִים נִזְעָמִים, שֶׁיָּבִינוּ מִמֶּנּוּ, שֶׁהוּא אֵינוֹ מַסְכִּים לְדִבְרֵיהֶם הַהֶבֶלִים, בְּוַדַּאי הוּא טוֹב יוֹתֵר.

סעיף ו

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? אִם בְּעֵת שֶׁיָּשַׁב בֵּינֵיהֶם, לֹא דִּבְּרוּ אָז דִּבּוּרִים הָאֲסוּרִים, וְגַם עַתָּה אֵינוֹ יָכוֹל לְהִשְׁתַּמֵּט מֵהֶם, אֲבָל אִם בְּעֵת, שֶׁהוּא רוֹצֶה לֵישֵׁב בֵּינֵיהֶם, (טז) כְּבָר הִתְחִילוּ לְדַבֵּר דִּבּוּרִים הָאֲסוּרִים, אוֹ שֶׁהוּא (יז) יָכוֹל לְהִשְׁתַּמֵּט וְלֵילֵךְ מֵאִתָּם, וְהוּא מִתְעַצֵּל בָּזֶה, אוֹ שֶׁהוּא מַכִּיר מִכְּבָר לְאֵלּוּ הָאֲנָשִׁים בְּטִבְעָם, שֶׁהֵם מְבַעֲלֵי הַלָּשׁוֹן, שֶׁתְּשׁוּקָתָם תָּמִיד לְדַבֵּר מִגְּנוּת חַבְרֵיהֶם, וְהוּא הוֹלֵךְ וְיוֹשֵׁב בֵּינֵיהֶם, אַף שֶׁלֹּא יִסַּיַּע לְדִבְרֵיהֶם כְּלָל וְלֹא נִיחָא לֵהּ בָּהֶם, אַף עַל פִּי כֵן פּוֹשֵׁעַ מִקְּרֵי כְּמוֹתָם, (יח) שֶׁעָבַר עַל דִּבְרֵי חֲז"ל, שֶׁצִּוּוּ לְהִתְרַחֵק מִשְּׁמִיעַת דְּבָרִים שֶׁאֵינָם הֲגוּנִים. וְכָל שֶׁכֵּן (יט) אִם הוּא מְכַוֵּן לִשְׁמֹעַ אֶת דִּבְרֵיהֶם גָּדוֹל עֲוֹנוֹ מִנְּשׂוֹא, וְיֵחָקֵק עָבוּר זֶה לְמַעְלָה בְּסֵפֶר הַזִּכְרוֹנוֹת בְּשֵׁם אִישׁ רָשָׁע וּבַעַל לָשׁוֹן הָרָע, וְכִדְאִיתָא בְּפִרְקֵי דְּר' אֱלִיעֶזֶר בְּצַוָּאַת ר' אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל, שֶׁצִּוָּה לִבְנוֹ הוֹרְקָנוֹס, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: בְּנִי, אַל תֵּשֵׁב בַּחֲבוּרַת הָאוֹמְרִים רַע מֵחַבְרֵיהֶם, כִּי כְּשֶׁהַדְּבָרִים עוֹלִים לְמַעְלָה, בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִים, וְכָל הָעוֹמְדִים שָׁם נִכְתָּבִים בְּשֵׁם חֲבוּרַת רֶשַׁע וּבַעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע, עַל כֵּן צָרִיךְ הָאָדָם לְהִתְרַחֵק מְאֹד מְאֹד מֵחֲבוּרָה רָעָה כָּזוֹ.

סעיף ז

וְדַע דִּכְשֵׁם שֶׁכָּתַבְנוּ בְּשֵׁם הַפּוֹסְקִים, דְּמִן הַתּוֹרָה אָסוּר לְהַאֲמִין דִּבְרֵי גְּנוּת, שֶׁמְּסַפְּרִים עַל חַבְרֵיהֶם, כֵּן הַדִּין, אֲפִלּוּ אִם יוֹדֵעַ שֶׁהַדְּבָרִים שֶׁסִּפֵּר לוֹ הוּא אֱמֶת, אַף יֵשׁ בָּהֶם לְצַדֵּד לְכַאן וּלְכָאן, וְהַמְסַפֵּר לוֹ דָּן אוֹתוֹ לְכַף חוֹב, וְעַל יְדֵי זֶה הוּא מְגַנֶּה אוֹתוֹ, וְיִדּוּעַ דְּמִצְוָה לְהַשְׁוֹמֵעַ לְדוֹן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת, (וְהוּא דִּיְנָא דִּגְמָרָא בְּשָׁבוּעוֹת {דף ל'} וּמִצְוַת עֲשֵׂה דְּאוֹרַיְתָא לְכַמָּה פּוֹסְקִים), וְהָעוֹבֵר עַל זֶה וְאֵינוֹ דָּן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת וְהוּא מַסְכִּים לְהַמְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ, לֹא דַּי שֶׁעָבַר עַל {ויקרא י"ט ט"ו}: "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ", אֶלָּא הוּא גַּם כֵּן נִכְלָל (כ) בְּשֵׁם מְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע, כֵּיוָן דְּעַל יְדֵי שֶׁלֹּא דָּן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת, מְמֵילָא נִשְׁתַּרְבֵּב עָלָיו הַדִּבְרֵי גְּנוּת.

סעיף ח

וְכָל זֶה, אֲפִלּוּ אִם הַסִּפּוּר הָיָה עַל אִישׁ בֵּינוֹנִי, אֲשֶׁר דַּרְכּוֹ לִזָּהֵר מִן הַחֵטְא וּפְעָמִים יִכָּשֵׁל בּוֹ, וְכָל שֶׁכֵּן אִם הַסִּפּוּר הָיָה עַל אִישׁ יָרֵא אֱלֹהִים, שֶׁעָלָיו שַׁיָּךְ יוֹתֵר מִצְוַת עֲשֵׂה דְּ"בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ" (כמבואר ברמב"ם פרק א' דאבות משנה ו', ובשערי תשובה לרבנו יונה, במאמר רי"ח) וְהוּא עוֹבֵר עַל זֶה וְדָן אוֹתוֹ לְכַף חוֹב וּמַסְכִּים לְהַמְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ, בְּוַדַּאי עוֹבֵר עַל אִסּוּר קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרָע *.

*ועתה נבאר מה שנכשלין בזה, בעונותינו הרבים, בענין קבלת לשון הרע בלי ראות, ואציר ציור אחד וממנו יקיש המשכיל לכל כיוצא בזה, והוא, מה שמצוי כשאחד יוצא מבית דין חיב, והוא מספר לחברו ומסדר דברי זכותו לפניו לאמר: ראה בעצמך איך שהדין עמי, ובית דין פסקו מהפך להפך, ואם היה בא דין שלי לפני רב פלוני ופלוני, שהוא מפרסם לחכם, בודאי היה מבין האמת עם מי ולא היה פוסק פסק מהפך ומקלקל כזה. ומדבר עוד על הבית דין עבור זה דברי חרופין וגדופין, אשר אין להעלות על הכתב. ואם חברו משיבו אינני מאמין שיפסקו כן, יאמר לו: ראה את הפסק וקרא אותו היטב ותראה בעצמך אשר לא בדעת ובהשכל נעשה, והוא מראה את הפסק וקורא אותו פעם אחרי פעם, ובכל פעם הוא מתפלא יותר, ומוצא גם כן בהפסק דברים אשר לא נראו לו לפי דעתו, [כידוע שפסקי בעלי בתים אינן שוין לפסקי התורה הקדושה], עד שנחלט בעיני שניהם, שהרב או הבית דין שבעיר הזאת אין להם שקול הדעת לידע איך לפסק דין על בריו. ועתה נבוא לענייננו, ראה איך בשאט נפש עבר על לאו ד"לא תשא שמע שוא", ועל עשה ד"בצדק תשפט עמיתך", ועוד שארי לאוין המבארין לעיל בפתיחה, ואלו היה השומע הולך בדרך התורה הקדושה, כשבא אחד לפניו בענין כזה, בודאי החיוב מטל עליו, אם יכול להוציא אף מלב הבעל דין, שלא יהיה לו תרעומות על הבית דין, ולהרחיב לפניו בדברי אמתלאות, שעל הבית דין אין שום עולה, חס ושלום, שהם פוסקין כפי המבאר בתורה הקדושה על פי הטענות, ואין לו לדין, אלא מה שעיניו רואות, כי יש כמה פעמים, שאף שהאמת עם אחד, אף על פי כן נסבב מן השמים להשני שיזכה בדין, כמאמרם בברכות (דף ז'): ולא עוד אלא שזוכה בדין, שנאמר: "מרום משפטיך מנגדו" וכו', ואפשר דמזלא דהאי גברא קגרים, (מזל אותו אדם גורם), [וכדאיתא בהרא"ש פרק אחד דיני ממונות סימן ה', ועין שם בפלפולא חריפתא סעיף קטן י"ח], ואין לך לדאג, בודאי הקדוש ברוך הוא ישלים את גזלתך ממקום אחר, כמאמר: ולא עוד אלא שמטריחין אותי להשיב הגזלה לבעליו, וכיוצא באלה דברי נחומים להסיר הצער מלבו ולהוציא מלבו התרעמת שעל הבית דין [ועין לקמן בכלל ט' בבאר מים חיים סעיף קטן ה', מה ששיך לענין זה]. ואם רואה, שדבריו לא יועילו, על כל פנים יש לו להתחזק על עצמו, שלא לקבל לדברי הגנות והתרעמת של חברו, שהוא מתרעם על הבית דין שבעיר, כי האסור של קבלת לשון הרע והמצוה ד"בצדק תשפט עמיתך" הוא נאמר, אפלו על סתם אנשים מישראל, וכל שכן על מי שמחזק בעיר לתלמיד חכם, ובדידה המצוה ד"בצדק תשפט" הוא אפלו אם הדרך לכף חוב מכריע הרבה יותר מלכף זכות, (וכמו שכתב הרבנו יונה בשערי תשובה במאמר רי"ח, עין שם, והוא כעין מאמר הגמרא

בברכות (י"ט) אם ראית וכו', עין שם), כל שכן בזה שהכף זכות מכריע הרבה יותר, כי ידוע הוא לכל יודעי דת ודין, שפעמים הרבה הדין משתנה מפני טענה אחת או מפני סברא אחת, ואפלו אם הוא חכם גדול בתורה ורואה הוא לפי דברי הבעל דין, שהוא מספר לו את טענותיו שהדין עמו, עם כל זה יש לו לחשב עליו, פן לא טען כך בשעת מעשה, ורק עתה, אחר שיצא חיב מבית דין, נתישב בדעתו שהיה לו לטען כך וכך. הכלל בענין זה יש הרבה והרבה מעניני זכות שנוטה יותר מלכף חובה, ואפלו אם הפך על כל צדדי הענין, ואין לו על הבית דין שום זכות, עם כל זה מן התורה אסור להחליט עליהם ולומר, שאינם יודעים היאך לפסק דיני התורה, אלא יש לילך אל הרב או אל הבית דין ולדרש מאתם הטעם, וכמאמרם באבות: אל תדין את חברך וכו', אולי יראה לו שהמעשה לא היה, או יראה לו את טעם דבריו, מאיזה מקום הוציא את הפסק שלו, או יודה לו ויאמר: טעיתי, כי אפלו באמוראים הראשונים מצינו שטעו בפסקי הדינים ואחר כך חזרו בהן, (וכמאמרם בנדה (דף ס"ח.): הדר אוקי רבא אמורא עלה (לאחר מכן העמיד רבא אמורא) ודרש: דברים שאמרתי לפניכם טעות הם בידי, ברם כך אמרו וכו'), וכמו שנאמר בתורה: "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא", וכמו שפרש הרמב"ם בהלכותיו שפרוש הכתוב כך הוא, שיתוכח עם חברו על מה עשה לו כך וכך, ולא שינקט לו בלבו על זה, עין שם. והעובר על דברינו אלה, דהינו, שמחליט בלבו אחר ספורו של חברו שהרב או שהבית דין לא דנו את הדין יפה, וטעות היה בהוראה זו, בלי דרישה וחקירת טעם הדבר מהבית דין עצמם, עובר על כמה גופי תורה, ובפרט על אסור קבלת לשון הרע ועל לאו ד"לא תשא עליו חטא" לפרוש הרמב"ם. וכל הדן את חברו לכף זכות דנין אותו מן השמים לכף זכות.

סעיף ט

כְּשֵׁם שֶׁשַּׁיָּךְ אִסּוּר קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע, בְּאֹם הַמְסַפֵּר סִפֵּר לוֹ עַל אֶחָד, שֶׁעָשָׂה עַתָּה דָּבָר שֶׁאֵינוֹ הָגוּן, שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ עַל זֶה, שֶׁלֹּא לְהַחְלִיט בְּלִבֵּנוּ, שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת, וְכַנַּ"ל בְּסָעִיף א, כֵּן שַׁיָּךְ גַּם אִסּוּר קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע לְעִנְיַן שְׁאָר חֶלְקֵי אִסּוּר לָשׁוֹן הָרַע, שֶׁבֵּאַרְנוּ לְעֵיל, (כְּגוֹן לְבַזּוֹתוֹ (כא) בְּמַעֲשֶׂה אֲבוֹתָיו אוֹ בְּמַעֲשָׂיו הָרִאשׁוֹנִים, כֵּיוָן שֶׁהוּא (כב) מִתְנַהֵג עַתָּה כַּשּׁוּרָה אוֹ בְּחֶסְרוֹן חָכְמָה, הֵן בַּתּוֹרָה וְהֵן בְּעִנְיְנֵי עוֹלָם, וְכַנַּ"ל בִּכְלָל ד, וְה' וְכֵיוֹצֵא בָּזֶה), בְּכָל דָּבָר שֶׁהוּא גְּנוּת עָלָיו, שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ גַּם כֵּן, שֶׁלֹּא לְהִתְקַבֵּל דִּבְרֵי הַמְסַפֵּר לְפָנֵינוּ לְהִתְבַּזּוֹת עַל יְדֵי זֶה בְּעֵינֵינוּ, אֶת מִי שֶׁנֶּאֶמְרוּ עָלָיו. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: (כג) כָּל דָּבָר שֶׁיֵּשׁ עַל הַמְסַפֵּר אִסּוּר עֲבוּר דִּבּוּרוֹ, (כד) יֵשׁ עַל הַמְקַבֵּל אִסּוּר עֲבוּר קַבָּלָתוֹ.

סעיף י

אַף עַל פִּי שֶׁבֵּרַרְנוּ, דְּקַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע, דְּהַיְנוּ לְהַחְלִיט בְּלִבּוֹ שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת, אָסוּר מִן הַתּוֹרָה, מִכָּל מָקוֹם אָמְרוּ חֲזַ"ל, דְּלָחוּשׁ מִיהוּ בָּעֵי {שלחשוש אמנם צריך}. וּבֵאוּר הַדָּבָר, דְּצָרִיךְ לְקַבֵּל אֶת הַדָּבָר (כה) בְּדֶרֶךְ חֲשָׁשׁ בְּעָלְמָא, הַיְנוּ רַק כְּדֵי לִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ מִמֶּנּוּ שֶׁלֹּא יַגִּיעַ לוֹ הֶזֵּק עַל יָדוֹ, וְלֹא יִהְיֶה זֶה הַדָּבָר אֲפִלּוּ בְּגֶדֶר סָפֵק דְּמַעֲמִידִין לְאָדָם בְּחֶזְקַת כַּשְׁרוּת, וְלָכֵן מְחֻיָּב עֲדַיִן (כו) לְהֵיטִיב עִם הַנִּדּוֹן בְּכָל הַטּוֹבוֹת, שֶׁצִּוְּתָה הַתּוֹרָה, לִשְׁאָר אֲנָשִׁים מְיִשְׂרָאֵל, כִּי לֹא נִגְרַע עֶרְכּוֹ בְּעֵינֵינוּ עַל יְדֵי הַלִּישָׁנָא בִּישָׁא {הלשה"ר} לְשׁוּם דָּבָר*, רַק שֶׁהַתּוֹרָה הִתִּירָה לָחוּשׁ לַלִּישָׁנָא בִּישָׁא לְעִנְיַן לִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ וְאֶת אֲחֵרִים מִמֶּנּוּ, וְעַל כֵּן כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים דְּמַה שֶּׁמַּתָּר לָחוּשׁ, הַיְנוּ הֵיכָא שֶׁיּוּכַל לָבוֹא לִידֵי הֶזֵּק (כט) לוֹ אוֹ לַאֲחֵרִים, אִם לֹא יָחוּשׁ לוֹ, (דְּבָר זֶה, דִּלְאַחֵרִים צָרִיךְ בְּאוּר רָחָב וְעַיֵּן פֹּה בְּבֵאוּר מַיִם חַיִּים וּלְקַמָּן בְּחֵלֶק ב' בְּכְלָל ט' עַיֵּן שָׁם הֵיטֵב, כִּי שָׁם נַרְחִיב בָּזֶה, בְּעֶזְרַת ה'), אֲבָל בְּעִנְיַן אַחֵר אָסוּר לָחוּשׁ לְלָשׁוֹן הָרַע וּלְהַאֲמִינוֹ כְּלָל.

*ולא מבעי היכא דבלאו {ואין צריך לומר כאן שבלא} הלישנא בישא הוא כשאר אנשים מישראל, אלא אפלו אם בלאו הכי (בלא כך) גם כן נתחזק בעיר לאדם רשע על ידי מעשיו הרעים, אך שעל ידם לא יצא עדין לגמרי מכלל שאר אנשים מישראל, כגון, (כז) להשיב לו אבדה וכדי לתן לו צדקה או לפדותו וכיוצא בו, ועתה נשמע עליו עוד מאנשים שיצא לגמרי מכלל "עמיתך", כגון, דשביק התרא ואכיל אסורא (עוזב התר ואוכל אסור), כיון שלא נתברר דבריהם בבית דין, רק שאמרו אנשים בדרך ספור בעלמא (כח) אין לקבל דבריהם לאמת כדי למנע את עצמו על ידי זה מפדיונו, אם נשבה וכיוצא בו.

סעיף יא

וְיֵשׁ הַרְבֵּה דְּבָרִים, שֶׁנִּכְשָׁלִין בּוֹ הָעוֹלָם בְּעִנְיַן לָחוּשׁ, וְרָאוּי לְדַבֵּר בָּזֶה הַרְבֵּה, אַךְ אֵין כָּאן מָקוֹם לְהַאֲרִיךְ בּוֹ, וְאֶכְתֹּב אוֹתָן אִם יִרְצֶה ה' לְקַמָּן בַּכְּלָל הָאַחֲרוֹן. אַךְ כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, דְּמַה שֶּׁאָמְרוּ, דְּצָרִיךְ לָחוּשׁ לַלִּישָׁנָא בִּישָׁא, הַיְנוּ רַק לְעִנְיַן לִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ מֵהַנִּדּוֹן, אֲבָל, חַס וְשָׁלוֹם, (ל) לַעֲשׂוֹת לוֹ שׁוּם מַעֲשֶׂה אוֹ לִגְרֹם לוֹ שׁוּם הֶזֵּק אוֹ בִּיּוּשׁ עֲבוּר זֶה, גָּדוֹל אוֹ קָטָן, אֲפִלּוּ אִם הַלִּישָׁנָא בִּישָׁא {הלשון הרע} יָצָא עָלָיו עַל יְדֵי עֵד אֶחָד כָּשֵׁר, שֶׁהֵעִיד עָלָיו כֵּן בְּבֵית דִּין, לֹא מְהַנֵּי, רַק לִשְׁבוּעָה. וְיוֹתֵר מִזֶּה, (לא) שֶׁאֲפִלּוּ רַק לִשְׁנֹא אוֹתוֹ בַּלֵּב עֲבוּר זֶה, אָסוּר גַּם כֵּן מִן הַתּוֹרָה, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִפְטֹר אֶת עַצְמוֹ עַל יְדֵי הַלִּישָׁנָא בִּישָׁא (לב) מֵהַחִיּוּבִין שֶׁהוּא מְחֻיָּב לְהַנִּדּוֹן*.

*ובכאן נציר פרט אחד קטן, שכמה אנשים נכשלים בו, בעונותינו הרבים, כגון, שיש בעיר אנשים שמחזקים לעניים, וצריך לתן להם צדקה, וארע שאחד הוציא עליהם דבה שהם באמת אינם עניים, אך שעושים עצמם כעניים כדי לרמות בני אדם, ועל ידי הדבה

מונעים אחר כך הרבה אנשים מלתן להם את קצבתם, אשר נהגו בהן מאז ומקדם. ועל פי דין תורה הוא עולה רבה, כי דבר זה נכנס בכלל מקבל לשון הרע ממש, כי אם היה הולך על פי התורה, שאין להאמין לשון הרע רק לחוש, לא היה פוטר את עצמו לעת עתה מן העני הזה, כי עדין הוא עומד בחזקתו, שנתחזק מקדמת דנא לאיש עני, כל זמן שלא נתברר בהפכו, ומחיבין אנשי העיר לפרנסו, וגדולה מזה אמרו: הרי שבא ואמר: פרנסוני, אין בודקין אחריו, וכל שכן בזה, שנתחזק עד עתה לאיש עני, היתבטל חזקתו וחיובו מאנשי העיר עבור זה המוציא דבה. ורק צריך לחוש לדברי המספר ולדרש אחר זה היטב, ובודאי כל זמן, שלא יתברר הדבר לאמתו, אין רשאין לפטר את עצמן מדין חיוב צדקה, ועל זה וכיוצא בזה אמרו רז"ל על פסוק: "אל תגזל דל כי דל הוא", שקאי (שעולה) על הרגיל לתן צדקה לעני אחד, ופוסק ואינו נותן לו, נקרא עבור זה גוזל הדל.

סעיף יב

וְאִם כְּבָר עָבַר וְשָׁמַע לָשׁוֹן הָרַע וְהֶאֱמִין בְּלִבּוֹ, בֵּין שֶׁהוּא מֵחֶלְקֵי הַגְּנוּת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם וּבֵין שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, (לג) תִּקּוּנוֹ, שֶׁיִּתְחַזֵּק לְהוֹצִיא הַדְּבָרִים מִלִּבּוֹ, שֶׁלֹּא לְהַאֲמִינָם, וְיִקַּבֵּל עַל עַצְמוֹ עַל לְהַבָּא, שֶׁלֹּא לְקַבֵּל עוֹד לָשׁוֹן הָרַע עַל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל, וְיִתְוַדֶּה עַל זֶה, וּבָזֶה יְתַקֵּן הַלָּאוִין וְהָעֲשִׂין שֶׁעָבַר עַל יְדֵי קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע, כַּמְבֹאָר לְעֵיל בַּפִּתְיחָה, (לד) אִם עָדַיִן לֹא סִפֵּר לָאֲחֵרִים.

כלל ז

הערות מקדימות

בְּכָלָל זֶה יָבֹאוּ אִסּוּר קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע, אִם נֶאֱמַר בִּפְנֵי שְׁלִשָּׁה אוֹ בְּפָנָיו. וְדִין אִם שָׁמַע הַסִּפּוּר מֵהַרְבֵּה אֲנָשִׁים, אוֹ שֶׁקּוֹל יוֹצֵא בָּעִיר, אוֹ מְמַסִּיחַ לְפִי תֻּמּוֹ, אוֹ מִמְּהֵימָן לֵהּ כְּבֵי תְּרֵי, וּבוֹ י"ד סְעִיפִים.

סעיף א

אִסּוּר קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע הוּא אֲפִלּוּ אִם הַמְסַפֵּר מְסַפֵּר אֶת הַדְּבָרִים בְּפִרְסוּם (א) לִפְנֵי כַּמָּה אֲנָשִׁים, אַף עַל פִּי כֵן אֵין לְהַחְלִיט מֵהֶמֶת זֶה, שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת, רַק יֵשׁ לְהַשּׁוֹמְעִים לָחוּשׁ לָזֶה וְלַחֲקֹר אֶת הַדָּבָר, וְאִם יִתְבָּרֵר לָהֶם, שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת, יוֹכִיחוּהוּ עַל זֶה.

סעיף ב

אֵין שׁוּם הֶתֵּר לְהַאֲמִין בְּלָשׁוֹן הָרַע, אֲפִלּוּ אִם הַמְסַפֵּר סִפֵּר עָלָיו (ב) הַלָּשׁוֹן הָרַע בְּפָנָיו, כֵּיוָן שֶׁלֹּא שָׁמַעְנוּ הוֹדָאָה עַל זֶה מִפִּי הַנִּדּוֹן, וְכָל שֶׁכֵּן אִם אֵין מְסַפֵּר עַתָּה בְּפָנָיו, רַק אוֹמֵר, שֶׁהָיָה אוֹמֵר אֶת הַדְּבָרִים אֵלּוּ בְּפָנָיו, דְּאִסּוּר לְהַאֲמִינוֹ מִטַּעַם זֶה, וּבַעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, הָעוֹלָם נִכְשָׁלִין בָּזֶה מְאֹד. (ג) וַאֲפִלּוּ אִם הוּא שׁוֹתֵק עַתָּה, בְּשָׁעָה שֶׁאוֹמְרִים עָלָיו הַדְּבָרֵי גְּנוּת בְּפָנָיו, אֲפִלּוּ הָכִי { אַף על פי כן} אֵין לִקַּח מִזֶּה שׁוּם רְאָיָה לְהַחְלִיט, שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת,

וַאֲפִלּוּ אִם טִבְעוֹ תָּמִיד, שֶׁלֹּא לִשְׁתֹּק, כְּשֶׁאוֹמְרִים לוֹ דָּבָר, שֶׁלֹּא כִּרְצוֹנוֹ, וּבְזוֹ הַפַּעַם הוּא שׁוֹתֵק, כִּי אוּלַי נִתְגַּבֵּר עַתָּה עַל טִבְעוֹ וְגָמַר בְּדַעְתּוֹ, שֶׁלֹּא לַעֲנוֹת עַל רִיב, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁרָאָה, שֶׁבְּוַדַּאי יַאֲמִינוּ יוֹתֵר לְדִבְרֵי הַמְסַפֵּר מִלְּדָבָרָיו, כַּמִּנְהָג הָרַע שֶׁל הָעוֹלָם, שֶׁמַּסְכָּם אֶצְלָם, שֶׁאִם רַק יְסַפֵּר אֶת הַדְּבָרִים בְּפָנָיו, אֲפִלּוּ אִם הַשֶּׁקֶנְגְּדוֹ יַכְחִישֶׁנּוּ מֵאָה פְּעָמִים, לֹא יַאֲמִינוּ לוֹ שׁוּב, וּלְכָךְ הִסְכִּים אָז בְּנַפְשׁוֹ, שֶׁטּוֹב יוֹתֵר לִשְׁתֹּק עַל זֶה וְלִהְיוֹת מֵהַנֶּעֱלָבִים, עַל כֵּן אָסוּר לְקַח רְאָיָה מִזֶּה לְהַחְלִיט, שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת.

סעיף ג

כְּשֵׁם שֶׁאָסוּר לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע, אִם שָׁמַע מֵאֶחָד, כֵּן הַדִּין, (ד) אֲפִלּוּ אִם שָׁמַע מִשְּׁנַיִם אוֹ יוֹתֵר, וְלָא מִבָּעֵי {ואין צריך לומר} בַּדָּבָר, (ה) שֶׁנִּשְׁמְעוּ רְשָׁעִים עַל יְדֵי סִפּוּרָם, בְּוַדַּאי אֵין לְהַאֲמִינָם, אִם סִפְּרוּ לוֹ, כֵּיוָן דַּאֲפִלּוּ לְפִי דִּבְרֵיהֶן, שֶׁפִּלּוֹנִי עָשָׂה שֶׁלֹּא כַּהֶגֶן, עָבְרוּ עַל לָאו דְּ"לֹא תֵלֵךְ רָכִיל", שֶׁהוּא אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת, אִם כֵּן רְשָׁעִים הֵם, אֵיךְ נַאֲמִינָם עַל יִשְׂרָאֵל זֶה, שֶׁהוּא בְּחֶזְקַת כָּשֵׁר גָּמוּר לְעֵת עַתָּה? דְּהַחְשׁוּד עַל לָאו דְּלָשׁוֹן הָרַע, חָשׁוּד לְשַׁקֵּר וּלְהַחְלִיף וּלְהוֹסִיף, וּמַה בְּכָךְ שֶׁהֵם תְּרֵי, אֲפִלּוּ הַרְבֵּה יוֹתֵר, קָשֶׁר רְשָׁעִים אֵין מִן הַמְּנָיָן, אֶלָּא אֲפִלּוּ אִם הוּא דָּבָר, שֶׁאֵין נַעֲשִׂין רְשָׁעִים עַל יְדֵי סִפּוּרָם, אִם הָאֱמֶת אִתָּם, אֲפִלּוּ הָכִי (ו) אָסוּר לְקַבֵּל דִּבְרֵיהֶם (ז) וּלְהַאֲמִינָם בְּהַחְלָטָה, דְּאֵין חָל שֵׁם עֵדוּת, אֲפִלּוּ עַל שְׁנַיִם וְיוֹתֵר, אֶלָּא בְּבֵית דִּין, אֲבָל חוּץ לְבֵית דִּין לֹא, דַּאֲפִלּוּ אִם יֹאמְרוּ שֶׁקֶר, אֵינָם נִקְרָאִים עֵדֵי שֶׁקֶר, כִּי אִם מוֹצִיא שֵׁם רָע בְּעָלְמָא, וּכְדְאִיתָא, בְּסֵפֶר מִצוֹת קָטָן לֹא תַעֲשֶׂה רל"ה}, וְכָל זֶה לְהַחְלִיט, אֲבָל לָחוּשׁ מֻתָּר, אֲפִלּוּ אִם לֹא שָׁמַע רַק מֵאֶחָד וְכַנַּ"ל.

סעיף ד

וְהוּא הַדִּין, אִם יָצָא (ח) קוֹל עַל אֶחָד, שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה אוֹ שֶׁדִּבֵּר דָּבָר, שֶׁלֹּא כָּרָאוּי עַל פִּי הַתּוֹרָה, בֵּין שֶׁהוּא אִסּוּר חָמוּר וּבֵין שֶׁהוּא אִסּוּר קַל, אֲפִלּוּ הָכִי אָסוּר לְקַבְּלוֹ לְהַאֲמִינוֹ בְּהַחְלָטָה, רַק לָחוּשׁ, עַד שֶׁיִּתְבָּרֵר הַדָּבָר, וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁיּוּהַר מְאֹד, אִם רוֹצֶה לְסַפֵּר אֶת הַדָּבָר לַאֲחֵרִים, (ט) שֶׁלֹּא יְכַוֵּן לְהַעֲבִיר הַקּוֹל וּלְגַלּוֹתוֹ יוֹתֵר, וּכְמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ לְעֵיל בְּכְלָל ב' סָעִיף ג', עַיֵּן שָׁם הֵיטֵב.

סעיף ה

וְכָל זֶה, שֶׁדִּבַּרְנוּ, הוּא בְּסָתָם אִישׁ יִשְׂרָאֵל, אֲבָל אִם (י) נִתְחַזֵּק מִכְּבָר בְּלָאו הָכִי לְאָדָם רָשָׁע, מִפְּנֵי שֶׁנִּתְפָּרְסֵם עָלָיו כַּמָּה פְּעָמִים, שֶׁעָבַר בִּשְׁאָט נָפֶשׁ עַל אִסּוּרִין הַיְדוּעִין לְכָל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא אָסוּר כְּנֵאוּף וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, עַל אִישׁ כָּזֶה מֻתָּר לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע.

סעיף ו

וְאִם אֶחָד בָּא אֶצְלוֹ וּמְסַפֵּר לוֹ אֶת עִנְיָנָיו וּבְתוֹךְ סִפּוּרוֹ סִפֵּר לוֹ אֵיזֶה דָּבָר, שֶׁהוּא גְּנוּת לְעַצְמוֹ וְלַחֲבֵרוֹ, אֵינוֹ מֻתָּר לְהַאֲמִינוֹ, רַק עַל עַצְמוֹ (יא) וְלֹא עַל חֲבֵרוֹ.

סעיף ז

וְעַתָּה נַתְחִיל לְבָאֵר בְּעֶזְרַת ה' דִּין קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרָע מֵאִישׁ, שֶׁהוּא מְהֵימָן כְּבֵי תְּרֵי {כשני עדים}, אוֹ מְמֵסִיחַ לְפִי תֻּמּוֹ, אוֹ אִם יֵשׁ לוֹ עַל הַסִּפּוּר הַהוּא דְּבָרִים הַנִּכָּרִים שֶׁהוּא אֱמֶת, וְאַף שֶׁבְּרֹב הַדִּינִים הֵם שְׁוִין, אַף עַל פִּי כֵן חִלַּקְתִּי אוֹתָם כָּל אֶחָד וְאֶחָד בִּסְעִיפִין בִּפְנֵי עַצְמָן, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ פְּרָטִים אֲחָדִים, שֶׁמִּשְׁתַּנֶּה כָּל אֶחָד בְּדִינוֹ מֵחֲבֵרוֹ, וְגַם שֶׁלֹּא יִתְעָרְבְבוּ עֵינֵי הַקּוֹרֵא מִפְּנֵי רֻבֵּי הָעֲנָפִים, שֶׁמִּתְפַּשְּׁטִים מִכָּל אֶחָד וְאֶחָד. וְזֶה הֵחֵלִי בְּעֶזְרַת הַחוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת.

אִסּוּר קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרָע הוּא אֲפִלּוּ אִם שָׁמַע מֵאִישׁ, שֶׁהוּא מְהֵימָן לֵה כְּדִבְרֵי שְׁנֵי עֵדִים, וּמַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּכְלָל ד' סָעִיף ה', דְּמֻתָּר לְגַלּוֹת הָעִנְיָן בְּהַצְנֵעַ לְרִבּוֹ וּלְאִישׁ סוֹדוֹ, אִם יֵדַע, אֲשֶׁר יֵאָמֵין דְּבָרָיו כִּדְבְרֵי שְׁנֵי עֵדִים, וּמֻתָּר לְרַבּוֹ לְקַבֵּל דָּבָר זֶה וְלִשְׁנֹא אוֹתוֹ וּלְהִתְרַחֵק מֵחֶבְרָתוֹ, עַד אֲשֶׁר יִוָּדַע לוֹ, שֶׁשָּׁב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה, הַיְנוּ שָׁם, שֶׁהוּא דָּבָר אֲשֶׁר לְפִי הָאֱמֶת מֻתָּר לְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ עֲבוּר זֶה, אִם לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה, כֵּיוָן שֶׁעָבַר בְּמֵזִיד עַל עָוֹן דָּבָר הַמְפֻרְסָם בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא אָסוּר, שֶׁאֵין לְתְלוֹת עָלָיו עוֹד שׁוּם זְכוּת, (כְּגוֹן, (יב) בְּמַעֲשֶׂה דְּטוּבְיָה בִּפְסָחִים, {קי"ג} שֶׁהוּא עִנְיָן נָאוּף וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה), לֹא כֵן (יג) בְּדָבָר, שֶׁיֵּשׁ לְתְלוֹת עָלָיו זְכוּת, כְּגוֹן בְּחֶסְרוֹן יְדִיעַת אִסּוּר הַמַּעֲשֶׂה, אוֹ אוּלַי בִּשְׁגָגָה בָּא לְיָדוֹ, אוֹ לְסַפֵּר עָלָיו דִּבְרֵי דֹּפִי וּגְנַאי בְּעָלְמָא, אוֹ בְּעִנְיָן שְׁלִילַת הַמַּעֲלוֹת, וְכַנַּ"ל בִּכְלָל ה' סָעִיף ב', אוֹ לִזְכּוֹר עָלָיו מַעֲשֵׂי אֲבוֹתָיו וּקְרוֹבָיו, אוֹ מַעֲשָׂיו הָרִאשׁוֹנִים, בְּוַדַּאי לֹא שַׁיָּךְ בָּזֶה מְהֵימָן כְּבֵי תְּרֵי {נאמן כשני עדים}, דְּמַאי חֲזִי {שֶׁמָּה יְהִיהּ}, אִם הַדָּבָר הַזֶּה אֵינוֹ שֶׁקֶר מֵעִקָּרוֹ, אַף עַל פִּי כֵן אָסְרָה הַתּוֹרָה לְהַמְסַפֵּר לְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ עֲבוּר זֶה, רַק לְדוּגְמָא לְצֶדֶק בָּעִנְיָן הַזֶּה וְכַנַּ"ל בִּכְלָל ד' סָעִיף ג'. וּלְהַמְקַבֵּל גַּם כֵּן אָסוּר לְהַחְלִיט בְּלִבּוֹ אֶת חֲבֵרוֹ לִגְנוּת עֲבוּר זֶה, וְכַנַּ"ל בִּכְלָל ו' סָעִיף ז', (וּמִלְבַד אִסּוּר הַקַּבָּלָה עוֹבֵר עַל לָאו דְּ"לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשׁוֹל" עִם כַּמָּה עֲשִׂין וְלָאוִין הַמְבֹאָרִין לְעֵיל בַּפִּתְיחָה, כֵּיוָן שֶׁהַמְסַפֵּר בְּוַדַּאי עוֹבֵר עַל אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע, כַּמְבֹאָר בְּכָל הַפּוֹסְקִים, דְּלָשׁוֹן הָרָע הוּא אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת, וְהוּא בִּשְׁמִיעָתוֹ הֲבִיאוֹ לְאִסּוּר זֶה, דְּאִלּוּ לֹא הָיָה רוֹצֶה לִשְׁמֹעַ מֵאִתּוֹ, לֹא הָיָה חֲבֵרוֹ בָּא לִכְלַל אִסּוּר, וְכָל שֶׁיִּתְקַבֵּל יוֹתֵר לְפָנָיו דִּבְרֵי הַמְסַפֵּר וְיִהְיֶה אֲהֻבוּ מַעֲשָׂיו, יִהְיֶה יוֹתֵר גָּרוּעַ לְהַמְקַבֵּל גַּם כֵּן, שֶׁעַל יָדוֹ בָּא חֲבֵרוֹ לְאִסּוּר גָּדוֹל כָּזֶה).

סעיף ח

וַאֲפִלּוּ בִּכְגוֹן מַעֲשֶׂה דְּטוּבְיָה הַנַּ"ל, אֵינוֹ מֻתָּר לְקַבֵּל סְתָם, רַק בְּהִצְטָרֵף אֶל זֶה שְׁנֵי הַפְּרָטִים, שֶׁצָּרִיךְ לְזָהֵר בָּהֶם בְּעִנְיַן הַקַּבָּלָה.

א דָּוְקָא אִם סִפֵּר לוֹ, שֶׁרָאָה דָּבָר זֶה בְּעַצְמוֹ, אֲבָל אִם (יד) שָׁמַע מִפִּי אֲחֵרִים, אֵין לְהַמְסַפֵּר הַזֶּה שׁוּם יִתְרוֹן כְּלָל.

ב אֲפִלּוּ אִם סִפֵּר לוֹ, שֶׁרָאָה בְּעַצְמוֹ, אֵין מֻתָּר, רַק לְהַאֲמִינוֹ וּלְהַרְחִיק אֶת עַצְמוֹ מֵחֶבְרָתוֹ, עַד אֲשֶׁר יִוָּדַע, שֶׁשָּׁב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה, אֲבָל לֹא לֵילֵךְ וּלְסַפֵּר דָּבָר זֶה לַאֲחֵרִים, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּכָלָל ד' סוֹף סָעִיף ה', וּמִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁאֵין (טו) לְהַפְסִידוֹ בְּמָמוֹן אוֹ לְהַכּוֹתוֹ, חַס וְשָׁלוֹם, עַל יְדֵי זֶה.

סעיף ט

וְאִם מִי שֶׁסִּפֵּר לוֹ הַלָּשׁוֹן הָרַע עַל אֶחָד הָיָה (טז) מֻסְיָח לְפִי תֻּמּוֹ בְּדָבָר זֶה, (וּמַה נִּקְרָא לְפִי תֻּמּוֹ, יִתְבָּאֵר בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים) דִּינָא הָכִי {הדין כך}, אִם יֵשׁ בָּעִנְיָן הַזֶּה, אֲפִלּוּ אִם הוּא אֱמֶת, לְשָׁפְטוֹ לְצַד הַזְּכוּת, אוֹ שֶׁעִנְיָן זֶה הוּא בְּעִנְיְנֵי שְׁלִילַת הַמַּעֲלוֹת אוֹ אֶחָד מִשְּׁאָר פְּרָטִים, שֶׁבֵּאַרְנוּ לְעֵיל בְּסָעִיף ז', אוֹ שֶׁזֶּה הַמְסַפֵּר (יז) לֹא רָאָה דָּבָר זֶה בְּעַצְמוֹ, רַק שָׁמַע מִפִּי אֲחֵרִים, בְּוַדַּאי אָסוּר לְקַבֵּל הֵימֶנּוּ וּלְהַחְלִיט בְּלִבּוֹ לִגְנַאי עַל חֲבֵרוֹ. וַאֲפִלּוּ אִם אֵין בּוֹ אֶחָד מֵאֵלּוּ הַפְּרָטִים, (יח) מִכָּל מָקוֹם, גַּם כֵּן יֵשׁ לְזָהֵר, שֶׁלֹּא לְקַבֵּל מֵאִישׁ זֶה, הַמְסִיחַ לְפִי תֻּמּוֹ, דִּבְרֵי גְּנוּת עַל חֲבֵרוֹ, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאָסוּר לִסְמֹךְ עַל זֶה לֵילֵךְ אַחַר כָּךְ (יט) וּלְסַפֵּר דָּבָר זֶה לַאֲחֵרִים אוֹ (כ) לְבַזּוֹתוֹ בִּדְבָרִים עִבּוּר זֶה, וְקַל וְחוֹמֶר בֶּן בְּנוֹ שֶׁל קַל וְחוֹמֶר לְעִנְיָן (כא) לְהַפְסִידוֹ עֲבוּר זֶה בְּמָמוֹן אוֹ לְהַכּוֹתוֹ, חַס וְשָׁלוֹם, דְּוַדַּאי אָסוּר מִן הַתּוֹרָה.

סעיף י

וְאִם יֵשׁ עָלָיו (כב) דְּבָרִים הַנִּכָּרִים, שֶׁנִּרְאָה עַל יְדֵי זֶה, שֶׁמַּה שֶּׁמְּסַפְּרִין עָלָיו הוּא אֱמֶת, דִּינָא הָכִי {הדין כך}, אִם יֵשׁ בָּעִנְיָן הַזֶּה, אֲפִלּוּ אִם הַדָּבָר אֱמֶת, (כג) לְשָׁפְטוֹ לְצַד זְכוּת, אוֹ בְּעִנְיְנֵי שְׁלִילַת הַמַּעֲלוֹת, אוֹ בְּכָל שְׁאָר הַפְּרָטִים, הַמְבֹאָרִים לְעֵיל בְּסָעִיף ז', לֹא שַׁיָּךְ בָּזֶה דְּבָרִים הַנִּכָּרִים, דְּוַדַּאי אָנוּ מְחֻיָּבִין לְדוּנוֹ לְכַף זְכוּת (כד) כֵּיוָן שֶׁהוּא אִישׁ בֵּינוֹנִי כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּזֶּה עַל יְדֵי זֶה בְּעֵינֵינוּ וְכַנַּ"ל, אֲבָל אִם הוּא דָּבָר אֲשֶׁר אֵין לִמְצֹא צַד זְכוּת עַל הָעוֹשְׂקוֹ, (כה) מֻתָּר לְהַאֲמִין וּלְקַבֵּל*.

*ובכל זאת צריכין להזהר מאד ולחקר בשבע חקירות, אם הם באמת דברים הנכרים, ולזהר בכל התנאים שצריך לזה וכדלקמן, כי היצר מטעה את האדם בזה מאד ומראה לו כמה דברים הנכרים שהם אמת, כדי שיאמין בזה וילכדנו על ידי זה ברשת של עון קבלת לשון הרע, ועל כן אל ימהר להקל בזה.

סעיף יא

וְדָוְקָא אִם הֵם נִכָּרִים מַמָּשׁ, דְּהַיְנוּ (כו) שֶׁהֵם מַגִּיעוֹת לְעִנְיַן הַסִּפּוּר, וְגַם רָאָה אֶת הַדְּבָרִים הַנִּכָּרִים בְּעַצְמוֹ. אֲבָל אִם הֵם רְחוֹקִין מִזֶּה רַק הוּא כְּעֵין דָּבָר הַנִּכָּר קְצָת, אוֹ שֶׁלֹּא רָאָה אֶת הַדְּבָרִים הַנִּכָּרִים בְּעַצְמוֹ (כז) רַק שָׁמַע מִפִּי אֲחֵרִים, אֵין לוֹ בָּזֶה שׁוּם יִתְרוֹן כְּלָל.

סעיף יב

וְדַע, דַּאֲפִלּוּ דְּבָרִים הַנִּכָּרִים מַמָּשׁ, אֵינוֹ מוֹעִיל רַק לְעִנְיָן, שֶׁעַל יְדֵי זֶה יִהְיֶה מֻתָּר לְהַאֲמִין בְּעַצְמוֹ אֶת הַדָּבָר שֶׁמְּסַפְּרִין לוֹ, אֲבָל לְעִנְיַן לֵילֵךְ אַחַר כָּךְ וּלְסַפֵּר דָּבָר זֶה לַאֲחֵרִים, לֹא מְהַנֵּי {לֹא מועיל}, דְּלֹא עָדִיף, מֵאִם רָאָה בְּעַצְמוֹ דְּבַר גְּנוּת עַל חֲבֵרוֹ, (כח) שֶׁאָסוּר לְסַפֵּר אַחַר כָּךְ לַאֲנָשִׁים, וּכְמוֹ שֶׁמְּבֹאָר לְעֵיל בְּכְלָל ד' סָעִיף ג' וְד'. וְדַע עוֹד (כט) דְּבָכָל אֹפֶן אָסוּר לִסְמֹךְ עַל הֶתֵּר זֶה שֶׁל דְּבָרִים הַנִּכָּרִים מַמָּשׁ (ל) לְהַפְסִידוֹ עַל יְדֵי זֶה בְּמָמוֹן (לא) אוֹ לְהַכּוֹתוֹ.

סעיף יג

וְלִפְעָמִים (לב) נִתָּן רְשׁוּת לְבֵית דִּין מִפְּנֵי צֹרֶךְ שָׁעָה, כְּגוֹן, שֶׁאֶחָד בָּא לִצְעֹק לִפְנֵיהֶם עַל דְּבַר גְּנֵבָה שֶׁנִּגְנַב מִמֶּנּוּ, וְהוּא מְשַׁעֵר בְּוַדַּאי בִּדְבָרִים הַנִּכָּרִים מַמָּשׁ, שֶׁפְּלוֹנִי גָּנַב מִמֶּנּוּ הַחֵפֶץ, וְגַם הַבֵּית דִּין רוֹאִין אֶת הַדְּבָרִים הַנִּכָּרִים, אוֹ שֶׁעֵדִים הֵעִידוּ לִפְנֵיהֶם עַל הַדְּבָרִים הַנִּכָּרִים, נִתָּן לָהֶם רְשׁוּת לְהַכּוֹתוֹ, כְּדֵי שֶׁיּוֹדֶה. אֲבָל לְיָחִיד, אוֹ אֲפִלּוּ לְבֵית דִּין, רַק שֶׁלֹּא נִתְבָּרֵר לָהֶם הַדְּבָרִים הַנִּכָּרִים, כִּי אִם עַל יְדֵי הַתּוֹבֵעַ, לֹא נִתָּן רְשׁוּת הַזֶּה.

סעיף יד

וּמִזֶּה תִּרְאֶה, כַּמָּה אֲנָשִׁים טוֹעִין בְּעִנְיָנִים אֵלּוּ, שֶׁאִם נִגְנַב לָהֶם חֵפֶץ, וְיֵשׁ לָהֶם עַל אֶחָד חֶשְׁד, אוֹמְרִים לְטוֹבֵי הָעִיר, שֶׁיֵּשׁ לָהֶם עַל אֶחָד דְּבָרִים הַנִּכָּרִים, וְהֵם מַכִּים וְעוֹנְשִׁין, שֶׁלֹּא מִן הַדִּין, כְּדֵי שֶׁיּוֹדֶה. וּבֶאֱמֶת הוּא שֶׁלֹּא כַּדִּין, דְּלוּ יְהֵא דְּדָבָרִים הַנִּכָּרִים הוּא כְּמוֹ רְאָיָה לְעֶצֶם הַמַּעֲשֶׂה, וְטוֹבֵי הָעִיר חֲשִׁיבֵי כְּמוֹ בֵּית דִּין, הֲלֹא צָרִיךְ, שֶׁיֵּדְעוּ מִתְּחִלָּה שֶׁנִּגְנַב, וְגַם עֵדִים לְהַדְּבָרִים הַנִּכָּרִים, אוֹ שֶׁהֵם בְּעַצְמָם יִרְאוּ (כְּמוֹ בְּמַעֲשֶׂה דְּמַר זוּטְרָא), אֲבָל לֹא לִסְמֹךְ עַל הַתּוֹבֵעַ וּלְהַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל בְּחִנָּם. וַאֲפִלּוּ רַק לְהַאֲמִין לַתּוֹבֵעַ בַּלֵּב, שֶׁאִישׁ זֶה גָּנַב מֵאִתּוֹ, אָסוּר מִפְּנֵי קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע, וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה לִסְמֹךְ עַל זֶה וּלְהַכּוֹתוֹ, דְּאָסוּר גָּדוֹל עוֹשִׂים בָּזֶה, וְעוֹבְרִים עַל לָאו דְּ"לֹא יוֹסִיף".

כלל ח

הערות מקדימות

הִנֵּה בַּכְּלָלִים שֶׁעָבְרוּ בֵּארְנוּ, מַה נִּקְרָא לָשׁוֹן הָרַע בְּכָל עִנְיָנָיו, וְכֵן כְּהַאי גַּוְנָא {וכן כיוצא בזה} בְּדִין קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע. וְעַתָּה בִּכְלָל זֶה נָבֹאר בְּאֹסוּר סִפּוּר לָשׁוֹן הָרַע, שֶׁאָסְרָה לָנוּ הַתּוֹרָה, מַהוּתוֹ שֶׁל הַמְסַפֵּר, וְאֶת שֶׁהוּא מְסַפֵּר עָלָיו, וְהָאִישׁ שֶׁהוּא מְסַפֵּר לְפָנָיו, הַכֹּל כְּסִדְרָן, וְכֵן כְּהַאי גַּוְנָא נָבֹאר בְּעִנְיַן קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע, וְלָכֵן אַל יִפָּלֵא בְּעֵינֵי הַקּוֹרֵא, כִּי לְפָעָמִים אֲנִי מְעִתִּיק דָּבָר פָּשׁוּט מְאֹד, וְהוּא מִפְּנֵי שֶׁיִּהְיוּ הֶמְשֵׁךְ הַמַּאֲמָרִים כְּסִדְרָן, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהוּא דָּבָר, שֶׁרַבִּים מִשְׁתַּבְּשִׁין בָּזֶה, וְגַם כְּשֶׁיְּעַיֵּן הֵיטֵב, יִמְצָא בְּסוֹף כָּל עִנְיָן דָּבר חִדּוּשׁ. וְרִאשׁוֹנָה נָבֹאר אֶת מהוּתוֹ שֶׁל הַמְסַפֵּר.

סעיף א

אֵין חִלּוּק בְּאִסּוּר סִפּוּר לָשׁוֹן הָרָע, בֵּין אִם הַמְסַפֵּר אִישׁ אוֹ (א) אִשָּׁה, קָרוֹב אוֹ רָחוֹק, אַף דִּרְגִילוּת הוּא כַּמָּה פְּעָמִים, (ב) שֶׁלֹּא יַקְפִּיד הָאִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר הַגְּנוּת עָלָיו, עַל הַמְסַפֵּר מִצַּד אַהֲבַת הַקְּרָבָה אֲשֶׁר בֵּינֵיהֶם, וְגַם דֶּרֶךְ קָרוֹב הוּא, כְּשֶׁמְסַפֵּר לְאֶחָד עַל קְרוֹבוֹ, אֵינֶנּוּ מְכַוֵּן לְגַנּוֹתוֹ בְּעֶצֶם, רַק מִפְּנֵי קִנְאַת הָאֱמֶת, שֶׁלְּפִי דַּעְתּוֹ, שֶׁלֹּא כַּהֶגֶן עָשָׂה לְאִישׁ פְּלוֹנִי בְּעִנְיָן פְּלוֹנִי, אַף עַל פִּי כֵן (ג) אִם טָעָה בְּדִמְיוֹנוֹ בָּזֶה, דְּהַיְנוּ, שֶׁמֵּהֵר לְהַחְלִיטוֹ לְכַף חוֹב, וְעַל פִּי אֱמֶת לֹא הָיָה חַיָּב בָּזֶה, אֵין דָּבָר זֶה יוֹצֵא מִכְּלַל לָשׁוֹן הָרָע גְּמוּרָה.

סעיף ב

וְעַתָּה נַתְחִיל לְבָאֵר עַל מִי אָסְרָה הַתּוֹרָה לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע. אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע הוּא בֵּין עַל אִישׁ אוֹ אִשָּׁה, וְאֵין חִלּוּק (ד) בֵּין אִשְׁתּוֹ לְאִשָּׁה אַחֶרֶת, וְרַבִּים נִכְשָׁלִין בָּזֶה, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, שֶׁהַתֵּר בְּעֵינֵיהֶם לְסַפֵּר גְּנוּת עַל אִשְׁתּוֹ וּבֵית חוֹתְנוֹ לִפְנֵי אֶחָיו וּבֵית אָבִיו, וּמִדִּינָא אֵין שׁוּם נָפְקָא מִנָּה בָּזֶה, אִם לֹא שֶׁהוּא מְכַוֵּן בָּזֶה לְתוֹעֶלֶת עַל לְהַבָּא וְלֹא לְגַנּוֹתָם, וְגַם לֹא יְעָרֵב בִּדְבָרָיו שׁוּם שֶׁקֶר, וְכָל דִּינוֹ הוּא כְּפִי מַה שֶּׁמְבֹאָר לְקַמָּן בִּכְלָל י' מִסְּעִיף י"ג וְאֵילָךְ, עַיֵּן שָׁם.

סעיף ג

וְלִפְעָמִים (ה) שַׁיָּךְ אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע, אֲפִלּוּ עַל קָטָן, כְּגוֹן, לְסַפֵּר גְּנוּתוֹ שֶׁל יָתוֹם קָטָן, שֶׁמְּגַדְּלִין אוֹתוֹ אֲחֵרִים בְּתוֹךְ בֵּיתָם, דְּעַל יְדֵי זֶה יוּכַל לְהִסָּבֵב, שֶׁיְּגָרְשׁוּ אוֹתוֹ מֵאִתָּם, וְכֵן כָּל כְּהַאי גַּוְנָא, הֵיכָא שֶׁעַל יְדֵי סִפּוּרוֹ יְסוֹבֵב לְהַזִּיק לְהַקָּטָן אוֹ לְהָצֵר לוֹ עַל יְדֵי זֶה (וְאִם הוּא דָּבָר, מִפּוּרְסָם עַל קָטָן זֶה, עַיֵּן לְעֵיל בִּכְלָל ב' סְעִיף ג' וְסָעִיף ט' וּבְחֵלֶק ב' בִּכְלָל ב' סְעִיף ג'). וְאִם מְכַוֵּן בְּסַפְּרוֹ לְסַלֵּק הַנְּזָקִין, שֶׁבָּאִין עַל יְדֵי זֶה הַקָּטָן, (ו) וּלְהַדְרִיךְ אוֹתוֹ בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה מֻתָּר, אַךְ צָרִיךְ, שֶׁיֵּדַע מִתְּחִלָּה בְּבֵרוּר, שֶׁהַסִּפּוּר הוּא אֱמֶת, וְלֹא לְמַהֵר לִסְמֹךְ עַל זֶה שֶׁשָּׁמַע מִפִּי אֲחֵרִים, וּכְמוֹ שֶׁיְּבֹאַר לְקַמָּן בִּכְלָל י', עַיֵּן שָׁם הֵיטֵב, (ז) גַּם צָרִיךְ לִרְאוֹת אֶת הַנּוֹלָד עַל יְדֵי סִפּוּרוֹ, כִּי פְּעָמִים הַרְבֵּה יוֹצֵא מִשְּׁפָט מֻעָקָל מֵעִנְיָנִים כָּאֵלּוּ.

סעיף ד

וְדַע, דְּאִסּוּר סִפּוּר לָשׁוֹן הָרָע הוּא אֲפִלּוּ עַל עַם הָאָרֶץ, כִּי גַּם הוּא בִּכְלַל עַם ה' וְצִבְאוֹתָיו, שֶׁהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא תַּלְמִיד חָכָם, בְּוַדַּאי הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע עָלָיו עָוֹנוֹ גָּדוֹל הַרְבֵּה יוֹתֵר, וְאָמְרוּ חֲז"ל: כָּל הַמְסַפֵּר אַחַר מִטָּתוֹ שֶׁל תַּלְמִיד חָכָם נוֹפֵל בַּגֵּיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר וְכוּ', וְכַמָּה פְּעָמִים נִכְנָס עַל יְדֵי זֶה בִּכְלַל מְבַזֶּה תַּלְמִיד חָכָם, וְיִדּוּעַ גֹּדֶל עָנְשׁוֹ שֶׁל הַמְבַזֶּה תַּלְמִיד חָכָם, כִּדְאִיתָא בְּחֵלֶק {דף צ"ט} (וְנִפְסַק כֵּן בְּיוֹרֶה דֵּעָה בְּסִימָן רמ"ג סָעִיף ו', שֶׁהוּא בִּכְלַל {במדבר ט"ו ל"א}: "כִּי דְבַר ה' בָּזָה וְכוּ' הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִיא"), אַךְ הַיֵּצֶר הָרָע מֵסִית לָאָדָם, דְּלֹא שַׁיָּךְ כְּלָל דִּין מְבַזֶּה תַּלְמִיד חָכָם, רַק בִּזְמַן הַגְּמָרָא, שֶׁהָיוּ

חֲכָמִים בְּיוֹתֵר, אֲבָל לֹא עַל אֲלוּ שֶׁבִּזְמַנֵּנוּ, וְהוּא טָעוּת גָּמוּר, דְּכָל תַּלְמִיד חָכָם הוּא לְפִי הַדּוֹר, וַאֲפִלּוּ בִּזְמַנֵּנוּ, אִם הוּא רַק רָאוּי לְהוֹרוֹת וְיָגֵעַ בַּתּוֹרָה נִקְרָא תַּלְמִיד חָכָם, וְהַמְבַזֶּה אוֹתוֹ, אֲפִלּוּ בִּדְבָרִים בָּעָלְמָא {סתם}, וַאֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, עָוֹן פְּלִילִי הוּא, וְחַיָּב נִדּוּי עַל זֶה, כִּדְאִיתָא בְּיוֹרֶה דֵּעָה בְּסִימָן רמ"ג סָעִיף ז' וּבְסִימָן של"ד בַּשַּׁ"ךְ סִימָן קָטָן ס"ח, וְכָל שֶׁכֵּן אִם הַתַּלְמִיד חָכָם הַזֶּה הוּא מוֹרֵה הוֹרָאָה בָּעִיר, דִּבְוַדַּאי אִסּוּר הַמְבַזֵּהוּ הוּא חֻמּוּר הַרְבֵּה יוֹתֵר, דְּמִלְבַד שֶׁהוּא מֻכְרָח לְהַחְזִיק אוֹתוֹ לְחָכָם וְלִנְהֹג בּוֹ כָּבוֹד, אֲחֵרֵי שֶׁהוּא סוֹמֵךְ עַל הוֹרָאוֹתָיו, עוֹד בְּסִפּוּרוֹ עָלָיו דִּבְרֵי גְּנוּת הוּא מוֹנֵעַ אֶת הָרַבִּים מֵעֲבוֹדַת ה', כִּי עַל יְדֵי זֶה אָמוֹר יֹאמְרוּ שְׁאָר הָעָם: מַה נַּלֵּךְ וְנִדְרֹשׁ מֵאִתּוֹ עִנְיְנֵי הַדִּינֵי תּוֹרָה שֶׁבֵּינֵינוּ, אַחֲרֵי שֶׁלֹּא יוּכַל לְתַוֵּךְ בֵּינֵינוּ? וּמִתּוֹךְ זֶה כָּל אֶחָד בּוֹנֶה בָּמָה לְעַצְמוֹ, (וְעוֹד כַּמָּה קִלְקוּלִים, יַאֲרִיךְ זִכְרָם, ה' יִשְׁמְרֵנוּ).

סעיף ה

וְכָל זֶה הָאִסּוּר שֶׁל לָשׁוֹן הָרַע הוּא דַּוְקָא עַל אִישׁ, שֶׁעַל פִּי דִּין תּוֹרָה הוּא עֲדַיִן בִּכְלַל "עֲמִיתֶךָ" דְּהַיְנוּ עִם שְׁאִתְּךָ בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת, אֲבָל אוֹתָן הָאֲנָשִׁים, שְׁמַכִּירִם, שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם אֶפִּיקוֹרְסוּת, (ח) מִצְוָה לְגַנּוֹתָם וּלְבַזּוֹתָם, בֵּין בְּפָנֵיהֶם וּבֵין שֶׁלֹּא בְּפָנֵיהֶם, בְּכָל מַה שֶּׁהוּא רוֹאֶה עֲלֵיהֶם, (ט) אוֹ שֶׁשּׁוֹמֵעַ עֲלֵיהֶם, דִּכְתִיב: "לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ", וְ"לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ", וְהֵם אֵינָם בִּכְלָל זֶה, שֶׁאֵינָם עוֹשִׂים מַעֲשֶׂה עִמָּךְ, וְנֶאֱמַר {תהלים קל"ט כ"א}: "הֲלוֹא מְשַׂנְאֶיךָ ה' (י) אֶשְׂנָא וּבְתָקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט" וְכוּ', וְאֶפִּיקוֹרֵס (יא) נִקְרָא הַכּוֹפֵר בַּתּוֹרָה וּבַנְּבוּאָה מִיִּשְׂרָאֵל, בֵּין בַּתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וּבֵין בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, וַאֲפִלּוּ הוּא אוֹמֵר, כָּל הַתּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם, חוּץ מִפָּסוּק אֶחָד אוֹ קַל וָחֹמֶר אֶחָד אוֹ גְּזֵרָה שָׁוָה אֶחָת אוֹ דִּקְדּוּק אֶחָד, גַּם הוּא בַּכְּלָל הַזֶּה.

סעיף ו

וְדַוְקָא אִם שָׁמַע מֵהֶם בְּעַצְמוֹ דִּבְרֵי אֶפִּיקוֹרְסוּת, אֲבָל אִם אֲחֵרִים אָמְרוּ לוֹ, אָסוּר לִסְמֹךְ עַל זֶה לְגַנּוֹתָם, בֵּין בִּפְנֵיהֶם וּבֵין שֶׁלֹּא בִּפְנֵיהֶם, וְגַם אֵין לוֹ לְהַחְלִיט דָּבָר זֶה בַּלֵּב כְּדִין אִסּוּר קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע, וְכַנַּ"ל בִּכְלָל ו', רַק צָרִיךְ לוֹ לְעֵת עַתָּה לָחוּשׁ לְעַצְמוֹ (יב) וְגַם לְהַזְהִיר לַאֲחֵרִים בַּסֵּתֶר, שֶׁלֹּא יִתְחַבְּרוּ לְעֵת עַתָּה עִמָּהֶם, עַד שֶׁיִּתְבָּרֵר הַדָּבָר. וְכָל זֶה דַּוְקָא בִּשְׁמִיעָה בָּעָלְמָא, אֲבָל אִם (יג) מֻחְזָקִין בָּעִיר לְאֶפִּיקוֹרְסִים, דִּינוֹ כְּאִלּוּ מַכִּירָם בְּעַצְמוֹ.

סעיף ז

וְדַע עוֹד, דְּאִם מֻחְזָק בָּעִיר לְרָשָׁע (יד) מִפְּנֵי שְׁאָר עִנְיְנֵי עֲבֵרוֹת, שְׁמַתָּר עֲבוּרָם לְגַנּוֹתוֹ, (טו) גַּם כֵּן דִּינָא הָכִי {כך}, (וְעַיֵּן בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים הפרטים, שֶׁצָּרִיךְ לְזֶה), וְאֵיזֶהוּ מֻחְזָק? כָּל שֶׁהֶסְכֵּם בִּפְנֵי אַנְשֵׁי הָעִיר לְרָשָׁע, עַד שֶׁלֹּא יִפֹּל לָהֶם בּוֹ סָפֵק (מֵחֲמַת שְׁמוּעוֹת הָרָעוֹת, שֶׁיּוֹצְאוֹת עָלָיו תָּמִיד מֵעִנְיְנֵי נֵאוּף וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, דְּבָרִים שֶׁנִּתְפַּשֵּׁט יְדִיעַת אִסּוּרָן בְּכָל

יִשְׂרָאֵל), אֲבָל אִם יָצָא עָלָיו קוֹל בְּעָלְמָא בִּלְבַד, אָסוּר לִסְמֹךְ עַל זֶה לְגַנּוֹתוֹ, חַס וְשָׁלוֹם, וַאֲפִלּוּ לְהַחְלִיט בַּלֵּב אָסוּר, וּכְמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ לְעֵיל בִּכְלָל ז'. (וְאַף שֶׁיֵּרָאתִי מְאֹד לְהַעְתִּיק דִּין הַזֶּה מִפְּנֵי בַּעֲלֵי הַלָּשׁוֹן, שֶׁכְּשֶׁיִּשְׁמְעוּ עַל אֶחָד שֶׁמֵּץ דָּבָר מַה, תֵּכֶף יַחְזִיקוּ אֶת הָאִישׁ הַהוּא לְמֻחְזָק בָּרֶשַׁע וְיִגְנוּ אוֹתוֹ וְיִתְלוּ אֶת הַהֶתֵּר בַּסֵּפֶר הַזֶּה, עִם כָּל זֶה לֹא הִשְׁמַטְתִּיו, כְּמַאֲמָרָם ז"ל בְּבָבָא בַּתְרָא {דף פ"ט} עַל רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, אֲמָרָה וּמֵהַאי קְרָא אֲמָרָה, {הושע י"ד י'}: "כִּי יִשָּׁרִים דַּרְכֵי ה' וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם וּפוֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם").

סעיף ח

וְדַע, דְּמַה שֶּׁיֵּשׁ אוֹמְרִים, {טז} דְּמֻתָּר לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע עַל בַּעֲלֵי הַמַּחֲלֹקֶת, (יז) דַּוְקָא אִם הוּא רוֹאֶה, שֶׁעַל יְדֵי שֶׁיְּגַלֶּה לִפְנֵי אֲנָשִׁים אֶת גֹּדֶל תַּרְמִיתָם בְּזֶה הָעִנְיָן, וְיִרְאוּ שֶׁאֵין הַדִּין עִמָּם, מִתּוֹךְ זֶה תֶּשְׁבַּת הַמַּחֲלֹקֶת, אֲבָל בְּלָאו הָכִי {בלי זה} אֵין שׁוּם חִלּוּק בַּדָּבָר. גַּם צָרִיךְ לְאֵלּוּ הַפְּרָטִים שֶׁאֲבָאֵר:

א שֶׁהַדְּבָרִים, שֶׁעַל יָדָן הֶסְכֵּם בְּדַעְתּוֹ שֶׁהֵם בַּעֲלֵי מַחֲלֹקֶת, יֵדַע מֵעַצְמוֹ, וְלֹא יִסְמֹךְ בָּזֶה עַל שְׁמִיעָה מֵאֲחֵרִים, אִם לֹא (יח) שֶׁנִּתְבָּרֵר לוֹ שֶׁהוּא אֱמֶת.

ב צָרִיךְ (יט) שֶׁיְּכַוֵּן לְתוֹעֶלֶת הַנַּ"ל, וְלֹא מִצַּד שִׂנְאָה.

ג אִם בְּאֶפְשָׁרוּתוֹ לְהַשְׁקִיט הַמְּרִיבָה (כ) בְּאֹפֶן אַחֵר, שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לְדַבֵּר עֲלֵיהֶם, כְּגוֹן, עַל יְדֵי (כא) הוֹכָחָה וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, אָסוּר לוֹ לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע עֲלֵיהֶם, אִם לֹא שֶׁהוּא יָרֵא לְהוֹכִיחָם, פֶּן כְּשֶׁיֵּדְעוּ בַּעֲלֵי הַמַּחֲלֹקֶת מִזֶּה, שֶׁאֵין דַּעְתּוֹ עִמָּהֶם, יָפֵרוּ עֲצָתוֹ, וְשׁוּב לֹא יִהְיֶה לוֹ עֵצָה, אֵיךְ לְתַקֵּן אֶת הַדָּבָר, אַךְ בְּעִנְיָן כָּזֶה צָרִיךְ שִׁקּוּל הַדַּעַת גָּדוֹל, וְלֹא יְמַהֵר לְהַחְלִיט הַדָּבָר בְּדַעְתּוֹ לְהַטִּיל שֵׁם בַּעֲלֵי הַמַּחֲלֹקֶת עַל צַד אֶחָד, רַק שֶׁיִּתְבּוֹנֵן הֵיטֵב עַל פִּי הַתּוֹרָה, מִי הֵם בַּעֲלֵי הַמַּחֲלֹקֶת. וְאִם אֵינוֹ יָכוֹל לְבָרֵר בְּדַעְתּוֹ הַדִּין עִם מִי, שֵׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה - עָדִיף.

סעיף ט

וְדַע עוֹד, דַּאֲפִלּוּ (כב) לְבַזּוֹת וּלְחָרֵף אֶת הַמֵּתִים גַּם כֵּן אָסוּר, וְכָתְבוּ הַפּוֹסְקִים, דְּיֵשׁ תַּקָּנָה וְחֵרֶם קַדְמוֹנִים, שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא לַעַז וְשֵׁם רָע עַל הַמֵּתִים. וְכָל זֶה אֲפִלּוּ אִם הַמֵּת עַם הָאָרֶץ, וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא תַּלְמִיד חָכָם, בְּוַדַּאי הַמְבַזֶּה אוֹתוֹ עָוֹן פְּלִילִי הוּא, וְחַיָּב נִדּוּי עַל זֶה, כְּמוֹ שֶׁנִּפְסַק בְּיוֹרֶה דֵּעָה בְּסִימָן רמ"ג סָעִיף ז'. וְאָסוּר שֶׁל הַמְבַזֶּה תַּלְמִיד חָכָם הוּא אֲפִלּוּ אִם מְבַזֶּה אוֹתוֹ בְּעַצְמוֹ, (כג) וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאָסוּר לְבַזּוֹת אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתוֹ.

סעיף י

וְעַתָּה נְבָאֵר לִפְנֵי מִי אָסוּר לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע. דַּע, דְּאֵין שׁוּם חִלּוּק בְּאִסּוּר הַסִּפּוּר, בֵּין אִם הוּא מְסַפֵּר לַאֲנָשִׁים אֲחֵרִים, קְרוֹבָיו אוֹ רְחוֹקָיו אוֹ לְאִשְׁתּוֹ, אִם לֹא שֶׁהוּא דָּבָר, שֶׁצָּרִיךְ לְהוֹדִיעָהּ מִפְּנֵי הַתּוֹעֶלֶת, שֶׁתִּהְיֶה מִזֶּה עַל לְהַבָּא, כְּגוֹן, שֶׁהִיא מַקֶּפֶת לְאֲנָשִׁים רָעִים, שֶׁיִּהְיֶה קָשֶׁה אַחַר כָּךְ לְהוֹצִיא מֵהֶם, עַל כֵּן הוּא מְסַפֵּר לָהּ אֶת טִבְעָם הָרַע וּמַזְהִירָהּ,

שֶׁלֹּא לְהַקִּיף לָהֶם. וְהוּא הַדִּין, שֶׁשֶּׁתֶף יְסַפֵּר כָּזֶה לְשֻׁתָּפוֹ עַל אֵיזֶה אֲנָשִׁים, שֶׁבְּדַעְתּוֹ אֵינָם בְּחֶזְקַת נֶאֱמָנִים, וְכָל כְּהַאי גַּוְנָא, (וּכְעֵין שֶׁאָמְרוּ בְּקִדּוּשִׁין {דף נ"ב}: אַל יְכַנְסוּ תַּלְמִידֵי ר' מֵאִיר לְכָאן, מִפְּנֵי שֶׁקְּנְטָרָנִים הֵם וְכוּ'). וְאַפִלּוּ אִם אֵינוֹ מַכִּיר בְּעַצְמוֹ אֶת טִבְעָם הָרָע, רַק שָׁמַע עֲלֵיהֶם, גַּם כֵּן מֻתָּר לְסַפֵּר לָהּ, מַה שֶּׁשָּׁמַע עֲלֵיהֶם, וּלְהַזְהִירָה עַל לְהַבָּא, אַף שֶׁאֵין לוֹ לְהַאֲמִין בְּהַחְלָטָה, לְמַה שֶּׁשָּׁמַע עֲלֵיהֶם, הָא עַל כָּל פָּנִים לָחוּשׁ מִבַּעְיָ, (אַף בְּאֹפֶן זֶה לֹא יְסַפֵּר לָהּ בְּלָשׁוֹן שֶׁיִּהְיֶה מוּכָח מִדְּבָרָיו, שֶׁמְּקַבֵּל בְּהַחְלָטָה מַה שֶּׁשָּׁמַע, רַק יֹאמַר לָהּ: שָׁמַעְתִּי עַל פְּלוֹנִי כָּךְ וְכָךְ, עַל כֵּן הִזָּהֲרִי, שֶׁלֹּא תַּקִּיפֶנּוּ). אֲבָל בְּלָאו הָכִי אֵין שׁוּם חִלּוּק בַּדָּבָר, (וְרַבִּים מִשְׁתַּבְּשִׁין בָּזֶה, שֶׁמְּסַפְּרִין לְנָשׁוֹתֵיהֶם, כָּל מַה שֶּׁאֵרַע לָהֶם עִם פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי (כד) בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ אוֹ בַּשּׁוּק, וְהִנֵּה מִלְּבַד אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע, עוֹד הוּא מַרְבֶּה בָּזֶה מַחֲלֹקֶת, כִּי הִיא בְּוַדַּאי תִּטֹּר הַשִּׂנְאָה וְתָרִיב עֲבוּר זֶה עִם פְּלוֹנִי אוֹ עִם אַנְשֵׁי בֵּיתוֹ, וְגַם תְּסִיתֵהוּ לֵילֵךְ עוֹד וְלָרִיב עִם פְּלוֹנִי עֲבוּר זֶה, וְסוֹף דָּבָר יִהְיֶה, שֶׁהִיא בְּעַצְמָהּ תְּבַזֵּהוּ עֲבוּר זֶה, עַל כֵּן הַשּׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ מְאֹד, שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת לְאִשְׁתּוֹ מַעֲנְיָנִים כָּאֵלּוּ).

סעיף יא

וְגַם אֵין חִלּוּק בְּאִסּוּרוֹ, בֵּין אִם הַסִּפּוּר הָיָה לִפְנֵי אֲנָשִׁים, שֶׁאֵינָם קְרוֹבָיו שֶׁל הָאִישׁ, שֶׁהוּא מְסַפֵּר עָלָיו אוֹ לִפְנֵי קְרוֹבָיו. וְאַפִלּוּ אָח עַל אָחִיו אֲצֶל אָבִיו, גַּם כֵּן לָשׁוֹן הָרָע גְּמוּרָה הִיא. וַאֲפִלּוּ אִם הוּא מְכַוֵּן בַּסִּפּוּר, (כה) כְּדֵי שֶׁקְּרוֹבָיו יוֹכִיחוּהוּ עַל זֶה, גַּם כֵּן אָסוּר, דְּהָיְה לוֹ לְהוֹכִיחוֹ תְּחִלָּה בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, וְלֹא לֵילֵךְ תֵּכֶף וּלְסַפֵּר קְלוֹנוֹ, אִם לֹא שֶׁהוּא מְשַׁעֵר שֶׁתּוֹכַחְתּוֹ לֹא תּוֹעִיל לוֹ, אָז מֻתָּר.

סעיף יב

וְדַע עוֹד, דְּאִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע הוּא אֲפִלּוּ אִם מְגַנֶּה אוֹתוֹ בִּפְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְכָל שֶׁכֵּן אִם מְגַנֶּהוּ בִּפְנֵי נָכְרִים, דַּעֲוֹנוֹ גָּדוֹל הַרְבֵּה יוֹתֵר, כִּי מִלְּבַד שֶׁהוּא מְבַזֶּה כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל וּמְחַלֵּל כְּבוֹד שָׁמַיִם עַל יְדֵי זֶה, עוֹד הוּא גּוֹרֵם בָּזֶה רָעָה רַבָּה לַחֲבֵרוֹ, כִּי אִם יְסַפֵּר עַל חֲבֵרוֹ בִּפְנֵי יִשְׂרָאֵל עִנְיַן גְּנוּת, לֹא יַחְלִיט תֵּכֶף לִדְבָרָיו, אֲבָל אִם יְסַפֵּר עַל יִשְׂרָאֵל בִּפְנֵי נָכְרִי, שֶׁהַיִּשְׂרָאֵל הַזֶּה הוּא רַמַּאי וּמְאַנֶּה לַבְּרִיּוֹת וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, יַחְלִיט תֵּכֶף לָזֶה וִיפַרְסֵם דָּבָר זֶה בִּפְנֵי כֹּל, (וּכְעֵין זֶה אִיתָא בַּתּוֹסְפוֹת בְּבָבָא בַּתְרָא דַּף ל"ט, בַּמֶּה שֶׁפֵּרְשׁוּ הַנָּפְקָא מִנַּה בֵּין לָשׁוֹן הָרָע, לְמֻחְאָה, עַיֵּן שָׁם) וְיִסָּבֵב לוֹ הֶזֵּק וְצַעַר מִזֶּה. וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא הוֹלֵךְ וּמַלְשִׁין עַל יִשְׂרָאֵל בִּפְנֵי נָכְרִים, בְּוַדַּאי עֲוֹנוֹ גָּדוֹל מִנִּשְׂא, כִּי הוּא נִכְנָס עַל יְדֵי זֶה בִּכְלַל הַמַּלְשִׁינִים, וְדֵינוֹ שָׁוֶה לְאֶפִיקוֹרֵס וְהַכּוֹפְרִים בַּתּוֹרָה וּבְתְחִיַּת הַמֵּתִים, שֶׁגַּיְהִנֹּם כְּלָה, וְהֵם אֵינָם כְּלִים, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה {דף י"ז}, עַל כֵּן צָרִיךְ כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ מִזֶּה עַד מְאֹד. וּמִי שֶׁעוֹבֵר עַל זֶה וְהוֹלֵךְ וּמַלְשִׁין * עַל יִשְׂרָאֵל בִּפְנֵיהֶם, הֲרֵי הוּא כְּאִלּוּ חֵרֵף וְגִדֵּף וְהֵרִים יָד בְּתוֹרַת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וּכְמוֹ שֶׁנִּפְסָק בְּחֹשֶׁן מִשְׁפָּט {סימן כ"ו}*.

*כמו שידוע, שיש אנשים שוכרין עדים ומעלילין על חבריהן להוציא ממונם שלא באמת ובישר בפני שופטי המלכות. (הגהה זו, כנראה, מחמת הצנזורה).

סעיף יג

וְעַתָּה נָבֹאר דִּין קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע*. עִנְיַן קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע, שֶׁהִזְהִירָה לָנוּ הַתּוֹרָה מִזֶּה, דְּהַיְנוּ, שֶׁלֹּא לְהַאֲמִין בַּלֵּב, שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת. וְאֵין צָרֵךְ לָנוּ לְהַאֲרִיךְ וּלְבָאֵר אֶת מַהוּתוֹ שֶׁל הַמְקַבֵּל וְאֶת הָאִישׁ, שֶׁהוּא מְקַבֵּל עָלָיו, כִּי כְּמַעַט לֹא נִמְצָא בּוֹ חִלּוּק. אֶלָּא כְּלַל הַדְּבָרִים בְּקִצּוּר הוּא כָּךְ, כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל מְצֻוֶּה, שֶׁלֹּא לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע עַל (כו) שׁוּם אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל, חוּץ מֵעַל אֶפִּיקוֹרְסִים וּמַלְשִׁינִים וְכַיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ, אוֹתָם, שֶׁיָּצְאוּ מִכְּלַל "עַמְּיתֶךָ".

*ואחרי שעזרני ה' לבאר בכלל הזה כמה וכמה ענינים מהלכה זו, אמרתי לבאר עוד דבר אחד, אף שאין זה מענין הספר שמיחד על פרטי אסור לשון הרע, אף על פי כן לא נמנעתי מזה, מפני שהוא דבר שנכשלין בו הרבה בני אדם. והוא: כשהיצר מסיתהו להלעיג ולהתלוצץ מחברו, הוא מפתהו גם כן שלא יאמר לו בפרוש הלעג וההתול ההוא, כי חברו ישיב נגדו בכפלים, וגם לא יהיה נחשב עבור זה לחכם בעיני השומעים, כי אם יתחכם להוציא את הדברים בלשון ערמה, שלא תובן כונתו, רק אחר התבוננות, כדי שחברו יהיה נשאר בבזיון וכלמה, כי לא יוכל להעזר מזה תכף, וגם כאשר יתפרסם הדבר יסכם על ידי זה לחכם בעיני הכל. והנה אם נבוא לחשב את חשבון העונות של המלעיג הזה, רבו מספר. א. עון ליצנות. ב. עון של אונאת דברים, כמו שמבאר בספר המצות לרמב"ם מצוה רנ"א. וגם מצוי הוא כמה פעמים שאומר לו דבר זה ברבים, ומלבין פני חברו ברבים נקרא עבור זה. ועוד כמה עונות, עין לעיל בפתיחה. ועל המלעיג הזה נוכל לקרא את הפסוק (משלי י"ב י"ח): "יש בוטה כמדקרות חרב". וגם המהלל את הבוטה הזה, כי דבר חכמה עשה בזה, נאץ את ה'. כי המעט ממנו, שאינו מקים מצות הוכחה להוכיחו על ערמתו הרעה הזו, אף גם ישבחנו עבור זה. ועל כזה נאמר במשלי (כ"ד): "ואמר לרשע צדיק אתה וגו', והוא בכלל מחניף לרשע ומחזיק ידי עוברי עברה, ועל אנשים כאלו נאמר: "חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו".

סעיף יד

גַּם אֵין חִלּוּק בְּאִסּוּר קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע, בֵּין אִם הוּא שׁוֹמֵעַ מֵאֲנָשִׁים אֲחֵרִים אוֹ מֵאָבִיו וְאִמּוֹ וְאַנְשֵׁי בֵּיתוֹ. וְיוֹתֵר מִזֶּה (כז) מָצִינוּ בְּתָנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ פֶּרֶק כ"א, שֶׁאִם רוֹאֶה אָדָם לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ, שֶׁמְּדַבְּרִים דְּבָרִים יְתֵרִים, כְּגוֹן, לָשׁוֹן הָרַע וְכַדּוֹמֶה, לְבַד שֶׁמֻּזְהָר שֶׁלֹּא לְקַבֵּל דִּבְרֵיהֶם, אֶלָּא הוּא צָרִיךְ גַּם כֵּן לְמָנֹעַ אותם מזה, (ויזהר שיהיה זה, בדרך כבוד, וכמו שכתבתי בבאר מים חיים). וְאִם הֶחֱרִישׁ לָהֶם, נֶעֱנָשׁ הוּא וְהֵם עֲבוּר זֶה בְּעֹנֶשׁ גָּדוֹל. וְאָמְרִינַן בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת {דף נ"ד:}, כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ לִמְחוֹת בְּאַנְשֵׁי בֵּיתוֹ, נִתְפָּס לֶעָתִיד לָבוֹא

עַל אַנְשֵׁי בֵּיתוֹ, עַל כֵּן יִהְיֶה אָדָם רָגִיל תָּמִיד בְּבֵיתוֹ לְהוֹכִיחַ בְּעִנְיָנִים אֵלּוּ, וְרַק בְּלָשׁוֹן רַכָּה, וּלְהַצִּיעַ לִפְנֵיהֶם אֶת גֹּדֶל הָעֹנֶשׁ שֶׁיִּהְיֶה עָבוּר זֶה לֶעָתִיד לָבוֹא וְגֹדֶל הַשָּׂכָר, לְמִי שֶׁנִּזְהָר מִזֶּה. וּבְיוֹתֵר יִזָּהֵר בְּעַצְמוֹ לְעוֹלָם, שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ אַנְשֵׁי הַבַּיִת מִפִּיו שׁוּם דִּבְרֵי גְּנַאי עַל חֲבֵרוֹ, כִּי אִם הוּא בְּעַצְמוֹ יַעֲבֹר עַל זֶה, לְבַד הָאִסּוּר בְּעַצְמוֹ, הוּא גַּם כֵּן קִלְקוּל גָּדוֹל לְעִנְיָן זֶה, כִּי שׁוּב לֹא יִהְיֶה לוֹ שׁוּם פְּתִחוֹן פֶּה לְמָנֹעַ אוֹתָם מִזֶּה. וְעַל פִּי הָרֹב תִּלּוּיָה הַנְהָגַת אַנְשֵׁי הַבַּיִת בְּעִנְיָנִים כָּאֵלּוּ אַחַר הַנְהָגַת בַּעַל הַבַּיִת בְּעַצְמוֹ, עַל כֵּן צָרִיךְ בְּעַצְמוֹ לְזַהֵר בָּזֶה עַד מְאֹד, וְיִהְיֶה טוֹב לוֹ בָּזֶה וּבַבָּא.

כלל ט

הערות מקדימות

בְּכָלָל זֶה יְבֹאַר דִּין אֲבַק לָשׁוֹן הָרָע בְּכָל פְּרָטָיו, וּבוֹ ו' סְעִיפִים.

סעיף א

א יֵשׁ דְּבָרִים שֶׁאָסוּרִין מִטַּעַם אֲבַק לָשׁוֹן הָרָע, כְּגוֹן שֶׁאוֹמֵר, מִי הָיָה אוֹמֵר עַל פְּלוֹנִי, שֶׁיִּהְיֶה כְּמוֹ שֶׁהוּא אוֹ שֶׁאוֹמֵר, שִׁתְקוּ מִפְּלוֹנִי, (ב) אֵינִי רוֹצֶה לְהוֹדִיעַ מָה אֵרַע וּמַה יִּהְיֶה, וְכֵיוֹצֵא בִּדְבָרִים אֵלּוּ. וְכֵן הַמְסַפֵּר (ג) בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ בִּפְנֵי שׁוֹנְאָיו, גַּם כֵּן בְּכְלַל אֲבַק לָשׁוֹן הָרָע הוּא, דְּזֶה גּוֹרֵם לָהֶם, שֶׁיְּסַפְּרוּ בִּגְנוּתוֹ* . וְאִם (ה) הוּא מַרְבֶּה לְסַפֵּר בְּשִׁבְחוֹ, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בִּפְנֵי שׁוֹנְאָיו אָסוּר, כִּי עַל יְדֵי זֶה רָגִיל בְּעַצְמוֹ לְגַנּוֹתוֹ לְבַסּוֹף לוֹמַר: חוּץ מִמִּדָּה רָעָה זוֹ שֶׁיֵּשׁ לוֹ, אוֹ שֶׁהַשּׁוֹמְעִין יְשִׁיבוּהוּ: לָמָּה אַתָּה מַרְבֶּה בְּשִׁבְחוֹ וַהֲלֹא מִדַּת כָּךְ וְכָךְ בְּיָדוֹ?

*ומזה נלמד דהוא הדין לכל כיוצא בזה, אם רוצה לדבר עם אחד אודות מי, והוא משער שאין לבו שלם עם אותו פלוני, (ד) ויבוא על ידי זה לגנותו, דאסור לדבר עמו אודותיו.

סעיף ב

וְכָל זֶה, אִם אֵינוֹ מְשַׁבְּחוֹ בָּרַבִּים, אֲבָל בָּרַבִּים אָסוּר (ו) בְּכָל גַּוְנֵי {בכל האפנים}, כִּי בְּמָסְבַּת אֲנָשִׁים רַבִּים רָגִיל לְהִמָּצֵא שָׁם מַיְמִינִים וּמַשְׂמְאִילִים אוֹ מְקַנְּאִים, וְעַל יְדֵי שֶׁיְּזַכִּיר בְּשִׁבְחָיו (ז) יָבוֹאוּ לְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ* . וְאִם יַחְפֹּץ לְשַׁבְּחַ אָדָם, אֲשֶׁר כְּבָר הֶחְזַק לָרַבִּים וְנוֹדָע לְכָשֵׁר וְצַדִּיק וַאֲשֶׁר לֹא נִמְצָא בּוֹ רָעָה וְאַשְׁמָה, גַּם עַל פְּנֵי שׁוֹנְא וּמְקַנֵּא יֵשׁ לְשַׁבְּחוֹ, כִּי לֹא יוּכַל לְגַנּוֹתוֹ, וְאִם יְגַנֶּהוּ, יֵדְעוּ הַכֹּל, אֲשֶׁר פִּיו דִּבֵּר שָׁוְא.

*ואם הוא משער שהשומעים לא יגנוהו, כגון, שאינם מכירים אותו, מתר לשבחו, אפלו ברבים כל שאינו משבחו יותר מדי.

סעיף ג

גַּם יֵשׁ לוֹ לְאָדָם לְזַהֵר מִלְּשַׁבֵּחַ אֶת חֲבֵרוֹ בְּשֶׁבַח, הַבָּא לִידֵי הֶפְסֵד, (ח) כְּעִנְיַן הָאוֹרֵחַ, שֶׁיֵּצֵא בְּרִחוּב הָעִיר וְיַפְרְסֵם לַכֹּל, אֶת אֲשֶׁר גְּמָלוֹ בַּעַל הַבַּיִת טוֹבָה בַּאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וְטָרַח

לְפָנָיו הַרְבֵּה, כִּי עַל יְדֵי זֶה יִתְלַקְּטוּ אֲנָשִׁים רֵיקִים וְיָסוּרוּ אֶל בֵּית בַּעַל הַבַּיִת וִיכַלּוּ אֶת מָמוֹנוֹ. וְעַל עִנְיָן כָּזֶה נֶאֱמַר {במשלי כ"ז י"ד}: "מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּם קְלָלָה תֵּחָשֵׁב לוֹ". וּמִזֶּה יֵשׁ לִלְמֹד, דְּהוּא הַדִּין, אִם אֶחָד הִשִּׂיג הַלָּוָאָה מֵאֵת חֲבֵרוֹ, וּמְפָרְסֵם לַכֹּל אֶת גֹּדֶל טוֹבָתוֹ, כִּי עַל יְדֵי זֶה מָצוּי הוּא, שֶׁיִּתְקַבְּצוּ אֵלָיו אֲנָשִׁים רָעִים, וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהִשָּׁמֵט עַצְמוֹ מֵהֶם. וְחַיָּב הָאָדָם לִשְׁמֹר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ, (ט) שֶׁלֹּא יַחְשֹׁד בִּדְבָרָיו, וְיִתְּנוּ אוֹתוֹ כְּמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע, וְאִם הֵבִיא עַצְמוֹ לִידֵי הַחֲשָׁד, הוּא בְּכְלַל אֲבַק לָשׁוֹן הָרָע *.

*מה שלא זכרתי נורא בי פלניא (אש אצל פלוני) בענין אבק, אף שכן כתבתי לעיל בכלל ב' (באר מים חיים ב') ומקורו מרשב"ם בבא בתרא (קס"ה. דבור המתחיל 'אבק'), והשערי תשובה לרבנו יונה, כי ראיתי אחר כך בדברי הגהות מימוני בפרק ז' מהלכות דעות ובדברי הסמ"ג, ומשמע מדבריהם דהוא לשון הרע גמורה.

סעיף ד

אָסוּר לָדוּר (י) בִּשְׁכוּנַת בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע*, וְכָל שֶׁכֵּן לֵישֵׁב עִמָּהֶם וְלִשְׁמֹעַ דִּבְרֵיהֶם, וַאֲפִלּוּ אֵין בְּדַעְתּוֹ לְקַבֵּל אֶת הַדָּבָר, כֵּיוָן שֶׁמַּטֶּה אָזְנָיו לִשְׁמֹעַ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּכְלָל ו' סָעִיף ב'.

וְאִם הוּא יוֹדֵעַ (יא) בְּאֶחָד מִתַּלְמִידָיו, שֶׁהוּא מְבַעֲלֵי הַלָּשׁוֹן, צָרִיךְ לְהַרְחִיקוֹ מֵאִתּוֹ, אִם הוּא יוֹדֵעַ, שֶׁלֹּא תּוֹעִיל לוֹ הוֹכָחָה.

וְאִם בְּאֵיזֶה אֹנֶס נִתְפַּס בַּחֲבוּרַת בַּעֲלֵי הַלָּשׁוֹן, וְשׁוֹמֵעַ שֶׁהֵם מְדַבְּרִים לָשׁוֹן הָרָע, אִם הוּא מְשַׁעֵר שֶׁאֲפִלּוּ (יב) שֶׁתּוֹכַחְתּוֹ תּוֹעִיל לָהֶם לְהַפְסִיקָם מִזֶּה, בְּוַדַּאי מְחֻיָּב הוּא לְהוֹכִיחָם מִדִּין תּוֹרָה, וַאֲפִלּוּ אִם הוּא מְשַׁעֵר, שֶׁתּוֹכַחְתּוֹ לֹא תּוֹעִיל לָהֶם, שֶׁיַּפְסִיקוּ עַל יְדֵי זֶה, אַךְ (יג) לֹא יְקַלְקֵל גַּם כֵּן עַל יְדֵי זֶה, גַּם בָּזֶה אֵינוֹ רַשַּׁאי לִשְׁתֹּק, כִּי פֶּן יֹאמְרוּ עָלָיו, כִּי הוּא כְּמוֹהֶם, וְכִי הוֹדָה עַל דִּבְרֵיהֶם, אַף כִּי יִתְחַיֵּב (יד) לַעֲנוֹת וְלִגְעֹר בָּהֶם לְכָבוֹד נָקִי וְצַדִּיק, אֲשֶׁר יָשִׂיחוּ בּוֹ. וְזֶה אֶחָד מִן הַדְּבָרִים, אֲשֶׁר יִתְחַיֵּב לַעֲזֹב עֲבוּר זֶה חֶבְרַת הָרְשָׁעִים, כִּי יֵעָנֵשׁ בְּשָׁמְעוֹ אֶת דִּבְרֵיהֶם, וְיִלְאֶה לַעֲנוֹתָם.

*ומזה נוכל ללמד, דכל שכן שיש לזהר מאד, שלא לקבע לו מקום בבית הכנסת ובבית המדרש אצל בעלי הלשון, כי מלבד שירגילוהו במדתם הרעה להיות גם הוא ממביאי הדבה על בני אדם, עוד יבטל כמה פעמים על ידם מענית "אמן יהא שמיה רבא" ו"ברכו" ומלשמע קריאת התורה וחזרת הש"ץ, ועוד כמה עונות עצומים, כאשר בארתי לעיל בפתיחה במצות עשה ז', עין שם. ובפרט אם יש לו עת קבוע ללמד תורה, מאד מאד צריך לזהר בעת ההיא שלא להתערב עמהם, כי הרבה יבטל על ידם, ומעט אשר ישאר לו מעת ההיא, לא יהיה לו גם כן שום הצלחה בלמודו, חס וחלילה, כי יהיה פסקי

פסקי (קטעים, קטעים), מלבד גדל הענש הידוע לכל להפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, כמו שאמרו חז"ל, ונאריך בזה, אם ירצה ה', לקמן בחלק ג'.

סעיף ה

וְדַע, דַּאֲפִלּוּ אִם שָׁמַע לִבְנוֹ וּבִתּוֹ הַקְּטַנִּים, שֶׁהֵם מְדַבְּרִים לָשׁוֹן הָרָע, מִצְוָה לִגְעֹר בָּהֶם וּלְהַפְרִישָׁם מִזֶּה, כִּדְכְתִיב {משלי כ"ב ו'}: "חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַּרְכּוֹ" וְגוֹ', וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּאֹרַח חַיִּים {בסימן שמ"ג סעיף א'} לְעִנְיַן כָּל אִסּוּרִים שֶׁבַּתּוֹרָה*.

*וכמה צריך האב להדריך את בניו תמיד מנערותם בענין שמירת הלשון מלשון הרע, (וכיוצא בזה שאר דבורים האסורים, כמו מחלקת ושקר), כמו שכתב הגר"א, כי הדבור והמדות צריך הרגל רב, וההרגל על כל דבר שלטון. ובאמת כאשר נתבונן היטב, נמצא שסבת פרצת העון המר של לשון הרע הוא מפני שכל אחד הרגל מנערותו לדבר מה שהוא רוצה באין מוחה, ואין מעלה על דעתו, שיש חשש אסור בדבר, ולכך אפלו אם אחר כך נודע לו שיש אסור בדבר קשה לו מאד לנטות מטבעו הטבוע לו מאז. לא כן אם היה האב מזהיר תמיד את בניו ומרגילם בזה מנערותם, שלא לדבר לשון הרע, (וכן שלא לקלל ושלא לכזב), על שום בר ישראל, ממילא היה דבר זה נטוע בנפשם מצד ההרגל, והיה נקל להם אחר כך לגדר את עצמם לגמרי במדה הקדושה ההיא, והיו זוכין עבור זה לחיי העולם הבא ולכל טוב בעולם הזה, כמו שנאמר: "מי האיש" וגו'.

סעיף ו

הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ (טו) אֵיזֶה דָּבָר, אָסוּר לוֹ לְסַפֵּר אַחַר כָּךְ לַאֲחֵרִים, אֶלָּא אִם כֵּן נָתַן לוֹ רְשׁוּת עַל זֶה, וְדַוְקָא אִם הוּא דָּבָר דְּלֵית בֵּה לִישָׁנָא בִּישָׁא {שאין בו לשון הרע}.

כלל י

הערות מקדימות

בְּכְלָל זֶה יִבָּאֵר קְצַת פְּרָטִים מִן לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, דְּהַיְנוּ אִם אֶחָד גָּזַל לַחֲבֵרוֹ, אוֹ עָשַׁק, וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, אוֹ אֶחָד גָּזַל אוֹתוֹ, אוֹ עָשָׁקוֹ, אוֹ חֵרְפוֹ, בְּאֵיזֶה אֹפֶן מֻתָּר לְגַלּוֹת דָּבָר זֶה לַאֲנָשִׁים, וּבוֹ י"ז סְעִיפִים.

הִנֵּה לְעֵיל בְּכְלָל ד' בֵּאַרְנוּ דִּין לָשׁוֹן הָרָע מֵהָעִנְיָנִים, שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, וְעִתָּה נַתְחִיל בְּעֶזְרַת ה' לְבָאֵר דִּין לָשׁוֹן הָרָע מֵהָעִנְיָנִים, שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְחִלַּקְנוּהוּ בְּכְלָל בִּפְנֵי עַצְמוֹ, עָבוּר כִּי הוּא נִשְׁתַּנָּה לְדִינָא בְּהַרְבֵּה עִנְיָנִים, וְזֶה הֵחֵלִּי בְּעֶזְרַת הַחוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת.

סעיף א

א אִם אֶחָד רָאָה אָדָם, שֶׁעָשָׂה עַוְלָה לַחֲבֵרוֹ, כְּגוֹן שֶׁגָּזְלוֹ אוֹ עָשְׁקוֹ אוֹ הִזִּיקוֹ, בֵּין אִם הַגְּנֵבָה וְהַגְּזֵלָה (ב) יוֹדְעִים מִזֶּה אוֹ לֹא. אוֹ שֶׁבִּיְּשׁוֹ, אוֹ שֶׁצִּעֲרוֹ וְהוֹנָה אוֹתוֹ בְּדְבָרִים. (ג) וְנוֹדַע לוֹ בְּבֵרוּר, שֶׁלֹּא הֵשִׁיב לוֹ אֶת הַגְּזֵלָה וְלֹא שִׁלֵּם לוֹ אֶת נִזְקוֹ (ד) וְלֹא בִּקֵּשׁ פָּנָיו לְהַעֲבִיר לוֹ עַל

עָוֹנוֹ, אֲפִלּוּ רָאָה דָּבָר זֶה בְּיִחִידִי, יָכוֹל לְסַפֵּר הַדְּבָרִים לִבְנֵי אָדָם כְּדֵי לַעֲזֹר לַאֲשֶׁר אִשַּׁם לוֹ וּלְגַנּוֹת הַמַּעֲשִׂים הָרָעִים בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת, אַךְ יִזָּהֵר, שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ אֵלּוּ הַשִּׁבְעָה פְּרָטִים, שֶׁנִּבְאָרִם בְּסָמוּךְ.

סעיף ב

וְאֵלּוּ הֵן: א (ה) שֶׁיִּרְאֶה זֶה הַדָּבָר בְּעַצְמוֹ, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁמִיעָה מֵאֲחֵרִים, אִם לֹא שֶׁנִּתְבָּרֵר לוֹ אַחַר כָּךְ, שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת.

ב שֶׁיִּזָּהֵר מְאֹד, שֶׁלֹּא יַחְלִיט תֵּכֶף אֶת הָעִנְיָן בְּדַעְתּוֹ לְגָנֵל וְעשֶׂק אוֹ לְהֶזֵּק וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, (ו) רַק יִתְבּוֹנָן הֵיטֵב אֶת עֶצֶם הָעִנְיָן, אִם הוּא עַל פִּי דִּין בִּכְלַל גָּזֵל אוֹ הֶזֵּק.

ג (ז) שֶׁיּוֹכִיחַ אֶת הַחוֹטֵא מִתְּחִלָּה (ח) וּבְלָשׁוֹן רַכָּה, אוּלַי יוּכַל לְהוֹעִיל לוֹ, וְיֵיטִיב עַל יְדֵי זֶה אֶת דְּרָכָיו, וְאִם לֹא יִשְׁמַע לוֹ, אָז יוֹדִיעַ לָרַבִּים אֶת אַשְׁמַת הָאִישׁ הַזֶּה, מַה שֶּׁהֶזִּיד עַל רֵעֵהוּ. (וְאִם יוֹדֵעַ בּוֹ, שֶׁלֹּא יְקַבֵּל תּוֹכַחְתּוֹ, יִבאַר לְקַמָּן, אִם יִרְצֶה ה', בְּסָעִיף ז').

ד (ט) שֶׁלֹּא יַגְדִּיל הָעַוְלָה יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהִיא.

ה (י) שֶׁיְּכַוֵּן לְתוֹעֶלֶת, וּכְמוֹ שֶׁנִּבְאַר לְקַמָּן בְּסָעִיף ד', וְלֹא לֶהָנוֹת, חַס וְשָׁלוֹם, מֵהַפְּגָם הַהוּא, שֶׁהוּא נוֹתֵן בַּחֲבֵרוֹ, וְלֹא מִצַּד שִׂנְאָה, שֶׁיֵּשׁ לוֹ עָלָיו מִכְּבָר.

ו אִם הוּא (יא) יָכוֹל לְסַבֵּב אֶת הַתּוֹעֶלֶת הַזֹּאת גּוּפָא {עצמה} בְּעֵצָה אַחֶרֶת, שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לְסַפֵּר אֶת עִנְיַן הַלָּשׁוֹן הָרַע עָלָיו, אֲזַי בְּכָל גַּוְנֵי אָסוּר לְסַפֵּר.

ז (יב) שֶׁלֹּא יְסוֹבֵב עַל יְדֵי הַסִּפּוּר הֶזֵּק לְהַנִּדּוֹן יוֹתֵר מִכְּפִי הַדִּין, שֶׁהָיָה יוֹצֵא, אִלּוּ הוּעַד עָלָיו בְּאֹפֶן זֶה עַל דָּבָר זֶה בְּבֵית דִּין, וּבְאוּר דָּבָר זֶה עַיֵּן לְקַמָּן בְּהִלְכוֹת רְכִילוּת בִּכְלַל ט', כִּי שָׁם מְקוֹמוֹ.

סעיף ג

וְכָל זֶה אִם הָרוֹאֶה טוֹב מִמֶּנּוּ, אֲבָל אִם הוּא (יג) חוֹטֵא כְּמוֹתוֹ, וְגַם הוּא חוֹלֶה בַּעֲבֵרוֹת הָאֵלֶּה כָּמוֹהוּ, הֲרֵי זֶה אָסוּר לְפָרְסְמוֹ. כִּי אִישׁ כָּזֶה, אֵין כַּוָּנָתוֹ בְּגָלּוּתוֹ מִסְתָּרָיו לְטוֹבָה וּלְיִרְאָה, כִּי אִם לִשְׂמֹחַ לָאֵיד וּלְבַזּוֹתוֹ בָּזֶה. וּכְבָר נֶאֱמַר בָּעִנְיָן זֶה {הושע א' ד'}: "וּפָקַדְתִּי אֶת דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל בֵּית יֵהוּא", הִנֵּה כִּי אַף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה יֵהוּא מִצְוָה בְּהַכְרִיתוֹ אֶת בֵּית אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל, כִּי נִצְטַוָּה כֵּן עַל יְדֵי נָבִיא, וְנִתְּנָה לוֹ עֲבוּר זֶה מְלוּכָה עַד אַרְבָּעָה דּוֹרוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר {מלכים ב"י ל'}: "יַעַן אֲשֶׁר כִּלְבָבִי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחְאָב, בְּנֵי רְבָעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל", בְּכָל זֹאת נִפְקַד עָלָיו לְבַסּוֹף דְּמֵי אַחְאָב, מִפְּנֵי כִּי גַּם הוּא הָיָה רַב פֻּשַׁע.

סעיף ד

הַפָּרָט הַחֲמִישִׁי, שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל, שֶׁיְּכַוֵּן לְתוֹעֶלֶת, הוּא כְּמוֹ שֶׁנִּבְאַר, דְּהַיְנוּ לָא מִבָּעֵי {לא זו בלבד} אִם הָאֲנָשִׁים, שֶׁהוּא מְסַפֵּר לִפְנֵיהֶם יְכוֹלִים הֵם (יד) לַעֲזֹר לַנִּגְזָל וְלַנֶּעֱשָׁק וְלַנִּזְק וְלַמִּתְבַּיֵּשׁ בְּעִנְיָנָם, בְּוַדַּאי נָכוֹן לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כֵּן. וַאֲפִלּוּ אִם הַתּוֹעֶלֶת הַזֹּאת לֹא תוּכַל

לְהַגִּיעַ עַל יְדֵי סִפּוּרוֹ, (טו) רַק שֶׁהוּא מִתְכַּוֵּן שֶׁיִּתְרַחֲקוּ בְּנֵי אָדָם מִדַּרְכּוֹ רָשַׁע כְּשֶׁיִּשְׁמְעוּ, שֶׁהַבְּרִיּוֹת מְגַנּוֹת פּוֹעֲלֵי אָוֶן, וְאוּלַי הוּא בְּעַצְמוֹ יָשׁוּב עַל יְדֵי זֶה מִדַּרְכָיו הָרָעִים וְיִתַּקֵּן מַעֲשָׂיו, כְּשֶׁיִּשְׁמַע, שֶׁהַבְּרִיּוֹת מְגַנּוֹת אוֹתוֹ עֲבוּר זֶה, גַּם זֶה אֵינֶנּוּ בְּכְלַל לָשׁוֹן הָרָע, וּלְתוֹעֶלֶת יֵחָשֵׁב, (טז) כֵּיוָן שֶׁעַל כָּל פָּנִים אֵין מְכַוֵּן לֶהָנוֹת מֵהַפְּגָם הַהוּא שֶׁהוּא נוֹתֵן בַּחֲבֵרוֹ, רַק לְקַנֵּא לָאֱמֶת, וְאוּלַי תָּבוֹא עַל יְדֵי זֶה תּוֹעֶלֶת עַל לְהַבָּא*. אֲבָל אִם הוּא מְשַׁעֵר, שֶׁבְּוַדַּאי לֹא תִּהְיֶה שׁוּם תּוֹעֶלֶת, כְּגוֹן, אִם הָאֲנָשִׁים שֶׁהוּא מְסַפֵּר לִפְנֵיהֶם גַּם הֵם בַּעֲלֵי הָרֶשַׁע, שֶׁגַּם הֵם עֹשׂוּ כַּמָּה פְּעָמִים כְּהָרָעָה הַזֹּאת לַאֲנָשִׁים, וְלֹא נֶחְשַׁב בְּעֵינֵיהֶם לְעָוֹן כְּלָל, לַאֲנָשִׁים כָּאֵלּוּ יִזְהֵר שֶׁלֹּא לְסַפֵּר כְּלָל עִנְיָן כָּזֶה. כִּי מִלְּבַד שֶׁלֹּא תָּבוֹא שׁוּם תּוֹעֶלֶת מִסִּפּוּרוֹ, עוֹד יוּכַל לִצְמֹחַ מִזֶּה קִלְקוּל גָּדוֹל, כִּי הֵם יֵלְכוּ וִיסַפְּרוּ דָּבָר זֶה לְהַגַּזְלָן וְהָעוֹשֵׁק וְהַמְבַיֵּשׁ וְיַעַבְרוּ עַל יְדֵי זֶה עַל הַלָּאו דְּ"לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ" וְגַם עַל יְדֵי זֶה רָגִיל לָבוֹא אַחַר כָּךְ מַחְלוֹקוֹת גְּדוֹלוֹת, וּבְפָרָט אִם, חַס וְשָׁלוֹם, יוּכַל לָבוֹא עַל יְדֵי זֶה לְעָנְיַן מַלְשִׁינוּת, אֲפִלּוּ אִם יְשַׁלְּמוּ כָּל הַפְּרָטִים, גַּם כֵּן אָסוּר לְסַפֵּר שׁוּם דָּבָר. וְדַע, דְּאֵין חִלּוּק בְּכָל אֵלּוּ הַפְּרָטִים, בֵּין אִם בִּקֵּשׁ אוֹתוֹ הַנִּגְזָל וְהַנִּזָּק וְהַמִּתְבַּיֵּשׁ, שֶׁיִּדְרוֹשׁ עֲבוּרוֹ אֶת הֶזֵּקוֹ אוֹ עֶלְבּוֹנוֹ, אוֹ לֹא בִּקֵּשׁוֹ. דִּבְאֹפֶן הַמֻּתָּר, הוּא אֲפִלּוּ לֹא בִּקֵּשׁ אוֹתוֹ. וְאֹפֶן הָאָסוּר, דְּהַיְנוּ, אִם לֹא נִשְׁלְמוּ הַפְּרָטִים הַנַּ"ל, (יט) לֹא מְהַנִּי אֲפִלּוּ בִּקֵּשׁ אוֹתוֹ. וַאֲפִלּוּ הוּא קְרוֹבוֹ, גַּם כֵּן אָסוּר. (וּבָזֶה נִכְשָׁלִין כַּמָּה אֲנָשִׁים מְאֹד, שֶׁאִם נִשְׁמַע לָהֶם, שֶׁאֶחָד עָשָׂה לִקְרוֹבוֹ דְּבַר מָה, אַף שֶׁלֹּא נִתְבָּרֵר לָהֶם, אִם הוּא אֱמֶת אוֹ סִבַּת הַדָּבָר, הוֹלְכִין וְגוֹמְלִין לוֹ תֵּכֶף רָעָה עֲבוּר זֶה, בְּחֶשְׁבָּם, כִּי הֵם מְקַיְּמִין בָּזֶה מִצְוַת {ישעיהו נח ז}: "וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם". וְטוֹעִין בָּזֶה טָעוּת גְּדוֹלָה, כִּי אֵין חִלּוּק בֵּין קָרוֹב לָרָחוֹק לְכָל הַדִּינִים הַנַּ"ל, שֶׁלֹּא נֶאֱמַר "וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם" כְּדֵי לַעֲשׂוֹת אִסּוּר, חַס וְשָׁלוֹם).

*(יז) ובאופן זה אינו מותר, רק אם כבר נתגלה הדבר להנגזל והנעשק והניזק, אבל אם לא נתגלה הדבר עדיין להם, נראה שאסור לספר לאחרים, וכפי מה שמבאר לקמן בהלכות רכילות בשם הפוסקים, דאיסור רכילות הוא אפילו אם מספר לאחד מה שפלוני דבר ועשה נגד פלוני, פן יודע להנדון, (יח) דחברך חברא אית ליה, {שחברך חבר יש לו}, ותכנס לו שנאה בלבו על זה, ועין בבאר מים חיים.

סעיף ה

וְאִם הוּא רוֹאֶה, (כ) שֶׁאֶחָד מְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע עַל חֲבֵרוֹ, גַּם זֶה הוּא מִכְּלַל הָעֲוֹנוֹת, שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. וְלָכֵן, אִם יִשְׁלְמוּ בּוֹ כָּל הַפְּרָטִים הַנַּ"ל, מֻתָּר לְפָרְסֵם גְּדֶל גְּנוּת הַמְסַפֵּר הַזֶּה לִבְנֵי אָדָם. וְכָל זֶה אֵינוֹ מוֹעִיל רַק אִם בִּלְּאוּ הָכִי גַּם כֵּן כְּבָר נִתְגַּלָּה הַדָּבָר לְהָאִישׁ, שֶׁסִּפֵּר עָלָיו. אֲבָל אִם עֲדַיִן לֹא נִתְגַּלָּה הַדָּבָר, אָסוּר לְסַפֵּר הַדָּבָר, אַף לַאֲחֵרִים, דְּחַבְרָךְ חַבְרָא

אִית לֵהּ, וּמִמֵּילָא יִתְגַּלֶּה הַדָּבָר גַּם לוֹ, וּבְכָלַל רְכִילוּת הוּא, וּכְמוֹ שֶׁנִּכְתַּב, אִם יִרְצֶה ה' לְקַמָּן בְּהִלְכוֹת רְכִילוּת. וְכָל שֶׁכֵּן, שֶׁאָסוּר לְגַלּוֹת הַדָּבָר לְאוֹתוֹ פְּלוֹנִי גּוּפָא, שֶׁדִּבֵּר עָלָיו, אַף שֶׁכַּוָּנָתוֹ לְקַנֵּא לָאֱמֶת, דְּזֶה הוּא רְכִילוּת גְּמוּרָה, אֶפִלּוּ אִם אֶחָד מִן הַפְּחוּתִים מְלַגְלֵג מִן הֶחָשׁוּב שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָבִיו אוֹ רַבּוֹ.

סעיף ו

וּפְעָמִים דְּמֻתָּר לְסַפֵּר הַדָּבָר לַאֲחֵרִים, אַף אִם עֲדַיִן לֹא נוֹדַע לְהַנִּדּוֹן, דְּהַיְנוּ אִם הוּא רוֹאֶה (כא) שֶׁיַּגִּיעַ לְהַנִּדּוֹן מִזֶּה תּוֹעֶלֶת מַמָּשׁ, (כב) וְלֹא יַחְסְרוּ בָּזֶה גַּם כֵּן הַפָּרָטִים הַנַּ"ל, וְעַיֵּן בְּבֵאוּר מַיִם חַיִּים. וַאֲבָאֵר אֶת דְּבָרַי בְּעִנְיַן הַתּוֹעֶלֶת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹא הַקּוֹרֵא לִטְעוֹת בָּזֶה, כְּגוֹן, שֶׁהוּא מַכִּיר בְּטֶבַע הָאִישׁ הָרוֹכֵל וּלְפִי עִנְיַן הַסִּפּוּר, שֶׁכְּמוֹ שֶׁהוּא מְגַנֶּה אוֹתוֹ בְּפָנָיו, כֵּן יֵלֵךְ אַחַר כָּךְ מִפָּנָיו וְיגַנֶּה אוֹתוֹ עוֹד בִּפְנֵי אֲנָשִׁים אֲחֵרִים, וּבִפְרָט, לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ, דְּצָרִיךְ לְהוֹכִיחוֹ מִקֹּדֶם, וְהוֹכִיחוֹ, וְלֹא קִבֵּל דְּבָרָיו. וְדָבָר זֶה יָדוּעַ, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, כִּי כִּמְעַט כֻּלָּנוּ נִכְשָׁלִין בְּלָשׁוֹן הָרַע, וּבִפְרָט, בְּקַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע, וְקָרוֹב הַדָּבָר, שֶׁתִּתְקַבֵּל הַלָּשׁוֹן הָרַע שֶׁלּוֹ, וְיִהְיֶה קָשֶׁה אַחַר כָּךְ לְהוֹצִיא אֶת הַדְּבָרִים מִלִּבָּם, כִּי צָדִיק הָרִאשׁוֹן בְּרִיבוֹ. לָכֵן בְּוַדַּאי נָכוֹן הַדָּבָר, שֶׁיְּקַדִּים אֶת עַצְמוֹ לִפְנֵי אוֹתָם הָאֲנָשִׁים, וְיַעֲרִיךְ לִפְנֵיהֶם גְּדֶל עִוְלָתוֹ שֶׁל הַמְרַגֵּל, וְיסַפֵּר לִפְנֵיהֶם, אֵיךְ שֶׁהוּא מְגַנֶּה לְאוֹתוֹ פְּלוֹנִי בְּחִנָּם עַל לֹא חָמָס בְּכַפּוֹ, כְּדֵי שֶׁכַּאֲשֶׁר יָבוֹא אַחַר כָּךְ הַמְרַגֵּל וִיסַפֵּר לִפְנֵיהֶם, לֹא יִתְקַבְּלוּ דְּבָרָיו, וְאַדְרַבָּה, יוֹכִיחוּהוּ עַל פָּנָיו, וּבְוַדַּאי, כְּשֶׁיִּרְאֶה, שֶׁלֹּא יִתְקַבְּלוּ דְּבָרָיו, וְגַם הֵם לוֹ לְקָלוֹן וּלְחֶרְפָּה, יִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ מִזֶּה עַל לְהַבָּא. וְאֶפְשָׁר זֶה בְּוַדַּאי מֻתָּר, כִּי בָּזֶה יַצִּיל אֶת נֶפֶשׁ הַנִּדּוֹן מִצַּעַר וּכְלִמָּה, וְגַם אֶת נֶפֶשׁ הַמְסַפֵּר וְהַמְקַבֵּל מִדִּינָה שֶׁל גֵּיהִנֹּם, וְגַם יְקַיְּמוּ עַל יָדוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה דְּהוֹכָחָה.

סעיף ז

וְעַתָּה נְבָאֵר הַפָּרָט הַג', שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּסָעִיף ב', וְהוּא מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ שָׁם, דְּצָרִיךְ לְהוֹכִיחַ אוֹתוֹ מִתְּחִלָּה, הַיְנוּ דַּוְקָא בִּסְתָמָא, אֲבָל (כג) אִם הוּא יוֹדֵעַ וּמַכִּיר בּוֹ, שֶׁלֹּא יִוָּסֵר בִּדְבָרָיו וְלֹא יְקַבֵּל תּוֹכַחְתּוֹ אֵין צָרִיךְ לְהוֹכִיחוֹ, רַק שֶׁיְּזַהֵר לְסַפֵּר דָּבָר זֶה בִּפְנֵי שְׁלֹשָׁה, וְהַטַּעַם, שֶׁאִם יְסַפֵּר דָּבָר זֶה בִּפְנֵי אֶחָד אוֹ שְׁנַיִם, יִתְרָאֶה, שֶׁהוּא מִתְכַּוֵּן, שֶׁלֹּא יַגִּיעוּ הַדְּבָרִים לְאָזְנָיו, וְרוֹצֶה לְהַחֲנִיפוֹ וְלִגְנֹב דַּעְתּוֹ, וּבַסֵּתֶר הוּא מְגַנֶּהוּ, וְנִרְאֶה כְּנֶהֱנֶה בְּסִפּוּר לָשׁוֹן הָרַע עַל חֲבֵרוֹ. וְעוֹד טַעַם אַחֵר, שֶׁיָּבוֹאוּ לְחָשְׁדוֹ וְיֹאמְרוּ, שֶׁבְּוַדַּאי אֵין הַדָּבָר אֱמֶת, וּמִלִּבּוֹ הוּא בּוֹדְאָם, דְּאִם לֹא, מַדּוּעַ לֹא גִּלָּה אֶת עֲוֹנוֹ בְּפָנָיו רִאשׁוֹנָה, וְאִם כֵּן לֹא יָבוֹא מִסִּפּוּרוֹ שׁוּם תּוֹעֶלֶת, הַמְבָאֶרֶת לְעֵיל בְּסָעִיף ד'. עַל כֵּן צָרִיךְ לְסַפֵּר הַדָּבָר בִּפְרָסוּם, דְּהַיְנוּ בִּפְנֵי שְׁלֹשָׁה, דְּזֶה הֲוֵי, כְּאִלּוּ אָמַר הַדְּבָרִים בְּפָנָיו, וְתוּ לֹא אָתֵי לְמִיחְשְׁדָה {ויותר לא יבואו לחשוד בו}, שֶׁאֵינוֹ מָצוּי הוּא, שֶׁאָדָם כָּשֵׁר יְסַפֵּר דְּבַר שֶׁקֶר בְּעִקָּרוֹ בָּרַבִּים. (כד) וְאַף שֶׁגַּם עַתָּה אֲסוּרִים הַשּׁוֹמְעִים לְקַבֵּל דָּבָר זֶה בְּהַחְלָטָה, שֶׁיִּתְגַּנֶּה עַל יְדֵי זֶה הַנִּדּוֹן בְּלִבָּם, וְכַמְבאָר לְעֵיל בְּכָלָל

ו' סָעִיף א', הַיְנוּ טַעֲמָא, שֶׁאַף שֶׁאֵין הַדָּבָר הַזֶּה שֶׁקֶר מֵעִקָּרוֹ, אַף עַל פִּי כֵן אוּלַי חָסֵר עוֹד פְּרָט אֶחָד לָזֶה הַמַּעֲשֶׂה, אֲשֶׁר עַל יָדוֹ יִשְׁתַּנֶּה זֶה הָעִנְיָן מִסּוֹפוֹ לִתְחִלָּתוֹ, עַל כֵּן אָסוּר לָהֶם לְעֵת עַתָּה לְהַחְלִיטוֹ לְגַמַּאי עֲבוּר זֶה הַסִּפּוּר, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים יְכֻנַּס הַדָּבָר בְּאָזְנֵיהֶם לְעִנְיָן זֶה, שֶׁיִּרְאוּ לַחֲקֹר אַחַר הַדָּבָר אִם אֱמֶת הוּא וּלְהוֹכִיחַ אֶת הָאִישׁ הַהוּא, שֶׁמְּסַפְּרִים עָלָיו הַדְּבָרִים הָרָעִים, וְאוּלַי יִשְׁמַע לְדִבְרֵיהֶם, וְעוֹד שְׁאָר תּוֹעֲלִיּוֹת, כַּמְבֹאָר לְעֵיל בְּסָעִיף ד', עַיֵּן שָׁם.

סעיף ח

וְכָל זֶה, (כה) כְּשֶׁאֵין עָלָיו אֵימָה מִן הָאִישׁ הַהוּא, שֶׁמְּדַבֵּר עָלָיו, אֲבָל אִם יֵשׁ עָלָיו אֵימָה, שֶׁיֵּשׁ לְאֵל יָדוֹ לְהָרַע עִמּוֹ, אֶפְשָׁר שֶׁיֵּשׁ לְהָקֵל לְסַפֵּר עָלָיו הָעַוְלָה, שֶׁעָשָׂה לַחֲבֵרוֹ, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּאַפֵּי תְּלָתָא.

סעיף ט

וְאִם הַמְסַפֵּר (כו) מְחֻזָּק לְרַבִּים, כִּי לֹא יִשָּׂא פְּנֵי אִישׁ, וְאֶת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר, שֶׁלֹּא בְּפָנֵי חֲבֵרוֹ, אוֹתוֹ יְדַבֵּר בְּפָנָיו, (כז) וְלֹא יָגוּר מִפְּנֵי אִישׁ, וְהֶחְזֵק גַּם כֵּן בְּתוֹךְ עַמּוֹ, אֲשֶׁר לֹא יְדַבֵּר רַק אֱמֶת, מֻתָּר לְסַפֵּר לַאֲנָשִׁים דְּבַר עַוְלָה, (כח) שֶׁעוֹשֶׂה אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְיוֹדֵעַ בּוֹ, שֶׁלֹּא יְקַבֵּל תּוֹכַחְתּוֹ, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּאַפֵּי תְּלָתָא, כִּי לְאִישׁ כָּזֶה הַשּׁוֹמְעִים לֹא יַחְשְׁדוּהוּ לְחוֹנֵף אוֹ לְשַׁקְרָן, רַק שֶׁהוּא מִתְכַּוֵּן לְקַנֵּא לֶאֱמֶת וְלַעֲזֹר לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ וּלְגַנּוֹת הַמַּעֲשִׂים הָרָעִים בִּפְנֵי כֹּל. אַךְ בָּזֶה, וְכֵן בְּמַה שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָעִיף ח', צָרִיךְ לִזָּהֵר מְאֹד, שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ בָּזֶה כָּל הַפְּרָטִים הַנַּ"ל בִּתְחִלַּת הַסִּימָן, כִּי לֹא חָסַרְנוּ מֵהֶם, רַק הַפְּרָט דְּאַפֵּי תְּלָתָא.

סעיף י

וְדַע עוֹד, (כט) דְּשָׁוִין יַחַד דִּין סִפּוּר לָשׁוֹן הָרַע עַל דְּבַר עָוֹן, שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְסִפּוּר לָשׁוֹן הָרַע עַל דְּבַר עָוֹן, שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם. אַךְ בַּעֲבֵרָה, שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, אֵין מֻתָּר לְסַפֵּר עָלָיו, אֲפִלּוּ יֶשְׁלְמוּ כָּל הַפְּרָטִים הַנַּ"ל שֶׁבְּסָעִיף ב', אֶלָּא אִם כֵּן רָאָה עָלָיו, שֶׁאוֹחֵז בָּהּ וְעוֹשֶׂה אוֹתָהּ כַּמָּה פְּעָמִים בְּמֵזִיד, וְהוּא דָּבָר הַמְפֻרְסָם לַכֹּל, שֶׁהוּא אִסּוּר, וְעַיֵּן לְעֵיל בְּכְלָל ד' סָעִיף ז', (ל) שֶׁבֵּאַרְנוּ דָּבָר זֶה בְּבָבָל פְּרָטָיו.

סעיף יא

וּמַה מְּאֹד יֵשׁ לְזָהֵר, (לא) שֶׁלֹּא לְהַתִּיר לְעַצְמוֹ לְסַפֵּר לַאֲחֵרִים, אֵיךְ שֶׁהָיָה לוֹ עֵסֶק עִם פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי, וּגְזָלוֹ, אוֹ עָשְׁקוֹ בְּזֶה וּבָזֶה הָאֹפֶן, אוֹ שֶׁחֵרְפוֹ, אוֹ צָעֲרוֹ וּבִיְּשׁוֹ וְכָל כְּהַאי גַּוְנָא {וכל כיוצא בזה}, וַאֲפִלּוּ אִם הוּא יוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ, שֶׁאֵינוֹ מְשַׁקֵּר בַּסִּפּוּר הַזֶּה, (אִם לֹא, בְּאֹפֶן שֶׁנִּבְאַר לְקַמָּן בְּסָעִיף י"ג), וַאֲפִלּוּ אִם יִצְטָרְפוּ לָזֶה כָּל שְׁאָר פְּרָטֵי הַהֶתֵּר הַנַּ"ל, דִּבְוַדַּאי אֵין כַּוָּנָתוֹ בְּעֵת הַסִּפּוּר לְתוֹעֶלֶת, דְּהַיְנוּ, לְפָרְסֵם גְּנוּתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, כְּדֵי שֶׁיָּבוּזוּ עוֹשֵׂי רִשְׁעָה בְּעֵינֵי בְּנֵי אָדָם, וְיִזָּהֲרוּ עַל יְדֵי זֶה מִלֶּלֶכֶת בְּדַרְכֵיהֶם הָרָעִים, אוֹ כְּדֵי שֶׁהוּא יִרְאֶה בְּעַצְמוֹ

שֶׁהַבְּרִיּוֹת מְגַנּוֹת אוֹתוֹ, אוּלַי עַל יְדֵי זֶה יָשׁוּב מִדַּרְכָיו הָרָעִים, רַק כַּוָּנָתוֹ כְּדֵי לְבַזּוֹתוֹ בְּעֵינֵי בְּנֵי אָדָם, שֶׁיְּפָרְסֵם לִפְנֵיהֶם לְחֶרְפָּה וּלְקָלוֹן עָבוּר זֶה שֶׁנִּגַּע בְּמָמוֹנוֹ אוֹ בִּכְבוֹדוֹ, וְכָל שֶׁיִּרְאֶה יוֹתֵר, שֶׁדְּבָרָיו יִתְקַבְּלוּ לִפְנֵי הַשּׁוֹמְעִים, וְיִתְפָּרְסֵם בְּעֵינֵיהֶם לִגְנוּת וּלְבִזָּיוֹן עָבוּר זֶה, יִהְיֶה יוֹתֵר שָׂמֵחַ וְיוֹתֵר נֶהֱנֶה מִזֶּה.

סעיף יב

וְקַל וָחֹמֶר אִם לֹא הֵרַע לוֹ, רַק לֹא הֵיטִיב עִמּוֹ בְּטוֹבוֹת, אֲשֶׁר הָיָה רָאוּי לְהֵיטִיב עִמּוֹ בְּעִנְיְנֵי הַלְוָאָה וּצְדָקָה וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, אִם הוּא הוֹלֵךְ וּמְגַלֶּה אַחַר כָּךְ דָּבָר זֶה לַאֲנָשִׁים לְגַנּוֹת פְּלוֹנִי בָּזֶה, לָשׁוֹן הָרַע גְּמוּרָה הִיא מִן הַדִּין, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּכְלָל ה' סָעִיף א', וְעוֹבֵר בָּזֶה עוֹד עַל כַּמָּה לָאוִין אֲחֵרִים, לְבַד אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע, וּכְמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ בַּכְּלָל הַנַּ"ל. וְנִכְשָׁלִין בָּזֶה, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, הַרְבֵּה אֲנָשִׁים, כְּמוֹ שֶׁאָנוּ רוֹאִין בַּעֲלִיל, שֶׁאִם לֹא יִקָּבְלוּ לְאֶחָד בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת כִּרְצוֹנוֹ בְּעִיר אַחַת, כְּשֶׁהוּא נוֹסֵעַ אַחַר כָּךְ לְעִיר אַחֶרֶת, מְפָרְסֵם לִגְנוּת עָבוּר זֶה הָאֲנָשִׁים הַחֲשׁוּבִים דְּשָׁם, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא סִיְּעוּהוּ בְּעִנְיָנָיו. וְכָל שֶׁכֵּן אִם מְבֻזֶּה עָבוּר זֶה סְתָם לְכָל הָעִיר, (לב) בְּוַדַּאי עָוֹן פְּלִילִי הוּא, כִּי אִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע, אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת, שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, הוּא אֲפִלּוּ אִם מְסַפֵּר עַל אִישׁ פְּרָטִי, וְכָל שֶׁכֵּן עַל עִיר שְׁלֵמָה שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל הַמַּחֲזִיקִים בֶּאֱמוּנַת ה', וַדַּאי עָוֹן גָּדוֹל הוּא.

סעיף יג

וְאַף עַל פִּי כֵן נִרְאֶה לִי, דְּאִם הוּא מְשַׁעֵר, שֶׁעַל יְדֵי זֶה, שֶׁיְּסַפֵּר לַאֲנָשִׁים, הַאֵיךְ שֶׁפְּלוֹנִי (לג) עָשָׂה לוֹ עַוְלָה בְּעִנְיָן מָמוֹן וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, תּוּכַל לָבוֹא לוֹ מִזֶּה תּוֹעֶלֶת עַל לְהַבָּא, כְּגוֹן, שֶׁיְּסַפֵּר לַאֲנָשִׁים, שֶׁדִּבְרֵיהֶן נִשְׁמָעִין לוֹ, אִם יוֹכִיחוּהוּ עַל זֶה, וְאוּלַי עַל יְדֵי זֶה יָשִׁיב לוֹ הַגְּזֵלָה וְהַחֶזֶק וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, (לד) מֻתָּר לוֹ לְסַפֵּר לָהֶם וּלְבַקֵּשׁ מֵאִתָּם, שֶׁיְּסַיְּעוּהוּ בָּזֶה. וְלִפְעָמִים יְצַיֵּר תּוֹעֶלֶת עַל לְהַבָּא מֵהַסִּפּוּר, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּעִנְיָן מָמוֹן, (דְּהַיְנוּ עִנְיַן צַעַר וּבֹשֶׁת וְאוֹנָאַת דְּבָרִים וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה), כְּגוֹן, אִם נוֹדַע לוֹ בְּבֵרוּר, אֵיךְ שֶׁפְּלוֹנִי רוֹצֶה לְחָרְפוֹ וּלְגַדְּפוֹ עַל דָּבָר פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי, אִם יְסַפֵּר זֶה לָאֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים אוֹ לְקְרוֹבָיו שֶׁל פְּלוֹנִי, וְיַעֲרִיךְ לִפְנֵיהֶם אֶת אֲמִתַּת הָעִנְיָן, וְיִרְאוּ בְּעַצְמָם שֶׁהַדִּין עִמּוֹ, אֶפְשָׁר שֶׁיִּמְנְעוּהוּ מִזֶּה, אוֹ אֲפִלּוּ הוּא דָּבָר, שֶׁכְּבָר עָבַר, שֶׁכְּבָר חֵרֵף אוֹתוֹ, אַךְ שֶׁהוּא מְשַׁעֵר, שֶׁאִם לֹא יְסַפֵּר הַדָּבָר לִקְרוֹבָיו, אוֹ לַאֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים, כְּדֵי שֶׁיִּמְנְעוּהוּ מִזֶּה, יָבוֹא עוֹד לְחָרְפוֹ וּלְגַדְּפוֹ (לה) בְּכָל אֵלּוּ הָאֲפָנִים וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, מֻתָּר לְסַפֵּר הַדָּבָר לִבְנֵי אָדָם, אַף שֶׁעַל יְדֵי הַסִּפּוּר יִתְבַּזֶּה חֲבֵרוֹ לִפְנֵי הַשּׁוֹמְעִים, כֵּיוָן דְּאֵין כַּוָּנַת הַמְסַפֵּר לָזֶה, רַק הוּא רוֹצֶה לִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ מִמֶּנּוּ נֶזֶק בְּעִנְיַן מָמוֹן אוֹ צַעַר וּבִיּוּשׁ.

סעיף יד

אַךְ מַה מְּאֹד צָרִיךְ לְהִזָּהֵר בַּהֶתֵּר הַזֶּה, שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ בּוֹ כָּל הַפְּרָטִים הנַ"ל בְּתַחִלַּת הַסִּימָן, כִּי אִם לֹא יִזָּהֵר בִּשְׁמִירָה יְתֵרָה, בְּקַל יוּכַל לְהִלָּכֵד בְּפַח הַיֵּצֶר וְלִהְיוֹת מִבַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע דְּאוֹרַיְתָא עַל יְדֵי הַהֶתֵּר הַנַּ"ל. וּמִטַּעַם זֶה אֶחְזֹר בְּכָאן בְּפֵרוּשׁ כָּל הַפְּרָטִים הַנַּ"ל וּבְמַעַט נֹפֶךְ, כְּלָלָן שֶׁל דְּבָרִים בְּקִצּוּר כָּךְ הוּא, (לו) אַחַר שֶׁיֵּדַע, שֶׁחֲבֵרוֹ לֹא שָׁב עֲדַיִן מֵהָעָנְיָן הַהוּא הַנַּ"ל, וְהוּא מְכֻוָּן לְתוֹעֶלֶת, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ, מֻתָּר לְסַפֵּר, אַךְ בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ אַלּוּ הַפְּרָטִים: פְּרָט הָרִאשׁוֹן. שֶׁיִּרְאֶה זֶה הַדָּבָר בְּעַצְמוֹ, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁמִיעָה מֵאֲחֵרִים, שֶׁהֲגַם שֶׁבֶּאֱמֶת הָיָה לוֹ הֶזֵּק בְּעִנְיָניו, מִי יוֹדֵעַ, אִם הוּא הַמַּזִּיקוֹ.

פְּרָט הַשֵּׁנִי. לִזָּהֵר מְאֹד, שֶׁלֹּא לְהַחְלִיט תֻּכָף, שֶׁדָּבָר זֶה הוּא בִּכְלַל גֶּזֶל וְהֶזֵּק וְאוֹנָאַת דְּבָרִים וּבֹשֶׁת וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, רַק יִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב מִתְּחִלָּה עַל פִּי דִּרְכֵי הַתּוֹרָה, אִם הַדִּין עִמּוֹ, וְהַשֻּׁכְנֶגְדּוֹ הוּא הַגַּזְלָן וְהַמַּזִּיק וְהַמְבַיֵּשׁ וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, וְכִמְעַט פְּרָט זֶה קָשֶׁה לְצַיֵּר מִן הַכֹּל, כִּי אֵין אָדָם רוֹאֶה חוֹב לְעַצְמוֹ, וְכָל דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו, וְאִם יִכָּשֵׁל בָּזֶה מִמֵּילָא הוּא בִּכְלַל מוֹצִיא שֵׁם רָע, אֲשֶׁר הוּא חָמוּר מֵאִסּוּר לָשׁוֹן הָרָע.

פְּרָט הַשְּׁלִישִׁי. שֶׁאִם הוּא מְשַׁעֵר, שֶׁאֶפְשָׁר (לז) שֶׁאִם יִתְוַכַּח עִמּוֹ בְּעַצְמוֹ, יִהְיֶה לְתוֹעֶלֶת, צָרִיךְ הוּא לְדַבֵּר עִמּוֹ, קֹדֶם שֶׁיְּפָרְסֵם הַדָּבָר לַאֲנָשִׁים.

פְּרָט הָרְבִיעִי. בְּיוֹתֵר יִזָּהֵר, עַל כָּל פָּנִים שֶׁיִּהְיֶה כָּל הַסִּפּוּר אֱמֶת, בְּלִי תַּעֲרוֹבֶת שֶׁקֶר, וְשֶׁלֹּא לְגַזֵּם הָעִנְיָן יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהוּא, דְּהַיְנוּ, שֶׁלֹּא לְחַסֵּר בַּסִּפּוּר שׁוּם פְּרָט קָטָן, שֶׁהוּא מֵבִין שֶׁדָּבָר זֶה הוּא צַד זְכוּת שֶׁל חֲבֵרוֹ, אַף שֶׁבֶּאֱמֶת אֵין הַדָּבָר הַזֶּה מוֹעִיל לְהַצְדִּיק אֶת חֲבֵרוֹ, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים, אִם יֵדְעוּ הַשּׁוֹמְעִים צַד זְכוּת זֶה, לֹא יִתְגַּנְּה כָּל כָּךְ בִּפְנֵיהֶם, וּכְשֶׁהוּא יַחֲסִיר דָּבָר זֶה, יִתְגַּנְּה מְאֹד לִפְנֵי הַשּׁוֹמְעִים אִסּוּר גָּדוֹל הוּא לְחַסֵּר פְּרָט זֶה. כְּלַל הַדָּבָר, שֶׁלֹּא יַגְדִּיל הָעַוְלָה יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהִיא, דְּאִם לֹא כֵן, הֲרֵי הוּא בִּכְלַל מְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע וְעוֹבֵר עַל כַּמָּה אִסּוּרִין הַכְּתוּבִין לְמַעְלָה בַּפְּתִיחָה, עַיֵּן שָׁם.

פְּרָט הַחֲמִישִׁי. שֶׁיְּכַוֵּן לְתוֹעֶלֶת*, וְהוּא הָעִקָּר, שֶׁעָלָיו סוֹבֵב כָּל הַהֶתֵּר הַזֶּה, כְּתַבְנוּהוּ בְּסָעִיף י"ג.

פְּרָט הַשִּׁשִּׁי. אִם הוּא יָכוֹל לְסַבֵּב אֶת הַתּוֹעֶלֶת הַזּוֹ בְּעִצָּה אַחֶרֶת, שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לְסַפֵּר עָלָיו, אָזַי בְּכָל גַּוְנֵי {בכל האופנים} אָסוּר לְסַפֵּר, וַאֲפִלּוּ אִם הוּא מֻכְרָח לְסַפֵּר אֶת הַמַּעֲשֶׂה, אַךְ הוּא יָכוֹל לְהַקְטִין אֶת הָעַוְלָה, שֶׁלֹּא יִתְגַּנֶּה כָּל כָּךְ בִּפְנֵי הַשּׁוֹמְעִים, וְהַתּוֹעֶלֶת הַזּוֹ, אֲשֶׁר הוּא מְקַוֶּה, שֶׁיֵּצֵא עַל יְדֵי סִפּוּרוֹ, לֹא יִבָּצֵר מֵחֲמַת זֶה, (לח) מִצָּוָה הִיא שֶׁיְּקַטְטֵן, וְלֹא יְגַלֶּה כָּל קְלוֹנוֹ לִפְנֵי הַשּׁוֹמְעִין, כֵּיוָן שֶׁבְּלָאו הָכִי {שבלא זה} גַּם כֵּן יֵצֵא לוֹ הַתּוֹעֶלֶת.

פְּרָט הַשְּׁבִיעִי. (לט) שֶׁלֹּא יְסַבֵּב לוֹ הֶזֵּק עַל יְדֵי סִפּוּרוֹ יוֹתֵר מִכְּפִי הַדִּין, שֶׁהָיָה יוֹצֵא, אִלּוּ הֵעִידוּ עָלָיו בְּאֹפֶן זֶה בְּבֵית דִּין.

*ואפשר דהוא הדין אם כונתו בספורו להפג את דאגתו מלבו, הוי כמכון לתועלת על להבא, [ולפי זה מה שאמרו ז"ל: דאגה בלב איש ישיחנה לאחרים, קאי גם על ענין כזה], אך שיזהר, שלא יחסרו שאר הפרטים שבסעיף זה.

סעיף טו

וְעַתָּה רְאֵה אָחִי, אֵיךְ צָרִיךְ שִׁקּוּל גָּדוֹל לָזֶה בְּאֵיזֶה אֹפֶן לְסַפֵּר הָעִנְיָן, כִּי בְּעֵת הַסִּפּוּר הוּא עוֹמֵד בְּסַכָּנָה עֲצוּמָה שֶׁל אִסּוּר סִפּוּר לָשׁוֹן הָרָע, אִם לֹא יִשְׁמֹר עַצְמוֹ בְּכָל הַפָּרָטִים, וּבְיוֹתֵר בִּפְרָט הַב' וְהַד', וּפָשׁוּט דְּעַל זֶה נוֹכַל לוֹמַר: "מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד הַלָּשׁוֹן". וְאִם לֹא יִרְאֶה לַחְשֹׁב בְּעַצְמוֹ, קֹדֶם שֶׁהוּא מַתְחִיל לְדַבֵּר עִנְיָן כָּזֶה, בְּאֵיזֶה אֹפֶן לְהוֹצִיא אֶת הַדָּבָר הַזֶּה מִפִּיו, בְּוַדַּאי יִכָּשֵׁל, חַס וְשָׁלוֹם, כִּי בְּעֵת מַעֲשֶׂה מִתְגַּבֵּר כֹּחַ הַכַּעַס עַל הָאָדָם וְאִי אֶפְשָׁר לְהִזָּהֵר בָּזֶה, עַל כֵּן מְאֹד מְאֹד יָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשׁוֹ, קֹדֶם שֶׁמַּתְחִיל לְסַפֵּר, אֵיךְ לְהוֹצִיא אֶת הָעִנְיָן מִפִּיו, שֶׁלֹּא לְהַגְדִּיל אֶת הָעַוְלָה יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהִיא, וְיכַוֵּן לְתוֹעֶלֶת, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָעִיף י"ג הַנַּ"ל.

סעיף טז

וּמִכָּל מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ נוּכַל לִרְאוֹת אֶת גֹּדֶל הַטָּעוּת, שֶׁמִּשְׁתַּבְּשִׁין בּוֹ בְּנֵי אָדָם תָּמִיד, שֶׁאִם נִרְאֶה לְאֶחָד, שֶׁמְּדַבֵּר לָשׁוֹן הָרָע עַל חֲבֵרוֹ, שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, וּמְגַנֶּה אוֹתוֹ, וְכַאֲשֶׁר תִּשְׁאָלֶנּוּ: לָמָּה אַתָּה מְדַבֵּר עָלָיו לָשׁוֹן הָרָע? תֵּכֶף יָשִׁיב לְךָ: מִפְּנֵי שֶׁגַּם הוּא דִּבֵּר עָלַי בִּפְנֵי פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי. וְזוֹ טָעוּת גְּדוֹלָה מִפְּנֵי כַּמָּה טְעָמִים: אֶחָד, שֶׁמִּי שֶׁסִּפֵּר לְךָ זֶה, אָסוּר מִן הַתּוֹרָה לְהַאֲמִינוֹ מִפְּנֵי קַבָּלַת רְכִילוּת, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ כַּמָּה פְּעָמִים, וְאֵיךְ יִהְיֶה מֻתָּר לֵילֵךְ וּלְסַפֵּר עָלָיו מֻחֲמַת זֶה. וְעוֹד, דְּלוּ יִהְיֶה שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת, שֶׁהוּא דִּבֵּר עָלֶיךָ, (מ) גַּם כֵּן אָסוּר מֻחֲמַת זֶה לֵילֵךְ וּלְדַבֵּר עָלָיו לָשׁוֹן הָרָע, (מא) וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָעִיף י"ד הַנַּ"ל.

סעיף יז

אִם נַעֲשָׂה דָּבָר שֶׁלֹּא כַּהֶגֶן, וּבָא רְאוּבֵן (מב) וְשָׁאַל לְשִׁמְעוֹן: מִי עָשָׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה? אֲפִלּוּ אִם הוּא מֵבִין, שֶׁרְאוּבֵן חוֹשְׁדוֹ בָּזֶה, אָסוּר לוֹ לְגַלּוֹת, מִי שֶׁעָשָׂה אֶת הַדָּבָר, אֲפִלּוּ אִם רָאָה בְּעַצְמוֹ, רַק (מג) יָשִׁיב: אֲנִי לֹא עָשִׂיתִי אֶת הַדָּבָר, (אִם לֹא שֶׁהוּא דָּבָר, אֲשֶׁר אֲפִלּוּ אִם לֹא הָיָה שׁוֹאֲלוֹ וְלֹא הָיָה חוֹשְׁדוֹ כְּלָל בָּזֶה, הָיָה גַּם כֵּן צָרִיךְ לְסַפֵּר לוֹ, כְּנוֹן, אִם דָּבָר זֶה הוּא מֵעִנְיָנִים, דְּבֵין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְנִשְׁלְמוּ בּוֹ כָּל הַפָּרָטִים שֶׁבִּכְלָל זֶה, אוֹ אִם הוּא מֵהָעִנְיָנִים, דְּבֵין אָדָם לַמָּקוֹם, וְנִשְׁלְמוּ בּוֹ הַדְּבָרִים, שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בִּכְלָל ד' סָעִיף ה', ז', ח', עַיֵּן שָׁם). וְכָל זֶה שֶׁכָּתַבְנוּ הוּא מִצַּד הַדִּין, אֲבָל רָאוּי לְבַעַל נֶפֶשׁ, שֶׁיַּעֲשֶׂה לְפָנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, וְלֹא יַשְׁמִיט אֶת עַצְמוֹ מִזֶּה, בְּמָקוֹם שֶׁיָּכוֹל לִהְיוֹת, שֶׁיִּתְוַדַּע לְהַשּׁוֹאֵל, וְיִתְבַּיֵּשׁ פְּלוֹנִי עַל יְדֵי זֶה, וְיוֹתֵר מִזֶּה מָצִינוּ בְּסַנְהֶדְרִין {דף י"א} בְּכַמָּה תַּנָּאִים, שֶׁהִטִּילוּ עַל עַצְמָם הָאַשְׁמָה, כְּדֵי

שֶׁלֹּא יִתְוַדַּע מִי הוּא הַחוֹטֵא, וְכֵן אִיתָא {כתוב} בְּ"סֵפֶר חֲסִידִים" סִימָן כ"ב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאִם הוּא בַּחֲבוּרַת בְּנֵי אָדָם וְנַעֲשָׂה דָּבָר אֶחָד שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן, וְלֹא נוֹדַע מִי הַחוֹטֵא, צָרִיךְ שֶׁיֹּאמַר: אֲנִי הוּא שֶׁחָטָאתִי, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא חָטָא כוּ', עַיֵּן שָׁם.

חלק שני: הלכות איסורי רכילות

כלל א

הערות מקדימות

בְּכָלָל זֶה יְבֹאַר אִסּוּר סִפּוּר רְכִילוּת, וַאֲפִלּוּ עַל אֱמֶת גָּמוּר, וּמַה נִּקְרָא רְכִילוּת, וּמַה לְהָשִׁיב אִם אֶחָד שׁוֹאֲלוֹ: מַה דִּבֵּר פְּלוֹנִי אוֹדוֹתַי, וְכָל שְׁאָר פְּרָטֵי הָאִסּוּר, וּבוֹ י"א סְעִיפִים.*

*אף שכמה דינים בהלכה זו היינו יכולים ללמד אותם מעצמם מהלכה ראשונה, שהיא הלכות אסור לשון הרע, אף על פי כן לא סמכנו על זה ובארנום בפרוש מפני כמה טעמים, כמו שכתבנו בסוף ההקדמה.

סעיף א

א הַמְרַגֵּל בַּחֲבֵרוֹ עוֹבֵר בְּלֹא תַּעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ" וְעָוֹן גָּדוֹל הוּא, וְגוֹרֵם לַהֲרֹג נְפָשׁוֹת רַבּוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, לְכָךְ נִסְמַךְ לוֹ: "לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ". צֵא וּלְמַד, מָה אֶרֶץ מֵרְכִילוּתוֹ שֶׁל דּוֹאֵג הָאֲדוֹמִי, שֶׁנֶּהֶרְגָה עַל יְדֵי זֶה כָּל נוֹב עִיר הַכֹּהֲנִים. וְלָאו זֶה שֶׁכָּתַבְנוּ, הוּא מַה שֶּׁכָּתְבָתוֹ הַתּוֹרָה בְּפֵרוּשׁ מְיֻחָד לְאִסּוּר זֶה, אֲבָל בְּלָאו הָכִי {בלא זה} יֵשׁ עוֹד הַרְבֵּה לְאוִין וַעֲשִׂין אֲחֵרִים, כַּמְבֹאָר לְעֵיל בַּפְּתִיחָה, עַיֵּן שָׁם.

סעיף ב

אֵיזֶהוּ רָכִיל? זֶה (ב) שֶׁטּוֹעֵן דְּבָרִים מִזֶּה לָזֶה וְהוֹלֵךְ וְאוֹמֵר: כָּךְ אָמַר פְּלוֹנִי (ג) עָלֶיךָ, כָּךְ עָשָׂה לְךָ פְּלוֹנִי, כָּךְ וְכָךְ שָׁמַעְתִּי עָלָיו שֶׁעָשָׂה לְךָ, אוֹ רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת לְךָ. אַף עַל פִּי שֶׁאוֹתוֹ דָּבָר אֵין גְּנוּת עַל מִי שֶׁמְּסַפֵּר, אַף לְפִי דִּבְרֵי הָרוֹכֵל, (ד) וְאִלּוּ הָיוּ שׁוֹאֲלִין לוֹ בְּעַצְמוֹ, לֹא הָיָה מַכְחִישׁ, (ה) אוֹ מִשּׁוּם שֶׁהָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק אִתּוֹ, (ו) אוֹ מִשּׁוּם שֶׁהִתְכַּוֵּן בְּאֵלּוּ הַפְּעֻלּוֹת וְהַדִּבּוּרִים כַּוָּנָה אַחֶרֶת, אֲפִלּוּ הָכִי {אף על פי כן} רָכִיל מִקְרֵי {נִקְרָא}.

סעיף ג

וְדַע, דְּאִסּוּר רְכִילוּת הוּא (ז) אֲפִלּוּ אִם אֵין מִתְכַּוֵּן בְּרִכְילוּתוֹ לְהַכְנִיס שִׂנְאָה בְּלִבּוֹ עַל אוֹתוֹ פְּלוֹנִי, וַאֲפִלּוּ אִם גַּם לְפִי דַּעְתּוֹ כַּדִּין עָשָׂה פְּלוֹנִי, שֶׁדִּבֵּר עָלָיו, אוֹ עָשָׂה לוֹ הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה. כְּגוֹן, שֶׁשְּׁמְעוֹן מוֹכִיחַ לְרָאוּבֵן, עַל מַה שֶּׁדִּבֵּר עָלָיו, אוֹ עָשָׂה לוֹ עִנְיָן פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי, וּרְאוּבֵן מִתְנַצֵּל עַצְמוֹ שֶׁהַדִּין עִמּוֹ, וְהָרְאָיָה, שֶׁגַּם יְהוּדָה אָמַר עָלָיו כֵּן, אֲפִלּוּ הָכִי {אף על פי כן}, אִם הוּא מְשַׁעֵר, שֶׁעַל יְדֵי זֶה תִּכָּנֵס שִׂנְאָה בְּלֵב שִׁמְעוֹן עַל יְהוּדָה, רָכִיל מִקְרֵי.

סעיף ד

כָּל זֶה שֶׁכָּתַבְנוּ דְּאָסוּר, הוּא אֲפִלּוּ אִם הוּא (ח) אֱמֶת גָּמוּר, שֶׁאֵין בּוֹ תַּעֲרוֹבֶת שֶׁקֶר. וְלָא מִבָּעֵי {ואין צריך לומר} אִם הָיוּ אוֹהֲבִים זֶה לָזֶה מִתְּחִלָּה, וְהוֹלֵךְ וּמְרַגֵּל מִזֶּה לָזֶה, רָשָׁע מִקְרֵי, וְהוּא מְתֹעָב עֲבוּר זֶה מִאֹד לִפְנֵי ה' כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר {משלי ו' טז יט}: שֵׁשׁ הֵנָּה שָׂנֵא ה' וְשֶׁבַע תּוֹעֲבַת נַפְשׁוֹ וְכוּ' וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין אַחִים. וְאָמְרוּ חֲזַל {ויקרא רבה מצרע פרשה טז סא}, דְּזוֹ הִיא הַשְּׁבִיעִית הַקָּשָׁה שֶׁבְּכֻלָּן. אֶלָּא אֲפִלּוּ אִם בְּלֹא זֶה הָיוּ גַּם כֵּן (ט) שׂוֹנְאִים זֶה לָזֶה מְאֹד, וְשׁוֹמֵעַ שֶׁאֶחָד מְדַבֵּר רָעָה עַל חֲבֵרוֹ, וְהוּא הוֹלֵךְ וּמְרַגֵּל, רָכִיל מִקְרֵי.

סעיף ה

אֵין חִלּוּק בְּאִסּוּר סִפּוּר רְכִילוּת, בֵּין אִם סִפֵּר לוֹ מֵעַצְמוֹ בִּרְצוֹנוֹ, וּבֵין אִם חֲבֵרוֹ הֵבִין קְצָת מֵעַצְמוֹ בַּדָּבָר (י) וְעָמַד עָלָיו וְהִפְצִירוֹ, שֶׁיְּסַפֵּר לוֹ מַה שֶּׁדִּבֵּר פְּלוֹנִי לְפָנָיו עַל אוֹדוֹתָיו. (יא) וַאֲפִלּוּ אָבִיו אוֹ רַבּוֹ הִפְצִירוּהוּ שֶׁיְּסַפֵּר לָהֶם, מַה שֶּׁדִּבֵּר פְּלוֹנִי לְפָנָיו עַל אוֹדוֹתָם, וַאֲפִלּוּ אִם הוּא רַק אָבַק רְכִילוּת, אַף עַל פִּי כֵן בְּכָל גַּוְנֵי {בכל האפנים} אָסוּר.

סעיף ו

אֲפִלּוּ אִם הוּא רוֹאֶה, שֶׁעַל יְדֵי זֶה שֶׁלֹּא יְגַלֶּה, יְסַבֵּב לוֹ (יב) הֶפְסֵד גָּדוֹל בְּעִנְיָנָיו, כְּגוֹן, שֶׁהוּא תַּחַת רְשׁוּת אֲחֵרִים, וּכְשֶׁהֵם מְבִינִים אֶת הַדָּבָר וְעוֹמְדִים עָלָיו, שֶׁיְּגַלֶּה לָהֶם, וְהוּא אֵינוֹ רוֹצֶה, יַחְשְׁדוּהוּ, שֶׁגַּם יָדוֹ הוּא עִם פְּלוֹנִי, וַעֲבוּר זֶה יְסַלְּקוּהוּ מִמִּשְׂמַרְתּוֹ, וְלֹא יִהְיֶה לוֹ אַחַר כָּךְ (יג) בַּמֶּה לְפַרְנֵס אֶת בְּנֵי בֵּיתוֹ, אַף עַל פִּי כֵן אָסוּר, כְּכָל שְׁאָר חַיָּבֵי לָאוִין, שֶׁמְּחֻיָּב לִתֵּן כָּל אֲשֶׁר לוֹ, וְלֹא לַעֲבֹר עֲלֵיהֶן, כַּמְבֹאָר בְּיוֹרֶה דֵּעָה בְּסִימָן קנז סְעִיף א' בהגהה. אִם לֹא בְּמָקוֹם שֶׁבִּגְלוּי תִּהְיֶה תּוֹעֶלֶת לְסַלֵּק הַנִּזְקִין וּלְהַשְׁבִּית הָרִיב. אֲבָל אֵין לְמַהֵר לִסְמֹךְ עַל זֶה הַהֶתֵּר, כִּי צָרִיךְ לָזֶה פְּרָטִים רַבִּים, וּכְמוֹ שֶׁנְּבָאַר, אִם יִרְצֶה ה', לְקַמָּן בִּכְלָל ט' בַּאֲרֻכָּה.

סעיף ז

וּבְפָרָט אִם עַל יְדֵי מְנִיעַת הַסִּפּוּר לֹא יַגִּיעַ לוֹ הֶזֵּק מָמוֹן, רַק דִּבְרֵי חֲרוּפִין וְגִדּוּפִין בְּעָלְמָא, שֶׁיְּחָרְפוּהוּ עֲבוּר זֶה, בְּוַדַּאי אָסוּר, וְאֵין לוֹ לָחוּשׁ לָזֶה כְּלָל, וְיֵדַע בְּנַפְשׁוֹ, כִּי עֲבוּר זֶה יִהְיֶה נֶחְשָׁב לֶעָתִיד מֵאוֹהֲבֵי ה' יִתְבָּרַךְ, וּפָנָיו יָאִירוּ כְּאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲזַל {יומא כג}: הַנֶּעֱלָבִין וְאֵינָם עוֹלְבִין, שׁוֹמְעִין חֶרְפָּתָן וְאֵינָם מְשִׁיבִין וְכוּ', עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב אוֹמֵר {שופטים ה' לא}: וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ, וְכָל שֶׁכֵּן בְּזֶה שֶׁסּוֹבֵל בִּזְיוֹן עֲבוּר מִצְוַת ה'. וְעַיֵּן בְּמַה שֶׁהֶאֱרַכְנוּ לְעֵיל בְּהִלְכוֹת לָשׁוֹן הָרַע כְּלָל א' סְעִיף ו', עַיֵּן שָׁם.

סעיף ח

וּלְעִנְיַן מַה לְּהָשִׁיב, אִם שׁוֹאֲלוֹ: מַה דִּבֶּר פְּלוֹנִי אוֹדוֹתַי, תְּלוּי בָּזֶה, (יד) אִם יֵשׁ לוֹ עֵצָה לַהֲשִׁיבוֹ, בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יִהְיֶה שֶׁקֶר גָּמוּר וְגַם לֹא יִהְיֶה רְכִילוּת, יְשִׁיבֶהוּ בְּאֹפֶן זֶה, וְלֹא יוֹצִיא

שֶׁקֶר מִפִּיו. וְאִם הוּא מֵבִין, שֶׁחֲבֵרוֹ לֹא יְקַבֵּל זֶה לִתְשׁוּבָה, מֻתָּר לוֹמַר שֶׁקֶר גָּמוּר מִפְּנֵי הַשָּׁלוֹם, (טו) אֲבָל לֹא יִשָּׂבַע, חַס וְשָׁלוֹם, לַשֶּׁקֶר בִּשְׁבִיל זֶה, וְעַיֵּן בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים.

סעיף ט

וְדַע, דַּאֲפִלּוּ אִם אֵינוֹ אוֹמֵר לוֹ בְּפֵרוּשׁ שֵׁם הָאִישׁ הַהוּא (טז) שֶׁרוֹגֵל עָלָיו, רַק הוּא (יז) מְסַפֵּר לוֹ סְתָם, וְעַל יְדֵי סִפּוּרוֹ מִמֵּילָא נִתְוַדַּע לוֹ אַחַר כָּךְ שֵׁם הָאִישׁ הַהוּא, אוֹ שֶׁעֲצָם הָעִנְיָן, מַה שֶּׁדִּבְּרוּ עָלָיו, אוֹ שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ, יָדַע מֵעַצְמוֹ, אַף לֹא יָדַע מִי עָשָׂה לוֹ, אוֹ דִּבֵּר עָלָיו זֶה, וּבָא זֶה הַמְרַגֵּל וְהֶרְאָה לוֹ (יח) בְּדָרָךְ רֶמֶז, שֶׁיָּבִין מִי הוּא, גַּם כֵּן אָסוּר.

סעיף י

וְכֵן אָסוּר לְסַפֵּר רְכִילוּת (יט) דֶּרֶךְ רַמָּאוּת. וְהוּא שֶׁיּוֹדֵעַ, שֶׁעַל יְדֵי אֶחָד נִסְבַּב מִכְּבָר רָעָה אוֹ גְּנוּת לַחֲבֵרוֹ, וְהָיָה בֵּינֵיהֶם מְרִיבָה עֲבוּר זֶה. וְהוּא רוֹצֶה עַתָּה לְעוֹרֵר אֶת הַמַּחְלֹקֶת הַיְשָׁנָה, שֶׁהָיְתָה בֵּינֵיהֶם עֲבוּר זֶה, וּרְצוֹנוֹ, שֶׁלֹּא יַכִּיר הַנִּדּוֹן בָּזֶה, עַל כֵּן הוּא מְסַבֵּב בִּשְׂפָתָיו הַחֲלַקְלַקּוֹת וּמַזְכִּיר אֶת עִנְיַן הָרָעָה אוֹ הַגְּנוּת, שֶׁהָיָה לוֹ לָזֶה מִכְּבָר, וּכְאִלּוּ מְסִיחַ לְפִי תֻּמּוֹ וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ, מִי עָשָׂה לוֹ דָּבָר זֶה, וְעַל יְדֵי זֶה זוֹכֵר הַנִּדּוֹן בְּעַצְמוֹ, שֶׁפְּלוֹנִי עָשָׂה לוֹ דָּבָר זֶה, כָּל זֶה וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה אִסּוּר גָּמוּר הוּא.

סעיף יא

וְדַע עוֹד, דְּאֵין חִלּוּק בְּאִסּוּר רְכִילוּת, בֵּין אִם הוּא מְסַפֵּר לוֹ בְּפֵרוּשׁ, מַה שֶּׁאָחַד עָשָׂה לוֹ, אוֹ דִּבֵּר עָלָיו, וּבֵין עַל יְדֵי (כ) מִכְתָּב. וְאַחַת הִיא, אִם הוּא מְסַפֵּר לוֹ, שֶׁפְּלוֹנִי גְּנָה אוֹתוֹ בְּעַצְמוֹ, אוֹ שֶׁמְּסַפֵּר לוֹ שֶׁפְּלוֹנִי גִּנָּה אֶת סְחוֹרָתוֹ, (כְּמוֹ לְעִנְיַן לְשׁוֹן הָרַע בְּחֵלֶק א' כְּלָל א' סָעִיף ח' וּכְלָל ה' סָעִיף ז') כֵּיוָן שֶׁעַל יְדֵי זֶה מַכְנִיס שִׂנְאָה בְּלִבּוֹ עָלָיו.

כלל ב

הערות מקדימות

בְּכְלָל זֶה יִבֹּאר הַדִּין דְּאַפֵּי תְּלָתָא לְעִנְיַן רְכִילוּת, וְעוֹד שְׁאָר פְּרָטִים, וּבוֹ ד' סְעִיפִים.

סעיף א

אָסוּר לְסַפֵּר רְכִילוּת, אֲפִלּוּ בִּפְנֵי יָחִיד, (א) וְכָל שֶׁכֵּן בִּפְנֵי רַבִּים.

סעיף ב

אֲפִלּוּ אֲבַק רְכִילוּת (כְּפִי מה שנבאר לקמן בכלל ח מה נקרא אבק רכילות) גַּם כֵּן אָסוּר לְסַפֵּר בְּכָל גַּוְנֵי. וַאֲפִלּוּ אִם הַדִּבּוּר שֶׁלּוֹ שֶׁמְּסַפֵּר לוֹ, מַה שֶּׁאָמַר פְּלוֹנִי עָלָיו, יֵשׁ לוֹ שְׁנֵי פָּנִים, אִם הוּא אוֹמְרָה (ב) בְּאֹפֶן דְּמוּכָח, שֶׁכַּוָּנַת הָרִאשׁוֹן הָיְתָה לְגַנּוֹתוֹ, בְּוַדַּאי אָסוּר בְּכָל גַּוְנֵי, וַאֲפִלּוּ אִם הוּא מוֹצִיא זֶה מִלְּשׁוֹנוֹ, בְּעִנְיָן דְּנוֹטֶה יוֹתֵר כַּפֵּרוּשׁ הָאַחֵר שֶׁיֵּשׁ בִּדְבָרָיו, שֶׁכַּוָּנַת הָרִאשׁוֹן לֹא הָיְתָה לְגַנּוֹתוֹ, אַף עַל פִּי כֵן (ג) אִם הוּא מַכִּיר אֶת טִבְעוֹ שֶׁל זֶה הַשֵּׁנִי, שֶׁהוּא אִישׁ נִרְגָּן, (הֵינוּ, שֶׁהוּא דָּן אֶת חֲבֵרוֹ לְכַף חוֹב תָּמִיד, וְכָל מַה שֶּׁחֲבֵרוֹ עוֹשֶׂה, אוֹ

מְדַבֵּר, הוּא אוֹמֵר שֶׁכְּוָן רַק לְהִתְנַגֵּד לוֹ בָּזֶה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב בְּשַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה), אוֹ שֶׁיֵּשׁ לְבַד זֶה קְצָת שִׂנְאָה בֵּינֵיהֶם מִכְּבָר, וְאִישׁ כָּזֶה אֵינוֹ צָרִיךְ רַק לִמְצֹא עָלִילָה עַל חֲבֵרוֹ, אָסוּר בְּכָל גַּוְנֵי.

סעיף ג

יֵשׁ אוֹמְרִים, דְּאִם אֶחָד (ד) סִפֵּר (ה) גְּנוּת עַל חֲבֵרוֹ בְּפָנֵי שְׁלֹשָׁה, תּוּ {יותר} אֵין בּוֹ מִשּׁוּם רְכִילוּת, אִם יַחְזְרוּ וְיֹאמְרוּ לוֹ: פְּלוֹנִי דִּבֵּר עָלֶיךָ כָּךְ וְכָךְ. וְהַטַּעַם הוּא, מִשּׁוּם דְּהוּא דָּבָר הֶעָשׂוּי לְהִתְגַּלּוֹת לְבַסּוֹף, דְּחַבְרָךְ חַבְרָא אִית לֵהּ, וְזֶה מְגַלֶּה לָזֶה וְזֶה לָזֶה עַד שֶׁיִּוָּדַע, וְלֹא אָסְרָה הַתּוֹרָה בָּזֶה מִשּׁוּם רְכִילוּת, רַק צָרִיךְ לָזֶה הַפָּרָטִים הַמְבֹאָרִים לְעֵיל בְּהִלְכוֹת לָשׁוֹן הָרָע כְּלָל ב' מִסָּעִיף ד' וְאֵילָךְ. אֲבָל אֵין לִסְמֹךְ עַל דֵּעָה זוֹ לְמַעֲשֶׂה, כִּי הַמַּהֲרְשָׁל בְּבֵאוּרוֹ עַל הַסְּמָג כָּתַב, שֶׁרַבִּים מֵהָרִאשׁוֹנִים (הַלֹּא הֵמָּה הָרַמְבַּם וְהַסְּמָג וְהַתּוֹסְפוֹת) חוֹלְקִים עַל דֵּעָה זוֹ וְאוֹסְרִים בְּכָל גַּוְנֵי, אֲפִלּוּ לְסַפֵּר לְאַחֵר (ו) אִם מִתְכַּוֵּן לְגַלּוֹתוֹ, וְכָל שֶׁכֵּן לָזֶה בְּעַצְמוֹ.

סעיף ד

וּלְפִי זֶה, אִם שֻׁתָּף אֶחָד רָצָה לְהִסְתַּלֵּק בְּנִדּוֹן הָעֵסֶק שֶׁלּוֹ מִשֻּׁתָּפוֹ, כִּי חָשַׁב, שֶׁאֲחֵרִים יִשְׁתַּתְּפוּ עִמּוֹ, וּלְבַסּוֹף לֹא עָלְתָה בְּיָדוֹ, (וְכֵן בִּכְהַאי גַּוְנָא הֶחְתָּן מֵהַשִּׁדּוּךְ שֶׁלּוֹ), (ז) אָסוּר לְגַלּוֹת דָּבָר זֶה לְהַשֻּׁתָּף הָרִאשׁוֹן שֶׁלּוֹ, אַף דִּכְבָר נִשְׁמַע דָּבָר זֶה בְּאַפֵּי תְּלָתָא אוֹ יוֹתֵר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָעִיף ג', דִּבְוַדַּאי יִנְקֹט לֵב בְּלִבּוֹ עַל שֻׁתָּפוֹ עַל דָּבָר זֶה, שֶׁרָצָה לְהִסְתַּלֵּק מֵאִתּוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּיִפְתַּח {שופטים יא ז'}: וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם, וּפֶן יִהְיֶה סִבָּה, שֶׁיִּבָּטֵל עַל יְדֵי זֶה שֻׁתָּפוּתָם, אוֹ שֶׁיִּצַּר לוֹ מֵחֲמַת זֶה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּם {הלכות דעות פרק ז', הלכה ה'}, וְהַמְסַפֵּר לַחֲבֵרוֹ דְּבָרִים שֶׁגּוֹרְמִים וְכוּ' לְהַזִּיק חֲבֵרוֹ בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ אוֹ לְהָצֵר לוֹ אוֹ לְהַפְחִידוֹ, הֲרֵי זֶה לָשׁוֹן הָרָע.

כלל ג

הערות מקדימות

בּוֹ יְבֹאַר שֶׁאָסוּר רְכִילוּת הוּא בֵּין בְּפָנָיו וּבֵין שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, וּבוֹ ד' סְעִיפִים.

סעיף א

אָסוּר לְסַפֵּר רְכִילוּת, אַף שֶׁהוּא אֱמֶת גָּמוּר, שֶׁאֵין בּוֹ שׁוּם תַּעֲרוֹבוֹת שֶׁקֶר, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, וַאֲפִלּוּ אִם הוּא יוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ, (א) שֶׁהָיָה אוֹמֵר דָּבָר זֶה אַף בְּפָנָיו, גַּם כֵּן אָסוּר, וּרְכִילוּת מִקְרֵי. וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא מֵעִיז פָּנָיו לוֹמַר לוֹ (ב) בְּפָנָיו מַמָּשׁ: אַתָּה דִּבַּרְתָּ עָלָיו, אוֹ עָשִׂיתָ לוֹ כָּךְ וְכָךְ, דְּאָסוּר, וַעֲוֹנוֹ גָּדוֹל הַרְבֵּה יוֹתֵר. אֶחָד, שֶׁבָּזֶה הוּא מַכְנִיס שִׂנְאָה חֲזָקָה בְּלִבּוֹ שֶׁל הַנִּדּוֹן עַל זֶה, כִּי מֵעַתָּה יִתְקַבֵּל הַדָּבָר אֶצְלוֹ לֶאֱמֶת גָּמוּר, שֶׁבְּוַדַּאי יֹאמַר: אִלּוּלֵא שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת גָּמוּר, לֹא הָיָה זֶה מֵעִיז פָּנָיו לוֹמַר לוֹ בְּפָנָיו מַמָּשׁ. וְעוֹד, לְבַד זֶה הוּא מַכְנִיס אֶת עַצְמוֹ וְאֶת אֵלּוּ הַשְּׁנַיִם לַעֲבֹר עַל יְדֵי רְכִילוּת כָּזוֹ עַל כַּמָּה לְאוִין וַעֲשִׂין הַמְפֹרָשִׁין

בַּתּוֹרָה, וְכָאֲשֶׁר בֵּאַרְתִּי כָּל זֶה הֵיטֵב בַּפִּתְיחָה בַּלָּאוִין אוֹת יד שָׁם בִּמְקוֹר הַחַיִּים בַּהַגָּהָה, עַיֵּן שָׁם.

סעיף ב

אִם רְאוּבֵן דִּבֵּר עַל שִׁמְעוֹן בְּפָנֵי לֵוִי, וְהָלַךְ לֵוִי וְסִפֵּר הַדְּבָרִים לְשִׁמְעוֹן, אָסוּר לְשִׁמְעוֹן לוֹמַר אַחַר כָּךְ לִרְאוּבֵן: אֵיךְ דִּבַּרְתָּ עָלַי בְּפָנֵי לֵוִי? כִּי עַל יְדֵי זֶה (ג) גַּם הוּא עוֹבֵר עַל אִסּוּר רְכִילוּת מֵחֲמַת לֵוִי, וַאֲפִלּוּ אִם לֹא יַזְכִּיר לוֹ בְּפֵרוּשׁ אֶת שֵׁם לֵוִי, וְיֹאמַר לוֹ סְתָם: שֶׁשָּׁמַעְתִּי שֶׁדִּבַּרְתָּ עָלַי כָּךְ וְכָךְ, אִם עַל יְדֵי זֶה (ד) מֻמְּילָא יָבִין רְאוּבֵן, מִי הָיָה הַמְגַלֶּה לוֹ, אָסוּר. וּבָעֲונוֹתֵינוּ הָרַבִּים, הַרְבֵּה אֲנָשִׁים נִכְשָׁלִין בָּזֶה.

סעיף ג

וְדַע עוֹד, דְּרְכִילוּת נִקְרָא (ה) אֲפִלּוּ לֹא אָמַר בְּפָנֵי הַנּוֹגֵעַ לוֹ, כְּגוֹן, הָאוֹמֵר בְּפָנֵי חֲבֵרוֹ: כָּךְ וְכָךְ שָׁמַעְתִּי עַל רְאוּבֵן, שֶׁהָיָה אוֹמֵר עַל שִׁמְעוֹן, כִּי דְּבָרִים כָּאֵלּוּ גּוֹרְמִים, אִם נִשְׁמְעוּ אִישׁ מִפִּי אִישׁ, לְעוֹרֵר מְדָנִים בֵּין רְאוּבֵן הָאוֹמֵר וּבֵין פְּלוֹנִי הַנֶּאֱמָר עָלָיו.

(וְצָרִיךְ לְזַהֵר מִלְּסַפֵּר עִנְיָן כָּזֶה, אֲפִלּוּ אִם יִרְצֶה לְהַזְהִיר לַחֲבֵרוֹ, שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת הַסִּפּוּר הַזֶּה לְשׁוּם אָדָם, וַאֲפִלּוּ אִם הוּא יוֹדֵעַ בְּבֵרוּר, שֶׁיְקַיֵּם אֶת דְּבָרוֹ, כִּי (ו) עַל פִּי רֹב נִשְׁמַע מִמֵּילָא בְּעֵת הַסִּפּוּר גְּנוּת עַל רְאוּבֵן אוֹ עַל שִׁמְעוֹן, וּמִכְּלַל לְשׁוֹן הָרַע לֹא נָפְקָא).

וְכָל שֶׁכֵּן דְּאָסוּר לְסַפֵּר לוֹ, מַה שֶּׁפְּלוֹנִי דִּבֵּר (ז) עַל בָּנָיו וּקְרוֹבָיו, דְּטָבַע הָאָדָם לְהִיוֹת מֵצֵר בָּזֶה, וְרָכִיל מְקָרֵי.

סעיף ד

וְאִם כַּוָּנָתוֹ בְּסַפְּרוֹ אֶת הַדָּבָר לַחֲבֵרוֹ, כְּדֵי שֶׁיּוֹכִיחַ אֶת רְאוּבֵן עַל שֶׁדִּבֵּר לָשׁוֹן הָרַע עַל שִׁמְעוֹן, עַיֵּן לְעֵיל בְּחֵלֶק א' בִּכְלָל י' סָעִיף ו'.

כלל ד

הערות מקדימות

בּוֹ יְבֹאַר דִּינָא דִּרְכִילוּת לְעִנְיַן אִם עֶצֶם הַדָּבָר נִתְגַּלָּה לוֹ בְּלֹא סִפּוּרוֹ, וְכֵיצַד יְתַקֵּן הָעָוֹן הַזֶּה, וּבוֹ ג' סְעִיפִים.

סעיף א

אִסּוּר הָרְכִילוּת הוּא אֲפִלּוּ אִם אֵין מְגַלֶּה לוֹ דָּבָר חָדָשׁ, שֶׁגַּם הוּא יָדַע, כִּי כֵּן וְכֵן דִּבֵּר פְּלוֹנִי אוֹדוֹתָיו, אוֹ עָשָׂה עִנְיַן פְּלוֹנִי, שֶׁהוּא נוֹגֵעַ לוֹ, רַק שֶׁהוּא בְּעַצְמוֹ לֹא הִתְבּוֹנֵן עֲדַיִן בָּזֶה עַל פְּלוֹנִי, שֶׁעָשָׂה עַוְלָה בָּזֶה, (א) וְהָרוֹכֵל הַזֶּה מְעוֹרֵר לוֹ עַל זֶה, (כְּגוֹן שֶׁיְּצָא רְאוּבֵן חַיָּב בַּדִּין, וּפָגַע בּוֹ שִׁמְעוֹן וְשָׁאַל מֵאִתּוֹ: מַה נַּעֲשָׂה בְּדִינְךָ? וְהֵשִׁיב רְאוּבֵן: נִתְחַיַּבְתִּי כָּךְ וְכָךְ, וְאָמַר לוֹ שִׁמְעוֹן: לֹא יָפָה דָּנוּ אוֹתְךָ, וּכְהַאי גַּוְנָא) (ב) אֲפִלּוּ הָכִי {אף על פי כן} רְכִילוּת מִקְרֵי, כֵּיוָן שֶׁעַל יְדֵי דִּבּוּרוֹ נוֹלַד עִנְיָן חָדָשׁ, שֶׁגּוֹרֵם בָּזֶה לְהַכְנִיס שִׂנְאָה בְּלִבּוֹ עַל אוֹתוֹ פְּלוֹנִי.

סעיף ב

אִם רְאוּבֵן גְּנָבָה אֶת שִׁמְעוֹן בִּפְנֵי שְׁנַיִם, וְעָבַר אֶחָד מֵהֶן עַל אִסּוּר רְכִילוּת וְגִלָּה אֶת הַדָּבָר לְשִׁמְעוֹן, אַף עַל פִּי כֵן יְזַהֵר הַשֵּׁנִי, (ג) שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת דָּבָר זֶה לְשִׁמְעוֹן, וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא מַטְעִים אֶת הַדָּבָר יוֹתֵר, דְּאִסּוּר, וְרוֹכֵל נִקְרָא עֲבוּר זֶה. וְלָא מִבָּעֵי אִם הוּא מֵבִין מִשִּׁמְעוֹן, שֶׁעֲדַיִן מִסְתַּפֵּק בָּזֶה, (כְּגוֹן, שֶׁשִּׁמְעוֹן שְׁאָלוֹ: אִם אֱמֶת הוּא, מַה שֶּׁסִּפֵּר לִי חֲבֵרְךָ, שֶׁרְאוּבֵן גְּנָבָה אוֹתִי בִּפְנֵיכֶם), בְּוַדַּאי אִסּוּר לוֹ לְגַלּוֹת לוֹ, אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּסָתְמָא גַּם כֵּן לֹא יְגַלֶּה לוֹ, כִּי בְּדָבָרָיו הוּא מַחֲזִיק יוֹתֵר הַשִּׁנְאָה שֶׁבִּלְבּוֹ עַל רְאוּבֵן, שֶׁיִּתְקַבֵּל אֶצְלוֹ יוֹתֵר, כְּשֶׁיִּשְׁמַע מִפִּי שְׁנַיִם, מִשֶּׁאִם הָיָה שׁוֹמֵעַ רַק מִפִּי אֶחָד. וְגַם פְּעָמִים שֶׁיְּבוֹאוּ גַּם כֵּן לִמְרִיבָה עַל יְדֵי זֶה הַשֵּׁנִי, שֶׁנִּתְעוֹרֵר הָרְכִילוּת מֵחָדָשׁ.

סעיף ג

וְאִם עָבַר וְהִרְגִּיל עַל חֲבֵרוֹ וּבָא לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה עַל עֲוֹנוֹ, (ד) אֵין לוֹ תַּקָּנָה עַד שֶׁיְּבַקֵּשׁ מְחִילָה מִמֶּנּוּ וִיפַיְּסֶנּוּ אוֹתוֹ, וְגַם יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה לַמָּקוֹם, עַל אֲשֶׁר עָבַר עַל הַלָּאו דְּלֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ וְכָל פְּרָטֵי דִּינָיו הוּא כְּמוֹ בְּלָשׁוֹן הָרַע לְעֵיל בְּחֵלֶק א' בְּכְלָל ד' סָעִיף יד, עַיֵּן שָׁם וְעַיֵּן בִּבְאֵר מַיִם חַיִּים.

כלל ה

הערות מקדימות

בְּכָלָל זֶה יְבֹאַר אִסּוּר קַבָּלַת רְכִילוּת וּשְׁמִיעָתוֹ בְּכָל פְּרָטָיו, וְגַם אִם נִכְשָׁל בָּזֶה, כֵּיצַד יְתַקֵּן הַחֵטְא הַזֶּה, וּבוֹ ז' סְעִיפִים.

סעיף א

כְּשֵׁם שֶׁאָסוּר לְקַבֵּל לְשׁוֹן הָרַע מִן הַתּוֹרָה, כָּךְ (א) אָסוּר לְקַבֵּל רְכִילוּת מִן הַתּוֹרָה, שֶׁגַּם הִיא בִּכְלַל לְשׁוֹן הָרַע. דְּהַיְנוּ, שֶׁלֹּא יַאֲמִין בְּלִבּוֹ, שֶׁמַּה שֶּׁסִּפֵּר לוֹ, שָׁכָךְ וְכָךְ עָשָׂה לוֹ פְּלוֹנִי, אוֹ דִּבֵּר עָלָיו פְּלוֹנִי, הוּא אֱמֶת. וְהַמְקַבֵּל עוֹבֵר בְּלֹא תַּעֲשֶׂה שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא לְבַד שֶׁאָר לָאוִין וַעֲשִׂין הַמִּצְטָרְפִין לָזֶה, כַּמְבֹאָר לְעֵיל בַּפְּתִיחָה, עַיֵּן שָׁם. וְאָמְרוּ חֲזַל: שְׁלֹשָׁה לָשׁוֹן הָרַע הוֹרְגִתָן, הָאוֹמְרוֹ, וְהַמְקַבְּלוֹ, וּמִי שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו, (כְּמוֹ שֶׁיְּדוּעַ מֵעִנְיַן דּוֹאֵג, שֶׁנִּטְרַד מֵעוֹלָם הַבָּא בְּסִבַּת הָרְכִילוּת, וְנֶהֱרָגָה נוֹב עִיר הַכֹּהֲנִים, אֲשֶׁר נֶאֱמַר עֲלֵיהֶם הָרְכִילוּת, וְנִהְרַג שָׁאוּל אַחַר כָּךְ, עֲבוּר שֶׁקִּבֵּל אֶת הָרְכִילוּת), וְהַמְקַבְּלוֹ יוֹתֵר מִן הָאוֹמְרוֹ. וְאָמְרוּ חֲזַ"ל: שֶׁכָּל הַמְסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע וְהַמְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע, רָאוּי לְהַשְׁלִיכוֹ לַכְּלָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא, וְסָמִיךְ לֵהּ: לַכֶּלֶב תַּשְׁלִיכוּן אוֹתוֹ.

סעיף ב

וְאַף עַל שְׁמִיעַת רְכִילוּת בִּלְבַד (ב) גַּם כֵּן יֵשׁ אִסּוּר גָּדוֹל כְּמוֹ בְּלָשׁוֹן הָרַע, וְכַנַּל בְּחֵלֶק א' כְּלָל ו' סִימָן ב', אַף דִּבְעֵת הַשְּׁמִיעָה לֹא נִגְמַר עֲדַיִן בְּדַעְתּוֹ אִם יַאֲמִין אוֹ לֹא. וּמִכָּל מָקוֹם

אִסּוּר קַבָּלָה חָמוּר מִמֶּנּוּ, דִּלְעִנְיַן שְׁמִיעָה הֵיכָא דְּהוּא מֵבֵין מִתְּחִלַּת הַסִּפּוּר, שֶׁתְּהֶיהָ יְדִיעַת דָּבָר זֶה נוֹגֵעַ לוֹ עַל לְהַבָּא, אִם אֱמֶת הוּא, כְּגוֹן, שֶׁהוּא רוֹאֶה, שֶׁחֲבֵרוֹ רוֹצֶה לְסַפֵּר לוֹ, אֵיךְ שֶׁפְּלוֹנִי רוֹצֶה לְהַזִּיקוֹ בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, בְּוַדַּאי (ג) מֻתָּר לִשְׁמֹעַ לְכַתְּחִלָּה כְּדֵי לֵידַע, אֵיךְ לָחוּשׁ וּלְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ. אֲבָל לְקַבֵּל בְּהַחְלָטָה אָסוּר מִן הַתּוֹרָה בְּכָל גַּוְנֵי {בכל האופנים}, רַק דֶּרֶךְ חֲשָׁשׁ בְּעָלְמָא, וּכְדֵי שֶׁיְּזָהֵר אֶת עַצְמוֹ בִּלְבַד, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲזַל, דִּלְישָׁנָא בִּישָׁא אַף עַל גַּב דְּלִקְבּוּלֵי לָא מְבָעֲי לְמֵיחַשׁ מִבָּעֲי {לשון הרע אפילו שלקבל לא צריך - לחשוש צריך}, וְעַיֵּן לְעֵיל בְּהִלְכוֹת אִסּוּרֵי לָשׁוֹן הָרַע בִּכְלָל ו', תִּרְאֶה אֵיךְ לְהִתְנַהֵג בְּעִנְיַן הַשְׁמִיעָה לְצֵאת יְדֵי שָׁמַיִם, וְהוּא הַדִּין כָּאן.

סעיף ג

וְאִם הוּא רוֹאֶה בַּחֲבֵרוֹ דְּבָרִים הַנִּכָּרִים, שֶׁהוּא רוֹצֶה לְהַזִּיקוֹ בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ, אֲפִלּוּ לֹא שָׁמַע עָלָיו עַד עַתָּה דָּבָר זֶה מִשּׁוּם אָדָם, מִכָּל מָקוֹם מֻתָּר לִדְרֹשׁ וְלַחֲקֹר אַחַר זֶה אֵצֶל אֲנָשִׁים אִם מַחֲשַׁבְתּוֹ לְהַזִּיקוֹ בְּעִנְיַן פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי (ד) כְּדֵי לֵידַע (ה) אֵיךְ לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ, וְאֵין לוֹ לָחוּשׁ, שֶׁעַל יְדֵי זֶה יְסַבֵּב, שֶׁיְּסַפְּרוּ בְּנֵי אָדָם בִּגְנוּתוֹ.

סעיף ד

וְדַע עוֹד, דְּכָל הַכְּלָלִים, שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּחֵלֶק א' בְּכְלָל ו' אֵצֶל קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרַע לְעִנְיַן לָחוּשׁ, (ו) כֵּן הוּא הַדִּין בְּעִנְיַן לָחוּשׁ אֵצֶל רְכִילוּת. וְלָכֵן צָרִיךְ לְזָהֵר מְאֹד, כְּשֶׁשָּׁמַע שֶׁאֶחָד דִּבֵּר עָלָיו, אוֹ עָשָׂה לוֹ כָּךְ וְכָךְ, אוֹ רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת לוֹ כָּךְ וְכָךְ, שֶׁלֹּא לְהַאֲמִין בַּדָּבָר, רַק בְּדֶרֶךְ חֲשָׁשׁ בְּעָלְמָא, דְּהַיְנוּ לִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ מִמֶּנּוּ, וְלֹא בְּגֶדֶר סָפֵק, דְּמַעֲמִידִין לְאָדָם בְּחֶזְקַת כַּשְׁרוּת, וּמִסְתָּמָא לֹא עָשָׂה לוֹ רָעָה וְלֹא גְּנָבוֹ. וְעַל כֵּן אָסוּר לַעֲשׂוֹת לוֹ שׁוּם מַעֲשֶׂה אוֹ לְגָרֵם לוֹ שׁוּם הֶזֵּק אוֹ בִּיּוּשׁ עֲבוּר זֶה, לֹא גָּדוֹל וְלֹא קָטָן, וַאֲפִלּוּ רַק לִשְׁנֹא אוֹתוֹ בַּלֵּב, אָסוּר גַּם כֵּן מִן הַתּוֹרָה, וְכָל שֶׁכֵּן (ז) שֶׁלֹּא לִפְטֹר אֶת עַצְמוֹ עַל יְדֵי הֶרְכִּילוּת, מִמַּה שֶּׁהוּא מְחַיֵּב לְהַנְדּוֹן. וּמְחַיֵּב הוּא גַּם כֵּן עַדַיִן לְהֵיטִיב עִמּוֹ בְּכָל הַטּוֹבוֹת, שֶׁצִּוְּתָה הַתּוֹרָה לִשְׁאֹר אֲנָשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל, כִּי לֹא נִגְרַע עֶרְכּוֹ בְּעֵינֵינוּ עַל יְדֵי זֶה לְשׁוּם דָּבָר. וּכְלָל כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים, דְּאֵין מֻתָּר לָחוּשׁ, רַק לְעִנְיַן לִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ עַל לְהַבָּא, שֶׁלֹּא יָבוֹא לִידֵי הֶזֵּק מִמֶּנּוּ, אֲבָל בְּעִנְיַן אַחֵר אָסוּר לָחוּשׁ כְּלָל.

סעיף ה

וּמִזֶּה תִּרְאֶה, כַּמָּה נוֹאֲלוּ הַרְבֵּה מִבְּנֵי אָדָם, שֶׁטִּבְעָם תָּמִיד לִדְרֹשׁ מֵחִבְרֵיהֶם, מַה דִּבֵּר פְּלוֹנִי אוֹדוֹתָם, וַאֲפִלּוּ אִם מִידִיעַת דָּבָר הַזֶּה אֵין נָפְקָא מִנָּה לָהֶם עַל לְהַבָּא, וּכְשֶׁהֵם אֵינָם רוֹצִים לְגַלּוֹת לָהֶם, מַפְצִירִים בָּהֶם הַרְבֵּה, עַד שֶׁמְּגַלִּים לָהֶם, מַה שֶּׁדִּבֵּר פְּלוֹנִי אוֹדוֹתָם, וְיֵשׁ בְּאֵלּוּ הַדְּבָרִים עִנְיָן גְּנַאי עֲלֵיהֶם, וּמְקַבְּלִים אֶת הַדָּבָר לֶאֱמֶת גְּמוּרָה, וְעַל יְדֵי זֶה נַעֲשׂוּ שׂוֹנְאִים גְּמוּרִים. וְהִנֵּה אִם נָבוֹא לִמְנוֹת אֶת גֹּדֶל הַקִּלְקוּלִין וְחֶשְׁבּוֹן הַלָּאוִין וְהָעֲשִׂין שֶׁרָגִיל

לַעֲבֹר, מִי שֶׁמַּטְבָּע בַּמִּדָּה הַמְּגוּנָה הַזֹּאת, קָצְרָה הַיְרִיעָה מֵהַכִּילָם, וְעַיִן לְעֵיל בַּפִּתְיחָה, וְתָבִין אֶת דְּבָרֵינוּ, כִּי בֶּאֱמֶת אִסּוּר קַבָּלַת לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת הוּא אֲפִלּוּ אִם אֶחָד סִפֵּר לָהֶם מֵעַצְמוֹ דָּבָר, שֶׁנּוֹגֵעַ לוֹ עַל לְהַבָּא, צִוְּתָה הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא לְהַאֲמִין בָּזֶה, רַק לָחוּשׁ, וּכְשֶׁאֵין נוֹגֵעַ עַל לְהַבָּא, אֲסוּרָה אֲפִלּוּ הַשְׁמִיעָה לְבַד וְכַנַּל בְּסָעִיף ב', וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה לַעֲמֹד עַל חֲבֵרוֹ וּלְהַפְצִירוֹ, עַד שֶׁיָּבוֹא הַמְסַפֵּר לְכְלַל סִפּוּר רְכִילוּת, וְהַשּׁוֹמֵעַ לְאִסּוּר קַבָּלַת רְכִילוּת, דְּאִסּוּר, וְהוּא חוֹטֵא וּמַחֲטִיא אֶת חֲבֵרוֹ. עַל כֵּן צָרִיךְ הָאָדָם מְאֹד מְאֹד לְהִתְרַחֵק מִלִּדְרֹשׁ עִנְיָן כָּזֶה, אִם לֹא שֶׁבָּרוּר לוֹ, שֶׁנּוֹגֵעַ לוֹ הַדָּבָר הַזֶּה עַל לְהַבָּא לֵידַע, הֵיאַךְ לִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ מִפְּלוֹנִי.

סעיף ו

וְדַע, דְּיֵשׁ עוֹד חֵלֶק בְּאִסּוּר קַבָּלַת רְכִילוּת וּכְמוֹ שֶׁאָבֵאר, שֶׁאֲפִלּוּ אִם נִתְבָּרֵר לוֹ שֶׁהוּא אֱמֶת, מַה שֶׁסִּפְּרוּ לוֹ, שֶׁאֶחָד דִּבֵּר עָלָיו, אוֹ עָשָׂה מַעֲשֶׂה נֶגֶד רְצוֹנוֹ, (ח) אַף יֵשׁ בַּדָּבָר הַזֶּה לְשַׁפְּטוֹ לְצַד הַטּוֹב וּלְצַד הַזְּכוּת, שֶׁלֹּא הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ לְהַקְנִיטוֹ בָּזֶה, רַק עִנְיָן אַחֵר, שֶׁלְּפִי הָעִנְיָן הַהוּא לֹא יִהְיֶה תּוּ {שוב} עָוְלָה עָלָיו, וְיָדוּעַ דְּמִצְוָה מִן הַדִּין לָדוּן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת, וְהוּא עַל יְדֵי שֶׁלֹּא רָצָה לָדוּן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת, מִמֵּילָא נִשְׁתַּרְבֵּב עָלָיו עִנְיָן זֶה לְעַוְלָה, מַה שֶּׁדִּבֵּר עָלָיו אוֹ עָשָׂה מַעֲשֶׂה נֶגְדּוֹ, וְנָקַט לֵב בְּלִבּוֹ עָלָיו עָבוּר זֶה, לָכֵן נִקְרָא מְשׁוּם זֶה בְּשֵׁם מְקַבֵּל רְכִילוּת, (וְעַיֵּן לְקַמָּן בְּכְלָל ו' סג בָּהֶעָרָה, מַה שֶּׁצִּיְּרְנוּ שְׁנֵי צִיּוּרִים לְעִנְיַן קַבָּלַת רְכִילוּת, וְהַכֹּל בָּא עַל יְדֵי זֶה שֶׁלֹּא דָּן אוֹתָם לְכַף זְכוּת).

סעיף ז

וְאִם כְּבָר עָבַר וְקִבֵּל רְכִילוּת, (ט) תִּקּוּנוֹ, שֶׁיִּתְחַזֵּק לְהוֹצִיא הַדָּבָר מִלִּבּוֹ שֶׁלֹּא לְהַאֲמִינָם. וַאֲפִלּוּ אִם קָשֶׁה לוֹ הַדָּבָר לַחֲשֹׁב, שֶׁהַמְסַפֵּר בְּדָה אֶת כָּל הַדְּבָרִים מִלִּבּוֹ, יַחֲשֹׁב, אוּלַי הוֹסִיף הַמְסַפֵּר, אוֹ גָּרַע אֵיזֶה פְּרָט מֵהַמַּעֲשֶׂה אוֹ אֵיזֶה תֵּבוֹת מֵהַדִּבּוּר, שֶׁאָמַר פְּלוֹנִי עָלָיו, אוֹ אָמַר בְּנִגּוּן אַחֵר, שֶׁעַל יְדֵי זֶה נִשְׁתַּנָּה הָעִנְיָן מִטּוֹב לְרַע, וִיקַבֵּל על עַצְמוֹ עַל לְהַבָּא, שֶׁלֹּא לְקַבֵּל עוֹד לָשׁוֹן הָרָע וּרְכִילוּת עַל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל, וְיִתְוַדֶּה עַל זֶה. וּבָזֶה יְתַקֵּן הָאִסּוּר שֶׁעָבַר, אִם לֹא סִפֵּר הַדָּבָר עֲדַיִן לַאֲחֵרִים.

כלל ו

הערות מקדימות

בְּכְלָל זֶה יְבֹאַר אִסּוּר קַבָּלַת רְכִילוּת, אִם נֶאֱמַר בִּפְנֵי שְׁלֹשָׁה אוֹ בְּפָנָיו, וְדִין אִם הָיָה לוֹ הֶזֵּק וְקוֹל יוֹצֵא בָּעִיר, שֶׁהוּא גָּרַם לוֹ הֶזֵּק הַזֶּה, אוֹ שֶׁאֶחָד סִפֵּר לוֹ לְפִי תֻּמּוֹ בָּזֶה, אוֹ מֵהֵימָן כְּבֵי תְרֵי, וּשְׁאָרֵי פְּרָטֵי דִּינֵי רְכִילוּת, וּבוֹ י' סְעִיפִים.

סעיף א

אָסוּר לְקַבֵּל רְכִילוּת, אֲפִלּוּ אִם הַמְסַפֵּר סִפֵּר אֶת הַדָּבָר בְּפִרְסוּם (א) לִפְנֵי כַּמָּה אֲנָשִׁים, אַף עַל פִּי כֵן אֵין לְהַחְלִיט מֵחֲמַת זֶה שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת, רַק יֵשׁ לָחוּשׁ אַחַר זֶה וְלַחֲקֹר אֶת הַדָּבָר, (ב) אִם נוֹגֵעַ לוֹ זֶה עַל לְהַבָּא.

סעיף ב

כְּשֵׁם שֶׁבַּאַרְנוּ לְעֵיל בְּחֵלֶק א' בִּכְלָל ז' סָעִיף ב', דְּלָשׁוֹן הָרַע אָסוּר לְקַבֵּל מִן הַדִּין, אֲפִלּוּ אִם סִפֵּר עָלָיו (ג) בְּפָנָיו, כֵּן הַדִּין בִּרְכִילוּת. דְּהַיְנוּ, שֶׁאָמַר לוֹ בְּפָנָיו: אַתָּה דִּבַּרְתָּ עָלַיו כָּךְ וְכָךְ, וַאֲפִלּוּ אִם שׁוֹתֵק עַתָּה, בְּשָׁעָה שֶׁסִּפֵּר עָלָיו הָרְכִילוּת בְּפָנָיו, גַּם כֵּן אָסוּר לְקַבֵּל, וְאֵין לְקַח מִזֶּה שׁוּם רְאָיָה שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת, וַאֲפִלּוּ אִם טִבְעוֹ שֶׁל זֶה הָאִישׁ, שֶׁלֹּא לִשְׁתֹּק בִּשְׁאָר דְּבָרִים, וּבָזֶה הוּא שׁוֹתֵק, אַף עַל פִּי כֵן אֵין זוֹ רְאָיָה לְהַחְלִיט שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת, וּכְמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ הַכֹּל לְמַעְלָה, עַיֵּן שָׁם.

וְכָל זֶה (ד) אֲפִלּוּ אִם הַמְרַגֵּל אֵינוֹ עוֹבֵר לִדְבָרָיו עַל לָאו דְּלֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ, כְּגוֹן, שֶׁמְסַפֵּר לוֹ, שֶׁיִּשְׁמֹר עַצְמוֹ מִפְּלוֹנִי, שֶׁרוֹצֶה לְהַזִּיקוֹ וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, וּכְמוֹ שֶׁנְּבָאֵר לְקַמָּן, וְכָל שֶׁכֵּן אִם מְסַפֵּר עָלָיו דִּבְרֵי לָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת בְּעָלְמָא, הֲלֹא כְּבָר בֵּרַרְנוּ לְעֵיל בְּשֵׁם הַפּוֹסְקִים, דְּלָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת אָסוּר, בֵּין בְּפָנָיו וּבֵין שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, וַאֲפִלּוּ עַל דָּבָר אֱמֶת, וְאִם כֵּן אֲפִלּוּ אִם הַכֹּל אֱמֶת כִּדְבָרָיו, שֶׁדִּבֵּר עָלָיו פְּלוֹנִי כָּךְ וְכָךְ, אַף עַל פִּי כֵן הוּא רָשָׁע גָּמוּר לְפִי סִפּוּרוֹ בְּעַצְמוֹ, שֶׁעָבַר עַל לָאו דְּלֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּךָ, וְלֹא תִשָּׂא שֵׂמַע שָׁוְא וּשְׁאָר לָאוִין וַעֲשִׂין הַמְבֹאָרִין לְעֵיל בַּפִּתְיָחָה, וְאִם כֵּן, מִפְּנֵי רָשָׁע זֶה נוֹצִיא לְאִידָךְ מֵחֻזְקַת כַּשְׁרוּתוֹ וְלוֹמַר, שֶׁעָבַר עַל אִסּוּר לָשׁוֹן הָרַע וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה? בְּוַדַּאי הֶחָשׁוּד עַל לָאו דִּרְכִילוּת וְלָשׁוֹן הָרַע, חָשׁוּד גַּם כֵּן לְשַׁקֵּר וּלְהוֹסִיף דְּבָרִים וּלְהַחְלִיף מִסּוֹפוֹ לִתְחִלָּתוֹ.

סעיף ג

וְאִם הָיָה לוֹ חֶזֶק בְּעִסְקוֹ, וְלֹא נוֹדַע לוֹ סִבָּתוֹ, כְּגוֹן, שֶׁמַּחֲזִיק הָאַרְעָנְדָע {חכירה} מִשֹּׂר, וְסִלֵּק אוֹתוֹ הַשֹּׂר, וְלֹא נוֹדַע לוֹ, אִם אֶחָד הִלְשִׁין עָלָיו, אוֹ שֶׁהַשֹּׂר מִצַּד עַצְמוֹ הֶעֱבִירוֹ, וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, אָסוּר לוֹ לַחְשֹׁד לְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, (אִם לֹא שֶׁיֵּשׁ לוֹ עָלָיו דְּבָרִים הַנִּכָּרִים, וּכְפִי מַה שֶׁיִּתְבָּאֵר לְקַמָּן, מַה נִּקְרָא דְּבָרִים הַנִּכָּרִים, אֲז מֻתָּר לְהַחְלִיט בְּלִבּוֹ עָלָיו, אֲבָל לֹא לְהַפְסִידוֹ עַל יְדֵי זֶה וּכְדִלְקַמָּן) דְּאַחֲזוּקֵי אִנְשֵׁי בִּרְשִׁיעֵי לֹא מַחְזְקִינַן. וְעַל זֶה נֶאֱמַר: בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ.* וַאֲפִלּוּ אִם שָׁמַע, שֶׁהוּא סִבָּה לוֹ הַהֶזֵּק, אַף עַל פִּי כֵן אֵין מֻתָּר לוֹ, רַק לָחוּשׁ, וְלֹא לְהַחְלִיט הַדָּבָר בְּדַעְתּוֹ שֶׁהוּא אֱמֶת, וַאֲפִלּוּ אִם אֲנָשִׁים עָשׂוּ מְרִיבָה עֲבוּר זֶה עִם הַנֶּחְשָׁד, וְאָמְרוּ לוֹ, שֶׁעַוְלָה גְּדוֹלָה עָשָׂה בְּמַה שֶׁנִּשְׁמַע עָלָיו, שֶׁהוּא סִבָּה הַהֶזֵּק לְהַיִּשְׂרָאֵל וְשִׁתַּק, אַף עַל פִּי כֵן אֵין לוֹ לְהַחְלִיט מִטַּעַם זֶה, שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת, כִּי הֲגַם שֶׁבֶּאֱמֶת מִצְוָה לְהַצִּיל עַצְמוֹ מִן הַחָשָׁד וּלְהַצִּיעַ לִפְנֵי הַחוֹשְׁדוֹ, אֵיךְ שֶׁנָּקִי הוּא מִן הַחָשָׁד, וּכְמַאֲמַר הַכָּתוּב {במדבר לב

כב): וְהָיִיתֶם נְקִיִּם מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל, (ה) מִכָּל מָקוֹם, פֶּן רָאָה לְפִי הָעִנְיָן, שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיו לִישָׁנָא בִּישָׁא כָּל כָּךְ וְנֶחְלָט בְּרַעְיוֹנוֹתֵיהֶם לְדָבָר אֱמֶתִּי, עַד שֶׁלֹּא יְקַבְּלוּ מִמֶּנּוּ שׁוּם תְּשׁוּבָה, וְעַל כֵּן קִבֵּל עַל עַצְמוֹ, שֶׁטּוֹב יוֹתֵר לִשְׁתֹּק בָּזֶה וְלִהְיוֹת מֵהַנֶּעֱלָבִין וְאֵינָם עוֹלְבִין, שׁוֹמְעִין חֶרְפָּתָן (ו) וְאֵינָן מְשִׁיבִין.

*ובעונותינו הרבים, כמה מכשולין באין על ידי מדה גרועה הזו של קבלת רכילות. ואציר בזה שני ציורים קטנים, מה שמצוי, בעונותינו הרבים, אולי יתן ה' ברחמיו, שיועיל מעט על ידי שנגלה את תרמית היצר, ומזה יקיש המשכיל לכל כיוצא בזה.

א. בענין השר הנל וכיוצא בזה בנכרים המעלילים עליו, שכאשר הוא שואל מאתם: למה תעשו לי כך וכך לירד לחיי. והם משיבים כדי לסלק האשמה מאתם: לא עלינו תלונותיך, פלוני היהודי הלשין עליך. ותכף נכנס הדבר באזניו, ומקבל את הדבר לאמת גמורה, וחושב את היהודי למלשין ואת הנכרי חושב בלבו, שאינו משקר בדבורו, ולא מחליף ולא מוסיף, ועבור זה נוטר ליהודי שנאה בלבו. והיה כזה יום מחר, ילך גם הוא וילשין על חברו ונעשה על ידי זה מלשין גמור.

ב. (וכיוצא בזה מצוי, כגון, שנכרי קבע אצל יהודי אחד לקנות ממנו משקה וכיוצא בזה, וגמר את המקח, והניח לו גם כן כליו בביתו, ויש מהקונים, שאף אחר שגומרין המקח עם אחד לגמרי, אחר כך הולכין למוכרין אחרים מזה המין, לדרש מהם המקחים של אלו הסחורות, אולי יוכלו להשיג מעט בפחות מהמקח הראשון, ויחזרו ממנו, ואין מספרין להמוכר השני שום דבר מזה, איך שגמר בזה מתחלה עם אחר. וכשהמוכר השני אינו יודע מזה, לפעמים ארע שמתרצה במקח פחות מעט מהמקח של המוכר הראשון כידוע, וכשמע הנכרי את הדבר הזה הוא הולך תכף אצל הראשון ולוקח כליו ממנו בלי שום טענה ומענה. וכשהוא שואלו: למה אתה עושה לי ככה. וכדי לסלק העולה מעל עצמו הוא משיבו: פלוני המוכר פגעני ואמר לי: למה אין אתה רוצה לקנות ממני סחורה. הלא אצלי הסחורה טובה הרבה יותר משל פלוני, וגם המקח אוזיל לך ממנו. ותכף מקבל את זה לאמת גמורה וחושב את היהודי לעני המהפך בחררה וכו', שנקרא רשע, ונוטר להיהודי שנאה בלבו, ולמחר יזלזל נגד חברו הרבה במקחים, עד שיורד פשוט לחייו, ונעשים על ידי זה שונאים גמורים, שכל אחד רוצה לבלע את חברו ולראות את דמו, והכל אצלם כהתירא ולשם מצוה, בחשבם שחברו עשה לו גם כן ככה). ראה כמה לאוין עבר על ידי זה: לא תשא שמע שוא, ולא תשנא את אחיך וכו', ולא תקם ולא תטור, ועוד

הרבה לאוין ועשין המבארין לעיל בפתיחה, ולפעמים גם כן מלשין גמור על פי התורה. וכל אלו נעשו על ידי קבלת רכילות, שחשב שספר לו דברי אמת. והלא על פי דין אסור קבלת רכילות הוא אפלו אם יהודי ספר לו בפניו, וגם אין לו שום נגיעה בדבר, והוא שתק גם כן, אפלו הכי אסור להחליט בלבו שהדבר אמת, (וכמו שבררנו לעיל בחלק א' מכל הפוסקים), וכל שכן בזה שהמספר הוא אינו יהודי, (ועין בבא בתרא דף מה.), וגם בספורו הוא דורש את טובת עצמו כדי לדחות את העולה מעליו, והוא נוגע בדבר זה, על אחת כמה וכמה שאסור לקבל את דבריו ולהאמינו. ויותר טוב היה לו בנדון זה להחזיק את הנוגע בדבר לשקרן, ולדון את הישראל לכף זכות [בציור הראשון].

ובציור השני היה לו גם כן לחשב, שהיהודי לא היה יודע שקבע אצלו מתחלה וגמר אתו לקנות ממנו, והיה נצול בזה מכמה לאוין, ובראשם היה מקים מצות עשה דבצדק תשפט עמיתך, וממילא כשהיה חברו רואה, שדן אותו לכף זכות ואינו נוטר לו שנאה עבור זה, בודאי היה הוא גם כן נזהר מכאן ולהבא מלהפסידו בשום דבר, ולא היה יוצא, חס ושלום, שום קלקול לשניהם על ידי מלשינות והורדת המקחים וכדומה, ועל ידי זה היה טוב לשניהן בעולם הזה ובעולם הבא, ועל זה וכיוצא בזה נאמר: מי האיש החפץ חיים (פרוש בעולם הבא) אהב ימים לראות טוב (פרוש בעולם הזה) נצר לשונך מרע, ובודאי שלא לקבל גם כן, כי גדול עון המקבלו יותר מהאומרו, ה' ישמרנו.

סעיף ד

וְדַע עוֹד, דְּאִסּוּר קַבָּלַת רְכִילוּת הוּא אֲפִלּוּ אִם שָׁמַע (ז) מִשְּׁנַיִם וְיוֹתֵר, אוֹ שֶׁיָּצָא קוֹל בָּעִיר, שֶׁפְּלוֹנִי דִּבֵּר עָלָיו, אוֹ עָשָׂה לוֹ כָּךְ וְכָךְ, אֲפִלּוּ הָכֵי {אף על פי כן} אָסוּר לְקַבֵּל וּלְהַחְלִיט הַדָּבָר בְּלִבּוֹ שֶׁהוּא אֱמֶת, אֲפִלּוּ אִם כַּוָּנַת הַמְסַפְּרִים לְפִי דִּבְרֵיהֶם הֵם לְטוֹבָתוֹ שֶׁל זֶה עַל לְהַבָּא, שֶׁאֵין נַעֲשִׂין רְשָׁעִים עַל יְדֵי סִפּוּרָם, וְכַנַּל בְּסָעִיף ב'.

סעיף ה

אִסּוּר קַבָּלַת רְכִילוּת הוּא אֲפִלּוּ מֵאִישׁ דִּמְהֵימָן לֵהּ כִּשְׁנַיִם, וַאֲפִלּוּ אִם אֵין בַּדָּבָר הַהוּא (ח) שׁוּם צַד זְכוּת עָלָיו. וְהַנִּי מִלֵּי {וכל זה}, שֶׁאֵין לוֹ מִידִיעַת עִנְיַן הַזֶּה תּוֹעֶלֶת עַל לְהַבָּא, אֲבָל אִם (ט) יֵשׁ לוֹ מִזֶּה תּוֹעֶלֶת עַל לְהַבָּא, כְּגוֹן, שֶׁסִּפֵּר לוֹ, שֶׁפְּלוֹנִי רוֹצֶה לְהַזִּיקוֹ בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, וְעַל כֵּן יִשְׁמֹר עַצְמוֹ מִמֶּנּוּ, מֻתָּר לְקַבֵּל דָּבָר זֶה מִמֶּנּוּ וּלְהַאֲמִין בָּזֶה. אֲבָל (י) לֹא יְגַלֶּה זֶה לַאֲחֵרִים, וַאֲפִלּוּ לְאַנְשֵׁי בֵּיתוֹ, אִם לֹא שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּהַגְלוּי הַהוּא תּוֹעֶלֶת עַל לְהַבָּא. וְכָל זֶה אִם הוּא מְסַפֵּר לוֹ, שֶׁשָּׁמַע מִמֶּנּוּ דָּבָר זֶה בְּעַצְמוֹ, אֲבָל אִם הוּא (יא) שָׁמַע מֵאִישׁ אַחֵר, שֶׁאָמַר לוֹ, שֶׁשָּׁמַע מִמֶּנּוּ, אֵין לוֹ שׁוּם יִתְרוֹן מִשְּׁאָר אָדָם.

סעיף ו

וַאֲפִלּוּ בָּאֹפֶן הַמּוֹעִיל, הַנִּי מִלֵּי דְּקִים לֵהּ בְּגַוָּה דְּאִישׁ הַהוּא טוּבָא, דְּהַיְנוּ, (יב) שֶׁמַּכִּיר הֵיטֵב אֶת טֶבַע הָאִישׁ הַהוּא, שֶׁאֵינוֹ מְשַׁקֵּר בְּשׁוּם אֹפֶן, וְאֵינוֹ מְגַזֵּם בַּדָּבָר, וְדַעְתּוֹ סוֹמֶכֶת עָלָיו כָּל כָּךְ, עַד שֶׁנֶּאֱמָנִים לוֹ דְּבָרָיו (יג) בָּזֶה, וְגַם כֵּן בִּשְׁאָר דְּבָרִים תָּמִיד, כִּשְׁנֵי עֵדִים הַמְעִידִים בְּבֵית דִּין, שֶׁאֵין אַחֵרִיהֶם שׁוּם סָפֵק *. אֲבָל אִם בִּשְׁאָר דְּבָרִים אֵינוֹ מַאֲמִינוֹ כָּל כָּךְ, וְרַק בָּזֶה, מִשּׁוּם דְּמַתְקוּ לוֹ רִגְבֵי לְשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת, גּוֹמֵר בְּנַפְשׁוֹ הַדָּבָר, שֶׁהוּא מַאֲמִינוֹ כְּבֵי תְּרֵי, בְּוַדַּאי אָסוּר, דְּאַדְרַבָּה, כָּל שֶׁיּוֹתֵר יַאֲמִין וְיַחְלִיט הַדָּבָר שֶׁהוּא אֱמֶת, יוֹתֵר יִכָּנֵס בְּכְלַל מְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת.

*הגהה: ודע, דאפלו יתקבצו כל חלקי ההתר של מהימן ליה כבי תרי {נאמן לו כשני עדים}, אין מועיל, רק לענין להאמין בעצמו, אבל לא (יד) להפסידו בממון או להכותו, חס וחלילה, או לגנותו בדברים עבור זה, דלאו כל כמנה להאמין לזה כבי תרי {פרוש: מפני שאין בכחו להאמין לו כשני עדים} ולגרע בזה לאחר.

סעיף ז

וְכָל זֶה הוּא בִּזְמַן הַתַּלְמוּד, אֲבָל הַיּוֹם לְפִי מַה (טו) שֶׁהִסְכִּימוּ הַפּוֹסְקִים, שֶׁאֵין לוֹ לְאָדָם לוֹמַר, שֶׁפְּלוֹנִי מְהֵימָן לֵהּ כְּבֵי תְּרֵי דְּלֹא מְשַׁקֵּר, עַל כֵּן אָסוּר לוֹ לְקַבֵּל דְּבָרָיו בְּשׁוּם אֹפֶן, רַק לְחוּשׁ בְּלִבָּד. וּבְלָאו הָכִי {ובלא זה} אֵין מָצוּי, שֶׁיִּשְׁתַּלְּמוּ כָּל הַתְּנָאִים הַנִּזְכָּרִים בְּסָעִיף ה' ו'. וּמִזֶּה תִּרְאֶה, כַּמָּה אֲנָשִׁים טוֹעִין בְּעִנְיָן זֶה, שֶׁהֵם נִזְהָרִין מֵאִסּוּר סִפּוּר לָשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוּת וְקַבָּלָתָם, אִם הֵם שׁוֹמְעִין זֶה מֵאֲחֵרִים, וְלֹא אִם הֵם שׁוֹמְעִין זֶה מֵאֲבִיהֶם וְאִמָּם וּנְשֵׁיהֶם, בְּחֶשְׁבָּם, שֶׁאֵלּוּ בְּוַדַּאי לֹא יְסַפְּרוּ לָהֶם, וְזוֹהִי טָעוּת גְּמוּרָה, כִּי (טז) אֵין חִלּוּק בָּזֶה. וְעַיֵּן לְעֵיל בְּחֵלֶק א' בְּכְלָל ח' סָעִיף יד וּלְקַמָּן בְּכְלָל ז' סָעִיף ח'.

סעיף ח

דִּין אִסּוּר קַבָּלַת רְכִילוּת (יז) הוּא אֲפִלּוּ מִמֵּסִיחַ לְפִי תֻּמּוֹ, דְּהַיְנוּ שֶׁהוּא רוֹאֶה שֶׁהַמְסַפֵּר לֹא כִּוֵּן בָּזֶה לְעוֹרֵר מְדָנִים עַל חֲבֵרוֹ, רַק שֶׁבְּמִקְרֶה יָצָא דָּבָר זֶה מִפִּיו. וְכָל יֶתֶר פְּרָטָיו מְבֹאָר לְעֵיל בְּחֵלֶק א' בְּכְלָל ז' בְּסָעִיף ט' לְעִנְיַן לָשׁוֹן הָרַע, וְהוּא הַדִּין לְעִנְיַן רְכִילוּת.

סעיף ט

וְאִם רָאָה עָלָיו דְּבָרִים הַנִּכָּרִים, שֶׁנִּרְאֶה עַל יָדָם שֶׁאֱמֶת הוּא, מַה שֶּׁסִּפְּרוּ לוֹ עָלָיו, שֶׁהוּא עָשָׂה לוֹ, אוֹ דִּבֵּר עָלָיו כָּךְ וְכָךְ, אִם מֻתָּר לְהַאֲמִין מֵחֲמַת זֶה עָלָיו אוֹ לֹא, עַיֵּן לְעֵיל בְּחֵלֶק א' בְּכְלָל ז' מִסָּעִיף י' עַד סָעִיף יד, כִּי שָׁם בֵּאַרְנוּ בְּעָזְרַת ה' כָּל הַפְּרָטִים שֶׁשַּׁיָּכִים בָּזֶה. אַךְ כְּדֵי לְהָקֵל עַל הַקּוֹרֵא אֶכְתֹּב בְּקִצּוּר הַיּוֹצֵא מִשָּׁם, דְּצָרִיךְ לָזֶה אֵלּוּ הַחֲמִשָּׁה פְּרָטִים:

א (יח) שֶׁהַעִנְיָן, שֶׁהַדְּבָרִים הַנִּכְרִים מוֹרִים עָלָיו שֶׁהוּא אֱמֶת, לֹא יִהְיֶה בּוֹ בְּמַה לְשָׁפְטוֹ לְצַד הַזְּכוּת, דְּאִי לָאו הָכִי {דאם לא כן}, מַה שַּׁיָּךְ בָּזֶה דְּבָרִים נִכָּרִים שֶׁהוּא אֱמֶת? אֲפִלּוּ אִם הוּא אֱמֶת, אֵין לְהַחְלִיט בַּלֵּב עַל הַנִּדּוֹן מִשּׁוּם זֶה לְרָע, וּכְדִלְעֵיל בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת.

ב שֶׁיְּהֵא דָּבָר הַנִּכָּר מַמָּשׁ, שֶׁיַּגִּיעַ לְעִנְיַן הַסִּפּוּר, לֹא דָּבָר הַנִּכָּר קְצָת.

ג שֶׁיִּרְאֶה אֶת הַדְּבָרִים הַנִּכָּרִים בְּעַצְמוֹ, וְלֹא שֶׁיִּשְׁמַע אוֹתָן מִפִּי אֲחֵרִים.

ד דַּוְקָא אִם יוּכַל לִהְיוֹת לוֹ מִידִיעַת הַסִּפּוּר הַזֶּה תּוֹעֶלֶת עַל לְהַבָּא, דְּאִי לָאו הָכִי, אָסוּר לְהַטּוֹת אָזְנוֹ וְלִשְׁמֹעַ אֶת הַסִּפּוּר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת.

ה) אַחַר כָּל זֶה אֵינוֹ מוֹעִיל עִנְיָן זֶה, דִּדְבָרִים הַנִּכָּרִים רַק לְעִנְיַן לְהַאֲמִין וּלְקַבֵּל בְּלִבּוֹ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לֶאֱמֶת, (יט) אֲבָל לֹא לֵילֵךְ וּלְסַפֵּר דָּבָר זֶה לַאֲחֵרִים, (כ) וּבְכָל אֹפֶן אָסוּר לִסְמֹךְ עַל דְּבָרִים הַנִּכָּרִים מַמָּשׁ לְעִנְיַן לְהַפְסִידוֹ עַל יְדֵי זֶה בְּמָמוֹן אוֹ לְהַכּוֹתוֹ, חַס וְשָׁלוֹם, וְעַיֵּן לְעֵיל שָׁם בְּסָעִיף יד, שֶׁהֶאֱרַכְנוּ בָּזֶה.

סעיף י

וְעַל פִּי זֶה תִּרְאֶה בְּחוּשׁ, בַּמֶּה שֶׁנִּכְשָׁלִין, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, שֶׁאִם אֶחָד יֵשׁ לוֹ הֶזֵּק בְּעִסְקוֹ מִצַּד מַלְשִׁינוּת וְכַדּוֹמֶה, וְיֵשׁ לוֹ עַל יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים הַנִּכָּרִים, שֶׁהוּא עָשָׂה לוֹ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, עַל זֶה הַסְמָךְ הוּא הוֹלֵךְ אַחַר כָּךְ וּמַלְשִׁין אוֹתוֹ גַּם כֵּן, כִּי מַרְגְּלָא בְּפוּמַיְהוּ דְּאִינְשֵׁי {מורגל, בפי האנשים}, שֶׁאִם אֶחָד הִלְשִׁין עַל חֲבֵרוֹ, מֻתָּר הוּא גַּם כֵּן אַחַר כָּךְ לְהַלְשִׁינוֹ, וּבֶאֱמֶת הִיא טָעוּת גְּמוּרָה מִכַּמָּה טְעָמִים:

א דְּדִין זֶה הוּא דַּוְקָא אִם עַל יְדֵי מַלְשִׁינוּת הַשְּׁנִיָּה תִּהְיֶה תּוֹעֶלֶת עַל לְהַבָּא, שֶׁהַשֶּׁכְנֶגְדּוֹ לֹא יַחֲזֹר וְיַלְשִׁינוֹ עוֹד, וְאִי אֶפְשָׁר לְהַצִּיל עַצְמוֹ בְּדֶרֶךְ אַחֶרֶת, אָז מֻתָּר. אֲבָל אִם הוּא מִתְכַּוֵּן רַק לִנְקֹם נָקָם, בְּוַדַּאי אָסוּר גָּמוּר הוּא, וְכַמְבאָר בְּחֹשֶׁן מִשְׁפָּט {בסימן שפח סעיף ט' בהגהה}.

ב וְעוֹד, דְּכָל זֶה אִם הוּא רוֹאֶה בְּעֵינָיו שֶׁהִלְשִׁינוֹ, אֲבָל לֹא לִסְמֹךְ עַל דְּבָרִים הַנִּכָּרִים, אֲפִלּוּ אִם הֵם דְּבָרִים נִכָּרִים מַמָּשׁ, וְרָאָה אוֹתָן בְּעַצְמוֹ, וְכַנַּל. וְכָל שֶׁכֵּן אִם רַק אֲנָשִׁים סִפְּרוּ לוֹ שֶׁהוּא הִלְשִׁינוֹ, דְּבָזֶה אֲפִלּוּ לְהַחְלִיט בְּלִבּוֹ, שֶׁהַדָּבָר הַזֶּה אֱמֶת, גַּם כֵּן אָסוּר, כָּל זְמַן שֶׁלֹּא הֵעִידוּ עָלָיו בְּבֵית דִּין, (אוֹ אֲפִלּוּ חוּץ לְבֵית דִּין, רַק שֶׁנִּתְבָּרֵר בְּבֵרוּר, שֶׁאֵין אַחֲרָיו סָפֵק), וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁאָסוּר לִסְמֹךְ עַל זֶה וּלְהַפְסִיד לַחֲבֵרוֹ הֶפְסֵד כָּל דְּהוּא, אֲפִלּוּ אִם הוּא מְכַוֵּן בָּזֶה לְתוֹעֶלֶת עַל לְהַבָּא.

כלל ז

הערות מקדימות

בְּכְלָל זֶה יְבֹאַר אִסּוּר סִפּוּר הָרְכִילוּת בְּכָל עִנְיָנָיו, וּבוֹ ה' סְעִיפִים.

סעיף א

אֵין חִלּוּק בְּאִסּוּר סִפּוּר הָרְכִילוּת, בֵּין אִם הַמְסַפֵּר (א) אִישׁ אוֹ אִשָּׁה, קָרוֹב אוֹ רָחוֹק, וַאֲפִלּוּ אִם שָׁמַע לְאֶחָד, שֶׁדִּבֵּר דִּבְרֵי גְנַאי עַל אָבִיו וְאִמּוֹ *, וּמֻחֲמַת שֶׁהֻצַּר לוֹ מְאֹד עַל כְּבוֹדָם, גִּלָּה לָהֶם אֶת הַדָּבָר, גַּם כֵּן בִּכְלַל רְכִילוּת הוּא. גַּם אֵין חִלּוּק אִם עַל מִי שֶׁמְסַפְּרִין עָלָיו הוּא אִישׁ אוֹ אִשָּׁה, גָּדוֹל אוֹ (ב) קָטָן, הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ לְעֵיל בְּחֵלֶק א' בִּכְלָל ח' סָעִיף א' ב' ג'.

וְיֵשׁ אֲנָשִׁים שֶׁנִּכְשָׁלִין בָּזֶה, שֶׁכְּשֶׁאֶחָד רוֹאֶה, שֶׁשְּׁנֵי נְעָרִים מַכִּין זֶה אֶת זֶה, הוֹלֵךְ וְאוֹמֵר לְאָבִיו שֶׁל אֶחָד מֵהֶם: הֵיאַךְ שְׁנַעַר פְּלוֹנִי הִכָּה בְּנְךָ, וְעַל יְדֵי זֶה רָגִיל לְבוֹא אַחַר כָּךְ קַלְקוּלִים גְּדוֹלִים, שֶׁאָבִיו שֶׁל אוֹתוֹ פְּלוֹנִי מַכֶּה אַחַר כָּךְ לְנַעַר קָטָן זֶה מִפְּנֵי גֹּדֶל הַשִּׂנְאָה, וְעַל יְדֵי זֶה נַעֲשֶׂה אַחַר כָּךְ מַחֲלֹקֶת גְּדוֹלָה בֵּין אֲבוֹתֵיהֶן שֶׁל הַנְּעָרִים, וּבְיוֹתֵר מְצוּי זֶה בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ. וְהִנֵּה אִם בָּאנוּ לַחֲשֹׁב גֹּדֶל הָאִסּוּרִין, שֶׁבָּאוּ עַל יְדֵי הַמְרַגֵּל הַזֶּה, רַבּוּ מִלְּסִפֹּר. וְלָא מִבָּעֵי {ואין צריך לומר} אִם אֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּבֵרוּר הַדִּין עִם מִי, דְּאָסוּר לְהַגִּיד לְאָבִיו שֶׁל אֶחָד מֵהֶם, אֶלָּא אֲפִלּוּ אִם הוּא יוֹדֵעַ בְּבֵרוּר, דְּהַדִּין עִם הָאֶחָד, אַף עַל פִּי כֵן אֵין לוֹ לְהַגִּיד לְאָבִיו שֶׁל הַשֵּׁנִי, אֶלָּא אִם כֵּן נִשְׁלְמוּ הַפְּרָטִים הַמְבֹאָרִים לְקַמָּן בִּכְלָל ט', עַיֵּן שָׁם.

*והוא הדין על רבו, כמו שכתבנו לעיל בחלק א' בכלל י' סעיף ה'. ואין להקשות ממה שאיתא בקדושין (דף ע.) אזלו ואמרו לה (הלכו ואמרו לו) לר' יהודה וכו', דפשוט דאז היה שם שלוחא דרב יהודה, (וכדמוכח ברשי שם דבור המתחיל 'נטר', ולית בה משום לישנא בישא, אם הוא מספר אחר כך לפני בית דין, מה שאחד בזה אותו או את בית דין, וגם הוא מהימן כבי תרי, ועין בחשן המשפט בסוף סימן ח' ובבאר הגולה שם), ולהכי השיב רב יהודה גם כן לבסוף דצער שלוחא דרבנן. (הגהה)

סעיף ב

וְדַע דְּאִסּוּר רְכִילוּת הוּא אֲפִלּוּ עַל עַם הָאָרֶץ, כִּי גַּם הוּא בִּכְלַל עַמֶּיךָ. וְאַף שֶׁהוּא רוֹאֶה בְּבֵרוּר, שֶׁעַם הָאָרֶץ זֶה גְּנָבָה לְאֶחָד שֶׁלֹּא בְּפָנָיו עַל חִנָּם, וְהַדִּין הוּא עִם אוֹתוֹ פְּלוֹנִי, אַף עַל פִּי כֵן הֲלֹא בֵּרַרְנוּ לְעֵיל בִּכְלָל א', דְּאִסּוּר רְכִילוּת הוּא אֲפִלּוּ עַל אֱמֶת. וְכָל שֶׁכֵּן לְסַפֵּר רְכִילוּת עַל תַּלְמִיד חָכָם, הֶעָוֹן יוֹתֵר גָּדוֹל וְיוֹתֵר עָצוּם מִפְּנֵי כַּמָּה טְעָמִים:

א מִצַּד עָצְמָם הָרְכִילוּת, דַּהֲלֹא פָּשׁוּט הוּא, שֶׁאִם בִּרְכִילוּת, שֶׁסִּפֵּר עַל חֲבֵרוֹ, הָיְתָה תַּעֲרוֹבֶת שֶׁקֶר, בְּוַדַּאי עָנְשׁוֹ חָמוּר יוֹתֵר, מִשֶּׁאִם הָיָה אֱמֶת, וְכַאֲשֶׁר נְדַיֵּק בְּעִנְיָנֵנוּ, יִמְצָא עַל פִּי הָרוֹב, שֶׁהִיא רְכִילוּת שֶׁל שֶׁקֶר, כִּי תַּלְמִיד חָכָם מִסְתָּמָא אֵינוֹ מְגַנֶּה וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה רָעָה לְאָדָם בְּחִנָּם, וְיֵשׁ לָנוּ לְתָלוֹת שֶׁכַּדִּין עָשָׂה מַה שֶּׁעָשָׂה, עַל כֵּן, הַהוֹלֵךְ וּמְסַפֵּר עָלָיו דָּבָר זֶה לְעַוָּלָה, הוּא רְכִילוּת שֶׁל שֶׁקֶר.

ב מִצַּד עַצְמִיּוּת הָאִישׁ הַהוּא, שֶׁהֲרֵי צִוְּתָה לָנוּ הַתּוֹרָה לְהִתְדַּבֵּק בָּהֶם בְּכָל מִינֵי חִבּוּר, לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלַעֲשׂוֹת פְּרַקְמַטְיָא עִם תַּלְמִיד חָכָם וּלְהַשִּׂיא בִּתּוֹ לְתַלְמִיד חָכָם וְלִנְהֹג בָּהֶן כָּבוֹד הַרְבֵּה, וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁלֹּא לְעוֹרֵר מְדָנִים עָלָיו, שֶׁדָּבָר זֶה גּוֹרֵם הִפּוּךְ כָּל הַנַּ"ל.

ג מִצַּד הַסִּבָּה הַצּוֹמַחַת מִסִּפּוּרוֹ, כִּי יָדוּעַ הוּא שֶׁלֹּא יִתְפַּעֵל אָדָם כָּל כָּךְ, כְּשֶׁאֶחָד מֵעַם הָאָרֶץ גִּנָּה אוֹתוֹ, אוֹ עָשָׂה לוֹ שׁוּם דְּבַר עַוְלָה, אֲבָל אִם יְסַפֵּר לוֹ אֶחָד, שֶׁתַּלְמִיד חָכָם גִּנָּה אוֹתוֹ, בְּוַדַּאי יוֹתֵר תִּכָּנֵס שִׂנְאָה בְּלִבּוֹ עָלָיו, וְרָגִיל מְאֹד לְהִתְעוֹרֵר מְדָנִים עַל יְדֵי זֶה, וּבִפְרָט אִם מְסַפֵּר עַל הָרַב שֶׁבָּעִיר, בְּוַדַּאי רָגִיל לָבוֹא עַל יְדֵי זֶה קִלְקוּלִים גְּדוֹלִים עַד מְאֹד, וְכַמָּה פְּעָמִים יוֹרֵד עִמּוֹ לְחַיָּיו מַמָּשׁ עַל יְדֵי זֶה.

סעיף ג

וְדַע עוֹד, דְּאֵין שׁוּם חִלּוּק בְּאִסּוּר רְכִילוּת, בֵּין אִם הוּא מְסַפֵּר לְרָאוּבֵן גּוּפֵהּ, מַה שֶּׁפְּלוֹנִי דִּבֵּר עָלָיו, אוֹ מְסַפֵּר דָּבָר זֶה (ג) לְאֵשֶׁת רְאוּבֵן וּקְרוֹבָיו, כִּי בְּוַדַּאי יֵרַע בְּעֵינֵיהֶם, וְיִנָּקְטוּ בְּלִבָּם עַל פְּלוֹנִי עֲבוּר זֶה, וְלָכֵן אֲפִלּוּ אִם הִזְהִירָם, שֶׁאַל יְוַדַּע מֵהֶם דָּבָר, לֹא נִפְקָא דָּבָר זֶה מִכְּלַל רְכִילוּת.

סעיף ד

גַּם אֵין חִלּוּק בְּאִסּוּר רְכִילוּת, בֵּין אִם הוּא מַרְגִּיל עַל יִשְׂרָאֵל בִּפְנֵי יִשְׂרָאֵל, וּבֵין אִם הוּא מַרְגִּיל עַל יִשְׂרָאֵל בִּפְנֵי נָכְרִים, וְכַאֲשֶׁר נָדַיֵּק הֵיטֵב, נִמְצָא, דַּאֲנוּנוֹ גָּדוֹל בָּזֶה הַרְבֵּה יוֹתֵר מִסְּתָם רְכִילוּת, כִּי עַל יְדֵי מַה שֶּׁהוּא מְסַפֵּר, שֶׁפְּלוֹנִי עָשָׂה לוֹ, אוֹ דִּבֵּר עָלָיו, בְּוַדַּאי יוּכַל לְהִסָּבֵב לוֹ עַל יְדֵי זֶה הֶזֵּק וְצַעַר, (ועוֹד טַעֲמִים, אַחֲרִים וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרַכְנוּ לְעֵיל בְּחֵלֶק א' כְּלָל ח' סִימָן י"ב). וְיֵשׁ אֲנָשִׁים שֶׁנִּכְשָׁלִין בָּזֶה עַד מְאֹד, שֶׁמַּטִּילִין מוּם* בִּפְנֵי נָכְרִי בְּסִחוֹרוֹת, שֶׁמָּכַר לוֹ יִשְׂרָאֵל, אוֹ בְּמַלָּאכָה שֶׁעָשָׂה לוֹ וְכָל כְּהַאי גַּוְנָא {וכל כיוצא בזה}, וּבָזֶה מָצוּי שֶׁגּוֹרֵם לוֹ הֶזֵּק וְצַעַר, וְכַמָּה פְּעָמִים יוֹרֵד לְחַיָּיו מַמָּשׁ עַל יְדֵי זֶה.

*פרוש: דוקא בשקר בעלילה, אבל באמת שרי {מותר} כמו בישראל כי כן צותה לנו התורה: צדק צדק תרדף, וישראל קדושים חיבין לזהר בזה. (הגהה זו, כנראה, מחמת הצנזורה).

סעיף ה

וּלְעִנְיַן אִסּוּר קַבָּלַת רְכִילוּת, דִּינוֹ הוּא כְּמוֹ בְּלָשׁוֹן הָרַע, בְּחֵלֶק א' בְּכָלָל ח' בְּסָעִיף יג יד, עַיֵּן שָׁם. עַל כֵּן יֵשׁ לְזָהֵר מְאֹד, שֶׁלֹּא לְקַבֵּל רְכִילוּת מִשּׁוּם אָדָם, וַאֲפִלּוּ מֵאִשְׁתּוֹ. וְכַאֲשֶׁר נִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב, נִמְצָא, שֶׁבַּמֶּה שֶׁהוּא מְקַבֵּל רְכִילוּת מֵאִשְׁתּוֹ, בְּמַה שֶׁסִּפְּרָה לוֹ, שֶׁפְּלוֹנִי דִּבֵּר עָלָיו כָּךְ וְכָךְ, לְבַד הֶעָוֹן הָעַצְמִי שֶׁל קַבָּלַת רְכִילוּת, הוּא מֵבִיא לְעַצְמוֹ עַל יְדֵי זֶה צָרוֹת רַבּוֹת, כִּי בִּרְאוֹתָהּ שֶׁבַּעֲלָהּ מְקַבֵּל דְּבָרֶיהָ בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, תְּסַפֵּר לוֹ תָּמִיד מֵעִנְיָנִים כָּאֵלּוּ,

וּמְבִיאָתוֹ עַל יְדֵי זֶה לִידֵי כַּעַס וּמַצָּה וּמְרִיבָה וְדָאֲבוֹן נָפֶשׁ. עַל כֵּן הַנָּכוֹן מְאֹד לְבַעַל נֶפֶשׁ לִגְעֹר בְּאִשְׁתּוֹ, כְּשֶׁמְּסַפֶּרֶת לוֹ מֵעִנְיָנִים כָּאֵלּוּ.

כלל ח

הערות מקדימות

בְּכָלָל זֶה יִבֹּאר דִּינֵי הָאָבָק בְּכָל עִנְיָנָיו, וּבוֹ ה' סְעִיפִים.

סעיף א

יֵשׁ הָרְבֵּה דְּבָרִים, שֶׁאָסוּרִין מִטַּעַם אֶבַק רְכִילוּת. וַאֲבָאֵר בְּקִצּוּר אֵיזֶה עִנְיָנִים, וּמֵהֶם יָקִישׁ הַמַּשְׂכִּיל לְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, כְּגוֹן, (א) הַמְסַפֵּר לַחֲבֵרוֹ, אֵיךְ שֶׁשָּׁאֲלוּ מֵאֶחָד אוֹדוֹתָיו, וְהֵשִׁיב עַל זֶה: שְׁתְּקוּ, אֵינִי רוֹצֶה לְהוֹדִיעַ מָה אֵרַע, וּמַה יִּהְיֶה, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, שֶׁמְּסַפֵּר לוֹ, אֵיךְ שֶׁמְּדַבְּרֵי פְּלוֹנִי נִרְמַז עָלָיו שֶׁלֹּא כַּהֶגֶן, בְּכְלַל אֶבַק רְכִילוּת הוּא.

סעיף ב

וְכֵן הַמְשַׁבֵּחַ אֶת אֶחָד בִּפְנֵי חֲבֵרוֹ, (ב) בְּמָקוֹם שֶׁעַל יְדֵי זֶה יוּכַל לְהַעֲלוֹת בְּלֵב חֲבֵרוֹ תַּרְעוֹמוֹת עָלָיו, וְעַל יְדֵי זֶה יוּכַל לְהִסָּבֵב לוֹ רָעָה, בְּכְלַל אֶבַק רְכִילוּת הוּא. עַל כֵּן נִרְאֶה לִי, דְּיֵשׁ לְזַהֵר מִלְּשַׁבֵּחַ אֶת רֵאוּבֵן בִּפְנֵי שִׁמְעוֹן שֶׁתִּפּוֹ, (אוֹ לְאִשָּׁה בִּפְנֵי בַּעְלָהּ, וּלְבַעַל בִּפְנֵי אִשְׁתּוֹ), שֶׁהֵיטִיב עִמּוֹ בְּהַלְוָאָה אוֹ בִּנְתִינַת צְדָקָה וּבְשִׁלּוּם שְׂכַר שָׂכִיר, שֶׁשִּׁלֵּם לוֹ כָּרָאוּי, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, כִּי מָצוּי הוּא עַל יְדֵי זֶה לְהַעֲלוֹת תַּרְעוֹמוֹת בְּלֵב שִׁמְעוֹן עַל שֶׁתִּפּוֹ רֵאוּבֵן, וּפְעָמִים שֶׁיִּסָּבֵב גַּם כֵּן עַל יְדֵי זֶה לִרְאוּבֵן הֶזֵּק אוֹ מַחְלֹקֶת (וְכֵן לְאִשָּׁה עַל בַּעְלָהּ, וּלְבַעַל עַל אִשְׁתּוֹ) בְּחָשְׁבוֹ, כִּי הוּא פִּזֵּר אֶת מָמוֹנוֹ בְּוַתְּרָנוּתוֹ.

סעיף ג

וְכֵן יֵשׁ לְזַהֵר, כְּשֶׁמְּבַקֵּשׁ מֵאֵת חֲבֵרוֹ, שֶׁיֵּיטִיב עִמּוֹ בְּאֵיזֶה דָּבָר, וְהוּא מְשִׁיבוֹ, שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְמַלְאוֹת בַּקָּשָׁתוֹ בָּזֶה, (ג) שֶׁלֹּא יִשְׁאָלֵנוּ: לָמָּה עָשִׂיתָ טוֹבָה זוֹ לְפְלוֹנִי, (ד) שֶׁהוּא בְּעַצְמוֹ סִפֵּר לִי אֶת הַדָּבָר, כִּי מָצוּי הוּא עַל יְדֵי דָּבָר כָּזֶה גַּם כֵּן לְהַעֲלוֹת תַּרְעוֹמוֹת בְּלֵב חֲבֵרוֹ עַל אוֹתוֹ פְּלוֹנִי, עַל שֶׁגִּלָּה אֶת הַדָּבָר לַאֲנָשִׁים וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהַשְׁמִיט עַצְמוֹ מֵהֶם.

סעיף ד

עוֹד יֵשׁ דְּבָרִים, שֶׁהֵן אֲסוּרִין מִטַּעַם אֶבַק רְכִילוּת, כְּגוֹן, אִם מַה שֶּׁמְּסַפֵּר לוֹ, מַה שֶּׁאָמַר פְּלוֹנִי עָלָיו, (ה) אֵינוֹ דְּבַר גְּנַאי, רַק דָּבָר, (ו) שֶׁדָּרְךְ בְּנֵי אָדָם לְהַקְפִּיד קְצָת, כְּשֶׁאוֹמְרִים לוֹ בְּפָנָיו.

סעיף ה

ז וְחַיָּב אָדָם לְהַסְתִּיר הַסּוֹד, אֲשֶׁר יְגַלֶּה לוֹ חֲבֵרוֹ דֶּרֶךְ סֵתֶר, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בְּגִלּוּי הַסּוֹד הַהוּא עִנְיָן רְכִילוּת, כִּי יֵשׁ בְּגִלּוּי הַסּוֹד נֵזֶק לְבַעֲלָיו וְסִבָּה לְהָפֵר מַחֲשַׁבְתּוֹ, גַּם בָּזֶה הוּא יוֹצֵא מִדֶּרֶךְ הַצְּנִיעוּת, וְהוּא מַעֲבִיר עַל דַּעַת בַּעַל הַסּוֹד.

כלל ט

הערות מקדימות

בְּכְלַל זֶה יִבָּאֲרוּ עִנְיָנִים, שֶׁאֵין בָּהֶם מִשּׁוּם אִסּוּר רְכִילוּת, אִם יֵשְׁלְמוּ הַפְּרָטִים הַנִּצְרָכִים לָזֶה, וּבוֹ טוֹ סְעִיפִים.

הִנֵּה לְעֵיל בְּהִלְכוֹת אִסּוּרֵי לָשׁוֹן הָרַע בִּכְלָל י' בֵּאַרְנוּ, בְּאֵיזֶה אֹפֶן מֻתָּר לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע, אִם אֶחָד הִתְנַהֵג שֶׁלֹּא כַּשּׁוּרָה בְּעִנְיָנִים, דְּבֵין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְהַמְסַפֵּר הַזֶּה מְכַוֵּן רַק לְתוֹעֶלֶת, עַיֵּן שָׁם. וְעַתָּה בִּכְלָל זֶה נְבָאֵר, בְּאֵיזֶה אֹפֶן מֻתָּר לְהָיוֹת רָכִיל לְכַתְּחִלָּה, אִם הַמְסַפֵּר הַזֶּה מְכַוֵּן בְּסִפּוּרוֹ לְסַלֵּק הַנִּזְקִין, וּמֵה' אֲבַקֵּשׁ, שֶׁלֹּא אֶכָּשֵׁל בִּדְבַר הֲלָכָה.

סעיף א

אִם אֶחָד רוֹאֶה, שֶׁחֲבֵרוֹ רוֹצֶה לְהִשְׁתַּתֵּף בְּאֵיזֶה דָּבָר עִם אֶחָד, וְהוּא מְשַׁעֵר, שֶׁבְּוַדַּאי יִסְבֹּב לוֹ עַל יְדֵי זֶה עִנְיָן רַע, (א) צָרִיךְ לְהַגִּיד לוֹ כְּדֵי לְהַצִּילוֹ מִן הָעִנְיָן הָרַע הַהוּא, אַךְ צָרִיךְ לְזֶה חֲמִשָּׁה פְּרָטִים שֶׁאֲבָאֲרֵם בְּסָמוּךְ.

סעיף ב

וְאֵלּוּ הֵן: א) יִזְהֵר מְאֹד, שֶׁלֹּא יַחְלִיט תֵּכֶף אֶת הָעִנְיָן בְּדַעְתּוֹ לְעִנְיָן רַע, רַק (ב) יִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב מִתְּחִלָּה, אִם הוּא בְּעֶצֶם רַע.

ב) שֶׁלֹּא יַגְדִּיל בְּסִפּוּרוֹ אֶת הָעִנְיָן לְרַע יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהוּא.

ג) שֶׁיְכַוֵּן (ג) רַק לְתוֹעֶלֶת, דְּהַיְנוּ, לְסַלֵּק הַנִּזְקִין מִזֶּה, וְלֹא מִצַּד שִׂנְאָה עַל הַשֵּׁכְנֶגְדּוֹ.

(וּבְזֶה הַפְּרָט הַג' נִכְלָל גַּם כֵּן עוֹד עִנְיָן אַחֵר, שֶׁמִּלְבַד הַכַּוָּנָה, שֶׁיְכַוֵּן לְתוֹעֶלֶת, וְלֹא מִצַּד שִׂנְאָה, יִתְבּוֹנֵן מִתְּחִלָּה, אִם תִּבּוֹא מִזֶּה תּוֹעֶלֶת, לַאֲפוּקֵי {להוציא} (ד) מִמַּה שֶּׁמָּצוּי כַּמָּה פְּעָמִים, שֶׁאֲפִלּוּ אִם יֹאמַר לוֹ, לֹא יִשְׁמַע לוֹ, וְיִשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ, (ה) וְאַחַר כָּךְ כְּשֶׁיְרַגִּיזוֹ חֲבֵרוֹ בְּאֵיזֶה דָּבָר, אוֹמֵר לוֹ: יָפֶה אָמַר עָלֶיךָ פְּלוֹנִי, שֶׁאֵין רָאוּי לְהִשְׁתַּתֵּף עִמָּךְ, וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, לַאֲנָשִׁים כָּאֵלּוּ שֶׁהוּא מַכְּירָם, שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מִדָּה רָעָה זוֹ דִּרְכִילוּת, לֹא יְצַיֵּר שׁוּם הֶתֵּר, כִּי הוּא מַכְשִׁיל אֶת הָעִוְרִים הַלָּלוּ בְּלֹא תַּעֲשֶׂה גְּמוּרָה דִּרְכִילוּת).

ד אִם (ו) הוּא יָכוֹל לְסַבֵּב אֶת הַתּוֹעֶלֶת הַזּוֹ, מִבְּלִי שֶׁיְצְטָרֵךְ לְגַלּוֹת לְפָנָיו עִנְיָנָיו לְרַע, אֵין לְסַפֵּר עָלָיו.

ה כָּל זֶה אֵינוֹ מֻתָּר, רַק אִם לֹא יְסַבֵּב עַל יְדֵי הַסִּפּוּר רָעָה מַמָּשׁ לַנִּדּוֹן, דְּהַיְנוּ, שֶׁלֹּא יָרֵעוּ עִמּוֹ מַמָּשׁ, רַק שֶׁתּוּסַר מִמֶּנּוּ עַל יְדֵי זֶה הַטּוֹבָה, שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה עִמּוֹ הַשֵּׁכְנֶגְדּוֹ, אַף דְּמִמֵּילָא דָּבָר זֶה הוּא רָעָה לוֹ, מִכָּל מָקוֹם מֻתָּר. אֲבָל אִם יַגִּיעַ לוֹ עַל יְדֵי סִפּוּרוֹ רָעָה מַמָּשׁ, (ז) אָסוּר לְסַפֵּר עָלָיו, כִּי יִצְטָרֵךְ לָזֶה (ח) עוֹד פְּרָטִים, וְיִבָּאֲרוּ לְקַמָּן אִם יִרְצֶה ה' בְּסָעִיף ה' ו'. וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא רוֹאֶה, שֶׁיְסַבֵּב עַל יְדֵי סִפּוּרוֹ לַנִּדּוֹן רָעָה רַבָּה (ט) יוֹתֵר מִכְּפִי הַדִּין, דְּאָסוּר לְסַפֵּר עָלָיו. וְעַיֵּן לְקַמָּן בְּסָעִיף ה', מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ שָׁם.

סעיף ג

וְעַתָּה נָבֹאר עוֹד עִנְיָן אֶחָד, שֶׁאֵין בּוֹ מִשּׁוּם אִסּוּר רְכִילוּת, כְּגוֹן, אִם (י) שָׁמַע לְאֶחָד שֶׁאָמַר: אִם אֶפְגַּע לִפְלוֹנִי בְּמָקוֹם פְּלוֹנִי, אַכֶּנּוּ, אוֹ אֲחָרְפֶנּוּ וַאֲגַדְּפֶנּוּ, אוֹ שֶׁשָּׁמַע מִמֶּנּוּ, (יא) שֶׁרְצוֹנוֹ לְהַזִּיקוֹ בְּעִנְיָן מָמוֹן, תָּלוּי בָּזֶה, אִם הָאִישׁ הַזֶּה (יב) הוּא מֻחְזָק לְעִנְיָן זֶה מִכְּבָר, שֶׁכַּמָּה פְּעָמִים עָשָׂה כֵּן לַאֲנָשִׁים אֲחֵרִים, אוֹ (יג) שֶׁהוּא מַכִּיר לְפִי הָעִנְיָן, שֶׁלֹּא יָצָא כֵּן מִפִּיו בְּדֶרֶךְ גִּזּוּם בְּעָלְמָא, וּבְוַדַּאי יַעֲשֶׂה כֵּן, צָרִיךְ לְגַלּוֹת דָּבָר זֶה לְהַשְׁכֵּנֵדוּ, אוּלַי יוּכַל לְהַזְהִיר מִמֶּנּוּ בְּכְדֵי שֶׁלֹּא יַגִּיעוּ לוֹ מִמֶּנּוּ בִּיּוּשׁ אוֹ חֶזֶק *. אַךְ צָרִיךְ לְזָהֵר, שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ בָּזֶה גַּם כֵּן כָּל הַפְּרָטִים הַנַּ"ל.

*הגהה: וכל זה אם הוכיחו, ולא קבל תוכחתו, או הוא משער שתוכחתו לא תועיל לו. אבל בסתמא (יד) צריך להוכיחו מתחלה על זה שרוצה להרע לפלוני, או בדברי רצוי בעלמא, אולי על ידי זה יוסר כעסו ממנו, וירויח בזה, שלא יצטרך לילך ולספר עליו לאותו פלוני, וגם יקים בזה מצות עשה דהוכחה והבאת שלום, ועין בבאר מים חיים.

סעיף ד

וְאַף דְּדָבָר זֶה הוּא מִצְוָה רַבָּה וּבְכָלַל הֲבָאַת שָׁלוֹם הוּא, אַף עַל פִּי כֵן יֵשׁ לְזָהֵר מְאֹד, שֶׁלֹּא לְמַהֵר לְסַפֵּר עִנְיָן כָּזֶה כִּי אִם אַחַר שֶׁיִּתְבּוֹנֵן לְפִי הָעִנְיָן, שֶׁעַל יְדֵי סִפּוּרוֹ יִשְׁמֹר הַשּׁוֹמֵעַ אֶת עַצְמוֹ, שֶׁלֹּא לֵילֵךְ לִמְקוֹם פְּלוֹנִי בִּיחִידִי, פֶּן יַכֶּנּוּ, אוֹ יְחָרְפֶנּוּ אוֹתוֹ פְּלוֹנִי, אוֹ עֵצָה אַחֶרֶת כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, שֶׁעַל יְדֵי זֶה תִּסָּלֵק הַקְּטָטָה שֶׁבֵּינֵיהֶם. כִּי פְּעָמִים הַרְבֵּה מָצוּי כְּשֶׁיְּסַפֵּר לוֹ, אֵיךְ שֶׁדַּעַת פְּלוֹנִי לְחָרְפוֹ, יִתְגַּבֵּר יוֹתֵר כַּעְסוֹ שֶׁל זֶה עַל אוֹתוֹ פְּלוֹנִי, וְיַקְדִּים אֶת עַצְמוֹ נֶגְדּוֹ לָרִיב עִמּוֹ, וְתָבוֹא עַל יָדוֹ מַחְלֹקֶת גְּדוֹלָה יוֹתֵר, חַס וְשָׁלוֹם, וְעַל כֵּן צָרִיךְ לְהִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב מִתְּחִלָּה אֵיךְ לְתַקֵּן אֶת הַדָּבָר.

סעיף ה

וְעַתָּה נָבוֹא לְבָאֵר בְּעֶזְרַת ה' יִתְבָּרַךְ עוֹד עִקָּר גָּדוֹל בְּעִנְיָנִים אֵלּוּ, וְעַל יְדֵי זֶה יִתְבָּאֵר לְךָ גַּם כֵּן הַפְּרָט הַחֲמִישִׁי הַנַּ"ל. דַּע, דְּכָל עֶצֶם הַהֶתֵּר, שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָעִיף א', הַיְנוּ, דַּוְקָא אִם הָאִישׁ, שֶׁהוּא מְסַפֵּר לוֹ, לֹא גָּמַר עֲדַיִן הָעִנְיָן עִם (טו) הַשֶּׁכְּנֶגְדּוֹ, רַק הִסְכִּימוּ בְּיַחַד לִגְמֹר אֶת הָעִנְיָן הַהוּא. אֲבָל אִם גָּמַר עִמּוֹ הָעִנְיָן, (כָּל אֶחָד לְפִי עִנְיָנוֹ הַמְבֹאָר בַּפּוֹסְקִים, בְּמָה שֶׁנִּגְמַר דַּרְכֵי קִנְיָנָם, שֶׁיִּהְיוּ אֲסוּרִים לַחְזֹר מִזֶּה אַחַר כָּךְ), תָּלוּי בָּזֶה, (טז) אִם הוּא יוֹדֵעַ שֶׁמַּחֲמַת דִּבּוּרוֹ, שֶׁיְּגַלֶּה לוֹ, לֹא יַעֲשֶׂה לַשֶּׁכְּנֶגְדּוֹ שׁוּם הֶזֵּק, רַק שֶׁמֵּעַתָּה יִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ, שֶׁלֹּא יָבוֹא לוֹ שׁוּם הֶזֵּק מִמֶּנּוּ, וְנִשְׁלְמוּ לָזֶה גַּם כֵּן הַפְּרָטִים הַמְבֹאָרִים לְעֵיל בְּסָעִיף ב', אָז מֻתָּר וְנָכוֹן הַדָּבָר לַעֲשׂוֹת כֵּן. אֲבָל אִם הוּא מַכִּיר אֶת טֶבַע הָאִישׁ, שֶׁהוּא מְסַפֵּר לוֹ, שֶׁאִם יְגַלֶּה לוֹ אֶת הַדָּבָר, יַחְלִיטוּ תֵּכֶף לְוַדַּאי גָּמוּר, (אוֹ מִשּׁוּם שֶׁטִּבְעוֹ לְהַאֲמִין תֵּכֶף רַע עַל חֲבֵרוֹ, אוֹ מִשּׁוּם שֶׁיֵּשׁ לוֹ עָלָיו דְּבָרִים הַנִּכָּרִים, אוֹ מִשּׁוּם שֶׁסּוֹמֵךְ עָלָיו מְאֹד), וְיִפְסֹק

תֵּכֶף הַדִּין לְעַצְמוֹ (יז) וַיַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה, דְּהַיְנוּ, לַחְזֹר מֵהַשְּׁכֻנְגְדּוֹ, אוֹ שְׁאָר עִנְיְנֵי הֶזֵּק, עַל פִּי דִּבּוּרוֹ, אַף שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה גָּרוּעַ יוֹתֵר מֵעֵרֶךְ הַדִּין, שֶׁהָיָה יוֹצֵא בְּבֵית דִּין עַל פִּי דִּבּוּרוֹ, אֶלּוּ הָיוּ שְׁנֵי עֵדִים מְעִידִין כִּדְבָרָיו, אַף עַל פִּי כֵן אָסוּר, כֵּיוָן שֶׁבְּדִבּוּרוֹ הוּא גּוֹרֵם הֶזֵּק לַנִּדּוֹן, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה יוֹצֵא עַל יְדֵי דְּבָרָיו, אֲפִלּוּ אִם הָיָה מֵעִיד עָלָיו בְּבֵית דִּין, כִּי אִלּוּ הָיָה אוֹמֵר עָלָיו עִנְיָן זֶה גּוּפָא בְּבֵית דִּין, לֹא הָיְתָה יְכֹלֶת בְּיַד בֵּית דִּין לְחַיֵּב אוֹתוֹ מָמוֹן עַל יְדֵי דִּבּוּרוֹ, כִּי הוּא עֵד אֶחָד, וְעַתָּה הוּא גּוֹרֵם לַנִּדּוֹן הֶזֵּק מַמָּשׁ עַל יְדֵי דִּבּוּרוֹ. וּלְפִי זֶה, אִם הַמְסַפְּרִים אֶת הָעִנְיָן (יח) הֵם שְׁנַיִם, (יט) שֶׁהֵם רָאוּ בְּעַצְמָם אֶת הָעִנְיָן, הָיָה נִרְאֶה לְהַתִּיר בְּעִנְיָן זֶה, (כ) שֶׁאֵין כַּוָּנָתָם בְּסִפּוּרָם, רַק לְסַלֵּק הַנִּזָּקִים מִזֶּה, וְגַם שֶׁלֹּא יְסוּבַּב עַל יְדֵי סִפּוּרָם יוֹתֵר מִכְּפִי הַדִּין, (דְּאִם הֵם רוֹאִין, שֶׁאִם יְגַלּוּ לוֹ אֶת הָעִנְיָן, יַעֲשֶׂה עִמּוֹ דָּבָר, שֶׁאֲפִלּוּ בֵּית דִּין לֹא הָיוּ עוֹשִׂין כֵּן עַל פִּי דִּבְרֵיהֶן, אֵין לָהֶם שׂוּם יִתְרוֹן מִמְּסַפֵּר יְחִידִי, וּבְוַדַּאי דְּאָסוּר לָהֶם לְסַפֵּר), וְגַם שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ בָּזֶה שְׁאָר (כא) הַפְּרָטִים הַנַּ"ל בְּסָעִיף ב'.

סעיף ו

אַף כָּל זֶה הַהֶתֵּר דְּעַל יְדֵי שְׁנַיִם, לְאִישׁ שֶׁטָּבְעוּ לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה בְּעַצְמוֹ, אֵינוֹ מוֹעִיל, רַק שֶׁיִּנָּצְלוּ עַל יְדֵי זֶה מֵעֶצֶם הָאִסּוּר שֶׁל דִּבּוּרִים הָאֲסוּרִים, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים (כב) מִמְּסַיְּעַ יְדֵי עוֹבְרֵי עֲבֵרָה לֹא נָפְקִי {לֹא יצאו}, שֶׁעַל יָדָם יַעֲשֶׂה הָאִישׁ, שֶׁמְּסַפְּרִין לוֹ, דְּבַר אִסּוּר. כִּי עַל פִּי דִּין אָסוּר לוֹ לְקַבֵּל דִּבְרֵיהֶן וְלַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה בְּעַצְמוֹ לְהַפְסִיד לַחֲבֵרוֹ, כָּל זְמַן שֶׁלֹּא הֵעִידוּ עָלָיו בְּבֵית דִּין וְהִרְשׁוּהוּ בֵּית דִּין לַעֲשׂוֹת כֵּן, כַּמְבֹאָר לְעֵיל בְּכְלָל ו' סָעִיף ט' וְסָעִיף י'. וּלְבַד זֶה קָשֶׁה מְאֹד, שֶׁיְּצַיֵּר דִּין זֶה לְמַעֲשֶׂה לְהַתִּיר בְּעִנְיָן זֶה, (מִלְּבַד דְּלֹא שָׁכִיחַ, שֶׁיִּתְקַבְּצוּ כָּל הַפְּרָטִים), דְּאֵין מָצוּי כְּלָל שֶׁיֵּדְעוּ הַמְסַפְּרִין מֵעַצְמָן מִתְּחִלָּה כָּל חֶלְקֵי הַדִּינִין, שֶׁשַּׁיָּךְ בְּעִנְיָן זֶה, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁעֲרוּ עַל יְדֵי זֶה, שֶׁמַּה שֶּׁיַּעֲשֶׂה עִמּוֹ פְּלוֹנִי עַל יְדֵי דִּבּוּרָן, יַעֲשֶׂה עִמּוֹ כְּדִין תּוֹרָה, עַל כֵּן יֵשׁ לְזָהֵר, שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת שׂוּם עִנְיָן לְאִישׁ, שֶׁטָּבְעוּ לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה בְּעַצְמוֹ, בְּלִי רְשׁוּת מִבֵּית דִּין, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִלְכְּדוּ עַל יָדוֹ בְּרֶשֶׁת שֶׁל בַּעֲלֵי הַלָּשׁוֹן, וְשׁוֹמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שׁוֹמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ.

סעיף ז

וְהוּא הַדִּין (כג) לְעִנְיָן לְגַלּוֹת לְאֶחָד, מַה שֶּׁאֶחָד גִּזְלוֹ אוֹ הִזִּיקוֹ, אוֹ שׂוּם רָעָה כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, אֵין מִתָּר, עַד שֶׁיִּשְׁלְמוּ כָּל הַפְּרָטִים הַנַּל, וְגַם הוֹכִיחוֹ מִתְּחִלָּה, וְלֹא קִבֵּל דְּבָרָיו, אֲבָל בְּלָאו הָכִי {בלא זה} אָסוּר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּכְלָל א' סָעִיף ג', עַיֵּן שָׁם. וּמה מְאֹד יֵשׁ לְזָהֵר, שֶׁלֹּא לְהוֹרוֹת לְעַצְמוֹ הֶתֵּר תֵּכֶף בְּעִנְיָנִים אֵלּוּ, עַד שֶׁיִּתְבּוֹנָן הֵיטֵב מִתְּחִלָּה, אִם נִשְׁלְמוּ בּוֹ הַפְּרָטִים הַנַּל, דְּאִי לָאו הָכִי עָלוּל מְאֹד, שֶׁיַּעֲבֹר עַל יְדֵי זֶה לָאו גָּמוּר דְּרָכִילוּת.

סעיף ח

וְדַע, (כד) דְּאֵין שׁוּם חִלּוּק בְּכָל זֶה הַכְּלָל שֶׁכָּתַבְנוּ, בֵּין אִם חֲבֵרוֹ שׁוֹאֵל וְדוֹרֵשׁ מֵאִתּוֹ שֶׁיֹּאמַר לוֹ, וּבֵין לוֹמַר לוֹ מֵעַצְמוֹ. דְּאִם יֶשְׁלְמוּ כָּל הַפָּרָטִים (כה) שֶׁבִּכְלָל זֶה, אֲפִלּוּ אִם אֵין דּוֹרֵשׁ מֵאִתּוֹ דָּבָר, גַּם כֵּן צָרִיךְ לְהַגִּיד וְאִם לֹא יִשְׁלְמוּ הַפָּרָטִים, אָסוּר בְּכָל גַּוְנֵי {בכל האפנים}.

סעיף ט

וְדַע עוֹד, דְּצָרִיךְ לְזָהֵר בְּכָל אֵלּוּ הַפָּרָטִים שֶׁבִּכְלָל זֶה, אֲפִלּוּ אִם לֹא יִרְצֶה, רַק לְסַפֵּר הָעִנְיָן לְאֲחֵרִים, דְּזֶה גַּם כֵּן בִּכְלַל רְכִילוּת הוּא, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּחֵלֶק זֶה בִּכְלָל ג' סָעִיף ג'.

סעיף י

וּמִפְּנֵי שֶׁהָעִנְיָן הַזֶּה נָקֵל מְאֹד לִהְיוֹת נִכְשָׁל עַל יָדוֹ בְּאִסּוּר רְכִילוּת, עַל כֵּן נִצְטָרֵךְ לְצַיֵּר בָּזֶה כַּמָּה צִיּוּרִים וּלְהַרְחִיב הַדִּבּוּר בָּהֶן, כְּדֵי שֶׁמִּמֶּנּוּ יָקִישׁ הַמַּשְׂכִּיל לְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה. אַךְ שֶׁלֹּא יָקוּץ הַקּוֹרֵא בּוֹ מִפְּנֵי הָאֲרִיכוּת, לֹא אֶכְתֹּב פֹּה, כִּי אִם צִיּוּר אֶחָד, וְאִם יִרְצֶה ה', בְּסוֹף הַסֵּפֶר יָבוֹאוּ עוֹד צִיּוּרִים.

אִם הוּא רוֹאֶה, שֶׁאֶחָד רוֹצֶה לְהַכְנִיס לַחֲנוּת לִקְנוֹת סְחוֹרָה אַצֶל אֶחָד, וְהוּא מִתְבּוֹנֵן בְּטֶבַע הָאִישׁ הַהוּא, כִּי הוּא אִישׁ תַּם, (הַיְנוּ, שֶׁאֵינֶנּוּ חָרִיף כָּל כָּךְ לְהָבִין עַרְמוּמִיּוּת בְּנֵי אָדָם), וְהוּא מַכִּיר אֶת טֶבַע בַּעַל הַחֲנוּת הַהִיא, שֶׁכָּל תְּשׁוּקָתוֹ וְחֶפְצוֹ הוּא לְהַשִּׂיג אִישׁ כָּזֶה לְרַמּוֹתוֹ, אִם בִּסְחוֹרָה אוֹ בְּמִדּוֹת וּבְמִשְׁקָלוֹת אוֹ בְּמֶקַח, צָרִיךְ לְסַפֵּר לוֹ אֶת עִנְיַן הַחֲנוּת הַהִיא וּלְהַזְהִירוֹ, שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בָּהּ, אֲפִלּוּ אִם כְּבָר פָּסַק עִם בַּעַל הַחֲנוּת הַהִיא שֶׁיִּקְנֶה אֶצְלוֹ. וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא רוֹאֶה בְּפֵרוּשׁ, שֶׁאֶחָד רוֹצֶה לְרַמּוֹת לַחֲבֵרוֹ בִּסְחוֹרָה, (הַיְנוּ, שֶׁמְּפַתֶּהוּ, כִּי הִיא מִין סְחוֹרָה פְּלוֹנִית, שֶׁמְּפֻרְסֶמֶת בָּעוֹלָם לְמִין חָשׁוּב, (כו) וְהוּא יוֹדֵעַ שֶׁהוּא שֶׁקֶר), אוֹ בְּמִדּוֹת וּבְמִשְׁקָלוֹת אוֹ בְּשִׁוּוּי הַמֶּקַח *, בְּוַדַּאי צָרִיךְ לוֹמַר לוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹא לָזֶה, אַךְ מְאֹד צָרִיךְ לְזָהֵר, שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ בָּזֶה הַפָּרָטִים הַנַּ"ל בְּסָעִיף ב'.

*כגון, שהחפץ שוה חמשה זהובים, והוא רוצה לקח ממנו ששה, אבל אם האונאה היא (כז) פחות משתות (מששית), אפשר דאין לומר לו, ועין בבאר מים חיים. אבל במדות ובמשקלות (כח) בכל גוני (בכל האפנים) צריך לומר לו.

סעיף יא

וְכָל זֶה אִם הוּא רוֹצֶה לְהַזְהִירוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹא לִידֵי אוֹנָאָה. אֲבָל אִם כְּבָר לָקַח מֵאֶחָד סְחוֹרָה, וְהוּא יוֹדֵעַ שֶׁרִמָּהוּ, אוֹ בְּשִׁוּוּי הַמֶּקַח אוֹ בִּשְׁאָר חֶסְרוֹנוֹת, תָּלוּי בָּזֶה, אִם עַל פִּי דִּין תּוֹרָה, אֵין לוֹ עֵתָּה עַל הַמְּאַנָּה כְּלוּם, בֵּין מִפְּנֵי שֶׁהָאוֹנָאָה בְּשִׁוּוּי הַמֶּקַח הָיְתָה בְּפָחוֹת מִשְּׁתוּת, וּבֵין מִפְּנֵי שֶׁעָבַר הַזְּמַן, כְּדֵי שֶׁיִּרְאֶה לְתַגֵּר אוֹ לְקָרוֹבוֹ, אוֹ (כט) שְׁאָר סִבָּה שֶׁבְּגִלְלָהּ הִפְסִיד הַמְּתְאַנֶּה, בְּוַדַּאי מִי שֶׁהוֹלֵךְ וּמְעוֹרֵר לְהַמִּתְאַנֶּה וּמַרְאֶהוּ, אֵיךְ שֶׁפְּלוֹנִי

רְמָהוּ, עוֹבֵר עַל אִסּוּר רְכִילוּת, כֵּיוָן דְּעַל פִּי דִּין תּוֹרָה, אֵין לוֹ עָלָיו עֵדָּה כְּלוּם, שׁוּב לֹא הָוֵי זֶה הַסִּפּוּר, כִּי אִם דְּבָרִים בְּעָלְמָא, וְהוּא * כְּרוֹכֵל שֶׁנִּזְכָּר בְּכָל מָקוֹם, שֶׁהוּא טוֹעֵן דְּבָרִים (ל) מִזֶּה לָזֶה. וַאֲפִלּוּ אִם הַמִּתְאַנֶּה שׁוֹאֲלוֹ, גַּם כֵּן (לא) לֹא יֹאמַר לוֹ הָאֱמֶת. וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא רוֹאֶה, שֶׁעַל יְדֵי דִּבּוּרוֹ יָכוֹל הַשֶּׁכְּנֶגְדּוֹ לָבוֹא לִידֵי הֶפְסֵד, כְּגוֹן שֶׁיִּתְפַּסְנוּ, אוֹ שֶׁלֹּא יְשַׁלֵּם לוֹ יִתְרוֹן הַמָּעוֹת, שֶׁהוּא חַיָּב לוֹ עֲדַיִן לְעֵסֶק הַזֶּה, בְּוַדַּאי עָוֹן גָּדוֹל הוּא לַמֵּבִיא לָזֶה. אֲבָל אִם הוּא רוֹאֶה, שֶׁעַל פִּי דִּין תּוֹרָה, יִהְיֶה הַדִּין עִמּוֹ, (אוֹ שֶׁיְּהֵא יָכוֹל לַחְזֹר בּוֹ מֵהַמִּקָּח הָרַע הַזֶּה, אוֹ שֶׁיַּחֲזִיר לוֹ הָאוֹנָאָה) וְאִם הָיָה יוֹדֵעַ הַמִּתְאַנֶּה, לֹא הָיָה מִתְרַצֶּה לָזֶה, (לב) צָרִיךְ לוֹמַר לוֹ הָאֱמֶת כַּאֲשֶׁר הוּא, כְּדֵי שֶׁיּוֹצִיא מֵחֲבֵרוֹ אֶת אוֹנָאָתוֹ. אַךְ צָרִיךְ לִהְיוֹת זָהִיר בְּאֵלּוּ הָאֲפָנִים שֶׁאָכְתֹּב, וְאֵלּוּ הֵן:

*ועין לקמן בסוף סעיף קטן לד, מה שכתבנו שם, באם שהוא משער בהקונה וכו', עין שם, והוא הדין כאן.

סעיף יב

א שֶׁלֹּא יַגְדִּיל בְּסִפּוּרוֹ אֶת הָעִוְלָה אוֹ הַחִסָּרוֹן יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהוּא.

ב שֶׁתִּהְיֶה עִקַּר כַּוָּנָתוֹ לְקַנֵּא לָאֱמֶת וְלַעֲזֹר לַאֲשֶׁר אִשֵּׁם לוֹ, דְּהַיְנוּ לְתוֹעֶלֶת הַמִּתְאַנֶּה, וְלֹא (לג) לִשְׂמֹחַ בְּקִלְקוּל הַמְאַנֶּה, אַף שֶׁהוּא יוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ בְּבֵרוּר, שֶׁהוֹנָה אוֹתוֹ הַמּוֹכֵר בְּזֶה הַמִּקָּח. וּבְזֶה הַפְּרָט נִכְלָל עוֹד עִנְיָן אֶחָד, וְהוּא כְּמַעַט אוֹתוֹ הַפְּרָט בְּעַצְמוֹ, דְּהַיְנוּ, שֶׁיְּשַׁעֵר, שֶׁתּוּכַל לָבוֹא מִזֶּה תּוֹעֶלֶת, לַאֲפוּקֵי {להוציא} אִם הוּא יוֹדֵעַ אֶת טָבַע הַמִּתְאַנֶּה, שֶׁלֹּא אִישׁ דְּבָרִים הוּא לֵילֵךְ בְּדִינָא וְדַיָּנָא, וּלְבַקֵּשׁ אֲנָשִׁים, שֶׁיַּעֲזְרוּהוּ בְּעִנְיָן זֶה, רַק יַכְאִיב לִבּוֹ בְּלִבָּד בְּסִפּוּרוֹ, וְיַכְנִיס לוֹ שִׂנְאָה בְּלִבּוֹ עַל הַשֶּׁכְּנֶגְדּוֹ, (לד) אֵין לוֹמַר לוֹ, וּבְיוֹתֵר אִם שׁוֹאֲלוֹ בְּאֹפֶן זֶה. וּבְאֹפֶן הָרִאשׁוֹן שֶׁצִּיַּרְנוּ, דְּהַיְנוּ, בְּמָקוֹם שֶׁעַל פִּי דִּין אִסּוּר לַחְזֹר מִזֶּה הַמִּקָּח, מִצְוָה לְשַׁבֵּחַ הַמִּקָּח בְּפָנָיו, וְאֵין בּוֹ מִשּׁוּם מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק, (כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲזַל בִּכְתֻבּוֹת יז. הֲרֵי שֶׁלָּקַח מִקָּח רַע מִן הַשּׁוּק וְכוּ', הָוֵי אוֹמֵר יִשְׁבָּחֶנּוּ בְּעֵינָיו).

ג אִם הוּא מְשַׁעֵר, שֶׁדְּבָרָיו יִהְיוּ נִשְׁמָעִין לְהַמְאַנֶּה בְּהוֹכָחָה לְהַחְזִיר הָאוֹנָאָה, יוֹכִיחַ אוֹתוֹ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ לְהַחְזִיר הָאוֹנָאָה, וְלֹא יָגֶלֶּה לַנִּדּוֹן.

ד אִם יָכוֹל לְסַבֵּב אֶת הַתּוֹעֶלֶת (לה) בְּעַצָּה אַחֶרֶת, שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לְסַפֵּר הַגְּנוּת עָלָיו, לֹא יְסַפֵּר.

ה שֶׁהָאִישׁ שֶׁהוּא מְסַפֵּר לוֹ, לֹא יִהְיֶה בְּטִבְעוֹ הוֹלֵךְ רָכִיל, דְּאִם הוּא מַכִּירוֹ בְּמִדָּה גְּרוּעָה הַזּוֹ, וּמִסְתָּמָא יְסַפֵּר לַמּוֹכֵר, אֵיךְ שֶׁפִּלּוֹנִי אָמַר לִי שֶׁהַסְּחוֹרָה הַזּוֹ הִיא רָעָה, אוֹ שֶׁאֵינֶנָּה שָׁוָה דְּמֵי הַמִּקָּח שֶׁנָּתַן בַּעֲדָהּ, צָרִיךְ עִיּוּן, אִם מֻתָּר לְסַפֵּר לְאִישׁ כָּזֶה הָאֱמֶת, כִּי הוּא

מַכְשִׁילוֹ בְּאִסּוּר רְכִילוּת. וּמִכָּל מָקוֹם נִרְאֶה, דְּאִם הוּא מְשַׁעֵר, שֶׁאִם יְזַהִירוֹ, שֶׁלֹּא יְגַלֶּה אֶת שְׁמוֹ, יִשְׁמַע לוֹ יַעֲשֶׂה כֵּן.

סעיף יג

כָּל זֶה דְּבָרִנוּ, אִם הוּא מַכִּיר לְהַמִּתְאַנֶּה בְּטִבְעוֹ, שֶׁכַּאֲשֶׁר יִוָּדַע לוֹ הָאֱמֶת מֵהָאוֹנָאָה, לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ שׁוּם דָּבָר מֵעַצְמוֹ, רַק יִתְבָּעֲנוּ לְבֵית דִּין וְיַעֲשֶׂה עַל פִּי דִּין תּוֹרָה. אֲבָל אִם מַכִּירוֹ בְּטִבְעוֹ, שֶׁכַּאֲשֶׁר יִוָּדַע לוֹ מִזֶּה, יַעֲשֶׂה דִּין לְעַצְמוֹ וְיִתְפַּשְׂנוּ, אוֹ שֶׁיַּחֲזִיר לוֹ הַסְּחוֹרָה, אוֹ לֹא יַשְׁלִים לוֹ הַמָּעוֹת, שֶׁנִּשְׁאַר חַיָּב לוֹ בְּלִי שׁוּם בֵּית דִּין, יֵשׁ לְזַהֵר מִלְּגַלּוֹת לוֹ, כִּי כְּדֵי שֶׁיִּנָּצֵל מֵעֶצֶם דִּבּוּר הָאִסּוּר, צָרִיךְ לָזֶה עוֹד שִׁלְשָׁה פְּרָטִים:

א שֶׁיִּהְיֶה יָדוּעַ עִנְיַן זֶה שֶׁל אוֹנָאָה, דְּהַיְנוּ, מַה שֶּׁהוֹנָה אוֹתוֹ, לַמְסַפְּרִים עַצְמָם. לֹא כֵן אִם שָׁמְעוּ מִפִּי אֲחֵרִים, שֶׁיֵּשׁ אוֹנָאָה בַּמֶּקַח הַזֶּה, (לו) אֲסוּרִים לוֹמַר לוֹ.

ב שֶׁיִּהְיוּ (לז) הַמְסַפְּרִים שְׁנַיִם.

ג שֶׁלֹּא יְסֻבַּב הֶזֵּק לְהַמְאַנֶּה עַל פִּי דִּבּוּרָם, יוֹתֵר מִכְּפִי הַדִּין שֶׁהָיָה יוֹצֵא עַל יָדָם בְּבֵית דִּין. אֲבָל אִם (לח) מַכִּירִין אֶת טִבְעוֹ שֶׁל הַמִּתְאַנֶּה, שֶׁיַּפְסִיד לְהַמְאַנֶּה יוֹתֵר מִכְּפִי הַדִּין, וְלֹא יְצַיֵּת דִּינָא אַחַר כָּךְ לְהַמְאַנֶּה, אָסוּר לְגַלּוֹת לוֹ בְּכָל גַּוְנִי.

וְעִם הַחֲמִשָּׁה פְּרָטִים הָרִאשׁוֹנִים יֵשׁ בְּסַךְ הַכֹּל שְׁמוֹנָה פְּרָטִים, וְאֵינוֹ מָצוּי שֶׁיִּתְקַבְּצוּ כֻּלָּם, וַאֲפִלּוּ אִם יִתְקַבְּצוּ, אֵינוֹ מוֹעִיל, רַק לְהִנָּצֵל מֵעֶצֶם דִּבּוּר הָאִסּוּר, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים מִמְסַיֵּעַ יְדֵי עוֹבְרֵי עֲבֵרָה לָא נָפֵיק {לא יצא}, שֶׁעַל פִּי דִּין אָסוּר לוֹ לְהַשּׁוֹמֵעַ לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה עַל פִּי דִּבּוּרָם, אֲפִלּוּ אִם סִפְּרוּ לוֹ הַרְבֵּה אֲנָשִׁים, כָּל זְמַן שֶׁלֹּא הֵעִידוּ עָלָיו בְּבֵית דִּין, וְהִרְשׁוּהוּ בֵּית דִּין לַעֲשׂוֹת כֵּן, כַּמְבֹאָר לְעֵיל בִּכְלָל ו' סָעִיף ט' וְיו"ד. עַל כֵּן יֵשׁ לְזַהֵר מְאֹד מִלְּגַלּוֹת לְאִישׁ, שֶׁטִּבְעוֹ לַעֲשׂוֹת דִּין בְּעַצְמוֹ בְּלִי רְשׁוּת מִבֵּית דִּין, וְעַיֵּן לְעֵיל בְּסָעִיף ו'.

וְעַתָּה אָחִי רְאֵה גַּם רְאֵה, אֵיךְ, שֶׁבַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, כַּמָּה וְכַמָּה אֲנָשִׁים נִכְשָׁלִין בָּזֶה מְאֹד, שֶׁכַּאֲשֶׁר אֶחָד לוֹקֵחַ סְחוֹרָה מֵחֲנוּת, וְקָנָה אוֹתָהּ בְּמִשִּׁיכָה כַּדִּין, וּמַרְאֶה לַחֲבֵרוֹ, אִם שָׁוֶה הַמֶּקַח שֶׁשִּׁלֵּם אוֹ לֹא, לֹא דַּי שֶׁאֵינוֹ מְשַׁבְּחוֹ, עוֹד הוּא מְגַנֶּהוּ לוֹמַר: כִּי רְמָה אוֹתְךָ מְאֹד. וְאֵינוֹ מְדַקְדֵּק עַל עַצְמוֹ בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה לֵידַע הֵיטֵב אֶת מֶקֶחוֹ, כְּפִי מַה שֶּׁהִיא נִמְכֶּרֶת עַתָּה בַּשּׁוּק, כִּי כַּמָּה פְּעָמִים מִשְׁתַּנֶּה הַשַּׁעַר בִּזְמַן קָצָר. וְגַם לֵידַע כַּמָּה הוֹנָה אוֹתוֹ, אִם יֵשׁ בּוֹ שִׁעוּר אוֹנָאָה עַל פִּי דִּין תּוֹרָה. וְגַם מָתַי הוֹנָה אוֹתוֹ, כִּי אוּלַי כְּבָר עָבַר הַשִּׁעוּר, כְּדֵי שֶׁיִּרְאֶה לְתַגֵּר וְלִקְרוֹבוֹ, וּלְלֹא תּוֹעֶלֶת יִהְיֶה, רַק בְּדָבָרָיו יַכְנִיס שִׂנְאָה חֲזָקָה בְּלִבּוֹ עַל הַשִּׁכְנֶגְדּוֹ, וְהוּא רוֹכֵל מַמָּשׁ, שֶׁטּוֹעֵן דְּבָרִים מִזֶּה לָזֶה.

וְהַרְבֵּה פְּעָמִים אֵרַע, שֶׁמִּשְּׁנָאָה דִּבֵּר עָלָיו, וְנִתְבָּרֵר אַחַר כָּךְ, כִּי שָׁוֶה הַמָּעוֹת שֶׁנָּתַן בַּעֲדוֹ. וְהַרְבֵּה פְּעָמִים אֵרַע מִזֶּה הֶפְסֵד מָעוֹת לְהַשְּׁכְנֶגְדּוֹ, כִּי יְסִיתֻהוּ לֵאמֹר: לֵךְ הַחֲזֵר לוֹ הַסְּחוֹרָה

וּטְרוּף אוֹתָהּ בְּפָנָיו, וְאִם אַתָּה מִתְבַּיֵּשׁ בְּעַצְמְךָ, שְׁלַח אוֹתָהּ לוֹ עַל יְדֵי אַחֵר, וְאִם לֹא יִרְצֶה לְקַבְּלָהּ מִמְּךָ, לֹא תִּשַּׁלֵּם לוֹ הַמָּעוֹת שֶׁאַתָּה חַיָּב לוֹ לְסַחוֹרָה זוֹ אוֹ מִכְּבָר, וְכַמָּה פְּעָמִים הוּא זֶה שֶׁלֹּא כַּדִּין, וְגָזֵל וְעֹשֶׁק מַמָּשׁ הוּא), וּכְשֶׁהוּא מֵבִיא אֶת הַסְּחוֹרָה לַמּוֹכֵר, וְהַמּוֹכֵר אֵינוֹ רוֹצֶה לְקַבֵּל מִמֶּנּוּ, בְּאָמְרוֹ, שֶׁהוּא מַפְסִידוֹ שֶׁלֹּא כְּדִין תּוֹרָה, בָּאִים לִידֵי מְרִיבָה וּנְאָצוֹת גְּדוֹלוֹת אֶחָד לַחֲבֵרוֹ.

רְאֵה, כַּמָּה רָעוֹת עָשָׂה הָרוֹכֵל הַזֶּה: שֶׁעָבַר עַל לָאו דְּלֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ, (אִם אֵינוֹ מְדַקְדֵּק עַל עַצְמוֹ בְּמַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל), וְעַל לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשׁוֹל, שֶׁיִּעֵץ לַחֲבֵרוֹ לְהַחְזִיר לוֹ הַסְּחוֹרָה שֶׁלֹּא כַּדָּת אוֹ שֶׁאֵר הֶפְסֵדִים, וְלָבוֹא עַל יָדוֹ לִידֵי מַחֲלֹקֶת, לַעֲבֹר עַל לָאו דְּלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ, וּלְכַמָּה לָאוִין אֲחֵרִים, שֶׁיּוֹצְאִים עַל יְדֵי מַחֲלֹקֶת, רַחֲמָנָא לִיצְלָן. וְאִם כֵּן מַה מְּאֹד רָאוּי לִזָּהֵר, שֶׁלֹּא לְהִתְעָרֵב בְּעִנְיָנִים כָּאֵלּוּ, אִם לֹא שֶׁיִּתְבּוֹנֵן הֵיטֵב בְּכָל מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל, וְאָז יִהְיֶה ה' בְּעֶזְרוֹ, שֶׁלֹּא יָבוֹא שׁוּם מִכְשׁוֹל עַל יָדוֹ.

סעיף יד

אִם (לט) נַעֲשָׂה דָּבָר לְרָאוּבֵן שֶׁלֹּא כַּהֶגֶן, אַךְ לֹא נוֹדַע לוֹ, מִי עָשָׂה לוֹ אֶת הַדָּבָר. וּבָא רְאוּבֵן זֶה וְשָׁאַל לְשִׁמְעוֹן: מִי עָשָׂה לִי אֶת הַדָּבָר הַזֶּה? אַף שֶׁהוּא מֵבִין, שֶׁרְאוּבֵן חוֹשְׁדוֹ בָּזֶה, אָסוּר לְגַלּוֹת לוֹ אֶת שֵׁם הָעוֹשֶׂה, אַף שֶׁהוּא רָאָה בְּעַצְמוֹ. רַק יָשִׁיב לוֹ: אֲנִי לֹא עָשִׂיתִי אֶת הַדָּבָר *, (אִם לֹא שֶׁהוּא דָּבָר אֲשֶׁר אֲפִלּוּ אִם לֹא הָיָה חוֹשְׁדוֹ כְּלָל בָּזֶה וְלֹא הָיָה שׁוֹאֲלוֹ, הָיָה גַּם כֵּן צָרִיךְ לְסַפֵּר לוֹ מֵעַצְמוֹ, כְּגוֹן שֶׁנִּשְׁלְמוּ בּוֹ כָּל הַפָּרָטִים הַנַּל בְּתְחִלַּת הַסִּימָן, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּסָעִיף ז'), וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְעֵיל בְּחֵלֶק א' בְּכְלָל י' בְּסָעִיף יז לְעִנְיַן לָשׁוֹן הָרָע, וְעַיֵּן שָׁם הֵיטֵב, כִּי כָּל הַסְּבָרוֹת הַנִּזְכָּרוֹת שָׁם בְּמָקוֹר הַחַיִּים וּבְבְאֵר מַיִם חַיִּים, בֵּין לְעִנְיַן דִּינָא וּבֵין לְעִנְיַן לָצֵאת יְדֵי שָׁמַיִם, שַׁיָּךְ גַּם בָּזֶה.

*הגהה: אך יש לזהר, שלא להורות קלא מזה הדין לענין אם היה הוא גם כן מן המנויין, כגון, לפי מה שמצוי בענין טובי העיר, שיושבים ומעינים בדבר הנהגת אנשי העיר, אפלו אם הוא לא הסכים עמהם בענין זה, ולפי דעתו שלא כהגן הוא מה שהסכימו בענין ההוא נגד ראובן, אך הם רבו עליו ובטלו את דעתו. ואחר כך בא ראובן ושואלו, אם גם ידו היתה בענין זה, אף שראובן חושדו בזה, אף על פי כן (מ) אסור לו מן הדין להשיב, אפלו בלשון: אני לא עשיתי את הדבר הזה, וכל שכן לגלות בפרוש את שמם, ורוכל מקרי עבור זה, וכמו שבארנו לעיל בחלק א' כלל ב' סעיף יא, עין שם היטב.

סעיף טו

וְעַתָּה נָבוֹא לְבָאֵר מַה שֶּׁנִּכְשָׁלִין בָּזֶה הַרְבֵּה אֲנָשִׁים, וַאֲצַיֵּר צִיּוּר אֶחָד, וּמִמֶּנּוּ יָקִישׁ הַמַּשְׂכִּיל לְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה.

לְפִי מַה שֶּׁמָּצוּי, שֶׁאֶחָד מֵבִיא סְחוֹרָה לָעִיר לִמְכֹּר, וּבָאִים אֲצָלוֹ קוֹנִים הַרְבֵּה, וְרָגִיל מְאֹד, שֶׁמִּי שֶׁאֵין לוֹ מָעוֹת בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, הוּא בּוֹרֵר סְחוֹרָה וּמְבַקֵּשׁ מֵהַמּוֹכֵר, שֶׁלֹּא יִמְכֹּר אֶת הַסְּחוֹרָה לְאַחֵר, כִּי הוּא יֵלֵךְ וְיָבִיא לוֹ מָעוֹת, וּבְתוֹךְ כָּךְ בָּאִים אֲצָלוֹ קוֹנִים אֲחֵרִים וּמַפְצִירִים בּוֹ הַרְבֵּה, שֶׁיִּמְכֹּר לָהֶם אוֹתָהּ הַסְּחוֹרָה שֶׁבָּרַר הָרִאשׁוֹן, וְנִתְרַצָּה לָהֶם. וְאַחַר כָּךְ כְּשֶׁבָּא הָרִאשׁוֹן וּמְבַקֵּשׁ מֵאִתּוֹ, שֶׁיִּתֵּן לוֹ אֶת הַסְּחוֹרָה שֶׁבָּרַר מִתְּחִלָּה, הוּא מֵשִׁיבוֹ: פְּלוֹנִי בָּא, וְלֹא הָיִיתִי רוֹצֶה לָתֵת לוֹ, וְהִשְׁלִיךְ אֶת הַמָּעוֹת וְלָקַח אֶת הַסְּחוֹרָה, וּבְעַל כָּרְחִי נִתְרַצֵּיתִי לוֹ, שֶׁלֹּא הָיִיתִי רוֹצֶה לְהִתְקוֹטֵט עִמּוֹ. כְּגוֹן זֶה, עָבַר עַל לָאו גְּמוּר דְּ"לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ", הֲגַם (מא) שֶׁעוֹלָה גְּדוֹלָה עָשָׂה אוֹתוֹ, שֶׁהִפְצִיר לָתֵת לוֹ אֶת הַסְּחוֹרָה שֶׁבָּרַר הָרִאשׁוֹן, מִכָּל מָקוֹם, כֵּיוָן (מב) שֶׁמָּכַר לוֹ וְקִבֵּל הַמָּעוֹת מֵאִתּוֹ, בְּוַדַּאי מְכִירָה גְּמוּרָה הִיא, וְלֹא תֵּצֵא שׁוּם תּוֹעֶלֶת, מִזֶּה שֶׁיִּגְלֶה לוֹ שֵׁם הַמַּפְצִיר, רַק שֶׁיִּכָּנֵס לוֹ שִׂנְאָה בְּלִבּוֹ עָלָיו, וְזוֹ הִיא רְכִילוּת גְּמוּרָה, וְכַנַּ"ל בְּכָלָל א' סָעִיף ג', וְזֶה הַדִּין דּוֹמֶה בְּכָל פְּרָטָיו לְסָעִיף י"ד הַנַּ"ל. וּמִכָּל שֶׁכֵּן לְפִי מַה שֶּׁמָּצוּי כַּמָּה פְּעָמִים, שֶׁלֹּא הִפְצִיר בּוֹ הַשֵּׁנִי הַזֶּה כָּל כָּךְ וְלֹא הוֹדִיעוֹ שֶׁפָּסַק עַל הַסְּחוֹרָה הַזּוֹ עִם אַחֵר, וְרַק לְטוֹבַת עַצְמוֹ מָכַר לוֹ אֶת הַסְּחוֹרָה הַזּוֹ (מג) בְּאֵיזֶה טַעַם שֶׁהָיָה לוֹ, וּכְדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לַקּוֹנֶה הָרִאשׁוֹן תַּרְעוֹמוֹת עָלָיו, שֶׁיֹּאמַר עָלָיו, שֶׁהוּא מְשַׁנֶּה בִּדְבָרָיו, הוּא מֵסִיר הָעַוְלָה מֵעַצְמוֹ וְנוֹתְנָהּ עַל חֲבֵרוֹ, בְּוַדַּאי הוּא עָוֹן גָּדוֹל עַד מְאֹד, כִּי הוּא בִּכְלַל מוֹצִיא שֵׁם רָע, וְשַׁיָּךְ בּוֹ כָּל הַלְּאוִין וְהָעֲשִׂין הַמְבֹאָרִין לְעֵיל בַּפִּתְיחָה.

וְצָרִיךְ לְזָהֵר מְאֹד בְּעִנְיָן כָּזֶה, שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת לוֹ שֵׁם הַלּוֹקֵחַ הַשֵּׁנִי שֶׁלָּקַח הַסְּחוֹרָה, אֲפִלּוּ אִם יִרְצֶה הַמּוֹכֵר הַזֶּה לְהַמְשִׁיךְ הָעַוְלָה עַל עַצְמוֹ, וְלוֹמַר: אֲנִי הוּא שֶׁשִּׁגַּרְתִּי בָּעִנְיָן הַזֶּה, כִּי הוּא לֹא יֵדַע מִזֶּה, שֶׁאַתָּה פָּסַקְתָּ עִמִּי מִתְּחִלָּה. כִּי רָגִיל הוּא מְאֹד, שֶׁאֲפִלּוּ בְּאֹפֶן זֶה יַכְנִיס שִׂנְאָה בְּלִבּוֹ עַל הַלּוֹקֵחַ הַשֵּׁנִי, שֶׁיְּחַשֵּׁב עָלָיו שֶׁהוּא יָרַד לְחַיָּיו. רַק יָשִׁיב לוֹ הַמּוֹכֵר סְתָם: אֲנִי מְכַרְתִּיהָ בִּשְׁגָגָה לְאַחֵר.

וְדַע דְּכָל מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּסֵפֶר זֶה מֵעִנְיַן גֹּדֶל הַזְּהִירוּת מֵעָוֹן לָשׁוֹן הָרָע, הֵינוּ לְמִי שֶׁהוּא עֲדַיִן בִּכְלַל "עֲמִיתֶךָ" . אֲבָל בְּאוֹתָן הָאֲנָשִׁים, הַכּוֹפְרִים בְּתוֹרַת ה', אֲפִלּוּ רַק בְּאוֹת אַחַת, וְהַמַּלְעִיגִים מִדִּבְרֵי חֲזַ"ל, מִצְוָה לְפָרְסֵם דַּעְתָּם הַכּוֹזֶבֶת לְעֵינֵי הַכֹּל וּלְנַנּוֹתָם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִלְמְדוּ מִמַּעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים.

ציורים

ציור א

אִם הוּא רוֹאֶה, שֶׁרְאוּבֵן רוֹצֶה לְהִשְׁתַּתֵּף עִם שִׁמְעוֹן בְּעִנְיְנֵי הַמִּסְחָר, וְשִׁמְעוֹן אֵינוֹ מַכִּירוֹ בְּטִבְעוֹ. וְהוּא מַכִּיר הֵיטֵב לִרְאוּבֵן מִכְּבָר, שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לְמָמוֹן אֲחֵרִים מִפְּנֵי טִבְעוֹ הָרַע,

יַזְהִיר לָזֶה מִתְּחִלָּה, שֶׁלֹּא יִשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ,* וְאֵין בָּזֶה מִשּׁוּם לָשׁוֹן הָרָע. וְגַם בָּזֶה צָרִיךְ לְזָהֵר מְאֹד, שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ בּוֹ כָּל הַפְּרָטִים הַנַּ"ל כְּלָל ט' סָעִיף ב'.

*הגהה: והזהר אחי, שלא תטעה להתיר מטעם זה, אם אתה רואה, שאחד רוצה להשתתף עם חברו ואינו מכירו כל כך, ואתה מכירו, כי הוא עתה שפל במצבו, (א) ותרצה לילך ולגלות לשתפו דבר זה כדי שלא ישתתף אתו, דעון גדול הוא, כמו דאיתא ברמבם פרק ז' מהלכות דעות (הלכה ה'), וזה לשונו: והמספר דברים שגורמים, אם נשמעו איש מפי איש, להזיק חברו בגופו או להצר לו, הרי זה לשון הרע. ואין דומה כלל לשאר ענינים שהצרכנו לגלות, דהתם הוא מציל על ידי, זה את האיש, שהוא מגלה לו מעצם ההזק או הרעה, מה שאין כן בזה, (ב) דאין לנו שום ראיה להחליט, דיגיע לו על ידי השתתפותו הזק ורעה, כאשר בארתי הכל בבאר מים חיים.

ציור ב

וְאִם כְּבָר נִשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ מִצַּד שֶׁלֹּא הָיָה מַכִּירוֹ, וְזֶה מַכִּירוֹ בְּעֶצֶם טִבְעוֹ וְכַנַּ"ל, תָּלוּי בָּזֶה, אִם הוּא יוֹדֵעַ שֶׁדְּבָרָיו לֹא יִתְקַבְּלוּ לְפָנָיו, רַק לְעָנְיַן לָחוּשׁ לְבַד, דְּהַיְנוּ, שֶׁלֹּא יִסְמֹךְ עָלָיו מֵעַתָּה בְּעִנְיָנִי הָעֶסֶק וְנֶאֱמָנוּת הַחֶשְׁבּוֹנוֹת מִכֹּל וָכֹל, רַק גַּם הוּא יַשְׁגִּיחַ בְּכָל עִנְיָן וְעִנְיָן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹא לִידֵי הֶפְסֵד, צָרִיךְ לְגַלּוֹת לוֹ, אַךְ גַּם בָּזֶה צָרִיךְ לְזָהֵר מְאֹד, שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ הַפְּרָטִים הַנַּ"ל בְּסָעִיף א'. אֲבָל אִם הוּא רוֹאֶה, שֶׁדְּבָרָיו יִתְקַבְּלוּ מְאֹד לְפָנָיו הַשּׁוֹמֵעַ, וְעַל יְדֵי זֶה יָבוֹא הֶפְסֵד מַמָּשׁ לְהַשֻּׁכְנֶגְדּוֹ, דְּהַיְנוּ, (ג) שֶׁיְּבַטֵּל מֵעַצְמוֹ הַשֻּׁתָּפוּת שֶׁעִמּוֹ אוֹ שְׁאָר עִנְיָנִי הֶזֵּק, (ד) אָסוּר לְגַלּוֹת לוֹ.

ציור ג

וְדַע עוֹד, דְּמְאֹד צָרִיךְ לְזָהֵר שֶׁלֹּא לְיַעֵץ לְרָאוּבֵן, שֶׁיִּשְׁתַּתֵּף עִם שִׁמְעוֹן, אִם הוּא יוֹדֵעַ שׁוּם רָעוּתָא {דבר רע}, שֶׁיּוּכַל לְהִיוֹת עַל יְדֵי שֻׁתָּפוּתָם, כְּגוֹן מִפְּנֵי עֲנִיּוּתוֹ, וְכָל שֶׁכֵּן אִם אֵינֶנּוּ אִישׁ נֶאֱמָן כָּל כָּךְ. וְהוּא הַדִּין לְעִנְיַן שִׁדּוּךְ אוֹ אֻמָּן וּכְהַאי גַּוְנָא. דַּאֲפִלּוּ בָּאֻמָּנִים, שֶׁאָסוּר לֵילֵךְ וּלְהַרְגִּיל עַל שִׁמְעוֹן, כְּגוֹן לֵילֵךְ וּלְסַפֵּר עָלָיו לִפְנֵי רְאוּבֵן שֶׁאֵינֶנּוּ תַּקִּיף בְּמַעֲמָדוֹ וְכַנַּ"ל. וּכְהַאי גַּוְנָא בְּשִׁדּוּךְ וּבְאֻמָּן, כָּל אֶחָד לְפִי עִנְיָנוֹ, הַיְנוּ, דְּזוֹקָא לֵילֵךְ וּלְהָרַע לוֹ, אָסוּר בְּכַמָּה גַּוְנֵי מִטַּעַם רְכִילוּת.

אֲבָל לְהֶפֶךְ, דְּהַיְנוּ, לְהָרַע לִרְאוּבֵן וּלְיַעֵץ אוֹתוֹ, שֶׁיַּעֲשֶׂה הַשֻּׁתָּפוּת עִמּוֹ, אוֹ שֶׁיִּשְׁתַּדֵּךְ עִמּוֹ, וּכְהַאי גַּוְנָא, אִם הוּא יוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ, שֶׁאִלּוּ הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה נוֹגֵעַ לוֹ, כְּגוֹן, שֶׁהוּא הָיָה צָרִיךְ לְעִנְיָנִים הָהֵם, הָיָה מִתְרַחֵק מֵאֲנָשִׁים הָאֵלּוּ, אָסוּר גָּמוּר הוּא לְיַעֵץ אֶת חֲבֵרוֹ בָּזֶה, דְּזֶה הוּא בִּכְלַל 'לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשׁוֹל, שֶׁאָמְרוּ חֲז"ל, שֶׁלֹּא לִתֵּן לוֹ עֵצָה שֶׁאֵינָהּ הוֹגֶנֶת לוֹ. וְיֵשׁ

אֲנָשִׁים, שֶׁנִּכְשָׁלִין בְּעִנְיָן זֶה מִפְּנֵי נְגִיעָתָם, וְהוּא עָוֹן פְּלִילִי, כִּי חְמוּד מָמוֹן מַעֲבִירָם עַל לָאו דְּאוֹרַיְתָא.

ציור ד

אִם הוּא רוֹאֶה, שֶׁאֶחָד רוֹצֶה לְהִשְׁתַּדֵּךְ עִם אֶחָד, וְיָדוּעַ לָרוֹאֶה הַזֶּה, כִּי הֶחָתָן יֵשׁ לוֹ חֶסְרוֹנוֹת עֲצוּמִים, כְּפִי הַמְבֹאָר לְקַמָּן בְּסָעִיף ו', מַה נִּקְרָא חֶסְרוֹנוֹת לְעִנְיָן זֶה, וְהַמְחֻתָּן אֵינוֹ יוֹדֵעַ מִזֶּה דָּבָר, וְאִלּוּ הָיָה יוֹדֵעַ, לֹא הָיָה מִתְרַצֶּה לָזֶה, יֵשׁ לְגַלּוֹת לוֹ. אַף יֵדַע הַמְעַיֵּן, כִּי יֵשׁ בָּזֶה הַדִּין הָרִבָּה פְּרָטִים, וּנְבָאֲרֵם לְקַמָּן, וְעַל כֻּלָּם צָרִיךְ לְשִׂים עַיִן, קוֹדֶם שֶׁיִּתְיַר לְעַצְמוֹ דָּבָר זֶה. גַּם לֹא יְלַמֵּד קֻלָּא לְעַצְמוֹ מֵעִנְיָן לְעִנְיָן. וְקוֹדֶם שֶׁנַּתְחִיל בְּבֵאוּר דִּין זֶה בְּכָל פְּרָטָיו, נַרְאֶה לְהָסִיר הַמִּכְשׁוֹלִין הָרְגִילִין בָּזֶה, וְאַף כִּי בֶּאֱמֶת אֵין צָרִיךְ לְהַעֲלוֹתָם בַּסֵּפֶר, שֶׁהֵם פְּשׁוּטִין מְאֹד, וְאֵין צָרִיךְ לָזֶה לֹא גְּמָרָא וְלֹא סְבָרָא, אַךְ מִפְּנֵי גֹּדֶל הַקִּלְקוּל הַמְצוּי עַל יְדֵי זֶה, וּכְהֶתֵּירָא דַּמְיָא לְהוּ {כהתר נדמה לו} לְכַמָּה אֲנָשִׁים, לָכֵן הֶכְרַחְתִּי לְבָאֵר גֹּדֶל תַּרְמִית בַּעֲלֵי הַלָּשׁוֹן בְּעִנְיָן זֶה, אוּלַי יִתֵּן ה', שֶׁיּוֹעִיל לְהָסִיר קְצָת מֵהָעִוָּרוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה. וְזֶה הַחֵלִי בְּעֶזְרַת ה'.

ציור ה

מְאֹד צָרִיךְ לְזָהֵר מִמִּדּוֹת הַגְּרוּעוֹת, שֶׁרְגִילִים לְגַנּוֹת צַד אֶחָד לְעֵינֵי צַד הָאַחֵר עַל עִנְיָנִים שֶׁאֵין בָּהֶם מַמָּשׁ, דְּהַיְנוּ, אִם הֶחָתָן הוּא אִישׁ תֹּם, שֶׁאֵינוֹ חָרִיף כָּל כָּךְ לְהָבִין עַרְמוּמִיּוּת שֶׁל בְּנֵי אָדָם וְרַמָּאֵיוּתֵיהֶם, אוֹ שֶׁאֵינוֹ רוֹצֶה לְהִתְלוֹצֵץ כִּשְׁאָר הַבַּחוּרִים אֲשֶׁר כְּגִילוֹ, הֵם מְפַרְסְמִים אוֹתוֹ בָּעִיר עֲבוּר זֶה לְאִישׁ שׁוֹטֶה וּפֶתִי, עַד שֶׁלִּפְעָמִים יִהְיֶה דָּבָר זֶה סִבָּה, שֶׁלֹּא יִרְצוּ לְהִשְׁתַּדֵּךְ עִמּוֹ עֲבוּר זֶה, אוֹ לְבַטֵּל הַשִּׁדּוּךְ שֶׁעָשׂוּ כְּבָר, וְכֵיוֹצֵא בָּזֶה רָעוֹת רַבּוֹת, יַכֶּרֶת ה' כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת עֲבוּר זֶה. כִּי לֹא דַּי שֶׁהֵם בְּכְלַל בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע מַחֲמַת זֶה, כִּי בְּדִבְרֵי הֲבָלִים הָאֵלּוּ וְכַדּוֹמֶה לָזֶה אֵין מְצוּי אַף פְּרָט אֶחָד מֵהַנַּל בְּכְלָל ט' סְעִיף ב', כִּי גַּם נִקְרָאִים מִן הַתּוֹרָה בְּשֵׁם בַּעֲלֵי מוֹצִיאֵי שֵׁם רָע, מִכֵּיוָן שֶׁהוּא שֶׁקֶר, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּחֵלֶק א' בְּכְלָל א' וּבְכְלָל ה' מֵעִנְיָן זֶה, וַאֲפִלּוּ אִם הָיָה דָּבָר זֶה אֱמֶת גְּמוּרָה הָיָה צָרִיךְ לָזֶה (ה) כָּל הַפְּרָטִים הַנַּל.

(וּבֶאֱמֶת אֵלּוּ הָאֲנָשִׁים הֵם גַּם כֵּן בִּכְלַל מַחֲטִיאֵי הָרַבִּים, כִּי מֵחֲמַת טִבְעָם זֶה הָרַע, שֶׁהֵם מְמַהֲרִים לְהִתְלוֹצֵץ עַל בְּנֵי אָדָם וְלִשְׂחֹק עֲלֵיהֶם בּוּז וְקַלּוֹן, הֵם מַכְרִיחִים לָאֲנָשִׁים הַתְּמִימִים וְהַיְשָׁרִים בְּלִבּוֹתָם שֶׁיֵּלְכוּ גַּם כֵּן בְּדַרְכֵיהֶם, וּמִתְּחִלָּה הוּא בְּהֶכְרֵחַ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְפַרְסְמוּ אוֹתָם הַלֻּצִים וּבַעֲלֵי הַלָּשׁוֹן הַנַּל לְשׁוֹטִים וּפְתָאִים אוֹ לְכַנּוֹתָם בְּשֵׁם צְבוּעִים, וְאַחַר כָּךְ מִמֵּילָא נִגְרָרִין אַחֲרֵיהֶם דְּהֶרְגֵּל נַעֲשָׂה טֶבַע, וְכַיָּדוּעַ מַאֲמַד הַגְּמָרָא בַּעֲבוֹדָה זָרָה: אִם הָלַךְ סוֹפוֹ לַעֲמֹד, וְאִם עָמַד סוֹפוֹ לֵישֵׁב.)

וּמַה מְּאֹד צָרִיךְ לְהִתְגַּבֵּר עַל עַצְמוֹ, שֶׁלֹּא לְתֵת יָד לְכַתְּחִלָּה לָאֲנָשִׁים הַלָּלוּ, דְּהַיְנוּ, שֶׁלֹּא לָרִיב עִמָּהֶם, רַק יִתְחַזֵּק מְאֹד, שֶׁלֹּא לְהִתְחַבֵּר עִמָּהֶם כְּלָל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב {משלי א' יא טז}: אִם יֹאמְרוּ לְךָ לְכָה אִתָּנוּ וְגוֹ' מְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם, כִּי רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרוּצוּ וְגוֹ'. וְאָמְרוּ חז"ל בְּעֵדֵיוּת {פרק ה' משנה ו'}: מוּטָב שֶׁיִּקָּרֵא אָדָם שׁוֹטֶה כָּל יָמָיו, וְאַל יִהְיֶה רָשָׁע שָׁעָה אַחַת לִפְנֵי הַמָּקוֹם; וְנָקֵט לְשׁוֹן קְרִיאָה, לְפִי הָעִנְיָן שֶׁשָּׁיְךְ שָׁם, אֲבָל בֶּאֱמֶת נָכוֹן לְאָדָם, שֶׁיַּעֲשֶׂה אֲפִלּוּ מַעֲשֶׂה שְׁטוּת בַּיָּדַיִם, רַק שֶׁלֹּא יִהְיֶה עָלָיו שֵׁם רָשָׁע, אֲפִלּוּ שָׁעָה אַחַת לְמַעְלָה, מִמַּה שֶׁמְּצִינוּ בְּקָרָא אֵצֶל דָּוִד, שֶׁעָשָׂה עַצְמוֹ כְּשׁוֹטֶה בְּבֵית אָבִימֶלֶךְ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְפְּשׂ בְּיָדוֹ, קַל וָחֹמֶר לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְגַם מִמַּה שֶׁאָמְרוּ חֲזַל בְּחוּלִין {דף ה'} עַל הַפָּסוּק {תְּהִלִּים לו ז'}: אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ ה', אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם, שֶׁהֵם עֲרוּמִים בְּדַעַת, וּמְשִׂימִים עַצְמָם כַּבְּהֵמָה. וְעַיֵּן בְּרָכוֹת {דף יט}: הַמּוֹצֵא כִּלְאַיִם בְּבִגְדּוֹ וְכוּ', מַאי טַעְמָא? אֵין חָכְמָה וְכוּ').

וְכֵן לֵילֵךְ וּלְבַזּוֹת לְאֶחָד מֵהַצְּדָדִים (ו) בְּגָנוּת מַעֲשֵׂי אֲבוֹתָיו, גַּם כֵּן בִּכְלַל לִישָׁנָא בִּישָׁא הוּא, כְּמוֹ שֶׁמְּבֹאָר לְעֵיל בִּכְלָל ד'.

ציור ו

וְעַתָּה נַחְזֹר לְבָאֵר מַה שֶּׁהִתְּרַנוּ בִּתְחִלַּת סָעִיף ד', אִם הֶחָתָן יֵשׁ לוֹ חֶסְרוֹנוֹת עֲצוּמִים, כִּי יֵשׁ נְפָקָא מִנָּה {הבדל} בֵּין הַחֶסְרוֹנוֹת. דְּהַיְנוּ, אִם הַחִסָּרוֹן הוּא מִצַּד חֶלְיֵ גּוּפוֹ, וְהַמְּחֻתָּן אֵינוֹ מַכִּיר אוֹתוֹ, מִצַּד שֶׁהוּא דָּבָר פְּנִימִי אֲשֶׁר לֹא נִגְלָה לַכֹּל, פָּשׁוּט הוּא, דְּאֵין עַל הַמַּגֶּלָה עָנְיָן זֶה (ז) חֲשַׁשׁ אִסּוּר רְכִילוּת, אַף שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ בָּזֶה (ח) הַפְּרָטִים הַנַּל בִּכְלָל ט' סָעִיף ב', וּבַאֲרֻתִּים פֹּה בְּבֵאוּר מַיִם חַיִּים.

וְעוֹד יֵשׁ אֹפֶן שֵׁנִי, דְּצָרִיךְ לְגַלּוֹת לוֹ, הַיְנוּ, אִם נִשְׁמַע עַל הֶחָתָן, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ אֶפִּיקוֹרְסוּת, חַס וְשָׁלוֹם, (ט) צָרִיךְ לְגַלּוֹת לוֹ, וְעַל זֶה נֶאֶמְרוּ סְמוּכִין: לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ, אֲבָל לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ.

אֲבָל אִם הַחִסָּרוֹן הוּא מִצַּד מְעוּט חָכְמַת הַתּוֹרָה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ, אֵין לְגַלּוֹת לוֹ, דְּאִיהוּ דְּאַפְסִיד אֲנַפְשֵׁיהּ {הפסיד את עצמו}, דְּהָיָה לוֹ לְהוֹלִיכוֹ אֵצֶל בַּעֲלֵי תּוֹרָה, שֶׁיְּנַסּוּ אֶת כֹּחַ חָכְמָתוֹ וִידִיעָתוֹ, עַד הֵיכָן מַגַּעַת, (וְאִם עָשָׂה כֵּן, הֵם צְרִיכִים לוֹמַר הָאֱמֶת, כִּי מִשֶּׁנֵּי הַצְּדָדִים (י) נִתְרַצּוּ בַּדָּבָר לְכַתְּחִלָּה), וּמִדְּלֹא עָשָׂה כֵּן נִתְרַצָּה בַּדָּבָר.

(וּלְבַד כָּל אֵלֶּה, מִי שֶׁיִּרְצֶה לְהַתִּיר זֶה, מֻחְמַת שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִרְאוֹת בְּאוֹנָאַת חֲבֵרוֹ, שֶׁהַשַּׁדְכָנִים מְרַמִּים אֶת הַמְּחֻתָּן, צָרִיךְ שֶׁיְּשַׁעֵר מִתְּחִלָּה, כִּי מָעוֹת הַנְּדוּנְיָא וְהַסְפָקַת הַמְּזוֹנוֹת וּלְבִישַׁת הַבְּגָדִים, שֶׁהַמְּחֻתָּן מַבְטִיחַ, הוּא דָּבָר אֲמִתִּי שֶׁלֹּא יְכַזֵּב בּוֹ, דְּבִסְתָם אֵין לְמַהֵר וּלְהַתִּיר דָּבָר זֶה, כִּי עֵינֵינוּ רוֹאוֹת, כִּי הַרְבֵּה מֵהֶם אֵין מְקַיְּמִים, וְאִם כֵּן תּוּ לֹא שַׁיָּךְ

בּוֹ אוֹנָאָה, כִּי כְּמוֹ שֶׁהֶחָתָן מְרַמֶּה לְהַמְחָתָן, כֵּן הַמְחָתָן מְרַמֶּהוּ, וְיָצָא זֶה בָּזֶה. וּלְבַד כָּל זֶה צָרִיךְ גַּם כֵּן בָּזֶה כָּל הַפְּרָטִים הַכְּתוּבִים לְמַעְלָה בְּכְלָל ט' סָעִיף ב').

ציור ז

וְהוּא הַדִּין לְגַלּוֹת לָחָתָן אֶת עִנְיַן הַמְחָתָן, גַּם כֵּן דִּינָא כַּנַּל, דְּהַיְנוּ, אִם הוּא יוֹדֵעַ חֹלִי הַפְּנִימִית שֶׁיֵּשׁ בַּמְשָׁדֶכֶת, אַף הֵם מַסְתִּירִים מֵהֶחָתָן, אֵין עַל הַמְגלֶּה חֲשַׁשׁ אִסּוּר רְכִילוּת, אַף שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ בָּזֶה הַפְּרָטִים הַנַּל (וּבַאֲרְתִּים בְּבֵאֵר מַיִם חַיִּים ס"ק ח').

וְכֵן אִם נִשְׁמַע עַל בֵּית הַמְחָתָן שֶׁלּוֹ, כִּי הוּא בֵּית פְּרִיצוּת, וְדָבָר זֶה יָדוּעַ שֶׁהוּא סִבָּה גְּדוֹלָה לְהַפְסִיד עַל יְדֵי זֶה הַתַּכְלִית הַנִּרְצֶה, גַּם כֵּן צָרִיךְ לְגַלּוֹת דָּבָר זֶה, וּבָזֶה אֵין צָרִיךְ הַפְּרָטִים הַנַּל, (וְעַיֵּן בְּבֵאר מַיִם חַיִּים סָעִיף קָטָן ט'). רַק שֶׁיִּתְבּוֹנֵן, אִם יִהְיוּ דְּבָרָיו נִשְׁמָעִים, דְּבְשִׁדּוּךְ מָצוּי מְאֹד שֶׁלֹּא יִשְׁמַע לוֹ, וְיָבוֹא הַדָּבָר אַחַר כָּךְ רַק לִרְכִילוּת.

ציור ח

אֲבָל אִם הוּא מַכִּיר לְפִי הָעִנְיָן, שֶׁהַמְחָתָן מְרַמֶּה לָחָתָן בְּעִנְיַן הַנְּדָן {נדוניה} אוֹ הַמְּזוֹנוֹת, מְאֹד וּמְאֹד צָרִיךְ לְהִתְיַשֵּׁב בַּדָּבָר, קֹדֶם שֶׁיְגַלֶּה זֶה לָחָתָן, כִּי צָרִיךְ לָזֶה הַרְבֵּה פְּרָטִים:

א שֶׁיִּתְבּוֹנֵן הֵיטֵב, שֶׁהוּא מְרַמֶּהוּ בֶּאֱמֶת, דְּהַיְנוּ, שֶׁמַּכִּיר בְּבֵרוּר אֶת טִבְעוֹ הָרַע אוֹ אֶת גֹּדֶל עֲנִיּוּתוֹ, אוֹ שֶׁשָּׁמַע מִפִּנּוּ בְּפֵרוּשׁ, שֶׁאֵינוֹ מַבְטִיחַ, רַק לְפָנִים. (וְלֹא יַחְלִיט תֵּכֶף אֶת הָעִנְיָן בְּדַעְתּוֹ לַחֲשֹׁב עַל הַמְחָתָן, דְּמִפְּנֵי שֶׁהוּא אֵינוֹ תַּקִּיף בְּמַעֲמָדוֹ, בְּוַדַּאי לֹא יִתֵּן לוֹ הַנְּדָן אוֹ הַמְּזוֹנוֹת שֶׁהִבְטִיחַ. דַּהֲלֹא אָנוּ רוֹאִים כַּמָּה פְּעָמִים, שֶׁאֲנָשִׁים כְּאֵלּוּ מְשַׁלְמִין אֶת הִתְחַיְּבוּתָם יוֹתֵר מִן בַּעֲלֵי הַבָּתִּים הַגְּבוֹהִים).

ב צָרִיךְ לֵידַע, שֶׁאִלּוּ הָיָה הֶחָתָן יוֹדֵעַ זֶה לֹא הָיָה מִתְרַצֶּה לוֹ, דִּפְעָמִים הַרְבֵּה מָצוּי שֶׁהֶחָתָן אֵינוֹ רוֹצֶה, רַק לְהוֹצִיא מֵהַמְחָתָן כָּל מַה שֶּׁהוּא יָכוֹל, אֲבָל אֵינוֹ תָּלוּי בָּזֶה כְּלָל עִקַּר הַשִּׁדּוּךְ, וּבְאֹפֶן זֶה בְּוַדַּאי לֹא שַׁיָּךְ הֶתֵּר זֶה לֵילֵךְ וּלְגַלּוֹת לוֹ. (אִם לֹא שֶׁהוּא רוֹאֶה, שֶׁדְּבָרָיו יִהְיוּ (יא) תּוֹעֶלֶת לָחָתָן, שֶׁיִּתְיַעֵץ אֵיךְ לְהוֹצִיא מֵהַמְחָתָן בַּטּוּחוֹת עַל זֶה).

ג שֶׁמְּצַד הֶחָתָן לֹא תִּהְיֶה רְמִיָּה, דְּאִם גַּם הֶחָתָן מְרַמֶּהוּ בְּאֵיזֶה עִנְיָן שֶׁיִּהְיֶה, יָצָא זֶה בָּזֶה, וּפָשׁוּט דְּאָסוּר לְגַלּוֹת לוֹ.

וּלְבַד זֶה צָרִיךְ גַּם כֵּן לָזֶה (יב) שְׁאָר הַפְּרָטִים הַנַּל. עַל כֵּן אֵין לְמַהֵר לְגַלּוֹת, כִּי אִם אַחַר שֶׁיִּתְבּוֹנֵן הֵיטֵב בָּזֶה, כִּי נִשְׁלְמוּ כָּל הַדְּבָרִים שֶׁכָּתַבְנוּ.

ציור ט

וְאִם כְּבָר נִשְׁתַּדֵּךְ עִמּוֹ, וְהוּא מַכִּיר לְפִי הָעִנְיָן, שֶׁהַמְחָתָן יְרַמֶּה אֶת הֶחָתָן בְּעִנְיַן הַנְּדָן אוֹ הַמְּזוֹנוֹת. תָּלוּי בָּזֶה, (יג) אִם הוּא רוֹאֶה, שֶׁדְּבָרָיו לֹא יִתְקַבְּלוּ בְּאָזְנֵי הֶחָתָן, רַק לְעִנְיַן לָחוּשׁ לְבַד, דְּהַיְנוּ, שֶׁיִּרְאֶה לְהִתְיַעֵץ נֶגֶד הַמְחָתָן שֶׁלֹּא יוּכַל לְרַמּוֹת, אוֹ שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁהֶחָתָן לֹא

יַעֲשֶׂה מֵעַצְמוֹ שׁוּם דָּבָר, כִּי אִם עַל פִּי בֵּית דִּין, מִתֹּר לְגַלּוֹת לוֹ, אַף צָרִיךְ לְזָהֵר, שֶׁלֹּא יֶחְסַר שׁוּם פָּרָט מֵהַפְּרָטִים הַמְבֹאָרִים לְעֵיל בִּכְלָל ט' סָעִיף ב', גַּם נִרְאֶה דְּצָרִיךְ לְזָה הַפָּרָט הַג' הַנַּל, דְּהַיְנוּ, שֶׁיֵּדַע שֶׁמִּצַּד הֶחָתָן, אֵין בּוֹ רְמִיָּה. אֲבָל אִם הוּא רוֹאֶה, שֶׁדְּבָרָיו יִתְקַבְּלוּ בְּאָזְנֵי הֶחָתָן, וִיבַטֵּל הַשִּׁדּוּךְ מֵעַצְמוֹ עֲבוּר זֶה בִּלְי שׁוּם טַעֲנָה וּמַעֲנָה, (יד) אָסוּר לְגַלּוֹת לוֹ, דְּאֵינוֹ מָצוּי שֶׁיִּתְקַבְּצוּ כָּל הַפְּרָטִים, וְעַיִן בְּבְאֵר מַיִם חַיִּים.

ציור י

וְלִפְעָמִים יְצַיֵּר (טו) שֶׁמַּתֹּר לְגַלּוֹת, כֵּיוָן שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁהַמְשַׁדֶּכֶת יֵשׁ לָהּ מַחֲלָה פְּנִימִית, אֲשֶׁר אֵינָהּ גְּלוּיָה לַכֹּל, וְהֶחָתָן אֵינוֹ יוֹדֵעַ מִזֶּה. אַף צָרִיךְ לְזָהֵר, שֶׁיִּשָּׁלְמוּ בָּזֶה הַפְּרָטִים הַנַּ"ל בִּכְלָל ט' סָעִיף ב'.

וְאִם לֹא יָדַע אֶת הַדָּבָר מֵעַצְמוֹ, רַק שָׁמַע מֵאֲחֵרִים, (טז) אֵין לוֹ לְגַלּוֹת, כִּי אִם בְּאֹפֶן שֶׁהוּא מְשַׁעֵר, שֶׁהֶחָתָן לֹא יַעֲשֶׂה דִּין מֵעַצְמוֹ לְבַטֵּל אֶת הַשִּׁדּוּךְ, רַק שֶׁיְּחוּשׁ וְיַחֲקֹר אַחַר זֶה הֵיטֵב, וְגַם בָּזֶה צָרִיךְ הַפְּרָטִים הַנַּ"ל בִּכְלָל ט' סָעִיף ב'.

ציור יא

וְאִם הוּא יוֹדֵעַ אֶת בֵּית הַמְּחֻתָּן, כִּי הוּא בֵּית פְּרִיצוּת, צָרִיךְ לְגַלּוֹת, (וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא מַכִּיר אֶת הֶחָתָן, כִּי יֵשׁ בּוֹ אֶפִּיקוֹרְסוּת בְּוַדַּאי (יז) מִצְוָה לְגַלּוֹת), וְאֵין צָרִיךְ לָזֶה שׁוּם פָּרָט (יח) מֵהַפְּרָטִים הַנַּל. וַאֲפִלּוּ אִם אֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ, רַק שָׁמַע מֵאֲחֵרִים, גַּם כֵּן צָרִיךְ לְגַלּוֹת, אַף שֶׁיִּזָּהֵר, שֶׁלֹּא יֹאמַר בְּלָשׁוֹן שֶׁיִּהְיֶה מַשְׁמַע, שֶׁהוּא בְּעַצְמוֹ יוֹדֵעַ דָּבָר זֶה, רַק יֹאמַר סְתָם: שָׁמַעְתִּי כָּךְ וְכָךְ אַף דְּאֵין לְהַאֲמִין לְעֵת עַתָּה דָּבָר זֶה בְּהַחְלָטָה, עַל כָּל פָּנִים צָרִיךְ לָחוּשׁ וְלַחֲקֹר וְלִדְרוֹשׁ אַחַר זֶה.

וּבְדַעְתִּי הָיָה לְצַיֵּר עוֹד אֵיזֶה צִיּוּרִים לְעִנְיַן אֱמֶת וְשֶׁכִּיר וּמְשֻׁרֶת, וּכְהַאי גַּוְנָא, אַךְ מִפְּנֵי הוֹצָאַת הַדְּפוּס, כִּי הַרְבֵּה הִיא וּמִפְּנֵי טִרְדַּת הַזְּמַן, נִמְנַעְתִּי מִזֶּה. אַף כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: הָאָדָם צָרִיךְ לְשׁוּם עֵינָיו וְלִבּוֹ עַל דְּרָכָיו, וּבִפְרָט עַל מוֹצָא פִּיו, שֶׁלֹּא לְהִתְעָרֵב בְּעִנְיָנִים, דְּבֵין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, אִם לֹא שֶׁיֵּדַע מִתְּחִלָּה אֶת הָעִנְיָן בְּבֵרוּר לַאֲמִתּוֹ, וּלְכַוֵּן לְתוֹעֶלֶת, וְלֹא מִצַּד שִׂנְאָה, וְלִרְאוֹת אֶת הַנּוֹלָד מִדִּבּוּרוֹ, שֶׁלֹּא יֵצֵא מִגֶּדֶר הַדִּין, חַס וְשָׁלוֹם, וְאָז ה' יִהְיֶה בְּכִסְלוֹ, שֶׁלֹּא יִלָּכֵד בְּפַח הַיְּצֶר. וְצוּר יִשְׂרָאֵל יַצִּילֵנוּ מִשְּׁגִיאוֹת וְיַרְאֵנוּ מִתּוֹרָתוֹ נִפְלָאוֹת. בָּרוּךְ ה' לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן.

תשובת חות יאיר

הנה אנכי מעתיק תשובת חות יאיר בסימן קנ"ב כמו שכתבתי בסוף הפתיחה:
שאלה:

נשאלתי, אחר דדברי חכמים בנחת נשמעין, ונאמר במשנה יהי כבוד חבירו חביב עליך כשלך, איך מצינו לפעמים קנטורים וזלזולים בש"ס: כענין כד ניים ושכיב רב אמר להא שמעתא, הנאמר בכמה דוכתי, וכהנה רבים.

תשובה:

יפה שאלת, כי ודאי אע"פ שנקראו תלמידי חכמים שבבבל חובלים במס' ב"ב, לא מצד הריקודים והצעקות גדולות ומרות, והכאות כף אל כף, כאילו נלחמים זה מול זה, או מצד הקנטורים וזלזולים, חלילה, כי לא על סגנון זה נאמר כי ידברו את אויבים בשער, שאב ובנו רב ותלמידו נעשו אויבים, רק מצד שהם מתנגדים בסברותיהן ובראיותיהן וכו'.

ומה שאמר רב ששת על רב כד ניים ושכיב וכו' האמת יורה דרכו כי מאמר זה אינו לגנאי רק שבח גדול ומופלג, שלפי מעלתו ומדרגתו של רב אי אפשר לומר עליו שטעה בטעות כזו אם לא שאמרו כד ניים ושכיב, ולא אמר כד שכיב וניים כמ"ש התוס' בפ' אע"פ שיש תרי גווני תנומה אחד בתחילת השינה ואחד בסופה, והנה זה שבסופה אע"פ שיטעה במאמרו מאחר שמתעורר והולך מרגיש אח"כ בטעותו וחוזר בו, משא"כ בדניים ואח"כ שכיב.

ומ"ש אמר ליה רבי ללוי ביבמות {ט.} כמדומה אני שאין לו מוח בקדקדו, היינו שמותר לרב להוכיח לתלמידיו בדברים קשים כדי לזרזם שיעיינו וישגיחו וישמרו מן הטעות והשגיאה, ולוי היה תלמיד לרבי כדאיתא ספ"ק דסנהדרין למידין לפני חכמים לוי מרבי. ולענ"ד נראה שמדברי רבי אלו יצא להרמב"ם מה שכתב שחייב הרב לכעוס על תלמידיו אם רואה שמתרשלים, הובא ביו"ד בסי' רמ"ו סי"א. לכן מפני שרבי ידע בלוי שאדם גדול ומופלג הוא, ולא היה ראוי שיטעה אם לא ממיעוט עיון והשגחה, לכן דיבר עליו קשות, לא מכעס חלילה או מגובה רוחו, והרי תניא סוף סוטה משמת רבי בטלה ענוה. ולפעמים אמרו לשונות כאלו בדרך מליצה ובדיחותא כמ"ש ר' יוחנן לר' חייא בר אבא בב"ב (ק"ז) ובבכורות (י"ח) עד דאכלית כפניתא בבבל וכו', ושם פי' התוס' שר"ל כפניתא תמרים גרועים. ונ"ל על דרך מה שפירש הרע"ב ספ"ק דערלה על כפניות שעודם סמדר, והכי קאמר ליה כי בבל העמוקה מכל הארצות ודאי שם התמרים טובים מאוד כבמשנה פ"ק דביכורים, רק שראוי להמתין עד גמר בישולם, והממהר לאוכלו לפני זה ודאי גרועים, הכי נמי לא ירדת לסוף המשנה, ולכן בשני המקומות אמר לו תרגימניה מסיפא. ובכי האי גוונא בגיטין (דף מ"א) משום דאמי שפיר נאה הוא וכו' ובכי האי גוונא מה שקראו אמוראים לחביריהם תרדא, כמו רבה לרב עמרם בב"מ ספ"ק, ור' חייא בר אבא לר' זירא בזבחים (דף כ"ה:) וכו'. ובכה"ג תדורא פי' רש"י אין לב שאמר רבא לרב עמרם

בב"ק (ק"ה:) כולם יש לומר שהיו חביריהם וגדולים מהם ולא קפדי כלל. ולשון משום דאתית ממולאי וכו' ג"כ בכה"ג, ובמסכת יבמות דף ע"ו ע"א, פי' התוס' שם מקום ממלא, וכ"כ הערוך וכו'. ובספר החסיד הגאון של"ה אחר סדר הא"ב שעל הש"ס הרגיש בזה עי"ש. והרב מהרמ"ע כתב שהוא על פי מ"ש רז"ל בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בדברי תורה, לכן ראוי לו לדקדק יותר כדי לתקן הקלקול עי"ש.

וצ"ע מה דקרי ליה רבי אבהו לר' זירא בסנהדרין (דף נ"ט:) על הא דאיבעי ליה ירדה לו דמות חמור מן השמים, והשיב לו יארוד נאלי וכו' ופי' רש"י תנין שוטה ומספיד תמיד, והוא לכאורה דבר גנאי ובזיון גדול לקרות לו שם עוף אכזרי ארסי שוטה.

ואחר העיון נלפענ"ד שגם זו לטובה ולשבח, ורבי אבהו ור' זירא היו מחולקין כמו דפליגי אמוראי השורה בתענית אם נקרא קדוש או חוטא, כמו שמצינו ג"כ שהרמב"ם הפליג בגנאי המצערים נפשם ומרבים בתעניתים, ופשטיה דקרא הכי משמע הלא אביו אכל ושתה וגו' ולבן נקרא הנזיר חוטא, ובירושלמי שעתיד אדם ליתן דין על שהיה אפשר לו ליהנות מאשר ברא אלקים לברואיו להנות בהם ולא נהנה, וזה היה דעת רבי אבהו. ובכתובות (ס"ב.) דאיפחת בי באני מתותיה ואיתרעי ליה עמודא וסליק ואסקינהו לתרי עבדי דסמכו ליה עי"ש פי' רש"י והיה מתענג ויפה תואר ובו'. ור' זירא היה להיפך מסגף נפשו למאוד ולרוב פרישותו עלה לארץ ישראל כדאיתא בפ' הפועלים, וצם ש' תעניתים, ובדק נפשיה בתנורא יע"ש וכו', וברוב ענותנותו לא רצה לקבל הסמיכה בבפ"ק דסנהדרין, ומצד גודל חביבותיה לארץ ישראל קרי להו לבני בבל בבלאי טפשאי בנדרים (מ"ט:), וכתבנו לזה שלא יהיה ח"ו נגד חסידותו ופרישותו. ואפשר כי מפני סיגופיו נעשה כעור והושחר פניו, ע"כ כי סמכוהו שרו ליה הכי לא כחל ולא שרק וכו' ויעלת חן, ר"ל מצד אילת אהבים היא התורה, ולכן היה תמיד שרוי בצער ביגון ואנחה כבגמרא דנדה עד כאן הביאו ר' יוחנן לר' זירא לידי גיחוך ולא גחך, כענין יומא דבדח רבי במס' נדרים, ואפשר בי ר' אבהו חשבו לחסידות של שטות, ומ"מ לא קראו לגנאי רק להורות על התבודדותו ופרישותו ויגונו תמיד, ומדוקדק מה שפירש רש"י וז"ל יארוד נאלי תנין שוטה ומספיד תמיד, דקשה מה ענין הספד לכאן, ולפי מה שכתבתי אתי שפיר כי היה מתאכזר על גופו לענות נפשו, ותמיד שרוי בהספד ודאגה על עונותיו, ומיעוט צדקתו ותורתו בעיניו, כראוי לשלימים. ור' אבהו חשב כי ע"י סיגופיו ועינוי נפשו נתמעטו כוחות נפשו ועמהם עומק העיון והחריפות ושיקול הדעת הישר, ולכן על שאבעיא לו ירדו לו דמות חמור שכבר נכלל בדברי ר' אבהו, קראו יארוד נאלי וכו'

ואין זה רק פרוש מופלג כמ"ש תנין בהיכלי וגו' ומעון תנים גם תנין חלצו שד שמורה על התבודדות ומיעוט רחמנות וחמלה.

ובכה"ג מה שחשיב ר' ינאי לר' יוחנן תלמידו מה בין לי ולך במס' שבת (ק"מ.), אינו כדברי גאוה ורום לבב ומבזה זולתו, כי מותר לרב לדבר אל תלמידו לקנטרו על מיעוט הבנתו לסיבת התרשלותו, ומ"מ אפשר דר"י שקיל למטרפסיה, שכן השיב הוא לאיסי במס' חולין (קל"ז:), ובשניהם פי' רש"י דידענא לפרושי מתני' טפי מינך, וזה צל"ע דבשניהם לא תלי הדבר בפירוש המשנה רק שכך קיבל. ולולי פה קדוש דרש"י הייתי אומר שהם דברי ענוה, והגדיל מעלת תלמידו או חבירו, וכן א"ל בתשובתו שכך קיבל, ולולי ששימש רבותיו מאוד וע"כ רבתה קבלתו, מה בין לי ולך, כי מצד השגה ועיון וחכמה אין חילוק.

א"נ י"ל פי' בין לי ולך, כמובן לכל שודאי טובא יש, רק שמלת לי ולך ענינו הבאת דבר ממקום אחר אל האדם כנודע, ור"ל שהרבה יותר קבלתי ושמשתי ממך, דאם כפשטיה להגדיל מעלתו על מעלתו הוי ליה למימר מה ביני לבינו, וק"ל. ויש עוד לשונות קשות ביארנום וכו', כן דברי הטרוד חיים יאיר בכרך עכ"ל הטהור.

תשובת מהרי"ק

א. העתקתי דברי מהרי"ק בשורש קפ"ז, שהבאתיו כמה פעמים ללקט ממנו עיקרי הלכות בדיני לשון הרע.

ראיתי דברי הרבנים, הראשונים והאחרונים, והנה דבריהם שוים ומכוונים, כי זה ר' אהרן רסקיא יצ"ו נרדף על לא חמס בכפו, והדברים פשוטים אפילו לתנוקות של בית רבן, דאין בדברי האשה הארורה הזאת ממש. דאע"ג דהלכתא כר"א דאמר אין אדם משים עצמו רשע גבי פלוני רבעני לרצוני, ופלגינן לדיבוריה, היינו דוקא להצטרף עם עד אחד, כדקאמר התם הוא ואחר מצטרפין להורגו כו', אבל בלא צירוף עד אחד פשיטא כביעתא בכותהא דאפילו עד כשר לא מהימן, וכל שכן האשה הארורה הזאת, כדגרסינן בקדושין פ' האומר (דף ס"ה) דפריו ותסברא עד אחד בהכחשה מי מהימן, וגרסינן נמי בפ' ערבי פסחים (פסחים דף קי"ג) טוביא חטא אתא זיגוד הוה קמסהיד עליה קמיה דרב פפא נגדיה וכו' עד טוביה חטא זיגוד מנגיד א"ל את לחודך קמסהדת ביה שם ביש בעלמא הוא דקא מפקת עלויה ופ' שם רבינו שמואל וז"ל מאחר שאין אתה נאמן עליו ולא תתקבל עדותך אין עליו מצוה להעיד הרי אתה עובר על לא תלך רכיל, משמע משם שאין להאמין עד אחד לשום דבר, דאם יש להאמינו לשום ענין לבייש או להרחיק אותו

שיהא מעיד עליו שחטא, אמאי נגדיה ואמר ליה שם ביש בעלמא כו' והא שפיר עבד דאסהיד ביה כיון דמהימנינן ליה לבייש או להרחיק ואין כאן משום לא תלך רכיל, אלא פשיטא דלא מהימן מידי אפילו לבייש או להרחיק.

ולא מבעיא דאין לבייש ולהרחיק על פי עד אחד, אלא אפילו לשנאתו בלב מתוו עדות עד אחד אסור, כדמוכח שם בהדיא דגרסינן שם א"ר יצחק ב"ר שמואל מותר לשנאתו דכתיב כי תראה חמוד שונאו כו' עד אי דאיבא תרי סהדי כולי עלמא נמי מסנא סנו ליה, מאי שנא איהו, אלא כה"ג דחזא ביה איהו דבר ערוה. הרי לו ראיה ברורה דאע"ג דחזא ביה דבר ערוה דלא מהימנינן ליה למסנייה, דאי מהימנינן ליה למסנייה, מאי משני דחזא ביה איהו כו' סוף סוף יקשה כולי עלמא מסנא סנו ליה כרהקשה מעיקרא, אלא ודאי פשיטא דאפילו חזא ביה דבר ערוה, דדוקא איהו שרי למסנייה שהרי ידע בו בודאי שהוא רשע, כדפירש שם רבינו שמואל: מותר לשנאתו, הרואה יחידי דבר ערוה בחבירו אע"פ שאין רשאי להעיד, שמותר הוא לשנאתו, שאע"פ שאין נאמן בעינינו, לעצמו הוא נאמן שהרי יודע בו בודאי שהוא רשע, עד כאן לשונו. משמע בהדיא דדוקא הוא שיודע בו בודאי שהוא רשע מותר, אבל לכולי עלמא דלא ידעי בודאי אסור למסנייה דעד אחד אינו קם לכל עון ולכל חטאת.

ואפילו היה העד ההוא אדם כשר ונאמן, אין להאמינו כלל אפילו למסנייה, כדמוכח שם דאמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימר ליה לרביה כי היכי דליסנייה, אמר ליה אי מהימן ליה לרביה כבי תרי לימא ליה, ואי לא לא לימא ליה.

כל שכן וכל שכן על פי אשה כזאת אשר פרשה מדרכי בנות ישראל הצנועות, דלא מהימנא אפילו כחדא ולא כפלגא דחדא, ואפילו לשנאתו על פיה היה אסור בדפירשתי, ק"ו בן ק"ו שאסור לביישו ולהרחיקו מפני דברי אשה הזאת, והמביישו יבקש רחמים על עצמו בהיות כבוד בני אברהם ויצחק ויעקב קל בעיניו, ובודאי כי תועבת ה' יתברו כל עשה אלה ורב עונשו מאוד. וכל שכן לביישו ברבים כאשר נעשה להעני הזקן ר' אהרן יצ"ו אשר ביישוהו והכלימוהו ועכבוהו שלא לקרא בתורה בציבור ואין לו מלבין פני חבירו גדול מזה, ולו חכמו ישכילו המביישים יכירו וידעו כי גדול מה שנאמר במלבין פני חברו ממה שנאמר בבא על אשת איש, כמו שהשיב דוד לדואג ואתיתופל, שהבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב והמלבין חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. וראו כמה יש לו לאדם להזהר שלא להלבין פני חברו ברבים על חנם, וראוי לחקור ולדרוש בכמה דרישות וחקירות קודם שיעשו מעשה בזה, והמקיל בזה דמו בראשו בלי ספק.

ואע"ג דאמרו האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מיבעי למיחש מיהו בעי, דבר פשוט הוא לפני בל יודעי דת ודין דלא אמרו למיחש ליה כדי לעשות שום מעשה נגד מי שמספרים עליו לישנא בישא, כדמוכח בהדיא בנדה (דף ס"א) דגרסינן שם הני גלילאי דנפק עלייהו קלא דקטל נפשא, אתו קמיה דר' טרפון אמרו ליה לטמרינן מר, א"ל היכי אעביד, אי לא אטמרינכו הא קחזו לכו, לטמרינכו הא אמור רבנן וכו', זילו אתון אטמרו נפשייכו. ולא מיבעי לפירוש השאלתות שפירש הא אמור רבנן וכו' ושמא הרגתם ואם אטמין אתכם חייבתם ראשי למלו, דודאי פשיטא שיש לדקדק הא אי לא היה עליה אימתא היה מצילם, וכל שכן שלא היה מענישם מפני חששא דלישנא בישא. אלא אפילו לפירש"י שפירש שמא הרגתם ואסור להצילכם, מכל מקום דבר פשוט הוא דלא חשש אלא שלא לעשות מעשה ההצלה דשמא הרגו. אבל לעשות להם שום עונש זה לא עלה על לבו, שהרי השיאם עצה בזה כדמשמע התם דאמר להו זילו אטמורו נפשייכו. ופשיטא שאם היו ראויין לעונש, עונש רבה או עונש זוטא, שלא היה משיאם עצה, אלא היה מסתלק מהם לגמרי, אלא ודאי פשיטא ופשיטא דלקבולי לא מיבעי לענין עשיית שום מעשה ולא שום ביוש לא קטן ולא גדול וזה פשוט וישר.

ואם יאמר אדם להחמיר עליו מדגרסינן בקדושין (דף פ"א) מלקין על לא טובה השמועה, הלא דבר פשוט הוא דהיינו דוקא בקול שהרבים מסכימים עליו, ואינו פוסק, דמסתמא יש לומר שלא על חנם יצא קול זה, אבל היכי דידוע לנו שהקול יצא ממי שאינו ראוי להאמינו, כיוצא בנידון זה שהדבר ידוע שהיא הארורה הוציאה הקול ואין ראוי להאמינה כלל וכלל מכמה טעמים שפירשנו למעלה, פשיטא ופשיטא שאין בקול זה ממש, אלא הוי קול ושוברו עמו, ואין להאריו בזה כי פשוט הוא אפילו לתינוקות של בית רבן, דהאיך יטעה אדם לומר שמחמת קול הברה היוצא מחמת האשה כזאת שילקה אדם שהוא בחזקת כשרות, חלילה וחס לא תהא כזאת בישראל, דא"כ לא הנחת בן לאברהם אבינו שלא ילקה ויחזור וישנה, וא"כ לקתה מדת הדין ח"ו, כי הרשעים יתנשאו להוציא דיבה על כל אדם אשר ישנאוהו ובאיבה יהדפוהו ומתוו כו יצא הקול, וא"כ ילקה כל העולם כולו ח"ו.

ועוד שהרי כתב רבינו משה בפכ"ד מהלכות סנהדרין וז"ל ובן יש לב"ד וכו' להלקות אדם ששמועתו רעה כו' והוא שיהיה קול שאינו פוסק כמו שבארנו ולא יהיו אויבים ידועים שמוציאים עליו שמועה רעה עכ"ל. והנה ראיתי כתב ידידי החכם ר' אליה יצ"ו במהור"ר שמואל ז"ל אשר העיר מפי הנכבדת אלי מר"ת שהיא השיאתה עצה לומר לר' אהרן שממנו נתעברה כדי להשתיק לר' אהרן זה שהיה מחזיק הקול שיצא עליה

ומביישה לפי דבריה, וא"כ הוא אין לו אויבים מפקי לקלא יותר מזה. דהתם טעמא מאי כיון שהדבר ידוע שאויביו הם, אין להאמינם, מאחר שאין כאן עדות ברורה, ויש לו לתלות שמחמת שנאה עשו כן, כל שכן הכא שאין כאן עדות ג"כ כדפירשתי לעיל, וגם ידוע שהיא הוציאה הקול להשתיקו, וגם לקחת נקמתה ממנו על שהיה מחזיק הקול כמו שלמדתי מתוך דברי החבר אלי' יצ"ו.

וגם אם יאמר האומר דבית דין מכין ועונשין שלא מן התודה כדי לעשות סייג לתורה, הלא כתב דב אלפס דוקא גדול הדור כמו ר"ג דהוה חתנא דבי נשיאה או טובי העיר שהמחוהו רבים עליהם, ואפילו לדעת החולקים עליו ואומרים דהוא הדין של ג' הדיוטות, מ"מ בנידון הזה לא ראיתי שום רב שהבדילו לזה אהרן כלל, אפילו מהר"ר ר' יהדא לנדא יצ"ו לא כתב שהיה הוא מבדילו, ולפי הנשמע כי אותן שהבדילוהו לא נתמנו דיינים לא מבעיא מומחה לרבים כמ"ש רב אלפס אלא אפילו להיות בבית דין דג' הדיוטות כמו שכתבו החולקים עליו, דפשיטא דלכל הפחות בעינן מומחים לדיינים כב"ד של ג' הדיוטות וזה פשוט.

ועוד דפשיטא ופשיטא דאפילו לב"ד הגדול שבירושלים אין בח להבות ולענוש שלא מן התורה אלא היכא שבודאי יש שם קצת דרדא דאיסורא, כההוא שרכב על סוס בשבת, וכן ההוא שהטיח באשתו תחת התאנה וכו', שהיו עדים בדבר, אלא שלא היו ראויים לאותו עונש אם לא מכח הוראת שעה, אבל בלא עדות ברורה לא.

והנה זה העני הזקן ר' אהרן עומד וצווח שמעולם לא הלו עמה ביחוד כי הם היו ג' באותו הדרך שהלך עמה, ואף כי מלשון הפוסקים משמע דבעינן ג' תלמידי חכמים, מלשון הפוסקים האחרונים כגון הסמ"ג וכן בטור אבן העזר משמע דסגי בכשרים ולא בעינן שיהיו ת"ח, וכן נראה דעת רבינו אלפס שהשמיט הא דרב ורב יהודא הוו קא אזלו באורחא וכו' ולא כתב כי אם לא שנו אלא בכשרים וכו' משמע דסגי בכשרים ולא בעינן ת"ח, ואפילו אם ימצא שלא היו עמו ג' כשרים כל כך, מכל מקום אחר שפשט הדבר עכשיו ללכת עם ג' אנשים כל דהו וכהתירא דמי להו, אע"ג דלאו מן אולפנא הוא, מ"מ דבר פשוט הוא שאין לנדות ולא להבדיל או לבייש על כך כי אם אחר ההתראה והאזהרה.

ואף אם יבואו ב"ד לענוש על כך בלא התדאה כהוראת שעה לעשות סייג וגדר לתורה, פשיטא שיש להו להשוות מידותיהן, ולא להטיל עונש על אדם אחד, ומשאר עמי הארץ אשר נוהגין תמיד לעשות המנהג הרע הזה העלם יעלימו את עיניהם, חלילה מעשות

כדבר הזה, שאין זה סייג לתורה אלא חלול התורה, כי יאמרו העולם שמחמת שנאה ואיבה החמירו על זה יותר מעל שאר אנשים ונמצא שם שמים מתחלל ח"ו.
סוף דבר נראה לע"ד שהמרחיקין והמבדילין זה ר' אהרן הזקן לא טוב עשו, אלא חטאו חטאה גדולה, ואפשר כי בשוגג היה, ואם ח"ו יוסיפו סרה מכאן ולהבא אחרי ראותם כתב הרבנים יצ"ו אשר עמם בגליל ועוד יתנו כתף סוררת למען ספות הרוה את הצמאה ח"ו, יבקשו רחמים על עצמן, בי גדול מאוד עונש המבייש והמלבין פני חבירו ברבים חנם כמו שכתבתי למעלה. וגרסינן בגיטין פ' הניזקין (גיטין דף נ"ז) תניא אמר ר"א בא וראה כמה גדול כחה של בושה, שהרי סייע הקדוש ברוו הוא את בר קמצא וכו' ועל דבר זה ידוו כל הדוויים שלא לבייש בני אברהם יצחק ויעקב מחזיקין בדת האמת על חנם ועל לא חמס.
ואל ק"ק פאדואה בקשתי, לצרף זה ר' אהרן לכל דבר שבקדושה, ולא תהיה עור זאת לבם לפוקה, ובמה שעשו כבר דיים והותר, ואלמלא פניהם אני נושא כי קהל חשוב הוא, הייתי מרחיב הדבר בזה בדרו לא היתה תפארתם כאשר לא שמעו לקול רבותינו אשר בגלילותיהם כולם שוים לטובה לזכות זה הזקן אהרן יצ"ו ולהקפיד על עלבונו שהרי גם מהר"ר יודא לנדא יצ"ו הקפיד על הנעשה לו מתחלה ובסוף. על הסגן של ק"ק פאדואה יצ"ו אומר שהוא ראוי להתנדות אם לא יקרא זה ר' אהרן רסקיא יצ"ו לקרוא בתורה בהגיע תור שלו כשאד בני ברית הכשרים, ובפרט כי כבר צווח ככרוכיא היותו מוכן לקבל את הדין של רבותינו אשר שם אם ח"ו ימצא לו שום פשע ואשם, ועוד הוא עומד וצווח על כך. ועל פי הדברים האלה אני גוזר עליו בכח נח"ש, שבשבת הראשונה שיגיע זה הזקן ר' אהרן בבית הכנסת מהאשכנזים מק"ק פדואה יצ"ו בשעת קריאת התורה שיקראו לעלות לקרוא לס"ת כשאר בני ברית, ולא יסרב עוד על דברי רבותינו אשר שם אשר כתבו לקרבו ולא להרחיקו, וגם לא תהא עוד המכשלה הזאת תחת ידו להלבין פני חבירו ברבים אשר אמרו רבותינו ז"ל על זה שאין לו חלק לעולם הבא. ואם שמע ישמע שלום יהיח לו ועליו תבא ברבת הטוב. עד כאן לשון התשובה.
ב. תשובה זו נזכרת בבאר מים חיים ואינה מצויה על כן העתקתיה.

תשובת מהרי"ק סי' קכ"ט

עיין שם שהמעשה היה שאשה היתה טוענת על איש אחד שבא עליה בשעה וכו' ותובעת ממנו בושת ופגם, והוא מכחישה לגמרי, כתב על זה המהרי"ק לאחד וזה לשונו: ואם כי כתבת שיש אמתלאות רבות מראות על הענין. הלא ידוע הוא שפסקו רב אלפס

ורבינו משה בן מיימון והסמ"ג דאין הלכה כרבי אחא אלא כרבנן (וכן נפסק אצלינו בח"מ בסימן ת"ח עיין שם) דאומרים דאפילו זה מנוגח וזה מועד ליגח וכו' והוא הדין בכל אמתלא שבעולם. ואפילו כגון בכיוצא דההוא דשמעון בן שטח דאמר וכו' אחד שרץ אחר חבירו לחורבה, ורצתי אחריו ומצאתי חרב בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר, דבכי האי גוונא ג"כ לא מחייבינן ליה וכו'. והביא על זה כמה ראיות מהגמרא דאפילו בדיני ממונות ג"כ דינא דאפילו כאומדנא גדולה כי האי לא מחייבינן ליה. וכתב על זה לבסוף וזה לשונו: ואין להקשות דהא קיימא לן בכולי תלמודא דאזלינן בתר אומדנא, כי ההיא דר' אלעזר בן עזריה דריש פרק אע"פ דלא כתב אלא על מנת לכונסה וקיי"ל כוותיה. וכן בההוא דר' שמעון בן מנסיא דשמע שמת בנו וכתב כל נכסיו לאחרים וקיי"ל כוותיה בפ' מי שמת, וכן בפ' אלמנה ניזונת גבי זבין ולא אצטריכי אזוזי, ובן גבי שכיב מרע שכתב כל נכסיו בלא שיור דאם עמד חוזר, וכן בכמה מקומות וכו' וכן גבי מסוכן סמכינן אאומדנא אפילו לענין איסור ערוה ולא אמרינן העמידנה על חזקת אשת איש. אפילו הכי לא קשיא מידי, דוודאי דכל היכי שהמעשה מבורר שאנו מסופקין באומדן דעת הנותן או המוכר או המגרש, אזלינן בתר אומדנא. אבל היכי דלא נתברר גוף המעשה אצל הדיינים וכו' דאין ידוע לנו אם נגהו ואם לאו, אלא מתוו אומד, בהא וודאי פליגי רבנן וכו' וקיימא לן כוותייהו וכו'. עד כאן לשונו.

עליות רבינו יונה משיטה מקובצת

והנני מעתיק דברי עליות הרבינו יונה בשיטה מקובצת בבא בתרא (לט.) כמו שכתבתי כמה פעמים בבאר מים חיים:

כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא וכו' פירשוה רז"ל כגון בדבר שיש לשמוע בו שני פנים, וכיון דמיתאמרא באפי תלתא כו' אין כוונת זה שאמרה לגנות, מאחר שאמרה בפרהסיא. אבל וודאי בדבר של גנות כל שכן שיש בו משום לישנא בישא כשאמרו בפרהסיא.

ויש לפרש דמיירי בדברים שמותר לאומרם אם הם אמת. כגון מי שקובל על חבירו בעבירה שעושה חבירו, כדתניא לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מרבר. הא כיצד היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיו הראשונים, ותניא כל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחו של עולם. אבל ודאי בדברים שבינו לחבירו, שאין לו תקנה עד שיעשה תשובה או ירצה את חביהו, והוא אינו מרציהו, או בשאר עבירות שאוחז בהם ועושה אותם במזיד, ועודנו מחזיק בהם ולא במקרה, אכל הם מדרכיו ולימודו, מצוה

לגנותו בפני כל אדם שנאמר עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם, וכדי שיתרחקו בני אדם מדרךְ רשע וכמ"ש ושומרי תורה יתגרו בם, וכדי שישוב גם הוא מדרכיו ויתקן מעשיו, על זה אמרו כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא ומותר לו לאומרה אם הוא יודע שהדבר אמת.

דאילו בפני אחד או שנים אמר הדבר, מיחזי דמשום לישנא בישא קאמר, לפי שהוא רוצה ליתן פגם בחבירו ונהנה לספר לשון הרע. אבל בשאומר בפני שלשה דבפרהסיא הוא, יש לתלות שהוא מתכוין שיגיעו הדברים לאזניו ויתקן מעשיו, כגון שיודע בו שאינו מקבל תוכחתו ולא יוסר כדבריו. וכדי שישמע שבני אדם מרננים עליו יתכן שישוב מדרכיו. ועוד שיזהרו הבריות מללכת בדרכיו כשהן שומעין שהבריות מגנות פועלי און. ועוד מטעם אחר איכא משום לישנא בישא כשאומר בפני אחד או שנים, דמיחזי שהוא מתכוין שלא יגיעו הדברים לאזניו, ורוצה להחניפו ולגנוב דעתו, ובסתר הוא מגנהו, ונראה כנהנה בספור לשון הרע.

וכל זה כשאין עליו אימה מן האיש ההוא שמדבר עליו, אבל אם יש עליו אימה שיש לאל ידו להרע עמו, מותר, שבבה אמרו מותר להחניף את הרשעים.

ועוד מטעם אחר איכא משום לישנא בישא כשאומר בפני אחד או בפני שנים. דאתו למיחשדיה שמא אין הדברים אמת, אבל כשאומרו בפרהסיא והמספר הוא אדם כשר, הכל יודעים שאין אדם כשר מספר בדברי שקר ברבים, ואין לשומעים לחשדו, אבל יש להם לחקור הדברים, ולהוכיח את האיש ההוא שמספרים עליו אותם דבהים רעים. ועיקרא דהא מילתא דרבה בר רב הונא מתאמרא בערכין.

וגרסינן נמי התם כל מילתא דמתאמרה באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, אמר ליה כל שכן דאיכא חוצפא ולישנא בישא, א"ל בי האי סבירא לי דאמר ר' יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי. פירוש, קס"ד דבדברי גידופין מיירי, כגון שמזכיר מעשי חבירו הראשונים, כיון דמתאמרה באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, והיינו דמתמה עליה ואמר כל שבן דאיבא חוצפא ולישנא בישא שהרי אסור מן התורה, אמר ליה בי האי ס"ל כו' כלומר כענין דברי ר' יוסי הדברים אמורים. דאמר ר' יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, פירוש לא האשמתי אדם שלא בפניו אלא אם בן ידעתי בעצמי שאפילו היה כאן הייתי אומר בפניו ולא הייתי בוש בפניו ולא מחניף לו, וגם הייתי נזהר שיהא דבר ברור אצלי ולא הייתי מאשים אדם מספק, והמדה הזאת מוכחת על האדם שאינו מתכוין להנות בנתינת פגם בחבירו, אלא מתכוין הוא שישמע עצה שהבריות מגנות אותו וישוב מדרכיו. וגם כדי לגנות המעשים הרעים, ועל ענין זה אני

אומר כל מילתא דמיתאמרה באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, כלומר באפי מרה, או ברבים שיגידו לו. כן נראה בעיני פירוש דברים אלו.
וי"ל עוד הא דאמר רבה בר רב הונא כל מילתא דמיתאמרה באפי תלתא וכו' על ענין רכילות דכיון שאמר בפרהסיא בפני ג' מותר לספר לפני מי שנאמר עליו. או על ענין גילוי הסוד היא אמורה. אבל האי מימרא דאמרינן כל מילתא דמיתאמרא באפי מרה וכו' צריו אתה לפרש על דרך שכתבנו. מעליות הר"י ז"ל.
עד כאן לשון השיטה מקובצת אות באות.